

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ДВАДЕСЕТ ДРУГА

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ
НАРОДНИ

КЊИГА XII

СА ЈЕДНИМ ПРИЛОГОМ

УРЕДИО

ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ

У БЕОГРАДУ

Штампано у штампарији „Св. Сава“ — Бранкова 16.

1921

ЦЕНА 10 ДИНАРА

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА XXII

II ОДЕЉЕЊЕ

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДНИ

КЊИГА XII

УРЕДИО

ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ

РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД
ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
БЕОГРАД

БИБЛИОТЕКА

Инв. Бр. 2505/1

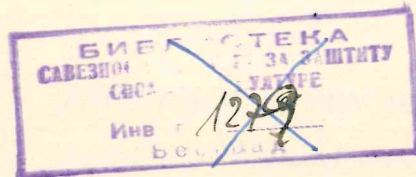
ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДНИ У КРАГУ-
ЈЕВАЧКОЈ ЈАСЕНИЦИ У ШУМАДИЈИ

од

ЈЕРЕМИЈЕ М. ПАВЛОВИЋА

САДРЖАЈ

	Страна
Предговор	XI
I. Крагујевачка Јасеница	1
II. Нешто о становништву садашњем и ранијем	3
III. Говор	5
IV. Привреда	9
1. Привреда у старо време	9
2. Привреда у садашње време	13
а) Обрађивање жита	13
б) Сређивање сена	14
в) Гајење винове лозе и воћа	15
г) Поврће и цвеће	17
д) Конопља и лан	17
ђ) Рад око стоке	18
е) Гајење пернате живине	20
ж) Пчеларство	21
и) Лов	22
ј) Риболов	24
к) Земљани производи	25
л) Употреба камена и креча	26
љ) Употреба ковова (метала)	27
м) Прерада дрвета	28
н) Грађење станова и саобраћајних средстава	31
њ) Плетарство	33
о) Кожарство	35
п) Бојарство	36
р) Алати, справе и слично	37
3. Женски радови	38
а) Прерада биљних влакана и израда платна	38
б) Прерада вуне	40
в) Вез и плетиво	40
Додатак	42
Учешће народа на вашарима	42
Привредна улога Цигана у садашњем народном живошу	44

	Страна
V. Кућа и остале зграде	45
1. <i>Негдашње куће и остале зграде</i>	45
2. <i>Данашње куће и остале зграде</i>	47
3. <i>Воденице и ваљарице</i>	49
VI. Домаћи живот	51
1. <i>Из живоша у старо време</i>	51
2. <i>Живош у данашње време</i>	52
а) Свакодневни летњи рад	52
б) Свакодневни зимски рад	54
в) Чистоћа куће, авлије, тела и одела	54
г) Време јела и ред на обедима	55
д) Ноћни рад женскиња и осветљење уз то	56
ђ) Ватра, огњиште и огрев. Живот код ватре	57
VII. Јела и пића	58
1. <i>Народна јела</i>	58
А) <i>Нешто о старим јелима</i>	58
Б) <i>Данашња народна јела</i>	58
а) Јела од варива	58
б) Јела од поврћа	59
в) Јела од мяса	59
г) Јела од јаја	60
д) Јела од белог смока	61
ђ) Јела од брашна и од теста	62
е) Јела од разних врста жита	64
ж) Јела од воћа	64
2. <i>Зимница</i>	66
а) Зимница од млека	66
б) Посек, убојница	66
в) Зимница од пољопривредних производа	67
г) Зимница од воћа	68
3. <i>Пиће</i>	68
а) Вино	68
б) Ракија	69
в) Друга пића	71
4. <i>Упошреба дувана</i>	71
VIII. Ношња	88
1. <i>Ношња у старије време</i>	73
а) Мушка ношња	73
б) Женска ношња	75
2. <i>Промена старе ношње</i>	76
3. <i>Данашња народна ношња</i>	77
а) Мушка ношња	77
б) Женска ношња	78

	Страна
4. <i>Оцена стране ношње</i>	78
IX. Друштвени живот	79
1. <i>Породица</i>	79
2. <i>Задруга</i>	81
3. <i>Народно презивање</i>	82
4. <i>Родбина</i>	83
5. <i>Удруживање</i>	85
6. <i>Игијенски живош у породици</i>	86
X. Обичаји	88
1. <i>Верски обичаји</i>	88
а) Слава (Крсно име)	88
б) Бадњи Дан и Божић	92
в) Литије и заветина	94
г) Обичаји о другим празницима	96
д) Кад женске не раде	100
ђ) Додоле	101
2. <i>Друштвени обичаји</i>	101
А) <i>Обичаји личног и породичног живоша</i>	101
а) Обичаји о рођењу и крштењу деце	101
б) Обичаји о момковању и девовању	103
в) Обичаји о женидби и удадби	103
г) Обичаји о смрти и о погребу	107
Смрт, сахрана и помени	107
Нешто о гробљима	111
Старији и данашњи облици надгробних споменика	112
Б) <i>Међусобни односи</i>	113
а) Правни обичаји	113
1. <i>Они који се односе на породицу</i>	113
Сложена породица, задруга	113
Инокосна породица	115
Деоба задруге и наследство	116
2. <i>Они које се односе на ствари (Куповина ствари; Закопано благо; Границе међу земљама)</i>	118
3. <i>Обвезе (Уговори; Мењање (трампа) њива; Рокови за плаћање дугова; Надница; Позајмица и спрега; Моба)</i>	119
4. <i>Кривично право</i>	121
б) Псовке, клетве и заклетве	123
в) Побратимство, посестримство, усиновљење	125
Отклапање	125
В) <i>Обичаји уз разне послове (Кад се копа бунар. Кад се гради кућа. О сејању пшенице. Кад се роје и хватају пчеле. Обичаји око живине. Кад се обере први род с воћке).</i>	127
XI. Празноверице, врачање и бајање	128

	Страна
1. Празноверице	128
а) Привиђења и замишљена бића	128
б) Остале празноверице	130
2. Врачање, гашање или бајање	137
а) Врачање или гатање	137
б) Врачање око стоке	139
в) Гатање о времену	141
г) Бајање	141
XII. Забаве	146
1. Певање и песме	146
А) Певање	146
Б) Песме	149
а) Препевања на пољским радовима	149
б) Друге песме	150
в) Јуначке песме	154
г) Садашње уметничке песме	154
2. Приповешке и приче	163
Шале	177
3. Изреке и пословице	179
4. Загонетке	190
5. Свирање	190
6. Игре	191
а) Дечје игре	191
б) Игре у одраслих	196
7. Разне друге забаве	201
а) Комишање	201
б) Прело	202
в) Играње карата	203
г) Сеоске забаве у механи („балови“)	204
XIII. Душевне особине	206
1. Душевно расположење	206
2. Умна даровитост	207
3. Понашање људи међу собом	207
4. Поштовање старијих (људи и жена у годинама)	208
5. Поштење у народу	217
6. Владање код мушких и женских	218
7. Госпопримство	219
8. Разне навике и особине	220
9. Народ шпеди новац и купује имање	223
10. Побожност код народа	224
11. Поштовање власти	227
12. Народ и полишика. Народ за време мобилизације и рата	229
XIV. Народна знања	238

	Страна
1. Знања о свешу	238
а) Знања о киши	238
б) Знања о човеку	239
в) Знања о времену	239
г) Знања о животињама	240
д) Народна „бележница“	241
2. Знања о своме народу	241
Како се у старо доба чувао образ и понос селу	241
Хајдук Колак	243
Знања о Кара-Ђорђу	244
Знања о прогонству Турака из Јасенице	245
О роду Блазнаваца	245
Како су у Јасеници запамћени догађаји из 1813 године и после ње	247
Бедин Гроб	249
3. Знања о шујим народима. (Турци, Цигани, Јевреји и уопште странци)	249
4. Лекарство	251
а) Народни лекари	251
б) Знања народних лекара о телу	252
в) Познавање или предзнаци болести	253
г) Лечење болести код људи	254
д) Лечење болести код стоке	258
Регистар	261
Исправке	

ПРЕДГОВОР

После првог рада ове врсте, у коме је убухваћен цео народни живот једнога српског краја („Из Лужнице и Нишаве“ од Владимира М. Николића¹) добио је Етнографски Одбор Академије Наука неколико великих радова из разних крајева српског народа, у којима је такође проучен народни живот што је могућно опширније према „Упуствима за испитивање народа и народног живота“, што их је издала ова Академија.

Први је по реду од тих радова „Народни живош и обичаји у Крагујевачкој Јасеници у Шумадији“ од Јеремије Павловића, и он се објављује у овој књизи Етнографског Зборника.

Писац је радио у свему по именованим „Упуствима“ и прибрао врло богату грађу за познавање нашег народа у тако знатном делу високе Шумадије, као што је Крагујевачка Јасеница. Једино није био у могућности да проучи телесне особине народне. — Наравно да ће у појединим одељцима имати овде онде и непотпуности, нарочито у погледу на стариј начин народног живота. Али је то лако и разумети и опростити, кад се има у виду, да је већ много што-шта из старијег живота у народу сасвим заборављено, даље да је овај испитивачки посао веома тежак и да један човек готово никад не може из неке простране области проучавања сву грађу до краја исцрпсти.

Што је од народног живота из овог краја Шумадије већ познато из објављене грађе у радовима других писаца, то овде наравно није понављано, него је само на своме месту означено, код којег се писца може наћи. Само је овде онде у ситнијој грађи (нпр. у пословицама, изрекама и сл.) остављено све како је писац саопштио, јер је то и zgodније за објављивање и корисније за употребу те грађе.

Д-р Јован Ердељановић.

¹ У XVI књизи „Етнографског Зборника“ Српске Краљевске Академије Наука (у Београду, 1910. Цена 6 дин.).

I. Крагујевачка Јасеница

1. У области *Шумадији*, у горњем току реке Јасенице, у крагујевачком округу, има покрајина звана „Крагујевачка Јасеница“. Она се по политичкој подели назива *срез јасенички*, а среско је место Аранђеловац. У томе су срезу ова места: Бања, Брезовац, Липовац, Загорица, Маслошево, Пласковац, Винча, Влакча, Блазнава, Божурња, Орашац, Овсиште, Врбица (засеоци: Камењар и Мисача), Вукосавце, Гараше, Копљаре, Марковац (са засеком: Црквине), Стојник (са засеком: Медина), Котража (са засеком: Колетина), Љубичевац, Страгари, Горња Трешњевица, Горња Шаторња, Доња Трешњевица, Доња Шаторња, Белосавце, Маскар, село Топола (и засеоци: Деспотовица и Крћевац), Јеловик; варошице: Аранђеловац и Топола.

Сва ова места спадају посредно или непосредно у слив Јасенице изузевши Вукосавце, Гараше, Јеловик и пола Горње Трешњевице, који шаљу воду Качеру.

2. Земљиште у Крагујевачкој Јасеници је брдовито, мање више заталасано. Планине су: *Рудник*, са много својих огранака, који се завршују у Јасеници — у њеној уској долини, али се опет с друге стране те реке уздижу у омања брда и косе, од којих је највеће *Оиленац*. Друге су планине *Венчац* и *Букуља*. Равница у Краг. Јасеници има највише у Крћевцу и Белосавцима (око Кубршнице), иначе око саме реке Јасенице уска је равница, која се где где сужава у клисуру (у Д. Шаторњи, код Колетине, Овсишта а Жабара).

3. По само земљиште и становништво најопаснија је у пролеће река Јасеница, јер она сваког пролећа мање више плави земљиште којим протиче. После једне поплаве остаје земља као права пустиња, и ако је дотле била рај. Народ памти једну такву поплаву, која је била о Тројицама 1864 го-

дине. Тада је падао и град у величини кокошијег јајета. То се зове „Тројичка Ала“ или „Тројичка Вода“. Доцније, 1890 године, била је опет о Тројицама поплава, када су однети сви мостови и воденице са реке а земљиште у горњем току још је засуто камењем, те од родне земље, која је могла хранити сву околину око себе, постаде неродна, и још се није поправила.

Практични сељаци, знајући ћуд Јасенице, никад рано у пролеће поред ње не ору нити што сеју.

4. Пре сто година Крагујевачка Јасеница је била шумовита област. Шума се немилосрдно сатирала крчењем и паљењем ради насељавања и зираћења земље. Данас су у целом крају на неким местима остали већи и мањи лугови (забрани и гајеви), који сведоче да је ту некад било шуме. Па и данас, кад се види да је мало шуме остало, ипак је много сатиру.

5. Куће сеоске су већином на брдима и косама, које носе назив по фамилијама, које ту станују. Куће су се с времена на време премештале у старије доба, особито за време устанка (збегови), или се народ сам сељакао бирајући роднија места. На пр. Живановићи, који су сада у Винчи, прво су се населили у Блазнави, па кад су им тамо полипсале овце, прешли су у Винчу.

У многим селима данас су сеоске куће зато на брдима, да би сопственицима остало у равници што више зиратне земље, за којом много жуде и прескупо је плаћају. У планинским селима: Љубичевцима и Страгарима сеоске куће су крај потока, који нису бујни.

6. Изворске, бунарске и чесмене воде имају готово сва села у изобиљу за пиће, особито Љубичевци (где свака кућа има извор); само један крај Пласковца (Гај) служи се речном водом.

Лековитих вода има у Страгарима (код Вољавче), где је у старо доба била бања, за тим у Влакчи, Бањи и Буковику (кисела вода).

7. Скоро сва села у Краг. Јасеници имају друмове (насипе), који их везују са оближњим варошима и селима, изузевши неколико села, која се означавају као „забачена.“

8. Уопште, Краг. Јасеница, посматрана лети са планине Рудника, са својим лепим селима, жутим пшеницама, зеленим кукурузима и ливадама, луговима и китњастим брдима даје врло

леп изглед, тако да је човек жели што дуже посматрати. Ту се посматрачу, кад дуже загледа, збиља изгубе сва брда и долине, те му изгледа да је то одиста „Равна Шумадија.“

У Краг. Јасеници има и таквих омањих брда, са којих се врло лепо види на истоку Ртањ, који је величанствен кад се посматра изјутра при изласку сунца, кад га прво зраци по врху позлате.¹

II. Нешто о становништву, садашњем и ранијем.

1. Данашње становништво у Краг. Јасеници је све српске народности (осим нешто мало Цигана). По своме пореклу је *стариначко* и *досељеничко* („старинци“ и „дошљаци“). Дошљаци су насељени највише из новопазарског санџака у време првог устанка. Има и старијих досељеника, који су у овоме крају застали за време сеобе народа под патријарсима. Мање дошљака има из Босне, који су досељени као мајстори, зидари (Осањани, Сокољани), и из Јужне Србије, који се рачунају у најмлађе досељенике.

Старији су нерадо примали дошљаке, али ако су их већ примили, давали су им најгора земљишта, мртве су морали сахрањивати у засебна гробља, често су их тужакали и називали разним надимцима. Али, на крају крајева ипак су дошли до свести: да су сви браћа и да ће један другом требати.²

2. Старо становништво није увек у селу било на једном месту, већ се поменитало. У сваком скоро селу наћи се крај звани *Старо Село* или *Селиште* за разлику од имена новог насеља. *Старо Село* бивало је у брдним местима.

3. У Краг. Јасеници најстарији трагови од туђих народа су *римски*, и то у Влакчи и Котражи, где су се стари становници бавили рударством. У Котражи на брду „Градини“ налазе се остатци њиног града, где им је била војска, која их је штитила од непријатеља. Тај је град на таквом брду које је највише у околини, те се с њега може видети цела Краг. Јасеница. Близу града је, идући ка Влакчи, Кнежева Пољана,

¹ Потанко о природним особинама Краг. Јасенице, биће говорено у опису о „Насељима слива Јасенице“, који се сад спрема за штампу.

² Ближе о становништву говориће се у поменутом опису о насељима у сливу Јасенице.

на којој се копају врхови од стрела и копаља, стари новац¹ и др. ствари. У Влакчи такође има трагова од римског насеља и то чесма и место где им је била црква (у Сиги). Од њиних колосалних радова спомиње се прокоп Јасеничког корита у Колетинској Клисури.

Од других народа још су били становници *Маџари*. Због њих народ у сваком селу зове по које гробље „маџарским“. Има и таквих села (Блазнава) где имају четири гробља, која народ Маџарским назива. У Блазнави и Брезовцу има трагова по којима се мисли да су ту биле њине вароши. На неким местима близу потока копају се четвртасте цигле (тугле), ситне беле паре, аустро-угарски новци² од 1615 и 1671 г., кремене, куршуми и старе игле. У Блазнави има један поток звани *Скугрић* у врху кога је место *Рачинац* где је у маџарско доба било српско насеље.

За време становања Маџара и других католика, који су били рудари, било је такође и њиних цркава, па и свештеника и калуђера. У 16. (или 17.) веку долазили су језуитски мисионари те проповедали католичку веру. Један од њих закопан је у Блазнави где му је нађена метална медаља, која је била одличје заслужних језуита. Она је добро очувана, има на једној страни лик Игњата Лојоле, оснивача језуитског реда (S. Ignatius L. Soc. Jesuifun), а на другој страни је лик и име његова сарадника, Фрање Ксавера (S. Frano) и још име трећег главног „генерала“ (старешине) језуитског, С. Борџије (Borgia Ss.).

4. За време Немањића више пута је Краг. Јасеница потпадала под њину власт. И они су на Рудник обрађали велику пажњу, где су развили рударски посао (варош Сребрница), а и многе цркве и манастире по његовим огранцима подизали, те су у оно доба Рудник и Венчац били као неки верски центри. До данас су од манастира чувени: Вољавча, Благовештење и Никоље, а разрушени су: манастир Четрдесет Мученика (Младенци) у Г. Шаторњи, Лесковица и Блажина Црква

¹ Од римског новца нађен је сребрни новац *Септимија Севера*, на коме на лицу има натпис: SEPT. SEV. PERT. AVG. IMP. VII., а на наличју: P. M. T. R. III. COS II. P. P. Од златног новца нађен је Јустијанов златник, на коме је на лицу натпис: DNIVSTINIANVS PPAVG, а на наличју: VICTORIA AVGGGA — CON OB.

² У маџ. гробљу нађен је неки *саксонски шалир* (DVX SAXONIE).

у Блазнави, Св. Петка у Страгарима и Ваведене код Благовештења.

Из немањићског доба остало је и новца, који је у народу познат под именом *царевка*¹.

Напомена. Услед лакшег живота и бољег неговања у детињству народ је у Доњој Јасеници лепши од народа у Горњој. Доњи Јасеничани имају косу гушћу и бујнију, па ма које боје била, а и растом су крупнији.

III. Г о в о р.

Народ у Краг. Јасеници говори источним наречјем, које је једнако код свију фамилија. Изговор је умерено брз у свима местима, само у онима што су ближе Лепеници (Жабарима) говор је отегнут. Јасеничани сматрају свој говор за најбољи, и другчији говор исмевају.

Како је говор прилично брз, неке се речи због тога сливају, као на пр.: *нумеду*, у место: *не умеју*.

Понеке занатлије по селима а и остали сељаци умеју разговарати речима растављеним на слоге са додавањем неких слогова на сваки слог од речи; на пр.: де-пе-ца = деца, гро-по-жђе-те = грожђе и т. д.

Да би се видело, какав је народни говор у Крагујевачкој Горњој Јасеници (ближе Руднику) износим овде једну песму, коју је сâм спевао и написао старац Петроније Продановић (из Блазнаве), који је самоук. Ово је та песма.

Знате л' браћо, јесте л' запазили,
Од кад нама не роди летина,
Од кад нама берићета нема?
Од 'иљаду девет стотин' прве,
Што радимо и снагу трошимо,
Што радимо а не благујемо.
Наши труди пролазе залуди.
То је браћо страшна казна божја.
Сунце пали страшно и немило,
Од суше је земља испуцала,
Те је грдна, страшна и опора,

¹ Тако, нађен је новац Владислављев и Урошев. На првом с лица има: IC - XC и на престолу Христос седи — с наличја: РАБЪ ХО УВЛА. — ДИСЛАВЪ, са странâ В--А. Други, цар Урошев је рђаво скован. Има на лицу: цара и царицу, држе двострук крст а у другом реду скиптар са три тачке озго. На наличју је шлем са траговима од перјанице и натпис: РОФІУВ :... ОФРО(S) [V(R)OSIVS].

Да не можеш по њојзи ходити,
 А камо ли труде уживати,
 Веље труде, које уложисмо,
 Од Ђурђева до Митрова дана.
 Тако браћо за седам година,
 Кад се гора са листом састаје,
 Од пролећа до јесени црне,
 Кише нема да земљу напије,
 Да напоји биље и дрвце,
 Да би наше наплатили труде,
 И земаљско уживали благо.
 Тако браћо лета пролажаху,
 Лето прође с мало берићета,
 Лето прође и тад' зима дође,
 И тад' дуну ледени ветрови.
 Снијег пада, путе затрпава,
 Позатвара стазе и богазе,
 И још живе људе затрпава.
 Гладни, слаби по снегу 'одимо,
 Наша стока пропада од глади.
 Тад' велимо, па се радујемо:
 'Вала Богу, ево нама снега,
 Биће добра идућа година!
 Па кад нама друго лето дође,
 Та нам жеља буде па и прође.
 Сунце сија необично жарко,
 Сунце сија, ветар страшно пири,
 Нема росе јутра ниједнога,
 Нити има цвета шаренога,
 Нема цвета, ни зелене траве,
 Ни међ' нама слоге и поштења.
 На нас је се Господ наљутио,
 Нас је браћо земља омрзнула,
 Не може нас на себи држати,
 А камо ли берићета дати.
 Ми смо браћо много сагрешили,
 И вишњег Бога наљутили,
 Заповести десет погазили,
 Које Господ по Мојсеју даде,
 По Мојсеју на брду Синају,
 Кад Мојсије из Мисира прође,
 И проведе народ Израилски,
 Да учимо и да поштујемо,
 Да се тако довед управљамо.
 Ми смо, браћо, све заборавили,
 Не молимо Бога по закону,
 Свето Божје Лице не љубимо

Из све душе и срца чистога;
 Не пазимо својега ближњегга,
 Већ му браћо о глави идемо.
 Што је туђе, то је забрањено,
 Ми га, браћо, највише грабимо.
 А о крађи и да не мислимо,
 То се код нас цонајвише ради.
 И још што су божје заповести:
 „Не убијај и крв не проливај,
 „Душу нисмо кадри коме дати,
 „Па зато је не смемо узети“ —
 Ми то браћо ништа не гледамо,
 Већ злочинства велика чинимо,
 Један другог често убијамо,
 Божју земљу крвљу заливамо.
 Не поштује млађи старијегга,
 А старији не зна за млађегга;
 Брат са братом братски не поступа;
 Братац сеју сејом не дозива,
 Већ јој сваке прилепљује речи;
 Девер снају снашом не дозива;
 Сна девера отпоздравља ружно;
 А кум кума ни за што не прима,
 Већ са кумом на парницу иде,
 И глоби га глобом свакојаком;
 Данак прође, па кад ноћца дође,
 Кум код кума у покрају пође.
 То је, браћо, пред Богом грехота,
 А за образ покор и срамота,
 Ту не има ни вере ни душе.
 Овако се живети не може.
 'Ајте браћо, да се покајемо,
 Да од Бога опроштај иштемо!
 Да молимо Бога великога,
 Не би ли се Господ смиловао,
 Не би ли нам грехе опростио!
 Јер смо браћо грдно погрешили,
 На партије народ поделили;
 Три рођена брата завадили,
 Да се никад помирит' не могу.¹

¹ Ову је песму старац Петроније спевао у зиму 1908/9 године, кад је стање у народу било овако. Зима врло оштра. У почетку исте паде велики снег, који се не топлаше, већ се само принављаше. Сметови беху огромни. Саобраћај свуд прекинут. Тако је било до краја фебруара, када зима попусти. За време зиме стока изеде сву храну у јесен спремљену, и опет изгледаше јадна и жалосна. Сточна храна поскупи и ко је немаде, мораде стоку продавати у бесцење. Во од четири године продавао се за

Да би се видео говор у Краг. Доњој Јасеници, износим казивање једне чобанице, које је нека врста њене исповести, сећања на чобански живот:

„Овде ћу вам испричати: како сам мученички провела моје детињство све за овцама и козама. А сад, вала Богу, кад сам се њих отресла отресо' се и белог смока. „Сад ћу да тучем у суву песницу“ — што рекла, моја баба. . . .

Имала сам четири брата и једну сестру. Кад се за стоку иде, ниједан не може, а ја морам. Упитам оца: — Зашто ја, вајно најмлађа, не останем код куће а ови други нек' иду за стоком?

Он ће тек рећи:

— Јелена је девојка, па јој се ваља спремати; они двојица старији имају рада, а она двојица млађи 'оће у школу.

Видим ја да ми ваља спремати хлеба у торбицу и воде у тиквицу — да л' ће још што бити, то те нико и не пита. Тек ће ми отац рећи:

— 'Ајде благо оцу, терај овце нек' се напасу док је 'ладовина.

Ја плачући пођем, а он ми истера стоку на капију, па ће рећи:

— Немој ти чим загрми, а ти 'ајд' кући. Нека пада мало и кишица, од ње деца расту.

Ја га упитам:

— Да ли да терам овце у Јаруге?

Он ће рећи:

— Еј дијете, дијете, никад куће нећеш имати! Гле ти ње, хоће да тера стоку где је ближе! Ја велим да тераш стоку у Ундуковац, тамо има лепше траве а и брста за козе.

Ја јадна узмем штаку и потерам стоку. Уз пут из врвине оиде вири змија, овде зеленбаћ и гуштер — ја се само тржем. Кад би после подне, наоблачи се и поче да грми. Ето кише! Јадна ли ми мајка! Козе почеше да врече и развијоше се по лугу, тражећи јарад. Овце се скупише под једно дрво, не можеш их потерати по киши, да их све побидеш. Мислим се, шта да радим. Сетим се, да ми је ту близу чичина кућа. Узмем два мала јарета и понесем, а за ове друге како буде, и пођем. Кад у близини уједанпут пуче тресак, одједном ми засенуше очи. Брже бацам јариће и почнем да се молим Богу и да се крстим. Крстим се и плачем, па се сетим, да то не помаже, те одем чичи. Он беше на капији и упита ме, где ми је стока. Ја му каза', да је по шуми.

— Море, само кад ти жива дође, видиш ли каква је олуја, може бити свашта! — вели ми чича.

Не постаја дуго кад град поче да пада све као песница — може се гртати лопатом. Мени беше жао стоке.

Мало после изведри се. Стрина ми даде сока да ужинам, па се дигнем да пођем да тражим стоку, па да идем кући. Но не сећам се где ми је остала торбица! Запитах стрину, да није код ње. Она ми рече, да је нисам ни донела. Ја се сети' да ми је остала на крушци па се заплака'...

Кад тамо одо' стоци, неке овце леже а неке пасу. Коза нема ни где једне! Попнем се на дрво, те скинем торбицу. Завирим у њу — али хлеб

24 динара (а сама му кожа ваља 10 дин.) Људске хране трајаше до Божића. После је имаде код 20% домаћина, а остали је куповаху. Кредит беше обустављен услед спољних неприлика, створених анексијом Босне и Херцеговине. Народ се забрину, и ко има и ко нема. Уз то дођоше и вести о рату, од кога је народ у први мах страховао и после изгледаше: да га баш сам тражи. Јер и без њега није добро и после њега како буде! Осем ових невоља беху и многе болести. Свака кућа имађаше по једног или више болесника. — И све је то народ прегрмео с надом на добро лето, јер „иза туче ведрије је небо!“ —

покисао и пун мрави. Тикву, која је иначе била напслас, докусурасу град. Узмем торбицу и потерам кући овце, без коза. Није ми и' било жао — што ме је отац отерао тако далеко — али опет помислим: да може код куће бити батина, с тога се решим, да и' узгред потражим. Чух да заврекета једно јаре близу мене. Окренем се да видим, кад они весели два близанчета, што сам оставила: једно се заљубило у блато, а друго се испело па брсти ону росну шумицу. Ја и' веза' узидом, коју скидо са разбијене тикве, и потера' и' са овцама. По неку козу стиго' уз пут а по неку срето' — вратиле се за јарад. Неколико њих стигле кући, прескочиле у млади воћњак и избрстиле многе младаре — што сам доцније видела.

Идем тако путем и премишљам: да ли се они код куће вајкају, где им је дете са стоком? Таман стигох пред капију, кад отац с дрветом чека ме, и у место сажаљења удари ме два-три пут што сам растурила стоку! А не пита ме: где сам била за време града? Затварајући стоку у тор, мислила сам: „Боже, какав је овај отац, баш за децом ништа не мари!“ Решим се, да с њима не вечерам, нити да им причам, где сам била за време града. После уђем у кућу, где је горела велика ватра, седнем уз њу, к'о бајаги сушим се, јечим и тресем се од грознице, не би ли ме ко пожалио. У том уђе отац на врата и повика:

— А где ти је са овце звоно?

Ја ћутим. Он настави:

— Сутра га мораш наћи где знаш!

Ја опет ћутим.

Дођоше ми браћа из школе, поставише вечеру и седоше сви да вечерају. Најмлађи брат упита, што ја не вечерам. Други вели, да ме је звао а ја нећу. Трећи вели: „Ја нисам ни мога оца молио, а то ли њу!“ А четврти вели: „Што овакву лепу вечеру увек не готовите? Их, ала је добра сурутка, што сунуше оволико млеко и кајмак у њу?“

Ја све то чујем и брљам ногом по пепелу. Отац ме погледа, па ће рећи браћи:

— Ћутите, ено она спава!

Мени на све криво. Ех да имам мајку! Сад би она знала шта мени треба! Али бог да је прости! Овако морам све трпети, јер сам најмлађа. Нико ме ништа не могу.

После вечере сви легаше и поспаше. Полако се и ја увучем у постељу и заспим.

Сутра дан браћа причају како су ноћу тражили воду да пију због лепе вечере. Ја као санћим спавам а све чујем.

Усташе сви а ја још „спavam“. Знаш шта ме чека кад устанем. Чујем где отац вели:

— Немојте је будити, још мало нека спава, па после нека тера стоку. Нека се промучи, па ћу јој купити ципеле.

Ја сам знала, да се то одавно обећава а не испуњава. Подуже сам лешкарила. Сестра је често улазила и звала ме да устанем. На послетку и то је послушам. Прекрпим опанке па хајд' за стоку. Обесим торбицу с лебом о крушку па седнем пред овце. Оне пасу а ја чупкам траву и цвеће, те градим лутки кревет...

IV. Привреда.

1. Привреда у старо време.

У старо време живот народни беше лакши, простији и готово безбрижан. Народа беше мање, а земље, пашњака и стоке више. О земљорадњи се занимаху само толико, да хлеба имају. Сточарство пак беше претежније.

Од стоке су старији људи највише имали свиња. Како је било много шуме, то је и жира било у изобиљу. Сељак би само поранио, отворио капију на *селској огради* и пустио свиње у шумску просторију. Оне би ишле по сахат два даљине, и пред заранке враћале би се саме пред капију. Више пута су и заноћиле у шуми, па опет су биле све на броју.

Од друге стоке било је *оваца* (више него данас), *говеда*, *коза* и *коња*. Свака ожењена глава у кући морала је имати коња. Стоку су чували махом матори људи изван селске ограде. Кад им се прохтело, музли су овце и у шуми сркали варенику. Носили су још и сикирче, те секли грмиће, а и дивљаке су калемили. Услед таквог безбрижног живота многи су преживели стоту годину.

У сваком селу била је *салана* — колиба, направљена од шуме. Њу су у јесен подизали по неки богати сељаци, кад су овце и козе већ биле дебеле за клање. У саланама се могао добити *лој* и *месо*. Ко је год имао коза и оваца угојених и спремних за продају, догонио их у саламу и продавао. Од њих се лој добијао на овај начин:

Кад се брав закоље, скине се мешина, осече му се глава и извади црна и бела цигерица — за тим се осеку бутови са кртином уз кичму, те се то продавало сељацима за пастрму или за свадбу, а све остало метало се у казан, да се топи лој. Месо се давало и у размену за жито или пасуљ, а кад се продавало за новац, цена му је била 75 гроша за сто ока. Цигерица и глава продаване су по 10 пара.

Казан је у доњем делу до ватре био бакарни а у горњем дрвени, а оба су дела били *орозом*¹ спојени. Кад је лој био истопљен, разливан је у изврнуте овче буре, где се стврдно, па по том товарио у кола (или на коње) и продавао у Београду за грађу лојалних свећа.

И свиње су клане у саланама. Од њих се топила маст и гонила у варош на продају.

Од говеди су се неговали мали волови за рад и по нека крава.

Село, где су биле куће и ораћа земља, ограђено је било *сеоском оградом* (плотом). Ораћа земља звала се *пошес*. Стока се на капије ујутру истеривала на пашу, и сама се у вече кући

¹ Ороз се градио од цигле, која се туцала и мешала с крвљу.

враћала а некад је и ноћивала. Недељно јој се носила со и зоб. Кад се са потеса дигло жито (кад ће то бити власт је одређивала), стока се и у њега пуштала.

За стоку се косило сено. Шаша се није секла, већ ако је стока не утре, попада зими сама и иструне. Сено се денуло у самим ливадама у оградама, званим *котарима*.

Од *жити* се сејао: крупник, јечам, раж, кукуруз, пшеница, овас и ељда. Њиве нису ђубрене. Оране су дрвеним плугом са осам волова. Кукуруз се копао једанпут и то пред класање, па га је опет било доста. Дулеци су били тешки по двадесет ока (јер је била јака земља).

Стари људи у Краг. Јасеници су били и љубитељи *пчела*. Њих је имао сваки домаћин. По неки је имао до 200 вршкара, од којих је добио толико меда да га је у качицама гонио у Београд. То се звало *кљук*. Доста се новаца узимало и за восак. У народу има на више места предање: да има негде закопаног воска, те га ваља тражити.

Од воћа је имало највише шљива, које се нису продавале трговцима, већ само сељацима из околних места кад им нису родили воћњаци. Цена је била два гроша за сто ока. Али, ако су шљиве свуд родиле, сељани их нису могли све ни покупити, јер су мало судова имали. Стога су многе шљиве на земљи презимиле и иструлиле. Како су сељани видели, да им се од тога суше шљиве, довијали су се, те су копали рупе у земљи у виду каца, па земљу добро маљем набили — и ту шљиве изручивали да превру. Из такве једне рупе могло се испећи по двадесет казана ракије. Пошто су се тако изучили, одмах је цена шљивама скочила од два на четири гроша на 100 ока.

Од другог воћа најрадије су се калемиле под кору и у процеп јабуке: петроваче, памуклије и бедрике, и крушке: зимаке, чвргаје и такуше. Трешње и вишње су саме ницале по луговима и биле су ситне. Највише их је било у Г. и Д. Трешњевици (откуд су и имена добиле). Од трешања знале су се ове врсте: горчице, црнице, ардут, белице и аршламе.

Винова лоза садила се стара, „питома“. Два човека могли су данас посадити хиљаду прута у ледину, па се после копало. Обично се свака лоза примала. Виноград је имао пет главних радова: одгртање, заламање, прашење, берба и загр-

тање. Најбоља виноградска места била су: Венчац, Оплепац и огранци Рудничких Планина.

О берби грожђа клала се стока за ђевапе, а уз њих се пило старо вино. Грожђе се кљукало у винограду у нарочите дрвене судове, зване *пушуње*, које су се до подрума преносиле на коњским самарима. Кљук се сипао у каце или бачве. Вино се пило врговима, који су у подруму имали нарочито место. Крађе вина није било, јер је то „закон божији“. Кад је ко хтео вино продавати, претакао га је у *вучије* (дугачке буриће) и на коњу носио купцу.

Лов је у старо доба био врло прост. Старије жене причају да су имале прилике да по неки пут убију зеца преслицом. Пошто је тада било много шуме, природно је, да је било и много више зверова. Ишло се у лов на дивље свиње, срне, кошуте, зечеве, лисице, курјаке, медведе, дивље пловке и гуске, јаребице, препелице и др.

У рекама Краг. Јасенице (Јасеници, Ђуринцима, Кубршници, Каменици, Сребрници и њиним притокама, па чак и у планинским потоцима) било је много рибе и ракова, које је народ ловио на разне начине.

Од *зачата* народ је знао качарски, пинтерски, лончарски и црепуљарски (Котража) и коларски занат. Куће су им градили нарочити мајстори, који су из Сокола и Осата долазили у пролеће на манастирске и црквене славе (саборе), па се после с народом разилазили. У јесен би се искупили и по наплати прочастили, па би отишли у свој крај. Од доба ћерамиде народ је већ умео сам себи куће градити (а дотле се учио уз стране мајсторе).

У Краг. Јасеници било је у селима сем закупца салане још и чувених сточних трговаца, који су по народу лучили свиње и волове и извозили на страну. За време кнеза Милоша имало је по селима нарочитих његових трговачких калауза, који су му у помоћи за трговину били.

Од *варива* највише се сејао боб, који се јео млад и зрео. Од зрелог радо су се градиле зими *посне пикштије*. У место белог лука, чобани су радо брали по планини (у рудничким селима) и јели корен од биљке *цремуша*.

Уз кућу била је свуда *башиа* са цвећем. Цвеће се неговало само оно, које се размножавало корењем (осим мака,

босиљка и чубра), као што су: селен, рутвица, калопер, повратич, рузмарин, крља и царевац. Гајења цвећа у саксијама није било.

У то време сејало се више лана него конопље.

Кад у главном сведемо народно занимање у старо доба, види се, да се народ бавио: сточарством, земљорадњом и пчеларством, као главним занимањима, и воћарством, занашима и ловом као споредним занимањима.

2. Привреда у садашње време.

а) Обрађивање жита.

Данас народ у Краг. Јасеници сеје ова жита: кукуруз, пшеницу, јечам, овас и раж (ретко). Кукуруз сеју за своју храну а у Доњој Краг. Јасеници још и за продају, јер тамо има више радеће земље а и роднија је.¹ Пшеницу сеју за продају, само себи оставе довољну количину за семе и благе дане. Многе газде у Д. Јасеници обично стару пшеницу не продају док им нова не стигне за амбар. Сиромаси обично продају пшеницу одмах са гувна, те са добивеним новцем купе кукуруза (чији хлеб дуже траје и даје ситост) или улазе у прву отплату пореза. Обично се увек и чека за порез, док не падне први сноп.

Јечам се сеје у већим количинама поред река у Доњој Јасеници а у Горњој мање. Овас на против сеју свуд подједнако, јер он добро роди и у планинском селу (Љубичевцима) као и у равнијем (Бањи).

Сваки се сељак труди да засеје сву своју зиратну земљу. Усева мења: где му је једне године била пшеница, ту друге године сеје кукуруз и обратно. Само земљишта поред река су увек засејана кукурузом.

Пшеница се пред сејање окречи, да се не би главничила (у Горњој Јасеници та радња каже се: *да се пожари*), а за њу се њива пре орања нађубри сточним ђубретом.

¹ *Међе*. У Г. Јасеници има народ мање земље за обделавање, те зато и немају око њива живе ограде, већ су им *међе* (синори) какав камен или јендечић или какво дрво, које може на једној страни бити усамљено. У Д. Јасеници, пак, где су имања већа, има живе ограде и око ње великих *уврашина* (места уз врзину, која се не сру).

За сејање кукуруза узима се бирано семе, окруњено са средине „кочањке“ (тулузине). За кукуруз се земља ђубри у самим оцацама. При сејању меће се по четири зрна у оцак. Ретко се сејање сматра за боље од честог. Зато и има изрека да „Вла' и кукуруз комшију не траже“.

По неки пут, кад се наслућује, да ће бити сушна година, пшеница ће лепо родити ако се „заоре“, т. ј. ако се прво баци семе, па се после њива пооре. Тако се и кукуруз сеје, само се његово сејање на такав начин зове „сејање под бразду.“

Пшеница се у априлу и мају плеви од паламиде, боце и кукоља, а у јулу већ је зрела и жње се. Вршидба је бивала у раније доба са коњима и говедима, а данас вршу машине „вршалице“, које су пре дошле у Доњу Краг. Јасеницу, па доцније у Горњу. Једино планинско село Љубичевци и један део Страгара још и данас вршу са стоком.

Пошто кукуруз никне и *уврста се* (познају се врсте из далека) сеје се између његових оцака пасуљ, па кад и он никне кукуруз се копа. То се зове *прво копање*. Оно се сматра за најглавније, јер се њиме сузбије трава. После месец дана бива друго копање, звано *прегршање*. А где су јаке земље, бива и треће копање. У земљама поред река а и јаким брдним земљама сеју се по кукурузу дулеци за свиње.

Кукуруз се комиша или код куће или на струку. Са гомили се пречишћава и одмах меће у коц, да се суши. При пречишћавању, ситно корење звано *пабирци*, одваја се на страну за стоку.

б) Сређивање сена.

Народ уопште вели: „ко нема ливаду, не треба да држи говеда да се греша, а ко хоће да има добру и напредну стоку, тај мора имати и добру ливаду.“

У Краг. Јасеници има мало места, које имају ливаде. Та су: Крћевац, Бања, Д. Трешњевица и планинско село Љубичевци. Остала пак места имају мање ливада, и ако су поред река и потока.

Ливаде се нарочито не негују, него трава расте онако, како јој прилике и природа нареди. Оне, што су ближе Јасеници, више пута у пролеће бивају плавлене, те је из њих

сено водоплавно. Само је у том случају трава од другог кошења добра (отава).

Трава се коси по цветању (које је доцније у рудничким селима). Пошто се откоси с обе стране осуше, купе се у навилке а ови у пластове. Затим се пластови превлаче кућама или котарима и дену у сена. Ако се сена дену у самој ливади, пластови се превлаче цели на тај начин, што се при дну обухвате конопцем и вежу за јарам (те га волови превуку).

У ливаде се пушта стока до Ђурђев - дана да пасе, а даље, док се не покосе, не. Овце се само с јесени пуштају, кад настане *јурија*.

У недостатку ливада људи се помажу сејањем детелине, али је увек не употребљавају како треба, већ често стока плаћа главом, те кућа остане без свога хранитеља. У таквом случају људи и жене кукају као да им је неко у кући умро.

в) Гајење винове лозе и воћа.

Винограда у Краг. Јасеници било је увек, само су ранији од старе, „наше лозе“, пропали од филоксере. Данас пак, на неким местима подигнути су окалемљени виногради на америчкој подлози. Данас људи из свију села знају све радове око подизања такве лозе.

Од справа имају прскалицу, мехове за сумпорисање, маказе и калемарски нож.

За резање винограда оставе се три прошлогодишње лозе унакрст и на њима по два окца. Вели се: „*Удри виноград у главу, и он ће тебе*“ — значи: не ваља резати у главу.

Стари људи веома поштују грожђе, из кога се цеди „закон божији“ (свето причешће). Кад једу грожђе, ако им што остане, међу на какво узвишење или дрво, да се не гази (јер је од Бога грехота). Младеж већ тако не ради, него баца пуцад где стигне. Изгледа, да са оваквим радом изумире поштовање светог причешћа.

Од многобројних сорти грожђа народ најрадије калеми: каменичарку, скадарку, белку (ситну и крупну Смедеревку), динку и зачинак, а ређе: лисичарку, малагу, гак, ретко грожђе и дренак. У Бањи и Липовцу, где има највише грожђа, одваја се свака сорта у засебне јаркове.

Берба грозђа бива у септембру. Док оно зри, чува га од потре *пудар*, кога неколико људи погоде и плаћају му сразмерно по броју чокота. Зрело грозђе сече се ножем, меће у батаре и изручује у кола, која се, кад се напуне, терају пред подрум. О томе времену, кад ће пуна кола доћи пред подрум, највише воде рачуна комшијска деца, која на њих нагрну као чавке, па љутио се домаћин не љутио. — У старо доба, док су подруми били по виноградима, грозђе се одмах брало у чаброве, кљукало се у винограду и сипало у бачву или кацу. Данас се броји, колико ко убере грозђа, *колима*, а у старо доба бројало се *чабровима*.

Из кола се грозђе сипа у чабар, где се кљука дрвеним *кљукачем*, после се кљук сипа у бачву. Кад се кљук у њој избистри и сталожу, добија се слатки грозђани сок, звани *шира*, коју радо пију деца и жене. Ако се хоће да добије *бело вино*, шира се претаче, док је још слатка, у другу бурад. Ако се хоће, да се добије *црно вино*, чека се, да шира преври заједно с комином и да буде у њој 17 дана, па се тек онда отаче у другу бурад. Такво црно вино зове се *самошок*. Ако се из комине источи све вино, у њу се долива вода, те се после добије слабо, дечије и женско пиће, које је иначе врло пријатно — *шилер*.

Приликом брања грозђа одвајају се најздравији гроздови од каменичарке, просуше се на промајном месту (обично на тавану), очисте се од трулине и мећу у нарочити чабар (туршију), па се то прелије црним презрелим вином и не дира се до зиме. Зими се одатле точи лено вино *бермет*, које мирише на грозђе. Грозђе пак из бермета даје се болесницима као понуда, да се разгале, иначе се једе уз Велики Пост.

Од *воћака* народ има разних шљива, јабука, крушака вишања, трешања, бресака, кајсија, мушмула, дуња и дудова.

Воћке се брижљиво негују. Калеме се обично на дивље подлоге разним начинима. Сваки нема воћке у авлији, већ по њивама. Али она се сматра за „народску“, јер је сваки бере (а што је у авлији, то је домаћиново).

Деца никад не сачекају да им воћка сазри, већ једу зелену или тек заруделу.

Воће сељак не уме да очува за зиму, већ све испродаје кад које стигле. Пиљари залазе по селима, чим која воћка

доспе и све преберу (и ако плаћају најнижу цену). По нека старинска кућа, која одржава старинске обичаје, оставља воћа за зиму, да се нађе „ради лека.“ Иначе, у зиму многи жуде за воћем, и ако су га лети имали и сувише.

г) Поврће и цвеће.

За сејање и расађивање поврћа служи сељацима *башта уз кућу* и *башта поред реке* или *пошока*. У башти уз кућу сеје се боб, грашак, кромпир, све сорте пасуљева од којих се једе боранија, кукуруз, лукови, краставци, патлиџани и бостан. У башти поред реке расађује се купус, паприка, празилук и цвекла а ротква се сеје семеном (њу ваља сејати на Вартоломеју, јер ће онда добро напредовати у земљи). Ко нема ове баште поред реке служи му риљана земља за виноград у месту ње — и ту може купус бити још бољи.

До скоро се у обе баште поврће сејало и расађивало само за домаћу потребу, а данас се црни лук и купус сеју и за продају, особито семе црног лука. Народ у Бањи примио је од баштована доста знања о неговању поврћа, као и о произвођењу семена за њ. На то место угледала су се и околна села.

Башту уз кућу већином обрађују жене, које остану да готове јела и да гледају живину и децу, или каква стара душа, која се не може више држати на њиви, „на врсти“, барабар с омладином.

Народ разликује ове врсте пасуљева: трешњу (која пушта лозу и која не пушта), јединац, чучавац, пешак, жути пасуљ, бљеђавац, сочивица и крупни пасуљ.

Цвиће се негује у једном ограђеном делу авлије (у башти) и у саксијама. О њему се брине девојка из куће и млада. Људи се само замоле, да је ограде. У башти поред старинског цвећа негује се и све остало из новијег доба, а у саксијама има највише: мушкатли, розетле, лијандера и минђушице.

д) Конопља и лан.

Гајење конопље и лана је женски посао, а људски је припремање земљишта и прављење мочила. Понегде (у инокосним породицама) жене не могу саме да сврше све послове, и стога им у помоћ притичу људи.

Земљиште конопљано и ланено претходно се пођубри, па се пооре, затим се добро земља поновним прекопавањем иситни и подели се на леје (које личе на квадрате). После тих радова један радник копа браздице а други иде за њим и сеје. Земљом из друге браздице затрпава се семе у првој и то тако бива до краја. Да се не би одмах изгубила влага из леје, један бос радник иде по леји, те сабија земљу. Затим се направе страшила за врапце, да не ваде семе. Али, како то против безобразних врабаца слабо помаже, мора неко дете да чува све дотле, док конопље не никну. У доба сејања конопља многи ђаци не долазе у школу, јер се они употребе за чување конопља од врабаца.

Конопље и лан не сеју се Велике Недеље, ради тога, да у тој кући не буде жалости.

Прво стигну за браће *бељојке*, па *црнојке*. Кад се оберу конопље и лан, осече им се корен и врх у коме су цветови и семе (ако су црнојке). Семе се овеје и брижљиво чува за идућу годину. Потом се влакна, повезана у дењкове зване *ручице*, оставе у хлад да се исуше; увежу се у веће дењкове и спуштају у мочила, да се киселе.

Мочила се граде овако. Близу јаза ископају се рупе, дубоке по један метар. У њих се пусти вода из јаза, тако да мочило прелива и отиче. У мочилу је сигурније киселити конопљу, него у реци, јер је из реке може вода однети кад придође. Ако се кисели у реци, пази се да прође младина, па се онда смеју киселити.

У мочилу се конопља (лан) добро притисне, и тако стоји 5, 6—7 дана, док не буде кисела, што се познаје по томе, што се приликом ломљења влакна одваја *тежина*. Кад буде кисела, исперу се ручице у бистрој води и разастру се на каквом пропланку да се исуше. По томе се носе на *шрљицу*, где после настаје свуда женски посао.

ђ) Рад око стоке.

Рад око стоке у Краг. Јасеници долази на друго место, јер је најглавнија земљорадња. Многи људи на стоку доста полагају и у својим одабраним грлима гледају свој понос. Такви за добра грла подигну нарочите штале, иначе остали држе

стоку зими по кошарама а лети по нарочитим оборима, који су уза кућу или у каквој њиви близу куће.

Стока се гони на пашу у пролеће од марта па све до првог снега. *Воловима* док ору а и *коњима* дуже се полагаје. *Овцама* се обраћа највећа пажња за време јагњења. *Свиње* се зими чувају по жиру. *Козе* се и зими пуштају у шуму, и ако има лисника. — Док су краћи дани, стока се чува по ваздан, а чобани за себе понесу хлеба. А кад одужају дани, онда се стока гони на пашу „земаном“, и то ујутру рано после муже и после подне. Стоци се познаје да је сита, чим полеже у хладове.

За стоком мора ићи чобанин, који је сме само у своју њиву гонити на пашу. А у јесен, кад се цела летина дигне, пусти се стока свуда (осем у винограде и купушњаке), а чобани се искупе и играју разне игре. Такво чување у слободи зове се *јурија*.

У Доњој Краг. Јасеници говеда и коњи су крупнији а у Горњој су ситнији. Говеда у планинским селима су издржљива и већином се млада (у другој години) хватају у јарам, те у двоколицама довлаче дрва из планине. Коза у Горњој Јасеници има више а у Доњој мање.

Пошто су у планинским селима пашњаци далеко, у планини, стока се и лети чува ваздан. Ту су чобани где кад и одрасли људи. У тим местима у пролеће пре нестане хране, те говеда једу у планини младу букову шуму, од чега се побољевају. Јагњад су кржљава, јер се овце напасају по планини или крај путева.

За зиму се спрема за стоку ова храна: сено, слама, шаша ситна и крупна, репа, зоб и лисник. Кад се омлати пасуљ, за овце се остављају мехуне, што се зове *пасуљевина*.

Свакодневни посао око стоке је овај: *зобљење* (овцама и козама мекиње — трице, коњима овас — зоб, воловима и кравама јарма, свињама кукуруз или јарма); *шимарење* (коња и вола); *гоњење на пашу* и *појење*. Стока се поји на рекама, потоцима, барама, изворима, чесмама и бунарима. Овце и козе се пред мужу *почишћају* око вимена а уз Петров Пост се шишају, пошто се претходно окупају (овце).

Кад младунче дође на свет, повуче се за ухо („превати се“) и загледа се са свију страна, да се види, на шта се уметнуло, и ако је од добре пасмине, већ му се у напред прориче

судбина: шта ће с њим бити, или ће се одржати за кућу или ће се хранити за продају. И комшије дођу те загледају, али се обично не јавља онима, који имају „зле очи“.

Овце се почињу мустити од Ђурђев - дана а краве после две недеље од кад се отеле. Ако теле не може све да издоји, музе се и пре две недеље, само се то млеко даје свињама.

Људи воле, да се при мужи телету остави више млека, да би било напредније, а жене воле да се више млека умузе. Кад се јагњад троше, жене првенствено воле, да се мушка јагњад кољу или продају а женска да оставе за запат. Тако исто, ако је у кући више мушкараца, па им ваља ткати сукно за гуњеве и чакшире, жене им препоручују да не кољу (нити продају) врану јагњад.

Теглећа стока су коњ, во и крава. Крава се хвата и у плуг, где се по неки пут (у бразди) и отели. На неколико места нађе се по који човек, који коња укошка у јарам те оре са кравом или волом и вуче кола. Остали се свет на то чуде и смеје, питајући се: зар и то може бити!?

е) Гајење пернате живине.

Гајење пернате живине је женски посао. Од живине се негују: кокошке, ћурке, гуске и пловке (патке). За налегивање се узимљу свежа јаја, која нису размућена. Пре налегивања она се нашарају угљеном, да би се друга, која су доцније поднесена, познала и одвојила. Налегивање почиње одмах после зиме, а свршује се на три-четири недеље пред јављање зрелих јагода. Верује се, да живина изведена у време, кад зру јагоде, скапава. То су „јагодњаци“. Ако би се случајно у то време извели, треба све захранити прво јагодама, па им онда ништа бити неће. — Друго налегивање кокошака бива о Петрову - дне за извођење „јесенчади“. За њих се гледа, да се легу кад стигне нова пшеница. Већином се налегую маторе кокошке, које умеју боље да леже на јајима и да чувају пилад, а пре се и расквоцају.

Млади пилићи се хране покисељеном пројом, замешеним пројиним брашном или пшеницом. Млади шочићи се хране куханим копривама са умешеним пројиним брашном а доцније куханим штиром у који се умеша брашно и ситан песак. Млади

ћурићи хране се тако исто, само се не додаје песак. Млади гушчићи одмах пасу траву и добијају по мало замешена пројина брашна.

Пилићи и шочићи кољу се чим мало поодрасту, а гуске и ћурке у јесен. Од живине се једе месо и јаја, а и продају се. Највише се новца узме за ћурке и гуске у јесен и у зиму, кад се добро угоје. Гуске се нарочито гоје са покисељеним кукурузом, али да се не крећу. То се зове *кљукане гусака*. Од њих се топи жута маст, која је лековита (против кашља).

Још се од гусака и пловки продаје перје Циганкама за мараме. Живе се гуске по два пут за то годишње чупају. Врхови гушчијих и ћуркиних крила после клања секу се и остављају за чишћење наћава и соври (трпезе). То су *перушке*. Јаја по селу купују пиљари. Нарочито се цене она, која су снесена између Велике и Мале Госпође („*међудневичка*“), јер се могу дуго одржати неукварена, пошто нису оплођена.

Сва живина борави по авлији, где има засебна приземна легала, осем кокошију, које полећу на дрвеће, јер се верује да им је тамо здравије. По неки домаћин има за пилеж засебну авлију, а за гуске је у воћњаку бара.

Лети гуске и ћурке морају имати нарочитог чобанина, који их гони по гувнима и стрњикама, те купе просуто влаће и зрневље. Кад се изуче, иду саме, и кад се нахране, враћају се кући. По неки пут тако расута живина чини велику штету, те се и на њу плаћа потра.

Од гушчијих и ћурећих пера граде деца пискове па их мећу у *корабље* (свирке), а некад се од њих градило и перо за писање.

Ако које грло од живине оболи, дуне му се у уста и запоји се и у томе се мало поврати па се остави у неки крај да чека свој суђени час.

ж) Пчеларство.

Данас се ретко ко по селима у Краг. Јасеници занима пчеларством изузев Љубичевце, где скоро сваки има кошнице. Код већине су кошнице вршкаре, а само код школованих сељака су ћерзонке. Има много домова, у којима деца знају за мед да је слadak само по чувењу.

Начин пчеларског рада остао је од старина. Кад се рој купи, мора се неки новац оставити на оно место где је он

узет, да би било у пчелама напретка. Најбоље је за приплод, ако се нађе рој у шуми, па се пренесе, јер то је збиља *срећа* за домаћина.

Пчеле се утерују у кошницу са кадом (запали се тежињава крпа), а с тим се и умирују пчеле кад им се прилази ради прегледа. Кошницама не ваља прилазити уторником и петком. Тако не ваља ни странца никад доводити пчелама и показивати му успех у раду (велики рој, многи мед, број кошница и т. д.).

Кад кошница маторка да највише три роја подреже се, и у томе се исеку матичњаци, да би се прекинуло даље рођење. О Крстову-дне у јесен прегледају се све вршкаре и које су лаке, значи да не могу презимити, зато се бију на тај начин, што се сипа у кошницу хладна вода, па се после изврне те се пчеле стресу, а саће се с медом извади и искључа у карлицу или корито. Тај се кљук сипа у сито и меће код топле пећи, где се мед загрева и цеди у нарочити суд (канту или шерпу) а за зимску оставу преспе се после у ђуп, који се повеже.

Восак се гради овако: восковарина се добро искува са водом и процеди кроз какав џак сашивен на клин. Восак капље у корито, где има хладне воде, и по врху воде стврдњава се. Затим се покупи, те се поново прекува, па се разлије у судове. После се продаје или се оставља за домаћу потребу. За напредак пчела не треба никакву примесу додавати у восак да би био тежи.

Мед се употребљава као лек, а замењује и шећер, кад се заслађује врућа ракија.

При раду око пчела постоје многе празноверице, које показују, да народ још није довољно проучио пчелин живот, рад и корист. Због тога још и данас већу цену даје вршкар него ђерзонки.

и) Лов

Ловци. — У Крагујевачкој Јасеници по селима нема људи који би се само ловом бавили, већ је свима лов споредно занимање или управо забава. У лов иду средовечни и млађи људи. Старији пак не иду зато, што их је вид издао. Ловац се сматра

за окретна, чила, ведре и весела човека. Они су и духовити, као што се види из овог примера.

„Поп Јова, стари мераклија на зечетину, више пута би приговорио гласовитом ловцу Јовши, да му пошаље неког доброг зеца.

— Вала попе, 'оћу. Ево ти дајем часну реч, чим одем у лов, послаћу ти га — рече му Јовша.

После неколико дана опет се нађоше.

— Ама, камо тај зец? Зар се тако одржава реч? Ослови га поп.

— Што, зар га ниси добио, попе? рече зачуђено Јовша.

— Нисам, брате.

— Прекјуче сам био у лову и послао сам ти га, Бога ми!

— Како, по коме?

— Ето како је то било. Пораним ја у лов и одмах кренем једног зеца. Кад би на заседи, ја пуцах, а он стругну уз једну косу. Ја му тада довикнух: иди попу! И видиш сад, враг му матери, да није дошао! Ја сам своје обећање испунио “

Ловачка се вештина учи праксом а гдешто се преноси и с колена на колена. Није реткост чути оца, да виче на сина: „Остави ту пушку! Ја сам целог века ловио, па сам изловио то, да ме боле ноге!“ — Лов иде човеку „и од руке.“ За лов је потребна нарочита склоност човекова, која је боља, кад је урођена.

У лов се иде у групи (хајка) а и појединце. Хајку приређује нарочито друштво, општина или срез онда, кад се осете у близини курјаци. За лов се људи још у вече договоре и спреме, па у јутру рано иду, и док што не убију, не враћају се. Млађи ловци слушају обично старије. Уловљену дивљач деле. Најбоље делове добијају они, који су дивљач убили и они, чији су керови дивљач кренули.

Кад ловци имају увек успеха у лову, лов им постаје све већа страст. Ловци радо и лажу. Кад не убију ништа и пред вече дођу гладни кући, траже да једу а укућани их питају: „Камо лов?“ — Ловци на то одговарају: „Преварила ме пушка, сметао ме кер, гађао сам из далека, пребаци ми пушка, ранио сам га — па побеже“ и т. д. Ако пак убију дивљач, онда се хвале: да су добре нишанџије, да могу на далеко убити и т. д.

Време за лов. Погодно је време за лов: кад ноћу пада снег, па у зору престане, те зверка покаже свој траг. Погодно време зове се „ора за лов.“

Како се лове животиње и кад. — *Лисице* лове с керовима, пушком, замком, гвожђима и у јазбинама. Ако се ли-

сица завуче у јазбину, ловци затворе све улазе, само оставе један, где уђе кер, те се коље с њом и истера је напоље, а ловци је дочекају и убију. Лисице се лове у свако доба године. — *Курјаци* долазе зими из планине Рудника. Кад се ови гости опазе, одмах се приређује хајка. Онај који га убије, добија осем похвала неку нарочиту награду. Жене узимају од вука зев, те кроз њега провлаче малу децу, да се не плаше и да буду здрава. Још их и каде на вуковој длаци, или им ушивају длаку за капе. Ко убије вука, сматра се за јунака и прича се о њему докле год живи тај појас. — *Зеца* крећу керови а ловци га чекају на каквој чистини. Његово се месо једе, а маст се оставља да се њиме мажу ране од убода. — *Видре* се чекају ноћу крај речних обала кад је месечина. Лове се због коже. — *Дивље гуске и пловке* лове се зими по рекама. — *Лов на птице* нарочито се не приређује, већ се узгред нађу. Од њих има кокица, јаребица, препелица, дивљих голубова и косића.

Оружје ловцима су разне пушке. Свака пушка има по неку особину: или расипље зрно или подбацује или пребацује. Ловац мора знати особину своје пушке. Само добар ловац може ловити сваком пушком. Пушке се пуне барутом и оловом. Олово може бити сечено и округло (драмлије). По величини драмлије се разликују на вучаре, лисичаре, зечаре и врапчаре.

ј) Риболов.

У реци Јасеници живе ове врсте риба: клен, кркуша, пловка (ово је врста рибе, слична клену, само не расте велика; много је пљосната и трбушата), мрена и пузија, а има и ракова. У јасеничким притокама у горњим токовима има само кркуша, пузија и ракова, а у доњим — као и у Јасеници.

Народ лови рибе у батаре, пређе, алове, кошире, кошаре, на удице и на виљушке. Највише се рибе ухвати у алов, пошто се одврати јаз. Зато се споразумеју више људи чији је јаз (а имају неку славу у посту) и одврате воду, па ортачки нахватају рибу и поделе је. Деца хватају рибу и ракове по мутној води у нарочите пљоснате корпе (батаре). По неки трују рибу рибљом травом, замешујући је у месо или у зрна младог кукуруза. Удицом се хватају највише кленови кад је полумутна

вода (сура). За мамац се међу глисте и скакавци. Виљушком се хватају рибе ноћу кад је вода бистра. Тада риболовци понесу зубље луча и осветле водену површину, тако да се рибе могу видети. Како оне онда мирују, лако се набоду на виљушку и спуштају се у торбицу.

У старо доба у планинским потоцима било је много ракова, који су хватани на мамац од жабе. Данас их пак има мало.

И приликом хватања рибе као и о другим радовима има празноверица. Тако, ако риболовац прво сретне „баксуз“ човека или жену, неће ништа уловити; или, ако прво ухвати пузију или змију, значи да ће му сав труд бити узалудан. Ако ли се пак одмах ухвати добра риба, ваља је протрети по коси, па ће за њом и друге доћи.

Свако време није повољно за успешно хватање рибе. Најбоље је време пред кишу, пред вече и у зору. Добар риболовац зна и места, где мора имати рибе, а она су особито код брана и воденица.

к) Земљани производи.

Народ у Краг. Јасеници употребљава ове предмете од земље: разне судове, ћерамиду, циглу и цреп.

Судови. — Земљани су судови: *лонац*, *крчаг* (тестија), *чанак* (каленица, чинија, паница, чорбалук), *бардак*, *гостара*, *пљоска*, *ћуп*, *црепуља*, *шоља*, *сланик* и *рукашка* (за сириште). Њих израђују нарочити мајстори и то: црепуље, у Котражи, т. зв. *црепуљари* а остале судове *грнчари* у Тополи и Аранђеловцу. Купују их за новац обично највише пред славу или свадбу, да се не би зајмило по селу.

Сваки суд има своје делове. На лонцу су: дршка, усна, обод и дно. На тепсији, бардаку, ћупу и гостари су: грлић, дршка и дно. На чанку су: венац и дно.

О земљане судове кад су празни народ оштри — масати — ножеве, а кад су пуни, онда то не ваља радити због здравља.

Израда црепуља у Котражи. — Атар села Котраже је врло неродан, те се народ доста мучи за жито. Како га већином купује, то се довија, да на разне начине дође до новца. Један од тих начина јесте и грађење црепуља.

За грађење црепуља копа се бела земља и иловача, од којих се узме по пола, те се замеси блато. Од њега се рукама

дотерују црепуље разне величине, па се поређају по утабаном гувну, да се суше. Пошто буду довољно суве, наложи се лично велика ватра, на коју се пажљиво наслажу до 20 црепуља. Кад ватра изгори, сматра се да су црепуље печене.

Црепуље мајстори гоне по селима и пијацама те продају по 0'20—0'25 дин. комад. За пуна кола таквих црепуља узме се 20 дин., а весели црепуљар треба три дана само да их продаје, а колико ли тек прође, док се оне израде и испеку.

Цигла, ћерамида и цреп. — Мајстори, који граде циглу, ћерамиду и цреп, долазе из нишког и врањског округа и зову се *ћерамиције, црепари*. Они се настане у јасеничкој долини (Д. Шаторња, Блазнава, Маслошево, Божурња) или крај потока Јасеничких обично о Ђурђеву-дне, и ту од земље граде своје производе, па у јесен, пошто продаду еспап и новац прикупе, иду својим кућама (о Крстову-дне).

Ево, како они раде свој посао.

Од земље, коју копају у близини реке и своје колибе, начине мајстори са додатком воде *блато*. Место где се копа блато зове се *чукур*. Ако блато пуца кад се исуши, додају му коњску балегу. Учињено блато изнесу на гувно, где од њега направе зарубљену купу, коју покрију покровцима. До купе стоји тезга а на њој калупи за циглу, ћерамиду или цреп и ситан песак. Мајстор узима прво песак, те посипа оно место на тезги, где ће да прави циглу, меће калуп и на њега блато. Други прилази, узима са калупом готову циглу и меће по гувну да се суши (цреп се меће на даске под шупу). Кад се довољно исуши, меће се у гомиле, зване *коге*, где се још боље досуши, па се после граде *банкешти*, који се пеку. Ћерамида и цреп пеку се у нарочитим пећима, а кад се ваде дену се у *куде*. — Дебља цигла, за разлику од тање, зове се *планска*, којој је и цена већа.

Кад уоче мајстори — ћерамиције — да хоће киша, онда по гувну скупе циглу или ћерамиду у тестета, да би се на случај кише пре покупило.

л) Употреба камена и креча.

Селјаци за своје грађевинске послове ваде камен по околним брдима. Најбољи камен даје Венчац (бели мермер) па Буковик (гранит), а у Опленцу се вади прост али јак камен

за све грађевине. Доста доброг камена има и у Влакчи, где има особито вештих зидара, јер су тамо људи оградили каменом и своје авлије.

Нарочитих мајстора камењара има у Бањи и Аранђеловцу, где израђују разне фигуре, степенице и споменике (надгробне). Иначе у другим местима камен даље не обрађују.

За вађење камена народ се служи будаком, ћускијом и лагумом.

Воденичко камење и жрвњи добијају се из крушевачког округа а надгробне плоче осем из Бање још и из Бранетића и Шума.

Зидара по селима има мало. Они обично раде мање грађевине, а веће и лепше граде мајстори из Јужне Србије.

Креч се у Краг. Јасеници само израђује у Бањи, и то на овај начин: прво се ископа кречана у дубини и ширини по два метра а само ватриште је високо пола метра, па се затим у њу слаже бели или зелени камен (који треба да је скоро вађен), и то у дну се меће све ситнији камен и по ободу, а што се већма иде врху и средини све је крупнији. При врху се опет меће ситан, да не би ватра (топлота) излазила. После се ватра потпали сувим дрвима, и мора непрекидно горети 48 сахати. Затим се врата од огњишта затворе, те стоји још 48 сахати, да се хлади. И онда је креч готов. Из такве кречане извади се по 20 товара креча. Кречана се осигурава од кише покривачем.

љ) Употреба ковова (метала).

Народ познаје од метала: гвожђе, бакар, сребро, злато, олово, калај и цинак. Највећа се цена даје злату, али га по селима најмање има. Зато је тамо реткост и наћи златну ствар или новац. Девојка, која носи низ дуката, јако се цени, и ако није лепотица. Доста је да се зна, да „носи низу.“

Има људи по селима, који никад нису имали златну ствар, па и не знају да обележе сами метал: злато. Такви, кад би им ко пружио златан новац, не би га смели примити, бојећи се да није лажан.

Народ не израђује сам никакве справе ни алате, нити се бави прерадом гвожђа, већ све то купује у вароши или му справљају Цигани, којих има свуд по селима. Ако би ко од

сељака дао сина да учи тај занат код Цигана, остали би га фамилијашки псовали: „што им калаи фамилију!“

Од разних справа и алата употребљавају се: секира, будак, мотика, срп, косир, коса (справе за њено оштрење: бапка и чаканац), сврдао, бургија, тестера, рендета, кљешта, чекић, кесер, дељалица, просек, нож, пушка, разно бакарно посуђе и разни накити. Уредном домаћину зна се одвојено место у подруму или качари, где се оставља алат, а неуредном све је растурено (како по зградама тако и по комшилуку на послузи, где и остане).

Од ватреног оружја употребљавају се: пушке каписларе, двоцевке, пиштољи, револвери разних система и пушке позадњаче. Највише оружја има у Страгарима. — Некад се употребљавала пушка кременјача и пиштољ кременјак, звани „сребрњак.“

Од накита сељаци купују за мушке: сат, нож, копче за кајише, прстен и разна дугмета, а за женске: минђуше, прстење, брошеве, игле укоснице и копче за кајише.

Од бакарних судова има у народу: тепсија, тенџери, бакарних лула и казана и бакрача. Тепсије се често не калајишу, јер се верује, да бакар није баш тако отрован. Ако ко и једе јело из некалајисаног суда, па му позли, за њега се неће рећи: „да се отровао“ већ „прејео се.“ Само се зна, да у бакарним судовима не ваља јело дуго да стоји, јер „ће да повуче.“

Бакарне мале парице ушива прост свет у тканице, да не би на њега ишло олово.

м) Прерада дрвета.

Врсте дрвета. — За своје грађевинске послове народ употребљава ове врсте дрвета: церовину, буковину, ораховину, дудовину, дреновину, липовину, крушковину, лесковину, багремовину, збву, врбовину, шљивовину, јасеновину, кленовину, млечовину, глоговину, брестовину и јасику.

Церовину и буковину употребљавају за грађу кућа и других зграда и за гориво. Зна се поуздано, да церове даске не ваљају за сантрач у извору, јер од њих вода добија непријатан укус, а букове даске дуже трају и од њих вода слади. Орахово и крушково дрво употребљава се за даске; дудово

и грмово за бурад; дреново за клинове на колима, плугу, саоницама и т. д.; липово за пресавијање и за везивање лозе; лесково за пруже; багремово за виноградско коље и за гориво; збву за цеви и децје карабље (свирке); врбово пруже за плетење: корпи, коша, плетара и за поплетане плота; шљивово за диреке, свирале и гориво; глогово за коље и врзину (ограду); јасеново и брестово за колску јапију и т. д.

Дрвена грађа. — Дрвена се грађа називље разним именима, као: греда, дирек, баскија, лемез, колац, пајанта, окакача, даска и т. д. „Окакача“ је најглавнија греда, која иде средином куће и држи цео подрумски таван и патос кућни. О њу се у подруму вешају разни подрумски судови. Како се то каже и *качење*, она се зове *окакача*. Дасака има више врста, као: талпа, даска, шашовац, летва, чатма и баскија.

Сељаци сами граде од дрвета капије, тешу греде, стружу даске, тешу јапије за бурад, секу пруже за корпе и кошеве, граде врљике, тешу плот, дубе корита; граде клупе, столице, разне клинове и справе на колима и плугу. (Иначе бурад и теже ствари (предмете) граде вешти мајстори, којих има мало по селима). Од алата при раду употребљавају: секиру, кесер, просек, тестеру, дељалицу, бургију и ренде. Великих стругара у Крагујевач. Јасеници нема.

Дрвени намештај. — У кућама дрвени намештај чине: клупе, столице, чивилуци, полице, столови (дугачки и кратки астали) и совре (трпезе). Клуца има са наслоном и без наслона. Прве служе за госте а друге за укућане. Столица има великих, четвороножних (за госте) и малих, треножних (за укућане и раднике). Намештај, намењен за госте, махом стоји у гостинским собама, одакле се не креће.

Кухињски и подрумски судови. — Од дрвета се употребљавају ови кухињски судови: тањир, ваган, заструг, сланик, сланица, кашика, кутлача, корито, карлица и ступа. Све ове посуде израђују Цигани (махом свирачи) лети по планинским местима — у Љубичевцима су некад имали стално своје летње насеље — а сељанке од њих купују за брашно, за новац и „за старо.“ Сељаци се служе дрвеном кашиком, а за госте имају т. зв. „калајне кашике.“ Дрвене су кашике на дршци ишаране већином оваквим знацима: ||||, |X|, XX, |||:, ||X||, и т. д., те свако дете у кући по шари познаје своју кашику. Обично

се пред ручак препиру око кашика и док не реше чија је која, не почињу јести — а дотле се одрасли наједу.

Финије кухињске судове, као и чутуре, израђују мајстори, т. зв. чутураши, у Љубичевцима (досељени из Македоније).

Суд за бели смок зове се чабар; за вино: буре, бачва, шавољ, буклија (чутура); за ракију буре а за превирање шљива каца и бачва. Те судове граде *пиншери*, којих има скоро у свима селима, на овај начин. Прво се спреми јапија, која је најбоља грмова. Пошто се она добро исуши напољу, где је укршћена, одабере се по величини и сортира за разну бурад, па се зовне пинтер обично кући и отпочне рад. Он прво јапију отеше са брадвом и у исто доба да јој кривину, затим је рендетом углади и поређа у пресу, где у једној линији издубе место за сређеве. После начини сређеве и на „гвинт“ стеже дуге, док се добије облик бурета. Да би се јапија боље савила, ложи се и у бурету ватра — те се дрво загреје. Одмах се после граде обручи од шине и ударају. Између дуга умеће се до сређева рогоз; па кад се све то тако устоји и пресује, скину се обручи, те се цело буре изрендеше и углади, па се опет обручи натакну. Тада је буре готово.

У старо доба јапија за бурад савијала се са теретом, преко класе, јер је била дебља.

Алат пинтерски је као и столарски, само велику улогу има шестар.

Буре од дудова дрвета је порозно. Зато није подесно. Ракијска бурад треба да су од дебље јапије, а винска од тање, јер кад се у дебелој јапији „запати“ винска буђ, онда се не излечи лако. Ракија пак не квари судове. У ново буре, пре него што се сипа вино, треба сипати врело вино, да извуче мирис дрвета.

Справе за плашно и прераду вуне и конопље. — Од дрвета се за те послове употребљавају ове справе: вретено, дружница, коленика, чекрк, мотовило, сноваљка и снова, витлић, брдо, разбој, трљица и гребени. Гребене и брда израђују Босанци и продају по селима а остало сем разбоја, трљице, сноваљке и витлића (што израђују сељаци), израђују Цигани.

Дечје играчке. — Од дрвета деца за игру граде: колица, саонице, плужић и друге предмете. Које дете има за то дара,

цени се, да ће у будућности бити добар мајстор и да га стога ваља дати на какав занат а не у школу.

н) Грађење станова и саобраћајних средстава.

Куће. — Народ у Краг. Јасеници данас станује у зиданим кућама и чатмарама. Има их доста, које су пола од брвана (кућа) а пола од чатме (соба). Брвнара самих нема, оне су преживеле свој век. Најлепше су куће у Бањи и Тополи (селу) а што се иде ближе Руднику, све су лошије (али су ипак и оне добре).

Брвнаре су биле ниске, чатмаре су мало више али са дугачком стрехом, а зидане су куће највеће, јер многе имају под собом подрум. Народ сматра, да су брвнаре и чатмаре (или куће „са долмом“) јаче од зиданих кућа. То се увидело за време земљотреса, од кога су многе зидане куће попуцале.

Куће се граде на оцедитим местима, окренутим сунцу, већином каменитим (на брдним местима). На много места има ниских кућа, заклоњених воћем (Страгари) или брдима (Страгари, Љубичевци). Оне су покривене ћерамидом (а боље црепом) у Д. Краг. Јасеници а у Горњој шиндром а преко ње ћерамида (или само ћерамида). Амбари су покривени шиндром (а тако и све оставе зграде у Љубичевцима).

На кући се разликују делови: кров, слеме, зидови, ћерт (ћоше), темељ и „оџак“ (димњак).

Богатији људи украшавају своје куће „молерајем“, а сиромашни или никако или са по једном бојом, градећи разне кругове и крстове са цветићима (саксије). Неки преко целе источне стране крова начине од креча крст. Тиме мисле сачувати укућане од болести и привиђења, а означава им и то: да у тој кући седе хришћани.

Кад мајстори зидају куће, деца домаћинова и комшијска много су им на сметњи, стога их они плаше помоћу мерења њине сенке: „да их узидују“ па ће после умрети. Знајући за то, деца одмах беже, чим се мајстори лате за канап, и после уче и друге, да не долазе близу.

Мајстори који зидају куће обично разумеју радити и врата, прозоре и другу дрвенарију.

Ограда. — Код богатјих сељака је ограда око куће и других зграда: *шараба*; код средњих *цлош* а код много сиро-

машних и нема је. Само у Влакчи, као што раније напоменух, има око куће камени зид. Код богатијих сељака капије су зидане и покривене тремом ради украса и да не кисну, а код сиромашних су просте. Капија има великих (колских) и малих (пешачких).

Плот се поплеће врбовим и лесковим пружењем. Кад он отрули и почне да се љуља, препобија се цела ограда (обично у пролеће кад нема других радова и кад је земља мека). Тај рад зове се *претресање плоша*. Ако се већ толико пута претресао, да се више пошилввати не може, онда се закива као и летва. Авлије се заграђују великим а воћњаци и баште мањим плотом.

Ограда се рачуна у део богатства (јер данас, кад је шуме нестало за бурад, један се добар проштац цени од 1—2 дин.). Зато се и на њу обраћа велика пажња кад се „гледа“ момкова кућа.

Остала имања (особито чајири) ограђена су *врљикама* (али на мање места), које у Краг. Јасеници већ ишчезавају.

Кола. — У селима има воловских и коњских кола. Воловска су кола дрвена и гвоздена. Гвоздених има више у Д. Краг. Јасеници а дрвених више у Горњој.

Гвоздена кола коњска граде мајстори у вароши, а дрвена граде и мајстори, *колари*, по селима (само их после ковачи окују). Коњских кола највише има у Липовцу и Бањи (због грожђа) а ниједних нема у Љубичевцима.

Воловска дрвена кола граде сељаци — колари, којих има у сваком селу по неколико. Јапија се за њих сече у јесен, кад није подмрезгала гора. Тада је гора зрела, дрво је густо и дуготрајно. Пролетње је пак ретко и трули. За *главчине* од кола сече се брестово дрво. Пошто је то најглавнији део на колима, бира се срце. Суве главчине одмах се окивају а на сирове чека се, да се осуше. *Паоци* су најбољи граничеви и од лужника, и то суви. *Наилатци* су од суве јасеновине, а од сирове могу бити само кувани. *Осовине* на дрвеним колима су од буковине (младе суве полутке), а за гвоздена *ашлуци* су од суве јасеновине. *Опленови* најбољи су од јасеновине и брестовине, без чворова. *Руда, срчаница и сврачине* су брестове. *Клинови* су дренови или четвртке од младог грмића. *Јарам* је од сувог јаворовог или ораховог дрвета, без чворова.

Канате су од струганица (дасака) брестових или јаворових. „*Биније*“ за канате и *штуци* такође су од брестовине. „*Биније*“ су подебеле а уске даске, које су ижљебљене и натакнуте на *канаше* (колске) те држе чвршће саме канате, које се граде од тањих дасака а и повећавају запремину самих каната (да може више у њих стати). По изради кола се окују и фарбају, да не труле, да не прскају и да се не расушују. Цена је изради 45—65 дин. Алатке су потребне као и за столарство, само место тезге служи *стружница* и *магарица* за паоце.

Старији сељаци воле лака дрвена кола, јер су повозна. За гвоздена кола, која граде нарочити мајстори по вароши (вреде 200 дин.), требају јачи волови. Још веле: „Докле се није знало за гвоздена кола, дотле се лепо живело.“

Кад се хоће на кола да товари сено или слама, она се *расточе*, те се на њих међу *лотре*. Кад се пак превози жито са гувна, у место каната служи *алетар*, који је од пружа а олепљен је балегом.

Воловска кола покривају се асурама а коњска арњевима.

Зими, место кола служе *соннице*. На њима су ови делови: *два соника*, *два прага* и *процеп*. Њих граде махом сви сељаци. На њима се лети вуку ветрењаче с гувна на гувно. У Љубичевцима, где је земљиште брдовито и настранито, на доњој страни пута побијени су кочевци у земљу у растојању од једног до два метра, да би враћали соннице навише (јер би отишле низа страну).

Прелази преко река и потока. — За прелаз кола и стоке на Јасеници и њеним притокама има нарочито изабраних *бродова* и *мостова*. За људе се намештају *бавани*.

За *бродове* се узимају плитка места, звана *брчкомте*. Гвоздени мост има само један (у Божурњи) а полусталних (дрвених) и камених има свуда у местима, кроз која теку реке и потоци (на државним друмовима).

На бродовима и мостовима верује се, да се може ноћу свашта привиђати.

њ) Плетарство.

Прерада пружа и лозе. — За плетење разних предмета употребљава се врбово пружење и лоза од павита. Кад се пружење исече, скине се лишће, па се везује у дењке (свежње) и по-

тапа се у воду, где стоји дан — два, да би било жилавије. Извађено из воде, пошто се мало просуши према сунцу и стврдне, употребљава се за плетење разних котарица или „корпи“ (батара и котарица), кошира, кошара, плетара (за кола) и леса.

За батаре се више пута и не топи пруже у воду, него се њиме плете чим се осече. Ако се плету беле котарице, са пружа се претходно скида лика са кором. Тај се рад зове „гуљење пружа.“ Како је то заморан посао, народ такве котарице ретко сам и плете, већ купује од Цигана, а остале плету већином чобани.

Иначе, има сељака, који умеју сами најлепше котарице са белим пружем да израђују. Такви обично умеју плести и чарапе, а и говор и ход им је друкчији од људског.

Пруће се сматра да је зрело по Св. Илији, кад га ваља и сећи.

Лоза од павита употребљава се за плетење дна батарама, за кошнице вршкарe (празинке), за плетаре и кругове за притискивање паприке (туршије).

Израда предмета: 1.) *Котарице.* — Оне се плету или побадањем шипила у земљу или без побадања. У првом случају дно се најпосле плете, а у другом најпре. Котарице могу бити са рукатком и без ње, а украшене разним пружем, венцима и рупама при врху. На њима су ови делови: дно, венац и рукатка. За плетење употребљавају се алати: оштар нож, косир и набијач (маљица за сабијање пружа).

Има два начина плетења: са два и са четири прута. Први је начин бржи, али су котарице слабије, а други је спорији, али су јаче.

2.) *Батара.* — Њих има ваљкастих и пљоснатих. Плету се као и котарице, само увек са неољуштеним пружем.

3.) *Кошар.* — Он служи за рибу, а плете се овако: пободу се у земљу 7—8 шипила и на њима се плете за једну шаку ширине, затим се domeће још шипила, те уста бивају све шира, док не постане као левак од метра у пречнику, па се после сужује до пола метра у ширину. Кад се то изради, гради се други мањи левак, који се увуче у већи, па се обојима споје шипиле, те се плету уста.

4.) *Кошир* служи такође за рибу а и за оставу пастрме, пошто се на моткама исуши. Плете се као и кошар, само од једног левка, који се изврне, те врх левка дође унутра.

5.) *Плетар* се плете овако: душема (широка даска за канате) се избуши унаоколо; у те рупе пободу се шипиле, на које се плете лозом од павита до једног метра висине. Затим се олeпи балегом. Служи за превоз жита и пасуља.

6.) *Кош* за храну плете се јаким пружем на дебелим шипилама, које су утврђене у греде темељаче на тумбасима.

7.) *Лесе* за сушење шљива могу бити *коване* са цепаним лесковим пружем или *плешене* са врбовим пружем. Њих израђују вешто по неколико сељака у селима ближе Руднику (где шљива и пушница има више).

Плешење шешира. — Сељаци (нарочито чобани) плету лети (а и зими) од сламе летње шешире. За њих се узима слама од последњег коленца до класа. Да би била жилава, кваси се пред употребу водом или пљувачком. За плетење се обично узимљу 7—8 сламки (ко уме са више, сматра се да је бољи мајстор), које се у току рада настављају, док се не исплете потребна дужина за шешир, која се ушива. Шешири немају велику стреху, али су дубоки.

Асуре. — Због тога, што у Краг. Јасеници нема баруштина и рогоза, народ се не занима плетењем асура, већ их купује на пијацама и вашарима.

о) *Кожарство.*

Народ употребљава ове нештављене коже: говеђе, свињске, овче и јареће. Од прве две кроје се опанци, а од друге две опута. Данас ретко народ гради сам опанке од *неуочињене* коже, већ их махом купују код опанчара („грађене“). Код неких је обичај, да се за одрасле (особито мушкарце) купују опанци а за децу (и женске) да се израђују у кући. Бива и то, да се „мешина“ од посека (говечета или свињчета) однесе опанчару (којих има и по селима), те он од ње изради обућу разне величине, за све укућане.

Да би се опанци држали на ногама, притежу се кајишима. Они се мажу лојем а младићи их још и фиксирају (али не на нози, већ их обмотају око какве шљиве). Да би кајици лепо стојали, ноге се обмотају испод чарапа крпама. Понеки тако направи дебеле ноге, да му не одговарају сразмери осталих делова.

Мушки (богатији) по одслужењу војске носе празницима чизме а девојке имају папуче (опет о празницима) а о вашарима ципеле. Уопште, кад се девојци купе ципеле и прслук, сматра се да је за удадбу.

Сељаци и сељанке још купују јагњеће кожухе, од којих су мушки са рукавима а женски без рукава. Они су украшени разнобојном кожом и стаклетом (звездице). Баба најволи добити од зета шарени кожух, који је и начини збиља бабом.

п) Бојарство.

Народ разликује боје: белу, рују, сигаву, мургасту, жуту, зелену, старо - морасту, љубичасту, алеву, розе, вињасту¹ и црну. Женскиње пак још разуме и друге нијансе од напред поменутих боја.

За бојење се употребљава: за рују боју кора од биљке *рујака* а за црну боју шума од *жешке*. „Жешка“ (Жешља — *Acer Tataricum L*) је дрвенаста биљка, која расте по шумама у Краг. Јасеници. Њене гране са лишћем (а љушти се и кора) ломи женскиње у јулу и јуну (недељама и празником) те носе кући и мећу на таван, па је по потреби скидају и њоме боје пређу *врано* (за сукно, чарапе и поњаве). Друге пак боје купују се. Купљена се боја раствори у води, а ткива се претходно умоче у раствор галице, да би боље примила боју — па после у боју. Затим се испирају и суше.

Ткива се већином боје жутом, старо - морастом, црном, алевом, вињастом и црвеном бојом.

Обрве и косу вроне жене са каном и шишаркама, зато шишарке пеку а кану иситне па то помешају у ракију и кад се мало устоји мажу се по коси перушком.

Народ највише воли црвену и алеву боју. Зато кола и плуг, капије и др. бојадишу тим бојама. На гуњу, на пешевима и врховима рукава меће се постава од црвене чохе, који се после заврну, те „дречи.“ Црвена боја означава радост, црна жалост (и кафена) а бела невиност. Разлика је између црвене и алеве боје, што је црвена затворенија (чисто зага-сита) а алева (алена) је отворенија (такође од црвене). Црвена

¹ Вињаста боја изгледа као боја црнога вина, те је од тога и до-била име („винаста“ боја).

боја добија се од броћа (то је било у старије доба) а алева се купује.

Мастило негде граде сами сељаци на тај начин, што ра-створе плаву боју у ракији.

Јаја се боје млечиком (жуто), рујаком (рујо), варзилом и затворено - плавом бојом. После се шарају ђезапом. Шаре се по њима граде у виду гранчица и цветића, а пишу се имена и љубавни стихови.

р) Алати, справе и слично.

У кући се као алат употребљавају: *нож*, *сикира*, *тестера* и *кесер*. Врсте су ножева: *бришве*, *кебуше* или *ножак* (тупи ножеви за стругање наћава и хлеба) и *перорези*. Делови су на секири: *држалица*, *ушник* и *острица*.

Женскиње пак за своје ручне радове употребљава ове справе: *шиваће* и *илетске игле*, *напрстак*, *виплић*, *чекрк*, *мотовило*, *цви*, *разбој*, *машиницу*, *шиваћу машину* и *ђерђев*. Мале шиваће игле зову се *терзинке*, а велике *клашањке* или *бабаре*.

У пољу се употребљавају: *мошика*, *будак*, *ашов*, *пијук*, *срп*, *коса*, *косир*, *грабуље*, *брана* и *илуг*. Уз плуг иду: *орштак* и *колечке*. Делови су плуга: *гредел*, *црштак*, *раоник* и *ручице*. Срп потребује за високо и чисто жито а коса за ниско и нечисто. Уз косу иде *брус*, *рог* за њега и воду, *бапка* и *чаканац*, „*Бапка*“ (бавка) је справа од челика, која се забоду у земљу, те се на њу наслони коса, која се окива *чаканцем* (врста чекића).

Дрвених плугова данас нема, а било их је пре 20—30 година и то *двојаких*. Први су били звани *старински* од тешке јапије за разоравање ледине после крчења шума. Њих је вукло по 4 пара волова. Градили су се од природне јапија. Тражило се нарочито криво дрвеће за две ручице, које су се у доњем делу могле претесати у даске. Из десне ручице ударено усправно дрво (звано *козлац*) ишло је у *гредел*, и за њега се прики-вала даска за одбијање бразде. Пред козлацем био је *црштак*. *Гужеве*, са којима се везивао *гредел* за колечке, биле су од брестова пружа.

После ових дошли су други плугови, звани „*пањаши*“, који су били лакши (за 4 и 2 вола) а личили су на садашње

гвоздене. Раоник је код њих усађиван у две положене дашчице, а на њих су ударане ручице од крива дрвета.

Око стоке служе ови алати: *виле, рогуље, грабуље, лопата, ашов, четка и чешагија*.

За набијање коља и цепање дрва служе велики *маљеви*.

Сита за сејање има *честих* (за стрмно) и *решких* (за пројино брашно). Ретка сита за пречишћавање жита зову се *прошаци*.

Уз прање рубља и бељење платна служи *пракљача* (од дрвета). Њоме се исправља и осушено рубље.

Затвори на вратима, капијама и сандуцима су: *кашанац, реза, кључаница, клинови, гужва* (од лозе), *брава* и *скакавица*.

„*Скакавица*“ је од гвожђа. Личи на нож од кога се један крај прикује уз капију а други је слободан и покреће се узицом, те се закачи за урезано гвожђе, које је приковано за дирек од капије.

Трљица је справа направљена од дрвета. На два ногара утврђене су две даске, али су с горње стране толико растављене, да може у њих ући дрвени нож, који је једним крајем утврђен у даске а други је слободан и дужи од дасака, удешен да се хвата руком. Трљица личи доста на бријач, само додати ногаре и дуже сечиво од корица.

3. Женски радови.

а) Прерада биљних влакана и израда платна.

Кад се конопљане (ланене) осушене ручице однесу кући, чека се сунчани дан, па се онда носе на *трљицу*. На њој се трљи овако: у леву руку узме се ручица конопље и меће на оне две даске, које су изоштрене. Десном руком хвата се за нож и удара по влакнима дотле, док се не изломи у *поздер*, а у руци остаје *повесмо*. Поздер се баца уз трљицу. На њему се чешће сунча пас, отуд и она изрека: „Спава к'о пас на поздеру“.

Гребенање повесма врши се гребенима. Отпадак при томе зове се *чим*, а оно што се гребенањем добија, јесте *кудељица*. Чим се плете за потку сламњачама. Кудељица се преде на *кудељи* (преслици) пљујући свѣднако на оно место, где се ствара конац. Конац се одмах мота на *врешено*, а са њега на *мошовило*, да би се добила *канура*. Кануре се затим поре-

ђају у корито са пепелом, па се на њих сипа кључала вода, у којој стоје три дана, а четвртог се ваде из воде. То је онда *пређа*. Тако искувана пређа опере се у хладној води, исуши се па се меће на витао и мота на *коленике*. Приликом бројања три жице чине *чисаницу* а двадесет чисаница *бројеницу*. Са коленика мота се пређа на *цеви*, и то је *пошка* за ткање. За основу купује се *памук*.

Сређивање основе од памука. — Памук се прво смота на *калеме*, који се међу на *сноваљку*. Са њом се обилази око куће, те се суче основа, а зев се гради укрштањем жице од памука на два колца или на ушима од чабра. Кад се оснује, од основе се направи ланац, звани *оснутац*, који се даље *навија*. Кад се навија, основа се истече и распростире мотањем на *задње вратило*.

Ткање. — Прво се постави разбој. Он се састоји из ових делова: 1) *две стапивице*; 2) *два вратила* (предње и задње). На задњем је основа, а на предње се обавија изаткано платно; 3) *брдила*, где стоји *брдо*; 4) *нити*; 5) *чимбар*, справа за ширење платна; 6) *подношци* на којима стоје ткаљине ноге, које регулишу зев; 7) *штапци*, два штапа, који стоје у основи до задњег вратила, те управљају зевом; 8) *чунак* за цев; 9) *срдачка*, јака дренова шипчица на чунку за цев; и 10) *запињаче*, два штапа, с којима се затежу вратила, да се не осипљу. Како ткаља с њима најчешће рукује, њоме плаши децу, која се приближују разбоју и сметају ткању. Чим се каже: „сад ће да ради запињача!“ деца одмах беже.

Навијена основа се прво уведе у ните и брдо, па се увуче у предње вратило и затегне се запињачама. Онда наступа ткање провлачењем чунка и цеви (на којој је потка) кроз зев основе а управља се подношцима и нитима, те они отварају и затварају зев.

Врсте платна. — 1.) *Тежињаво*, где је основа памук а потка тежина. Јако је, зато се од њега режу кошуље, но претходно се мора дуго белити. 2.) *Ђочано*, где је жути памук и потка и основа. 3.) *Ћенарно*, где је памук основа а ћенар потка. 4.) *Бељено*, где је бели памук и потка и основа. 5.) *Пешкири* се ткају са разнобојним уснивкама свиленим и памучним. Кад се изаткају, по њима се везе памуком аленим и црним, а пришивају се и чипке.

Од тежињавог и ђочаног платна режу се кошуље за сваки дан, а од ћенарног и бељеног за празнике („стајаће“). Кошуље од бељеног платна носе младићи а од ћенара старији људи. Кошуље се везу по грудима памуком. Вез се препочиње са других кошуља.

Чистог *свиленог платна* по селима у Краг. Јасеници ретко има. Кад је оно потребно девојкама за рукаве (кад носе прслук), купује се по трговинама.

б) Прерада вуне.

Кад се овце ошишају, одвоји се бела вуна од црне (вране). Затим се пере и суши. Осушена се вуна чешља, па гребена. При гребенању добијају се *кудељице* и *чим*. Кудељице се привезују за *кудељу*, те се пред, после се мота на мотовило у кануре, које се обојадишу како се хоће. Обојена вуна опере се и исуши па се кануре разапну на витао да се мотају на цеви. Вуна пак намењена за плетење чарапа (зове се *рудица*) не мота се на цеви већ у клубад.

Намотане цеви међу се у чунак, па се тка шта се хоће, пошто се претходно умести разбој и уведе у ните и у брдо основа, која може бити вунена.

Вуна се тка на *четворним нишима* и на *ређим* а *ширим* брдима. То је главна разлика између разбоја за ткање вуненог ткива од разбоја за ткање памучног.

Ткањем вуне израђују се сукна, губери, поњаве, јастуци, ћилими, тканице, сукње, торбе и торбице и подвезице.

За *сукно* се узима црна вуна, а кад је сигава, обоји се црном бојом. Потка му је од *чима* а основа од *власа*. Изаткано сукно ваља се у ваљарицама љубичевачким и јарменовачким.

За *губере* узима се основа од конопљане пређе или вунене, а потка се клеча на *јармићу*, са вуном. Она се не мота на цеви већ на нарочити *нож* од дрвета.

За *поњаве* се узима и потка и основа од вуне. За *крпаре*: основа од памука а потка од крпа. *Ћилими* се клечају.

Чарапе се плету од предвостручене рудице на великом вретену („дружици“). Та се рудица обоји разном бојом.

в) Вез и плетиво.

Сељанке везу своје чарапе разнобојном вуницом, градећи на њима *шаре* и *вођице*. Могу се шаре и вођице и плести, али

су боље кад се навезу. Шаре су већином цветови од руже са лишћем, а вођице су: више цветова симетрично састављених и међусобно повезаних по неком нарочитом распореду.

Судећи по шарама и вођицама Крагујевачка Јасеница се може поносити како избором тако и израдом према осталим крајевима.

По ткиву се везе црвеним и црним памуком, свилом, вуницом и ђинђувама. Сукње се везу по дну, кецеље при дну и околу; чарапе, мараме и пешкири околу; јастуци на средини а ћилими за кревет на средини и околу — вуницом. На јастуке и ћилим везу се цветови у гомили — „пукет“ — а по крају велике вођице. Мушке чарапе имају по шару на наглавку и по две вођице на грлу, од којих је већа и лепша на врху а ужа и лошија на дну. Женске чарапе имају на грлу по неколико вођица. Кошуље (мушке и женске) везу се по грудима.

За вез служе *игле*, *ћерђев* и *машиница*.

Везови се препочињу са туђих радова прегледањем и бројењем. Обично сељанке једног села имају сличне везове на оделу, које је друкчије од везова у суседном селу. На вашарима се по њима познаје из кога је села која девојка.

Плетењем се израђују *чарапе*, *назувице*, *штрике* (чипке), *рукавице* и *наруквице*. Сви се ови предмети израђују од вуне или вунце, свиле и памука. Чарапе се плету са пет игала а поплећу са једном. Оне су већином обојене алевом, црном и морастом бојом. Мушке су дугачке пед до пед и по а женске су до колена. Дечије су такође дугачке. Дечије и женске чарапе имају узице, а људске су без њих (јер им чарапе држе кајиши).

На чарапи су ови делови: *прсти*, *шара* и *пеша*, који заједно чине *наглавак*, за тим *грло* и *поалеш*. Оне се плету од прстију па на више. Једна грла се нашивају са повише наглавака, док се поцепају.

По нека жена уме да плете и мреже за риболов, али то већином раде људи.

Женскиње у Горњој Јасеници осем својих радова ради и пољске радове више од својих друга у Д. Јасеници. Тако, оне ору, копају, сеју, суше шљиве, па имале малу децу или не имале. По неки пут на њиви, где се копа кукуруз, нађе се

по осам колевки и у њима мала деца, од којих неко грче а неко плаче, а мајке им на врсти: копају, разговарају се и ки-коћу. Само оне увече раније иду кућама, да сврше и остале послове. Док су оне биле са људима на њиви, дотле су била код куће сва мала деца, које не доје, под надзором каквог ђака, који тог дана није ишао у школу.

Ценећи уопште све женске рукотворине у Краг. Јасеници, може се рећи, да су боље оне у Доњој него оне у Горњој.

ДОДАТАК.

Учешће народа на вашарима.

Народ у Крагујевачкој Јасеници највише иде на вашаре у Аранђеловац, Тополу и Наталинце. На даљне вашаре иду само људи, и то ради куповине и продаје рогате стоке.

Од месних вашара најчувенији је ^{Тополски} Тополски. На њему има највише света са велике даљине. Ту су Ужичани, Хомољци, Космајци и Ваљевци. Први су дошли да продају своје производе (чаброве, луч и катран), а други су дошли да продају и купују стоку. Народ пак из околине (1—5 часова хода) долази такође, да по штогод купи и прода, а омладина да игра. Ту ће се видети најлепше одело, како народно, које већ ишчезава, тако и страначко, које на разне начине у разним селима у моду улази. Ту ће се видети најлепше коло, одвојено „селско“ од варошког, па и селско подељено на много разних кола, тако да долазе по два-три села на једно коло. Иза кола стоје људи и жене, те „осматрају“ („бегенишу“) момка или девојку, а понека жена упртила туце „кишобрана“ и „сунцобрана“, док јој ћерка и њене другарице играју.

На вашаре иду свагда из куће по неколико лица, и то мајка са снахом и ћерком заједно, а момак са својим вршњацима из рода. Човек иде обично раније. То бива, ако је село близу места где се вашар држи; а ако је далеко, укућани седну у воловска кола, у која спреме хране за себе и стоку, па тако у колима иду. Највише новца на вашар понесу момци. Они га спремају на месец дана раније, а потребан им је за пиће (обично пију пиво), ручак (у шатри или кафани), за плаћање кола (који га воде) и за куповину колача девојкама. Мајка, снаха и ћерка мало новца носе, и увек иду љутите због тога на вашар.

Момци иду обучени, а снаха и ћерка (девојке) вежу нове хаљине у махраме, па натоваре мајку да носи. Кад буду близу вашара, облаче се, дотерују косу, румене се и беле се, а оно старо одело скину и повежу у махраме, те опет натоваре мајку, која завежљаје остави у месту вашара код какве рођаке или у кафани. Увече кад се пође кући, опет се пресвлаче. Због тога њеног пресвлачења, мазања и загледања у огледала (која собом носе) свакако женскиње и иде само (без мушких) на вашар. Пошто тако обучене поју на вашар, простије се девојке ухвате за руке, те се воде (из Гор. Јасенице), док се не дође до кола, где ступе у игру, а мајке са стране гледају.

За време игре понеки момак одведе групу девојака, те их части лимунадом или бостаном, а увече се већ зна, да ће свака девојка од сеога драгана добити по колач. У колико је колач већи, у толико је то знак веће љубави.

Пред полазак кућама обично настаје зивкање и очекивање. Мајке су обично раде да им ћерке дуже играју, али људи дошли па зозу и псују — тек се чује: „Хоћемо ли? — 'ајд' сад ћемо! — Док нађемо Мила! — Ене, куд се загуби! — Нека стићи ће!“ — и т. д. Кад се већ пође кући, сви журе, а највише жене, јер их код куће чека силан посао. Момци иду у групама живо разговарајући и млатајући рукама, а девојке приступају за њима и смеју се. Понека тек враголасто погледа свога изабраника, али тако да друга не види.

Док је омладина играла, отац је купио лука, паприке, луча, катрана, корито или што друго и метнуо у своја кола, ако је дотерао, а ако није, онда у комшијска. Мајка пак купи деци, која су код куће остала колача, јер се деца због тога и радују вашару и пред вече излазе својима у сусрет. Разуме се, да многи носе кући и вашарског печења и тазе меса, које у вече са луком прже, те после вашар остаје дуже у успомени.

На вашар деца не иду, осем понеко сироче, које продаје из тестије воду или иде да окреће браве. Одраслија деца из оближњих села (мушка и женска) могу пре подне отићи да мало виде вашар, па одмах да се врате, да други иду.

Крај пута, који води на вашар, излазе сељаци, те на шатрама продају пиће и јело, као и храну за стоку. Обично се крај пута скупи много деце-чобана, те посматрају свет што иде на вашар. Тих дана обично радо чувају стоку.

Околна села, око места у коме је вашар (а и у самом месту) пуна су гостију са стране, који ту дођу да преноће, па сутра дан иду на вашар. Чак и основне школе у тим околним селима за време вашара не раде.

На вашару не продају стоку сви који су је дотерали. Многи су дотерали само зато да виде цену своје стоке, па је враћају.

Понекад се види на вашару да осим Цигана и Срби просе, и то здрави људи. Чудновато је, да они не богорадају, већ само скину капу и увијају главом тамо и амо (а нису неми). Обично им се не даје ништа, и шта више сви их псују.

Привредна улога Цигана у садашњем народном животу.

У Краг. Јасеницу, с времена на време, долазе Цигани из разних крајева Србије (из Космаја, Ресаве, од Јагодине), те неки свирају по народу о славама (такви знају кад ко слави боље него поп) и забавама, а неки продају своје производе (рукотворине): гребене, зумбе¹, дрвене чанке, заструге, сланике, коленике, калеме, корита, карлице и котарице разне величине, или кују. Понеки и свирају и продају разне предмете, а ако им се допадне у каквом селу, и настане се. То настањивање може бити стално и привремено. Кад се Цигани настане стално, обично начине плетару кућу крај насипа, ближе центру села, и ту раде своје послове. Израђене предмете разносе по селима и радије их продају за живину, жито или за старо одело него за новац. Крај њиних кућа често се пута види више живине него у каквог сељака. Од стоке имају само коња, који им разноси израђене ствари и доноси жито. Такви Цигани знају и свирање и осем на славе и свадбе иду и на комишања, где свирају за врећу или џак кукуруза и на мобе где такође узимају жито (пшеницу).

Цигани се настањују привремено у оним селима, која су ближе месту, где ће бити вашар, и то радије у оним, где има река и уз њу врбљак, где ће сећи пруће и плести ката-

¹ Зумба је старији облик гребена: гвоздени шилци су код ње усађени у дашчицу кружног облика (и она је њима цела начичкана), а на ту се дашчицу наставља подужа даска, широка 10—15 см., о коју се одупире ногама, кад се гребена.

рице. Они седе у черги, којој се врата окрећу према ветру (вазда на супротну страну). Осим „корпара“, привремено се настањују у черги и Цигани „калајџије“, „ковачи“ и „перјари“, а „мечкари“ иду из села у село.

И стално и привремено настањени Цигани добијају животне намирнице из села, а како новац ни за што не дају, верује се, да имају много новца. Како су лакоми и на крају, местне власти брижљиво мотре на њих и за најмању крађу много их оглобе, и они све плате, па крећу чергу даље имајући једно искуство више.

Има и тако богатих Цигана, да дају новац у новчане заводе на приплод, а иначе се, по начину живота, богати од сиромашних не разликују.

Цигани иду и на вашаре, где продају своје производе и просе, купују коње (а верује се, да они најбоље могу оценити коња какав је и колико је стар) и свирају. Ту једу све оно што се баца (бургаге, црева и сл.) или остатке од јела, које добију што окрећу браве да се пеку.

Понеки од Срба завиде Циганима на њихном животу: што просто живе, ништа не купују, па чак су и порезе ослобођени. Све им се, веле, може опростити, али ово последње никако. А разумнији људи веле, да и Цигани добар порез плаћају и то у дувану. Код њих пуши и мушко и женско, и старо и младо, те на тај начин знатан део прихода има држава од њих.

Пошто Цигани најрадије дају своје израђевине за старо одело, то је код њих сва народна стара ношња. Код њих се може наћи разних одела како у погледу величине тако и у погледу каквоће (почев од зубуна па до дечијих тканица, које се упредене могу видети на циганском кољу).

V. Кућа и остале зграде.

1. Негдашње куће и остале зграде.

Дод су Срби били под Турцима, народ у Краг. Јасеници градио је себи куће *плешаре*, које су биле врло просте и без икакве вредности, тако да су се на случај невоље, лако могле прежалити и напустити.

Оне су се градиле овако: пободу се у четврт четири јака грмова коца, између којих се углаве шипиле, које се после оплету прућем и олепе блатом. Одозго су пак покриване кровином (од сламе). Због те кровине, која је запаљива и због тога што је кућни простор био мали и за породицу и за ватриште, морало се ватриште склонити у један зид. Прво се на зиду отворила рупа при земљи као прозор, и споља у круг је било поређано коље, које је било олепљено блатом и одозго споља покривено, да не закишњава. Отвор за дим није ни грађен, већ је дим ишао унутра (у собу) и излазио на кров где је хтео. То удубљење за ватриште личило је на олтар на цркви, а градило се зато, да могу дужа дрва стати. Дрва су метана и старкана из собе. Таква пећ звала се *куш*.

На кући су били један или два отвора за светлост, која се једва назирала кроз разапету мешину или хартију „пенцерију“. Споља пак имали су дрвени капци, који су се у зимским ноћима затварали.

Других зграда у авлији у то доба није било.

После, за време устанка, грађене су куће *брвнаре* са преграђеном собом и „кућом“, у чијој је средини био *оцак*. Соба је била од *чашме*. Пошто је тада било грађе у изобиљу, даске (брвна) су узимали близу срца дрвета а оно друго све се бацало у огањ. Тада је већ око куће било онолико вајата, колико је у кући било ожењених глава.

Подруми су у прво доба били у самим виноградима, укопани у земљи и покривени такође кровином. За време чатмара и брвнара почели су се зидати први подруми у близини кућа. Доњи део био је зидан а горњи од наслаганих грмових греда (у место дасака). Кров му је била шиндра од 11 катова. (Таква би зграда данас по вредности јапије вреди 1000 дуката). Пошто се јексера за такве зграде није могло нигде купити, њих су Цигани на самом месту ковали.

Салаши за храну грађени су од прућа по њивама, а уз њих и *амбари* од брвана за пшеницу. Ниједна зграда није закључавана.

За стоку су грађене ове стаје: *свињци* по шуми, за затварање свиња, који су били начињени од дуплих талпина, а у потесу биле су *кошаре*, у које су зими затваране овце. Оне су грађене од плота а покриване су кровином. Лети су овце

затварене у *шорове* који су били у потесу ограђени плотом. За говеда и коње нису никакве стаје прављене.

У почетку авлије нису биле ограђене, а доцније, кад су око кућа начињени вајати, ограђиване су плотом.

2. Данашње куће и остале зграде.

У авлији сиромашног сељака у Краг. Јасеници има само једна кућа са нешто омањих стајица; код богатијег пак има две куће и више других стаја. Од те две куће служи једна за госте и зове се „*оцаклија*.“

Кућа је обично у средини авлије и има два одељења. Оно одељење, где се куха јело, где се меси и где се многи домаћи послови свршавају, зове се *кућа*, а друго одељење, где се спава и зими седи, зове се *соба*. Лети се обедује махом у авлији или у кући а зими у соби. Кад су лепе летње вечери, сељаци ноћивају напољу, под каквим тремом, а старци и бабе ни тада не напуштају собе.

У кући стоје полице за судове, наћве за мешање хлеба, долап за судове, чивилук за одело, клупе за седење, сандуци за брашно, а до тавана су, близу оцака, поређане мотке за сушење пастрме. У соби стоји: кревет (толико велики, да може на њега лећи цела породица), „*равић*“ за оставу ствари, чивилук за одело и оружје, сто, столице (троножне и четворножне), клупе и пећ, коју сељаци негде износе лети напоље. Зими, крај прозора, стоји у саксијама цвеће, које се лети износи напоље. На прозорима су стаклена окна, само је у сиротиње хартија. До собе за спавање, у богатијих, има још једна соба која је намештена по сеоском укусу за госте. У њој се слави.

Кућни таван негде замењује кош и подрум, јер на њему се оставља жито и друга зимница.

Уз кућу је близу друга зграда, *вајаш*, која је начињена од брвана а покривена ћерамидом. У њему стоје „стајаће“ спаваће ствари и „стајаће“ (празничко) одело. Ту је и девојачка спрема („*рухо*“). Сандуци су девојци у исто доба чувари „успомена“ које добије од момака. Девојка одржава у вајату чистоту и кити га цвећем и воћем. Где у кући нема девојке а има много ситне деце, око вајата висе на моткама прљаве кошуље и рите (поцепане хаљине).

У вајату првих месеци бораве младенци. Тада је он застрвен младиним рухом. Он се ретко закључава, јер се верује, да је грехота украсти девојачко рухо.

У вајату се никад не ложи ватра. Зато се он гради без димњака. У вајату седи син у оно доба, од кад се одели од оца, па док не направи себи кућу. Чим се угледа, да избије дим кроз кров каквог вајата, вели се, да се „у тој кући неко оделио.“

Млекар је зграда од чатме, која је при врху разређена, да би пара од врелог млека излазила напоље, и да би се увек проветравало. У њему стоје чаброви за сир и скоруп и друге справе потребне за производњу сира. У млеку одржава стана — планинка — чистоту. Само она сме у њега улазити, где је реда у кући, више нико!

Амбар је засебна зграда (негде су кош, качара и амбар све под једним кровом), направљена од брвана. Има висок кров од дасака. Изнутра је подељен на делове, који се зову *пресеци*. У њима су смештена оделито разна жита. Амбар је за пола метра дигнут од земље, да не би миши (и вода) улазили у њега.

Кош је зграда начињена од летава или је оплетена пружем. У Д. Краг. Јасеници су кошеви већи а у Горњој мањи. И он се од земље диже на тумбасе, само више од амбара. Он негде има с обе стране тремове за оставу кола и привредних справа.

Подрум је зграда зидана каменом. Он може бити засебан, а може бити и под кућом. У њега се смешта пиће и свазимница. Увек се одржава у чистоти, јер се изненадни гост прво у њега води, док се кућа и соба не почисте и не уреде.

Качара је велика зграда од чатме или брвана. У њој стоје каце, у које се смештају шљиве за превирање, бурад са ракијом, као и разни алати и опрема (такум) за коње.

Пушница служи за сушење шљива. У Горњој Краг. Јасеници имају је готово сви а у Доњој ретко ко. Сада се граде упрошћене Главинићеве сушнице.

У близини ових зграда, само у другој авлији, негде има још ових зграда:

Казанџилица, где је казан и прибор за печење ракије; *ар* (од чатме) за коње и говеда и *кошара* и *свињац* за стоку. *Живинарник* и *нужник* ретко ко има.

У богатијег сељака има две авлије: *горња*, где је кућа, вајат, млекар, подрум и амбар, и *доња*, где су остале зграде и *дрвљаник*.

Имање око куће зове се *окућница*.

У Љубичевцима има по планини *шанова*, у којима се лети сири сир и где борави породица, а у зиму силазе у село.

3. Воденице и ваљарице.

На Јасеници и њеним притокама има доста воденица, само су јасеничке са два витла а остале са по једним. Најбоље воденице по селима биле су у турским рукама. Њих су по одласку Турака мештани откупили.

Воденица је начињена од брвана. У њој има озидана собица за воденичара, амбар за жито од ујма и затим камење, кошеви и сандуци (мучањ).

Вода долази јазом на *кораб*, где су углављене *букве*. Кад у корабу нема довољно воде, онда се меље на *ушаву* (т. ј. *кораб* се неко време затвори, док дође вода, па се после опет отвори). Они, који долазе да мељу брашно зову се „*помлинари*.“ Кад их има много, каже се *налога*. Који долазе са даљине дотерују пуна кола жита за млевање; а који су из села, где је воденица, доносе у врећи, цаку, завеску и торби. У воденици има реда, али се пропусти понеко, коме је нужда, те пре самеље.

Опис воденице. На точковима, под воденицом, има по 21 перо, у које бије вода кроз *ципун* на буквама. Под *главчином*, у којој су утврђена пера, налази се *чеп*, који улази у гвоздену *плазину*, уковану у *руди*, а она је на *шемељу*. Позади руде има дирек, звани *кобила*, која иде до тавана воденичког, где је утврђена. Са *рабошем* на кошу и кобилом удешава се крупније и ситније брашно. Кад се кобила подигне, онда се горњи камен дигне, те се добија крупније брашно (*јарма*) и обратно. Кад се пак рабош диже, брашно је ситно, а кад се спушта, крупно.

Доњи камен је непокретан и испупчен а горњи је на средини бушан, јер кроз њега пада жито. Горњи камен се окреће помоћу гвозђа *паприце*, које лежи на *сењу*, а сењ је на вре-

тену од кола (витла). Доњи камен је на *мучњаку* на две гредице. Још се на мучњаку налазе четири дирека, који су законвани за њега, те држе *кош* у који се сипа жито. Под кошом су *корице*, које су позади везане узицом за њ а напред су уже и имају *ракљу*, у којој је *чекетало*, помоћу кога се љуљају корице, те испада жито. *Рабош* је забоден у диречић, што држи корице, те се помера за брже, спорије, ситније и крупније млевење.

Камење се зауставља *ушавом*. То су даске, везане за греду позади кобиле а регулишу се моткама, те се суљају по једној греди ка колу да га законе од воде, које иде на ципун (ципун је уметнут у прстен звани *каблина*). И ако је кобила под воденичким таваном, она се регулише у самој воденици помоћу *полуге*.

Кад се камење изеде, углади, *покива се*. Горњи камен се ради тога скине са *ваљком* и са две полуге и положи се на *краеле* у мучњак (где пада брашно). Прво се поравна *чекићем*, па се *сечивицом* исецка на оним местима, где је углађен. То се зове *покован камен*. Доњи камен се проба шестаром где је много испупчен, па се равња. Ако је накрив, исправља се *чивијама*.

Брашно се купи *лопатицом*, а у вреће набија се *полугом*, јер не може све да стане, пошто се *намлело*, услед тога што брашно захвата већу запремину од исте количине жита.

Ујам се пуни *чашом*, а сипа се у *амбар*, који је у воденици. Још у воденици има и соба за воденичара и за *„помиларе“* кад је зима.

Даљни помилари доносе жито у колима а ближњи у *цаковима* (завесцима) и торбама.

Ако неко не може да чека а донео мало жита, пропушта се, да га пре самеле. На то утиче и воденичар, ако хоће даљни помилар, а ако неће, не може га нико нагнати.

Ваљарице су такође начињене од *брвана*. Њих има у Љубичевцима и Страгарима, на Сребрници.

На ваљарице тече вода на жљеб, која је мања него на воденици, али има већи пад. Са жљебова вода пада у кашике, које окрећу вретено. Унутра у ваљарици на вретену има два дрвета, у крст ударена, која покрећу два маља те наизменце ударају у ступу, у којој је сукно. Да би се сукно боље ува-

љало, на њега се сипа врућа вода и с времена на време преврће се. Ваљање траје до 24 часа (зависи од величине сукна).

За ваљање плаћа се 0'10 дин. од метра сукна, а у један пут може се уваљати до 100 метара.

*

Кад се пореде куће и остале зграде (па и воденице) у Доњој и Горњој Јасеници, као и авлије, доћи ће се до ових закључака:

1. Куће у Горњој Јасеници су мање, неуређене, како с поља тако и изнутра. Остале су зграде овде онде растурене по дворишту без икаква реда (изузетак чине по неколико домова). Куће пак у Доњој Јасеници су веће, уређеније, у средини дворишта, а остале су зграде правилно око куће распоуређене или раздвојене у две авлије.

Доњо-Јасеничани теже долазе до јапије, купују је са стране и скупо плаћају, док је Горњо-Јасеничани имају у својим шумама — не купују је. Али они друго раде: они бољу јапију (за коју могу добити више новаца) продају а лошију задржавају за себе. За то у народу има ова изрека: „Ко у авлији има бунар, никад у кући воде нема.“

2. Авлије су у Горњој Јасеници ограђене већином плотом разне дужине. Под тремовима и стрехама разних зграда растурена је разна јапија, која ту стоји до продаје или употребе, па опет долази друга нова на то место. У авлији је и дрвљаник, који се премешта. По њој иде дању стока па и ноћива и кад се још дода живина, онда се може замислити, колика је у њима чистоћа! У авлијама ретко где има траве, већином је земља и камен. Добре су им те стране што су низбрдне, те вода од кише спира сву нечистоћу и из авлије износи. Иначе, да су равне, било би рђаво по здравље народно.

Авлије у Доњој Јасеници су већином ограђене лепом, симетричном оградом; држе се у чистом стању, а ако су у равници, обрасле су још и лепом травом.

VI. Домаћи живот.

1. Из живота у старо време.

Док су у народу биле куће плетаре и брвнаре, у њима кревета није било, већ се по земљи простирало сено и по њему поњава или асуре. Под главу се метао вунен јастук на-

пуњен сеном, а покривач је био губер. Ујутру се све то дизало и износило напоље (ако је лепо време) или се остављало у крај куће.

Посуђе је било: дрвени чанци, дрвене кашике и црни чачански лонци. Судови за воду били су вргови и тикве.

У то су доба подруми били по виноградима. У њима су стојали судови за пиће, а за кљук су служиле каце, које су ту биле у близини под каквом шумњачом. Ако би домаћину дошли кући гости, ишли би с њиме у подрум или би седели код куће, док би домаћин ишао до подрума и донео вина.

За време Турака били су подруми по неприступачним за кола шумским потоцима, до којих су могли доћи само на коњима. Подруми су били ортачки. По неколико домаћина држало је у њима заједнички пиће, само у разним бурадима. Кључ од подрума стојао је код онога, који је најпоследње ишао у подрум. — Пошто се дигла *сеоска ограда*, у ослобођеној Србији, подруми су грађени по виноградима.

Ако је у кући било стараца и баба, они нису радили никакав посао. Њин живот се сводио готово само на то, да отиду до подрума, да пију и да се врате кући.

Први зидани подруми близу кућа били су реткост. Њих је у селима могао подићи какав газда. Зато је он имао доста посетилаца. Љубазни домаћин би радо дочекао сваког госта и чашћавао. Ту се пробало вино из сваке бачве. Пре него што би домаћин уточио вино, отворио би прво чеп, да му се бачва „издува“, и у томе се просипало по 10—20 ока вина. То за оно доба није била никаква штета.

После јела и пића вавек се пуцало, гађајући нишан у какво дрво. Ако би се људи дуго у ноћ заседали, пуштани су кући да иду само онда, ако су имали штапове (да се поштапе). За ту потребу њих је домаћин увек у планини или забрану секао, кад је обилазио стоку и доносио у подрум на оставу. За кога пак не беше такве услуге, кући се није пуштао, већ се на конаку задржавао.

2. Живот у данашње време.

а) Свакодневни летњи рад.

Свануће је, кокошке слећу са седала и обилазе око коша, по нека тек дође кућном прагу. Гуске гачу и млате крилима.

И оне шетају по авлији, али често застају пред прагом. Кућни пас лежи пред вратима и сваки час ослушкује нешто и чека да се врата отворе...

У томе се збиља она и отварају и на њих изађе домаћица. Све живо у авлији нађе се око ње и прати јој сваки корак. Она прилази кошу, узима кукуруз и храни сву живину, која се после одмах растури које где. Затим домаћица иде на воду, а кад се врати, искупи обућу свима укућанима. У том већ устаје и домаћин. Обућа и одело — све му је спремно. Кад се уреди и умије у авлији, мисли шта ће тога дана радити. Али, у том не заборави да пита жену, има ли за тај дан у кући брашна. — После устају најстарије кћери и синови, међу које долазе и вредни ђаци (ако је школски дан). Кад се обуку, обују и умију, ђаци се крећу за школу, а одрасли се договоре: куд ће на рад; да ли ће кога задужити или ће коме одужити надницу. Кад се договор сврши, узима се парче хлеба (и сира, ако је мрсак) и алат у шаке, па хајд' на рад.

За све то време домаћица помуже стоку и позоби је, а домаћин гледа говеда или што друго по авлији, па и он отиде на рад. Ако се код њега ради, онда спрема шта ће за јело. Сад тек устају чобани. Ако су били лени, морао их је прут из постеље истерати. И они узимају хлеб у шаке, па хајд за стоку!

Домаћица тада остаје код куће са најмањом децом (и бабом и дедом, ако их има), те вари млеко, подлива, цепа дрва, храни свиње и готови ручак. Док она све то сврши, ето већ и стока долази са паше, те се позатвара у своје оборе, пошто се претходно напоји.

После подне, по ужини, гони се стока опет на пашу, а домаћица спрема вечеру и меси хлеб за сутра. Ако зна, да неће бити брашна, круни кукуруз, да се идуће зоре самеле (у селима крај река). Ако ће се што сутра дан радити, спрема варива за раднике: бере боранију, вади кромпире и т. д.

Кад дође вече, долазе прво чобани. Стока се помуже и затвори, па се онда седа за вечеру. У томе долазе и радници, који су вечерали онде где су и радили, па се онда сви изују на „улицу“ (трава у авлији, рудина), убаце обућу у кућу и одмах лежу, те послу „ка' поклани“. Само домаћица остане,

те узвари и разлије млеко, па затим и она, савладана умором, најпосле легне.

Већина народа у Краг. Јасеници по легању не закључава за собом врата.

б) Свакодневни зимски рад.

Зими се раније устаје. Домаћица је опет прва. Најпре се наложи ватра на огњишту и у собној пећи, затим меси хлеб и искупи свима обућу, истрља је и спакује. Већ тај њен рад по соби и кући разбуди све остале, те устају, па чак и деца. Пошто се обују и умију, доручкују, па одрасли мушкарци прегледају стоку, полажу храну, чисте кошаре, тимаре и зобе говеда, а дотле домаћица нахрани живину, уреди постељу, почисти кућу и собу, па престави ручак.

Домаћин зими, о празнику или кад је рђаво време, по „фруштуку“ отиде кафани или општини, па до у вече кући не долази. Кад пођу кући, иду у групама, које су састављене из људи једне фамилије, партије или ћуди.

Женскиње по цео дан ради своје ручне радове (око своје спреме, ако су девојке), а мушка деца ходају тамо амо око стоке, а мало одраслији иду и у лов.

Увече се сви искупе и заједнички вечерају, па после подужег седења, рада и разговора, полежу. Ако је празник, обично рано лежу, па сутра женскиње рани, те ради „у руке“.

в) Чистоћа куће, авлије, тела и одела.

Пошто кућа служи за оставу свега и свачега, она се много прља, али се не чисти као што би ваљало. Лети у кући тако рећи, само се преноћи, па се на њену чистоћу и не обраћа довољна пажња. Али зими је цела породица везана за кућу, те је са чистоћом мало боље.

Кућу чисти домаћица свако јутро, али редовно ђубре не избацује, већ га за вратима прикрије метлом. То зна чак и кокошка, па чим уђе у кућу, иде за врата. Соба се зими чисти једанпут или двапут на дан а лети у недељу дана једанпут (изузев случај, ако у кући има девојка).

Кад се лети устане, цела се породица растури по раду, а соба се остави сама себи. Чак се негде ни прозори преко дан не отварају, да се проветри.

Од осталих зграда највише се држи чисто млекар, вајат и подрум (ако у њему има пића, а ако нема и он је нечист, па и бурад нису у реду, већ су понакретана). Двориште се чисти сваке недеље и празника. То је дужност девојке. У многим двориштима има корова, који домаћин покоси после многих молби жене (да се не губе пилићи) и девојке (да је чистија авлија).

Радници пред вечеру (кад дођу кући) оперу руке (али на њиви, пред ручак, то не раде). Укућани пак никад не перу руке (ни пред ручак, ни пред вечеру). Сељак, кад се ујутру умива, само окваси лице а уши и врат водом и не дохвати. Народ измива косу и пере врат и уши само онда кад хоће у цркву на причест или кад дође какав празник. Младићи, девојке и деца купају се лети у реци (ако је има у селу) готово сваког празника а зими никако. Одрасли се не купају ни лети ни зими (неки по неколико година), па и ако су сведнако са радом у близини реке. Људи се ретко шишају а јутром се сви и не чешљају. Мушку децу шиша мајка до 12. године, али је увек не чешља. Женску децу празником пред чешљање бишту.

Ноге се увече ретко кад перу. То ради снаха свекру првих дана по удадби — док је у милости, па после престане сасвим.

Сељаци се пресвлаче у кошуље једанпут недељно. Ако у вече дођу знојави са рада, не пресвлаче се, већ у таквој кошуљи преноће. Кошуље се добро не перу. Ма како оне биле прљаве, домаћица је с прањем готова до подне. Иначе се у цеђу не искувавају. У Д. Шаторњи перу кошуље крај реке, где донесу и бакраче за грејање воде. Ту их по трави и исуше па у вече чисте носе кући.

Свакидашње горње хаљине никад се не истресају нити се „чибукају“, већ се прашњаве носе, док се не поцепају.

г) Време јела и ред на обедима.

У Краг. Јасеници по селима има много кућа, у којима се не зна време јелу, већ једе кад ко огладни и шта дохвати. У таквим се кућама код деце може увек видети комад хлеба у руци. За такве се куће вели: да немају напретка.

У кућама, где се води реда, зими се преко дан једе три пут, и то: у јутру у 8 часова („фруштук“), у подне („ручак“)

и у вече у 5—6 сати („вечера“); а лети се једе преко дана четири пута и то: у јутру, у 5—6 сати (доручак), у 9—10 сати („ручак“), у 1—2 сата („ужина“) и у 8 сати („вечера“).

Радницима се носи на њиву само ручак и ужина а вечера им се даје код куће (домаћинове).

Ако у кући има гостију, јела им се доносе овим редом: сир и кисело млеко (уједно), чорба (супа), купус (кромпир или боранија), паприкаш, гибаница и слатко млеко. Печења има само о славама, заветинама и гозбама.

На обичним ручковима јело једу сви из једног чанка, који стоји на средини совре. Кад дође ред да се једе месо, домаћин га подели свима. Ако је заклана кокошка, зна се већ шта коме припада. На то се нико не љути, јер је то већ постао обичај: домаћин узима два батака, домаћица ребра, ћерка тртицу а син (најстарији) бело месо. Осталој пак деци слеђује: коме крило, коме шија, глава и ноге. Домаћица добија најгори део само да задовољи децу.

Кад има страних гостију за ручком, деца једу одвојено, за другом мањом совром. Гости обично једу за столом. Ту сваки има свој тањир, у који сипа јело из чиније. Месо се не дели, него се исече у главну чинију а гости узимају и међу преда се у тањир. При томе слободан гост узима најбоље а стидљив најгоре парчиће.

За совру се седа на треножне столице или на земљу са прекрштеним ногама.

Народ мисли о вредности јела овако: „нема јела без меса;“ „не сапим (рачунам) да једем, кад не кусам кашиком.“

— Кад ко живи два-три дана о сувом хлебу, па се дохвати каквог лепог јела, онда много поједе. Кад му други замере, он одговара: „шта ћу брате, три дана нисам јео кашиком!“

Кад гости ручају, од укућана сме сести с њима само домаћин да руча. Како је тада добар ручак, домаћин вели гостима: „Баш вам хвала кад дођосте, да се и ја уз вас почастим!“ — „Долазите тако често!“

д) Ноћни рад женскиња и осветљење ув то.

Како су зимски дани кратки, те се преко дан не може свршити ни кућевни посао како треба а камо ли женски рад, жене и девојке устају ноћу и раде (од пола ноћи до пред

зору. По неки пут зовну другарице из комшилука, да „нису саме.“ Уз тај рад, разуме се, иде и разговор, па и смех, само се не сме гласно викати, јер у тој истој соби спавају сви остали укућани.

За осветљење том приликом служи им *гас*, *свећа*, *жижга* и *луч*. Свеће су лојане и воштане, а граде их саме сељанке на тај начин, што растопе лој и сипају на затегнута свештила или угреју восак и ваљају га око тежињаве или памучне узице. Лампе за гас у већине народа су просте, пуше се и слабу светлост дају, те се због тога зову *жмиравци*.

Жижга се гради (ако има што нужно да се изради или се има болесник у кући а гаса и свеће нестало) од лоја, који се истопи у чанку или на дну чирака, па се направи фитиљ од памука, који се једним крајем умочи у лој а други се крај запали. *Луч* се употребљава за осветљавање по кући, подруму и млеку.

ђ) Ватра, огњиште и огрев.

Живош код ващре.

Ватра се изводи палидрвцима (пушачи гдешто кремењем) помоћу луча и сувих дрва на самом огњишту у кући. Ако затреба жара за собну пећ, преноси се *ващраљем*. Поред ватре још стоје *кукач* и *машице* за подстицање ватре и *дуваљка* (цев од лима) за распривање.

Огњиште је при земљи на сред куће или у крају. На њему стоје *преклад* (повећи камен, или гвожђе, за наслон дрва) и високо у оцаку положена је мотка *верижњача*, за коју су везане вериге (од гвожђа).

Собе се загревају *пећима*. Њих има бронзаних (сандучара и облич) и лиманих.

На ватру се за гориво међу *разна дрва*, *кочањке* и *шаша* (у Д. Јасеници, кад је нужда).

Око огњишта највише седи народ у пролеће и у јесен за време киша, док се још није почела ложити собна пећ. Ту се суши обућа, која се поређа по дрвећу што не гори. У јесен се на ватри испече много пурењака, које у вече донесу радници и чобани са њива. Како они долазе махом покисли и озебли, то им се одмах код огњишта отвори место, па пошто

се загреју и вечерају, иде се одмах у постељу, а ватру домаћица запреће, да би сутра дан нашла жара.

За време Турака око огњишта се скупљала цела породица и седела дуго у ноћ, те слушала гуслара, који је уз гусле певао народну прошлост. И данас се код огњишта породица најрадије разговара и договара о радовима, који се сутра дан имају свршити.

VII. Јела и пића.

1. Народна јела.

А) Нешто о старим јелима.

У старије време није имало печења, већ се цео брав секао на ћевап. О слави су редовно била ова јела: *чорба*, *купус с месом* и *ћевап*. У посту се о слави као прво јело доносила *попара* са зејтином и белим луком.

За свадбе и многе раднике готовило се јело од *пшенице са месом*, које се звало *бунгур*. Он је замењивао данашњи пасуљ и рачунао се у врло издашно јело.

За зиму су спремани од куваних шљива *колачићи*, који су сушени на сунцу.

По трулом дрвећу брани су после кише у лето *скрипци* (гљиве), од којих су се са додатком масти и лука готовила разна јела.

Уза свако јело су јели доста хлеба, јер се тако човек пре наситио. Код јела није се гледало на квалитет, већ на квантитет. Зато је и остала у народу изрека: „Од чега сит, од тога и дебео!“

Б) Данашња народна јела.

а) Јела од варива.

Боранија се готови двојако: с месом и без меса. С месом се готови, кад се она исече на пола, па се кува у једном лонцу а месо у другом. Кад буде кувано и једно и друго, направи се запршка у шерпи па се све у њу састави и још мало прокува, и јело је готово.

Боранија без меса кува се, кад се исече на ситне делове, па се у лонцу прелије врелом водом и даље кува. Кад буде

готова, ако је мрсак, зачини се скорупом или се запржи машћу, а ако је петак, једе се онако (без зачина).

Пасуљ се кува и посан и запржен. Запржен може бити још и са сланином и са месом. Он се прво отреби, па се опере и налије водом. Пошто се двапут у кувању долива, сматра се да је куван.

Грашак и *боб* док су у боранији, кувају се као и пасуљева боранија, иначе у зрну ретко се кувају.

б) Јела од поврћа.

Од *пишомог* (лободе) и *ливадског* зеља готови се чорба, која се зачини кајмаком.

Коприва се бере док је млада. Од ње се готови посна чорба. Прва вода и од зеља и од коприва просипа се, па се налива другом.

Купус се кува пресан и кисео. Пресан може бити и без меса, и то кад се добро запржи машћу или зејтином, а може се у њега, док се кува, додати и туцаних ораха. — Кисео пак може се пржити (као за подварак) а иначе се кува са свежим месом или са пастрмом. Кисео купус једе се и некуван, пошто се исече на вегије, посоли и прелије зејтином (не мора увек).

Од купуса се гради и *сарма* са месом и пиринчем.

Кисео купус народ сматра за најбољу зимску храну. Особито се цени кад се подгрева.

Кромпир се сече на вегије и с месом се гради од њега паприкаш. Он се готови и посан, кад се скува цео, ољушти и измеља са црним луком.

Печурке се пеку на ватри. Иначе се од њих никако друго јело не готови.

Паприка, *пашлицан* и *лук* једу се као салата а служе и као зачин свима другим јелима. Многа деца по селима не воле црни лук у јелима, већ кад једу „бирају“ (гледају приликом захватања јела да не уђе у кашику и лук).

в) Јела од меса.

Чорба се готови овако: исече се месо од живине, меће се у лонац, прелије се хладном водом и пристави се уз ватру. Пошто се скува, запржава се, ако у кући има масти, а ако

нема, „подмете се“. Подмета се гради са пројиним брашном. Кад се она укува, лонац се измиче и мало се охлади, па се у њу разбије које јаје.

У чорбу се додаје зелена и алева паприка, лук и сирће.

Паприкаш се готови на овај начин: у шерпу се меће маст, лук, брашно и алева паприка, те се испржи са исеченим месом. После се долије вруће воде, и кад уври, јело је готово.

Печење се пече на ражњу од јагњећег, прасећег, јарећег, ћурећег, „гушчећег“, „шочећег“ и кокошињег меса. *Ђулбастије* — „*појечци*“ — пеку се на жару а *ћевап* на ражњићу.

Заклано прасе шуре са кључалом водом, по томе га усоле и мећу на мотке.

Од свињског и говећег меса сељаци граде сами *кобасице*: месо иситне, усоле, поспу бибером и туцаном паприком па га увуку у сува говећа црева. После их суше у оџаку. *Шунке* се усоле као и обично месо, само се исече као ивер пљоснато и разапне на дрвца па се обеси у оџак.

Од чварака и црне и беле џигерице гради се *кавурма*. Њој се додаје где што и лук. Кад се затим извади врућа проја, деца од кавурме граде топљенице.

За *пиктије* се узимају говеће или свињске ноге, глава и уши, те се по цео дан кувају. Пред разливање очисти се и истуца белог лука, па се подели по тањирима или чанцима. Затим се повади месо из чорбе, отреби од костију, па се и оно раздели подједнако на сваки чанак. Чанци се после налију чорбом.

Од *зечешине* се гради добра чорба а и пржи се.

Рибља чорба готови се, кад се у проврелу воду мећу ситне рибе или главе од крупних, те се скувају. Она се не запржава или се запржава зејтином.

За славе народ купује моруне, сомове, јегуљу и сардину. Од прве три врсте граде се чорба, пржи се, а меће се и на пиринач.

Раци се кувају и пеку. *Пужеве* и *шкољке* народ у Краг. Јасеници не једе.

г) Јела од јаја.

Јаја се једу кухана и пржена. Кухана могу бити ровита, ако су за болеснике. Пржена пак могу бити без лука или са луком (ајмом) и сланином.

д) Јела од белог смока.

Бели смок израђују нарочито оне жене у кући, које воле чистоту (ако их више има). Оне се зову „планинке“ или „станаре“.

Од млека се израђују *сир*, *скоруи* и *кисело млеко* а као узгредан производ добија *сурушка*. Сви ови производи зову се *смок* (нарочито сир и скоруп).

Сир се израђује овако: у хладно укувано млеко, које је у бакрач одливано из карлица, дода се из *сиришњаче* мало сурутке. Бакрач с млеком меће се уз ватру, да се постепено загрева, ради тога се окреће са свију страна. Тако се загревајући почиње млеко да се згрушава, и уједно се одваја сурутка. Кад се добро згруша, зове се *груда*, која се исече и носи у млекар. У млеку стоји *лопар*, на коме се сир сир. На њега се простире марама, звана *грудњача*, у коју се сипа грудa из бакрача. Крајеви мараме скупе се и притисну даском („лопарићем“) и каменом. Тада почиње сурутка да се цеди и тече у нарочити суд. Кад се исцеди сва сурутка из сира, развија се грудњача, те се исече сир, меће у чабар и соли се. Добивени сир може увек остати мек а може се и стврнути. Мек сир остаје, ако се налива млеком и поред реда сира у чабру кад се дода ред скорупа.

За сирење потребно је имати добро сириште, а сматра се говеће за најбоље. Сириште стоји у сиришњачи (која се иначе зове „рукатка“), наливаној са сурутком. Кад се хоће млеко да подлива за сирење, сурутка се из сиришњаче сипа у њега и измеша, а друга се блага долива наново у сиришњачу. Сириште се сваког другог дана суши, али не пере се у води. Да би се боље сирило, меће се у сиришњачу до сиришта дренова шипка, јаје, олово и конач црвене свиле.

Скоруи се добија овако. Проврело млеко сипа се у карлицу, да се хлади. Док се хлади, хвата се по врху скоруп. Кад се узима млеко за подливање, скоруп се скида и меће у други засебан чабар, где се соли. — Да би се на карлици хватао бољи и дебљи слој скорупа, меће се под њу липово и кленово лишће и кора од церова дрвета. За скоруп се каже да је добар кад је дебео и мастан.

Млеко се употребљава као дечија храна, а одрасли га једу на крају ручка. Болесницима се даје да га пију док је врело (од назеба).

Млеко и скоруп употребљавају се као зачин за свако јело кад нема масти. Од млека се још кува са додатком пиринча и шећера *сушлијаш*.

Кисело млеко добија се, кад се у млако млеко сипа мало киселе сурутке или ускисео неслан скоруп. То се остави дан, два, да се добро згруша.

Сурушка се добија као узгредан производ приликом прављења сира. Она је блага, али кад јој се додаду корице хлеба и кад суд с њом стоји у близини ватре, ускисне. Као кисела, употребљава се за јело, пошто се „забели“ са млеком; за кисељења јела, у место сирћета; за грађење *сока*, са додатком сира и млека; као додаток за справљање кисела млека; за справљање сира (из сиришњаче); а и за лек од грудних болести и против затвора.

ђ) *Јела од брашна и од теста.*

Хлеб. — Хлеб се меси од „пројина“ брашна и од пшенична. У првом случају зове се *проја* а у другом, ако је умешен с квасцем, *сомун*, а ако није, *погача*. У гладним се годинама од јечма месио „јечмењак“, а од овса „овсењак“. Кад нестане кукуруза у пролеће, онда је и *јечмењак* на цени.

Брашно може бити *пројино*, *стрмно*, *јарма*, *јечмено* и *паслаљ*. Све те сорте добијају се млевењем жита по речним воденицама.

Кад се меси проја, брашну се додаје само вода (а со не). Стрмни хлеб се соли и додаје му се квасац, који сељанке остављају саме од теста. Пре употребе квасац се размеси, покисели, с мало воде и брашна, и оставља се у суд уз ватру, да би се пре укиселио. Кад то буде готово, изручи се у тесто, које се изгњечи и покрије да пре ускисне. Кад тесто испуца, знак је да је кисело, и тада га ваља „размесивати.“

Хлеб се пече у *црепуљама*. За мешање његово служе ови судови и ствари: *наћве* (корито дигнуто на ногарима, у коме се замешује тесто), *сита* (честа и ретка), *струшка* (обично каква стара ножина, с којом се стружу наћве и хлебови) и *лопар* (на коме се меси и спушта хлеб у *црепуљу*).

Приликом печења хлеба служе: *црепуља*, *кукач*, *ватраљ* и *машице*. Са кукачем дижу се *црепуље* и „жаре се“ *погаче*. Жарење бива овако: кад се мало жара, измешаног са врућим пепелом, сипа на погачу, трља се но њој кукачем, да би се ухватила и одвојила што пре кора.

Брашно се употребљава за људску исхрану. Трице се дају стоци и живини. Јарма и паспаљ дају се стоци, и гоје се њима свиње.

Брашненице. — Од теста се осем хлеба месе разни колачи, гужвара и гибаница. Гужвара са зељем зове се *зељаница*.

Колачи се месе за задушнице, Божић и за госте о слави. Задушни колачи су *бабице* и *крстељаци*. Бабице се деле женском а крстељаци мушком полу. Божићни су колачи: *кике*, *кијаци*, *ораница*, *волови*, *чесница* и *полажеников колач*. Кике се месе за женску а кијаци за мушку децу. Ораница је повећи колач, који се ломи у очи Божића. Избраздана је ножем, те представља узорану њиву. Волови су колач, који се такође ломи у очи Божића и представља волове. Чесница је колач, умешен од пројина брашна на сам Божић. У њу се меће и новац, и кад се чесница изломи, у чијем комаду он буде, узима га себи. Полажеников колач је бушан, да би се везао за повесмо или пешкир. Њега носи полаженик својој кући.

За *Нову Годину* месе се од пројина брашна *Василице*.

За славу се месе: *колачићи за госте*, *колач за цркву* и *колач за кућу*. Сви се колачи шарају *Словом Христовим*, као обележјем Хришћанства, само *колачићи за госте* ишарани су ножем, чашом или виљушком.

Тарана се меси (готови) овако: од стрмна брашна замеси се тесто, које се иситни и остави да се исуши. Потом се по мало меће у лонац са врелом водом и непрестано се меша, да се не „угруда.“ Кад буде кувано, јело се зачини скорупом.

Скроб се готови овако: у врелу воду подмете се пројина брашна, које се добро укува, посоли и закисели, па се као посно јело једе.

Попара се готови од проје (или стрмна хлеба), која се исече у тигањ, прелије се водом, посоли и настави, да се кува. Кад се укува добро, зачини се машћу или скорупом, а ако је петак, зејтином и дода се белог лука.

Цицвара се готови овако: у врелу воду у тигању сипа се по мало стрмна брашна, док не буде довољно густо. За тим се дода маст, скоруп и разбије се неко јаје. Она се сматра да је добра, кад се окреће по тигању.

Качамак се готови зими, кад у кући нестане хлеба. Кува се у бакрачу, где прво проври вода, па се по мало сипа пројина брашна, уз непрестано мешање дрветом, зв. „качамалом“, да се не би градиле громуљице („дедавци“). Качамак се изручи на лопар, па се одатле сече по парче, умаче се у сирће и бели лук, па се једе. Деца се радо отимају да олижу качамало.

е) *Јела од разних врста жиша.*

На дан Вел.-мученика Варваре кува се од пшенице и кукуруза (са додатком по неког зрна од сваког варива) *варица*. Кад је деца једу, певају:

„Варварица вари,
а Савица хлади,
Николица куса.“

Уз велики пост кокају се *кокице* од ситног кукуруза, званог „пуцкавца“. Он се окурни у сито и на пламену се загрева и меша, док сва зрна не испуцају. — Она зрна, која не пукну, туку се у ступи, те тај прах деца лижу.

Неки пут деца међу кукурузна зрна у врућ пепео, те га пеку уз непрестано мешање и певање: „пуцајте ми кокице, даћу вама сочице“.

ж) *Јела од воћа.*

Суве шљиве. — О њима ваља рећи неку више, и ако народ у Краг. Јасеници, који много шљива осуши — све прода, а само незнатан део (до 10 килограма) остави себи за зиму.

Највише се шљива суши у Горњој Јасеници, где скоро свака кућа има пушницу. Једно село узме само по 20—30.000 дин. за њих.

Суше се само шљиве „маџарке“. Претходно се поправе пушнице (у другој половини августа) које су искварене од стоке, па се већ од 1. септембра почињу шљиве млатити. Шљива се толико омлати, колико може стати на лесе (једна

пушница има обично 12 лесе). Пред „парадање“ (ређање шљива на лесе) шљиве се очисте од мрљаних и чвргавих па се „затуре“ лесе у пушницу. Ако је пушница преправљена, шљиве се не затурају, док се фуруна не проба, да ли се може загрејати. Тада изветри и онај мирис од лепа (блата). Том приликом обично се у пушници суши нов кукуруз (коме старог нестане), да би се боље умлео.

Сушење шљива у пушници траје 24 часа. За време сушења лесе се често прегледају, окрећу и премештају доле и горе. Пошто се шљива збрчка и добије масну боју, лесе се ваде и са њих се скидају шљиве у корпе, где се мало охладе, па се по том изручују у магазу, вајат или амбар, на гомилу. По исушењу неколико пушница шљиве се на гомили преберу, и тада се јаке шљиве (зване „парњаче“) одвоје и враћају на досушење. Лепе шљиве остављају се у магазе до продаје, само се често морају лопатама премештати с једног краја на други ради проветравања.

Шљиве се сматрају за добре, кад се приликом стезања саставе и саме се раздвоје, а боја им мора бити маслинасто сјајна.

Овакво сушење шљива у великим количинама врше људи уз припомоћ момака (на смену). Али има и други начин сушења шљива, који је дечији или женски посао, а то је сушење шљива помоћу *цепанџа*. Шљиве се расцепе, да се извади коштица, затим се разастру по дасци, на којој се према сунцу осуше и међу у кесе за зиму. Исто се тако суше и *праске* (брескве).

Оскоруше се нижу на конац и вешају под стреху, те се осуше, јер тако могу дуго стојати.

Пекмез се кува од шљива у казану за домаћу потрошњу (иначе у велико кувају га по селима трговци пекмезари). Прва чорба се цеди, па се поново кува и меша док се не згусне. После се оставља у ћупове.

Печено воће. — Чобани за стоком пеку крај ватре на ражњићима крушке зимаке и једу. Исте се крушке и кувају у води.

У Блазнави и у једном делу Страгара има и *кестења*, које народ кува и пече. У старо доба било је много питомог кестења у Блазнави и Страгарима (на међи). Држи се, да су

посађени око какве цркве или манастира у доба кад су Мациари овим крајем управљали. Сада га има мало.

Слашко. — У старо време сваки је за благ дан куповао слатко по трговинама, с чиме је послуживао своје госте. Данас пак оно се не купује, већ га кувају саме сељанке у свима оним кућама по селима, које имају родбинских веза са варошким кућама. Иначе, остали услужују своје госте са шећером и водом. Слатко се у селу кува од вишања, трешања, купина, шљива, грожђа и дуња.

2. Зимница.

а) Зимница од млека.

Од млека се справља за зиму *сир* и *скоруп*, који се до зиме остављају у млеку, а пред зиму уносе се чаброви са њима у подрум.

У селима многе куће, због малог броја стоке, остају без ове зимнице.

б) Посек, убојница.

У старо доба док је имало више свиња, свака кућа је клала по неколико брава за *посек*, те су имали масти и сланине цело лето. И данас свака кућа (изузев сиротињску) за коље уз Божићни Пост бар по једно (ако не два) свинче или краву. Кад је свинче заклано, зове се и *посек* и *убојница*, а кад је крава, зове се само *посек*.

Посек и убојницу реде сами сељаци, од којих има доста вештих за тај посао. Прво се скине кожа (ако је маторо свинче) или се шури (ако је младо). Пред шурење покваси се заклани брав хладном водом па се после умочи у врелу воду. Тада се скине сав *полеп*. По скидању коже (или шурењу) одваја се сланина од крине (ако је свинче) или се ишчеречи на удове (ако је говече). Сланина се меће у „пресолац“, „саламуру“ (соли се у кориту) засебно а месо (кртина и кости) засебно. Пошто тако постоји два-три дана, диже се на мотке у кући и суши се. Осушено месо скида се, меће се у корпе и носи на таван. Сланина пак виси на промајном месту о моткама, докле год траје.

Такво суво месо зове се *пастрма*. Тако исто суши се и *дроб* (утроба), пошто се претходно преврне, обари и усали.

Добијање масти. — Сало (и сланина) се исече на подједнака парчета, затим се меће у бакрач са малим додатком воде и настави се на ватру, па се непрестано меша лопатом. Кад чварци порумене а пена постане бела, маст се цеди у ћупове, лонце или канте, које се остављају на промајно место.

Добијање сапуна. — Сировина за сапун зове се *мрс*. Њу чине: чварци, лој, покварена маст и ужегла сланина. Од тога мрса сељанке саме кувају сапун за прање рубља на два начина: помоћу соде и помоћу цеђа.

Помоћу соде, сапун се гради овако: на четири килограма мрса узме се килограм соде и на килограм мрса два литра јаког цеђа. Прво се у цеђу прокува мрс, па се domeће сода. Уз непрестано мешање пази се да не покипи, и кад се почне хватати за лопату, скида се и разлива у корито или сандук, где се охлади и стврдне, па се исече у калупе.

Старији је начин: добијање сапуна помоћу јаког цеђа. Тај се цеђ ради овако: у један кош (велику котарицу на ногарима) набије се пепела и креча, па се кроз њега пропусти вода, која се доле цеди и капље у суд. Такав цеђ је врло јак и њему се још додаје мрс, те се настави кување сапуна.

Овакав сапун зове се *погани* који се разликује од миришљавог, што се по трговинама купује а зове се *чисти*.

в) Зимница од пољопривредних производа.

За зиму се спреми *кукуруз* (за сваки дан) и *пшеница* (за благе дане), затим *пасуљ* и *разни лукови* у венцима (које брижљиво плету стари људи и жене) и у трапу (празилук).

Трап се гради овако: ископа се у земљи рупа до 1 метра дубине а у четврт колико је потребно. Затим се около озидва каменом или међу даске, да се не обурвава земља. Одозго се покрије сламом, шашом или кровином као пласт. Место врата служи шаша (снопови) или сено. — *Кромпир* се оставља у подруму или на пољу у трапу (он најбоље роди у Љубичевцима). Од зачина оставља се такође у трапу *рошква* и *цвекла* (многи воле лишће од *целера*).

Но ништа се то не рачуна, ако домаћин поред хлеба није спремио кацу са *киселим купусом* и добру *шуршију*. Купус се кисели овако. Пре но што се главице сложе у кацу, очисте се од натрулог лишћа (али се добра листића не

баца, јер се верује, да она даје добар расо). Главице се слажу у кацу тако да се окреће корен доле, затим се добро посоле и прелију хладном водом. Пошто прође неко време, расо се претаче за три петка, и оно што отекне сипа се одозго у кацу.

У *туршију* (ћупове и чаброве) међу се краставци, зелена паприка, зелени патлиџани и лишће од целера (ко га има). Све се то прелије преврелим (али охлађеним), разблаженим и сланим винским сирћетом или *шљивом* (отоком од преврелих шљива).

Зрела *паприка* (обично љута, звана „куршумлија“) оставља се у низовима, а зрели *патлиџани* увијају се у винов лист и међу у суд па прелију проврелом (али охлађеном) водом.

Много народа купује себи на пијацама и вашарима купус, лук и паприку за зимницу, јер нема погодно земљиште за њихово произвођење.

г) Зимница од воћа.

Понеки домаћин у селима оставља киселе јабуке у трап а крушке (зимаке и такише) у туршију, да му се зими нађу као понуда болесницима. Мушмуле се остављају у води.

Кад се бере грожђе, сече се лоза са здравим гроздовима од каменичарке, те се веша на топло и промајно место, за зиму. То су *евенке*.

3. Пиће.

Народ у Краг. Јасеници пије (осем воде) вино, ракију, кафу и водњику.

а) Вино.

Поменули смо раније, како се бере грожђе и шта се с њиме ради док не постане *кљук*. Сад ћемо навести шта се даље ради око прераде вина.

Вино се по некад пресеца, да увек остане слатко. То се ради овако. Остави се неукљуканог грожђа, па кад бело вино буде у половини врења, то се грожђе укљука или измуља, процеди, и та шира се сипа у вино, те га пресече. Онда бело вино остаје увек слатко. Неки додају и раствор шећера, да им вино буде слађе.

Кад преври вино, буре се добро затвори и не дира до продаје. Особито бело вино дуго се не точи. За пиће се прво точи шилер, па црно вино и тек по Божићу бело вино.

Комина се употребљава за печење ракије „комовице“ и за *сирће*. Сирће се справља на овај начин. Остави се, да комина у бурету ускисне (то обично бива у топлини). У такву комину сипа се црно преврело вино и остави се буре, према сунцу отворено, те ускисне. Такво сирће зове се „винско“ за разлику од сирћета „шљивоша.“

Суд за вино (буре) мора бити чист: да није буђав ни ракијав. Буре пре употребе треба испрати врућом водом и запарити, да би вода извукла разне мирисе из дуга. Затим се испира хладном водом и исцеди се. Ако је буђаво, растури се један сређ (дно) те се дуге остружу. Бачву је лако опрати: у њу уђе какво дете, те је четком или метлом добро опере. Ну најбоље се бачва очисти од буђи, кад у њој преври шљива црвењача. — Уопште мисли се, да болест вино долази од бурета и од подрума. Ако је вино рђаво од бурета, каже се да је „судовно“.

Вино се точи из бурета на „шајтов“ (славину) и на „натегу“ у „гостаре“, а из њих се сипа у чаше. Ако је гост редак, сипа му се у велику чашу, док се свакидашњем даје мала чаша.

б) Ракија.

Народ познаје ове врсте ракије: *комовицу* (од комине) и *шљивовицу* (од разних врста шљива, као: „црвењачу“, од црвењаче; „белошљиву“, „бекачу“, од белошљиве, и „маџарку“ од маџарке). Црвењача и белошљива зову се још и „ранка“, што рано стижу. Понеки пеку у малој количини и ракију од бресака, вишања, дрењина и дудиња.

За ракију воће прво преври у кацама или бачвама, па се онда пече у казанима. Казан је од бакра. Он се диже на камену и олепљује се. Под њим се ложи ватра. За ложење служе засебна врата, спроћу којих има рупа звана „вирауна“, која регулише ток ракије. У казан се сипа преврело воће, па се за тим покрије дрвеним „капаком“, који је удешен тако, да потпуно затвара казан. „Лула“ је бакарна а „табарка“ дрвена и личи на кацу. Ракија тече у „баквицу“, „буцу“.

Печење једног казана траје 12 сахати. Радња око печења зове се *налагање* или *награђивање казана*. Онај остатак у казану, пошто се ракија испече, зове се „џибра“. Како се човек који ради око казана, њоме испрља, зову га понекад „џиброња“. Џибра се оставља за свиње (за зиму), а с њоме се и видају буђави судови.

За печење ракије на казану плаћа се ракијом. У Доњој Јасеници та плаћена количина се зове „ушур“, а у Горњој „казанак“. Има изрека у народу: „Од тебе је узео Бог ушур“, а рече се ономе, „ко нема четврте даске у глави.“

Удешавање ракије за сорте. — *Горка ракија* добија се, кад се у баквицу меће шљивова кора; *жуша ракија* пак, кад се меће лика; *пелењача*, кад се меће пелен. Она је најбоља за стомак („стомаклија“). Кад се испечена ракија од више казана опет изручи у казан, да се пече, добија се врло љута ракија звана *препек*. Тако и прва ракија од обичног казана љута је и зове се *првенац*, а последња је мека и зове се *пашока*. Кад се баквица измакне, пошто у њој буде 10—12 ока ракије, добија се *љуша ракија*, а кад тече до 20 ока, онда је *блага*, *мека*. По неки пут и сама шљива има боље особине за ракију, и тада се каже, да јој је добра година.

Шта бива код казана и око њега. — Око казана ради вешт човек („џиброња“). Он је опасан за друштво само кад је пијан. Пијући ракију, он често крца коштице из џибре и пече пурењаче, те узима „уз мезе“. У вече му дођу многи људи из села и „комшилука“, да пију ракију. Они одмах намиришу где има казан. Пијући ракију, разговарају о томе: какав је који човек, шта треба с неким радити (ако је добар или рђав), ксга треба бирати у општину за часника итд.

Употреба ракије. — Ракија се пије пре јела, хладна или врућа. Верује се, да врућу ракију само о Божићу не ваља пити. „Ко је тада пије, биће древна пијаница и болеће га глава“. Кад су народу пропали први виногради од филоксере, те се вино изобичајило пити, пила се ракија и после ручка (уз здравице). Верује се, да ракија отвара вољу за јелом, отуда и изрека у народу: „Ко ми пружи чашу ракије а парче леба не, непријатељ ми је“.

Да би бекрија потурио ракију (и пиће уопште), ваља му дати у пићу жежеву мокраћу, да пије.

Љута ракија се употребљава и за лек: за испирање гуше, кад су крајници, за стомачне болове и за испирање рана.

Судози за ракију. — Ракија се вади из бурета „натегом“ („ајдуком“) и сипа се у „бардаке“ или „пљоске“. Бабе и старци имају о куковима тиквице за ракију, које им никад не пресушују. У тим тиквицама им је, по њиховом казивању, живот.

Махна ракије зависи од каце, у којој је воће превирало. Ако је у каци зими био купус, па се није добро испрала, онда ће ракија мирисати на купус. Ако се преврело воће одмах не пече, онда ускисне и од њега се добија кисела ракија. Она се лечи тиме, што се гледа, да се час пре потроши (попију је радници), а у будуће се пази, да се тако што не деси.

в) Друга пића.

Осем вина и ракије, народ пије још и *водњику* од крушака зимака и такуша. *Водњика* се гради двојако: или се крушке јесење истуцају, па налију водом; или се целе наливају (у каквој качици или бурету). У првом случају, пошто се једна водњика попије, крушке се више не доливају, јер им је она сву моћ извукла, а у другом случају наливају се по неколико пута и увек је водњика добра за пиће.

Кафу купују само за благе дане по трговинама, а сеју и *науш*. Ретке су куће по селима, где се сваки дан пије кафа. „Ко много воли кафу, биће сиром“ — вели народ.

Иначе, жеђ гасе водом изворском, бунарском, па и речном. Речну воду пију највише из *подворака* (где вода из песка излази). Вода може бити *лака* и *тешка*. Лака је вода она, од које човек брзо огладни кад је пије и од које се одмах пасуљ скува (планински извори), а тешка је вода, која „надува“ а пасуљ се по неколико пута њоме долива, док се скува (бунарска вода).

Кад се вино или вода загреје и зашећери, добија се пиће *шербет*, који се пије зими против кашља и назеба. Ако који гост о слави не пије врућу ракију, добије вруће, зашећерено вино.

4. Употреба дувана.

Реткост је, да који мушкарац у Краг. Јасеници не пуши. Дуван се више цени но хлеб. Пушачи кажу: да могу 24 сахата

трпети без хлеба а не могу један сахат без дувана. Има изрека у народу, да је „дуван мир у кући“. Пушачу, кад нема дувана, све је неправо, само виче и псује. Ваздан тумара и тражи цигарице, „угриске“, које је бацао повеће, када је имао дувана у изобиљу, а сад узбуни целу кућу и нагна децу, да му траже. Ко му тада што пркоси, тешко њему, а ко му пак нађе који угризак, тај је у великој милости.

Сељаци пуше трећу врсту дувана. Али, кад у јесен добију доста новца за шљиве, купе и онај од пола динара, који зато називају „шљивани“. Прибор је за пушење: дуванкеса, табакера, муштикала, кремен, труд и челик а ретко и луша. Прибор се чува брижљиво у џепу а ноћу стоји под јастуком — да му се и тада нађе. Који и ноћу пали дуван, веле му укућани, да „пуши (светли) као вештац“.

Кад ко запали цигару, па му одмах изгори папир и ватра иде неравно, тада му се вели: да му „се курва жена“.

Има људи у селу, који пуше „цабе“. То су т. зв. „мангације“. Сад преваре једног а после другог, те се тако дуване. За њих неки лола спреми нарочити дуван, помешан с барутом, алевом паприком или бибером. Који син мајчин тако што добије да пуши, не иште више дувана од другог. Има села, где таквих мангација има много, тако да нико не сме извадити своју кутију, да савије цигару. Ту обично људи веле: „Морам ићи у луг, да савијем цигару, па онда да дођем да пушим“. — Иначе се и с дуваном може водити позајмица.

Највише мрзи на човека дуванцију његова жена. Она често иде и врачарама, те тражи лека: како да јој човек потури дуван. По рецепту њином, човек ће потурити дуван: ако се дуван попрска јежевом мокраћом. Али иди ти сад ухвати од јежа мокраћу! Но да видиш чуда! Жене се и томе довију (ухвате јежа и оставе у бакрач, да се помокри), па им људи опет „димане“. Дакле, лека нема, јер је то страст.

Деца се уче прво пушити са цигарицама, или са зрелом свилицом од кукуруза. Већином синови пуше крадом од родитеља, док се не наваде. После се то ради јавно, па чак се с родитељима позајмица води.

Женске не пуше, али се верује, да ће се женско, које воли мирис од дувана, удати за човека који не пуши, и обратно.

Страстан дуванција увек ће набавити новца за дуван и пре ће њега купити него ли соли. Дешава се, да људи, који купе жито, донесу га у воденицу, да самелу, па чекајући ред, попуше дуван, што су имали. Како немају новца, да купе други, одвоје жито и продаду га јефтинеје (него што су га купили), само да купе дуван.

Практичне дуванције не бацају угриске, већ их остављају за капу, а тако исто не бацају ни жуте папире. Све се то у своје време у сласт потроши!

VIII. Ношња.

1. Ношња у старије време.

а) Мушка ношња.

У старо време старци и средњевечни људи сиромашног стања носили су зими *пеленгаће* од тежине и у њих увучене кошуље, које су се лети извлачиле. Поврх кошуља ношен је зими *гуњ* од белог сукна и *џока*. У најстарије доба, за које се зна, носио се *велики гуњ*, дугачак до земље. Како је имао и ресе на себи, звао се још и *реснати гуњ*. Он је грађен од белог или враног (црног) сукна. У дну је био широк (са уметком клинова). Није се преклапао, већ се везивао са *жабицама* од плетене бућме. Изнутра је био постављен црвеном чојом. Служио је особито добро за ноћна путовања (на коњима). Поред њега, био је *мањи гуњ*, који се такође није преклапао. Он је био кратак до појаса (али се није запасивао). И он се закопчавао са жабицама. На њему је гајтан био *плав* од *усуке*, звани *бабинац*. — Људи пак средњег стања носили су лети *џоку* од белог сукна и *дизлуке*, које су биле нашаране гајтаном и аленом чохом. Зими су носили *уске чакшире*, *гуњ* и *џоку* од белог сукна. И то је одело било нашарано гајтаном и алевом чохом. Богатији пак имали су прекрштени *џемадан* и отворен *гуњ* са широким рукавима, званим *лампацима*. Свечано одело у богатих људи било је *ђурче* од плаве и црвене чохе и *чакшире* са великим туром и *пачалуцима*. Пошто је *ђурче* било до лаката а на рукавима отворено, носиле су се *наруквице* до лаката. Момци су пак носили *мале* *наруквице* а око врата *жениле* и *поше*.

Момци су имали на гуњевима *наруквице*, од турске алене свиле. Оне су код богатих биле дуже: везивале су се до лакта и пасовале до руке, па кад би се заврнули *лампаци*, онда би се оне виделе. Сиромашни су носили мале, уске *наруквице* за закопчавање.

Од 1863. г. носили су се гуњеви са преклапањем. Крајеви, што се преклапају, зову се *пешеве*.

Гуњеви су имали на врху рукава поставу од алене чохе, која је ишарана жутом бућмом. Пошто су били донекле расечени, завртали су се, те је лепше изгледало. То су *ламааси* (лампаци).

Дизлуци су били двојаки: са и без *пачалука*. Са пачалучима су били са гајтаном и без гајтана (грчки). Они су били преко чарапа, а они без пачалука ношени су испод чарапа. Обоји су били до колена. — *Пачалуци* су ударани и на чакшире као и данас, што понеки раде.

Женили су биле свилене мараме, које су се носиле око колира (врата). Грађени су овако: расече се марама „на перо“, па се оба комада увију као кајиш.

Поша је била од белог платна. Носили су је људи око врата.

Вез је на оделу био црвена чоха, гајтан а на џемадану још и срма.

Још се носила мушка хаљина, звана *чејкеи* (примљена од Грка). Она се градила до земље, од зелене чохе. Рукави су јој били под мишком прорезани, па кад је била врућина, руке су се извлачиле а рукави би висили позади низ леђа. Та је хаљина била ишарана свиленим гајтаном.

Момчад су носила *вистане* од белог платна са седамдесет „клинова“, који кад се уберу, личе на скупљену лепезу а при игри шире се и преламају на разне начине, према покретима ногу и тела.

Мушка деца су носила *гуњић* и остраг прорезане пеленгаће. Но деца до 15 година не имаћаху сва ни гаћа.

Најмилија им је била капа шиљати црвени *фес*. Старији су носили затупасти црвени фес са кићанком, који се звао „*меџедија*“ или „*тунус*.“

Старци су носили позади оплетене *перчине*, у које би се прикупила сва коса. Браде су сви одрасли бријали пред славу

и остале празнике и то међусобно сами са простим бријачем. Коса се чешљала и мазала машћу.

Кошуље су код свију биле са отвореним рукавима. Људи су се опасивали *црвеним, вуненим шканицама* а по врху чарапа имали су исте такве (само уже) *подвезице*.

На ногама су се носили пресни опанци (од неуштављене коже), које су градили сами сељаци, са усуканом опутом. Опанци су се стругали од длаке. Обували су их са кајишима.

Момак се по оделу разликовао од других готово само тиме, што је имао ново одело.

Одело од сукна шили су мајстори (терзије) на селу, а одело од чоје у вароши.

б) Женска ношња.

Жене су носиле дугачку, дебелу *кошуљу* од тежине и по ној, у лето, *предњу* и *задњу кецељу*. Задња кецеља је махом била црна а предња при дну навезена а на средини преткана разнобојном вуном. На леђима су имале *сукнену чоху* на струк (са уметком клинова), те покрива појас. Оне су се шарале гајтаном и чохом, а закопчавале копчама. Зими, место кецеље, имале су вунену *сукњу*, а преко ње до земље дугачак *зубун* од белог сукна, који је био искићен при дну вуненим црним кићанкама, а над сваком кићанком била је по једна пара. Иначе, сав је зубун био ишаран шљокицама, поређаним у лукове, тако зване „куке“.

Богатије жене имале су преко зубуна још *хаљину* од белог сукна, дугачку до земље, на којој су на куковима били просечени џепови. Она се носила прекрштена. Такве су још носиле до кошуље позади памучну *вушу*, налик на кецељу.

Ниједна жена није се забрађивала марамом, већ су носиле *коњгу* са марамом.

Младе су на глави носиле *смиљевац*, који је био висок пола метра а под брадом је имао *подбрадњак*, накићен ситним, белим парама и цванцицима. Смиљевац је био искићен смиљем; перјем и парама а с лица је имао *забуљач*, за покривање очију.

Смиљевац се градио од природног и куповног цвећа и пауновог перја. Прво се од природног цвећа направи као трмка шиљаста капа. Она се обложи смиљем и куповним ружама. По дну је имало и сребрних плочица, које су се ређале преко

чела до ушију. Иза ушију су имала два паунова покучена пера а поред њих на пантљикама везани су били прапорци. По врху смиљевца имало је 4—5 комада тако зв. *окашог перја* (једно се плаћало по четири гроша). У смиљевцу је коњга била округла. Иначе, код других жена била је коњга као и сад.

Са смиљевцем су младе ишле у цркву и у госте, докле год не роде прво дете, а после су га остављале. За ручком су већином младе у врх совре двориле и на сваку чашу, коју би гости испијали, приклањале се. Да не би том приликом смиљевац спао, придржавале би га руком. Тако су се приклањале, и кад би на путу среле каквог човека.

Бабе су носиле само коњу. Девојке пак, које су стигле за удају, имале су на глави *фесове*, капе, а које нису за удају, носиле су *кику* око главе. Још су девојке и младе носиле по две огрлице, и то: једну од цванцика а другу од талира. Прва је била мања, за око гуше, а друга већа и допирала је до појаса. Она је приликом играња лупала о метални појас, те се звек далеко чуо. Да би огрлица лупила, играчица се намерно мало посагне. По величини тих огрлица гледало се богатство девојке. Младе су имале на зуловима буце од ситних сребрних пара. Девојке су имале турске жуте и беле тканице за за-копчавање.

Уопште ношња је код женскиња била таква, да се свака женска из далека могла распознати: је ли девојче, девојка, млада, жена или баба.

Жене су саме себи израђивале све одело почев од чарапа. Само су зубуне шили мајстори из вароши. Смиљевац и подбрадњак узимани су често у послугу, и на то се плаћао интерес.

2. Промена старе ношње.

Стара ношња, и ако је била проста и израђивана махом у кући, ипак је за оно доба била скупа. Ако је какав човек хтео имати добро одело, набављао га је за 20 дуката. Тако је и женско одело било скупо, особито смиљевац. Момак је о просидби морао у исто време казати, колику му вредност има смиљевац и подбрадник. У томе је било и „наткачивања“.

Смиљевац је престао у оно време, кад је у народу нестало новаца. Последње младе, које су на разне начине пре-

варене да се венчају без смиљевца, хтеле су се вратити с венчања само зато, да оне не буду прве, које заводе нове обичаје. И данас се по селима зна за имена тих последњих млади, чије се држање похваљује.

Тако је постепено нестало услед сиромаштине и свега другог одела и накита, само су са истим кројем задржане женске кошуље и сукње, али се на други начин израђују.

Промена старе ношње извршена је пре у Доњој Јасеници него у Горњој.

3. Данашња народна ношња.

а) Мушка ношња.

Старији људи носе лети: *гуњ* (на други крој, т.ј. преклапа се, нема лампасе и рукави су ужи), *цоку* и *кошуљу*, а зими: *гуњ*, *цоку* и *чакшире* (неки уске а неки широке).

Младићи носе лети: *цоку* и *кошуљу*, а зими: *гуњ*, *цоку*, *тесне чакшире* (или панталоне од сукна, око колена уске а горе све шире). Понеки има и *дизлуке* са *подвезицама*.

Деца носе *гуњ*, просту *цоку* и *кошуље*, а зими ретко које дете да има чакшире или панталоне.

Напомена. Одевање деце. У Горњој Јасеници народ мање пажње обраћа на одело своје деце. Отуд су им мушка и женска деца махом у ритам, без чакшира (и зими) и у каквом исцепаном гуњићу. Обично су боса и распојаса са надувеним трбухом и бледим лицем. Кад се има на уму такво одело, рђава храна (обично парче проје) и тежак чобански живот (кад су непогоде), онда није ни чудо, што је нпр. у селу Блазнави на регрутацији 1912. г. од деветнаест регрута било способно — само два (10% способно)! Негде и похађање школе зависи од оскудице у оделу и обући. Деца се обично тек онда доведу у школу, кад им се набави одело, па макар то било и у октобру. Многи у молби за ослобођење свога детета од школске обавезе наводе и разлог, што не могу ђака одевати — јер по њихову схватању: кад дете није ђак, не мора имати добро одело.

У Доњој Јасеници, напротив, обраћа се већа пажња дечијем оделу и храни, те је тамо и омладина здравија, ведрија и способнија да дочека име „*муж*“ и „*жена*“.

Одело у младића израђује се од фабричког сукна (шајка) а одело старијих од домаћег сукна. Понеки имућан момак (за женидбу) гради сва три пара (*цоку*, *гуњ* и панталоне) од чохе, или *гуњ* и *цоку* од чохе а чакшире у виду панталона од штофа.

Сукнено свакидашње одело шију сељаци терзије, којих има по свима селима (али раде и земљорадњу), а празничко одело абације из вароши.

б) Женска ношња.

Женскиње носи разне сукнене и чохане *прслукe*; вунене, штофане и порхетске *сукње* и *рекле* и *кецеље*.

Женскиње израђује само вунене сукње, које при дну шарају вуницом и ђинђувама. Особито девојке у Доњој Краг. Јасеници умеју лепо *пребраши* вунену сукњу, која се у разним правцима ломи приликом телесних покрета.

Старе жене носе *ђуде* са рукавима и *кожухе*, а деца *грудњаке* и *ђудице* (без рукава).

Сва се ношња већином израђује по селима, а само празничка (девојачка) у вароши.

Данашња народна мушка и женска ношња у Краг. Јасеници није свуд једнака. Док је у Доњој Јасеници заступљено кицошење и кинђурење и пази се на израду, струк и сложеност (на пр. шаре и вођице), дотле у Горњој Јасеници још до тога није дошло. Тамо су просте вунене сукње, без икаква укуса убране; блузе су без струка (нису припијене уз тело) а и квалитет изабране материје за одело је простији.

*

Мода. Сељак нерадо прима нову моду, особито женску, ако брзо настане промена. Прича се, да је неки сељак вратио своју девојку кући, кад је пошавши са њом смотрио да је обукла нову реклу са проширеним рукавима до нарамака, а то „чудо“ до тада није видео. Но кад је видео, да то све њене другарице носе, морао је разуме се и то „прогутати“ уз болни уздах из груди.

4. Оцена стране ношње.

Страну ношњу народ много мрзи, особито „швапску“. То је остало од старине. Кад су се неке наше породице после другог устанка вратиле из Срема (1816. год.), понеки су на себи носили швапске прслукe. Народ је гледао на њих као на

„беле вроне“ и називао их Швабама (те од њих има и данас презиме „Швабићи“).

Уопште сељак мрзи туђе одело, па нека га и наш човек обуче. Приметило се: да кад варошанин обуче сеоско одело и тако дође у сеоско коло, радо се прима. Тако се и сељак у варошком оделу прима радо у варошком колу. Али ако сељак у свом оделу дође у варошко коло и варошанин у свом у сеоско — нерадо се гледа.

IX. Друштвени живот.

1. Породица.

Породицу чине муж и жена са децом. Муж жену свагда зове именом а тако и жена мужа. Али, понегде у разговору чуће се, да жена причајући другом по штогод о своме мужу, зове га са *он*. Деца зову оца: татом, оцем, батом, чиком па и именом, а мајку: наном, мамом и мајком (ређе именом).

Отац врши све набавке за кућу, заступа интересе куће и имања код суда општинског и других власти. Кад човек каже, да има посла у општини, никад му жена неће казати, да тамо не иде; нити ће питати, шта је тамо урадио. Али, кад човек иде на друго место, жена тражи обавештења. Кад оцу ојачају деца, онда он престаје ићи по пољским радовима, већ их предузимају деца (која су дотле чувала стоку).

Жена гледа кућу и живину. Она врши све послове и ње се све тиче. За то се и каже: „Жена је домаћин куће а човек је гост“. Но и ако се тако каже, ипак је жена човеку потчињена. Ако човек са њом иде, човек је увек напред а жена остраг. Ако ли човек уђе са женом у кафану, за себе ће поручити кафу а за жену ништа. А ако се негде иде у друштво на ручак, онда људи седну са људима, а жене их дворе и доносе јело, па после једу (засебно).

Као што напоменух, деца, док су мала, чувају стоку а кад одрасту (у 14—15. години), иду по раду. Док су мања, слажу се и слушају родитеље. Тако траје до женидбе, а после ње свуда бива готово расцеп, неслога, деоба.

Кад деца одрасту, мушка се дају у школу а женска ретко. И што тамо науче, то им је све. Иначе, нико (ни отац, ни мајка) не посвећује нарочито време за неговање и васпитање

своје деце. У први мах неко ће и опоменути своје дете са „ваља се“ и „не ваља се“, али даље се не иде. Но не само то, него и саме прилике и празноверице утичу на децу тако, да од њих постане оно на шта родитељи нису никад ни мислили. Да почнемо ређати прилике одмах по рођењу:

Мати код деце и нехотице развија *распуштеност*. Још док је дете у колевци, може му се сваког часа нарушити мир, те оно плаче. Мајка га онда забавља: љуљањем, носањем и певањем. Тако то траје непрестано, док дете не навикне, да све своје жеље задовољава плачем.

Ако одрасло дете плаче, онда мати употребљава друга средства, да га ућутка. На пр. каже детету: ћути, ето попа, да ти отсече језик! — Даћу ја тебе учитељу, да те бије! (те дете омрзне школу) — Или: ето Цигана, да те однесу! — Ето курјака, мечке, вампира и т. д. На тај начин ствара се код деце *плашљивост*. Стога се по селима ретко где може наћи слободно дете. Ако се лети вечерава напољу и старији више заседе, деца поспу по трави око совре, јер не смеју сама отићи у собу да легну, бојећи се, да им што не скочи с тавана за врат. Таван је за децу ноћу страшан! — Ако деца у кревету вичу, мајка их ућутка речима: „Слушајте, шта оно лупа на тавану?!“ — и деца одмах навуку губер на главу и ућуте.

Мати код деце развија *освешљивост*. Ако се дете удари о столицу, мајка је псује и даје детету прут да бије столицу.

Деца се уче и на *лаж*. Ако нпр. неко споља виче родитеље, они пошљу децу да иду и кажу, да они нису код куће.

Дете се из малена не навикава на *самосталан рад*, те има много деце по селима, да се сама не умеју обући, умити па ни јести.

По неке дечје особине мати оцу не саопштава, те се оне све више и више развијају.

Па и сама се деца између себе бију и кавже. Старији се смеју накарадном говору мале деце, те им на тај начин угушују отвореност. Између њих се ствара *халапљивост* и *грабљивост*. Кад им на пр. нешто мати подели да једу, она утврде споразум: ко први поједе, да отима од других. После јела бива права битка!

Отац ретко кад (или никад) не љуби своју децу. С пута им ништа не доноси, те она не знају ни за какву милост

његову. Само се момци вршњаци слажу добро и заједнички иду на вашаре, игре, мобе и комишања. И ако их ко тамо нападне, заједнички се бране. Но и ту бива удруживање по карактеру: добар иде с добрим а рђав са рђавим.

У неким кућама отац није дуго старешина куће, већ му старешинство предузме најстарији син, који вели, да је отац остарио, те није више за то. После отац све гледа из синовљих шака. Зато су оцу у милости најмлађи синови. У томе времену, и ако би отац које дете желео одвојити у свет (на какав занат), не сме се решити, јер не верује у потпору најстаријег сина, кога је за то и оставио код куће. Али и та се најмлађа деца (мезимци) обично мазе, те испадну гора и од старије.

О женској деци води бригу мајка и пази над њима, да се очува невиност (али не баш строго). О мушкој се деци води брига до момаштва, па после престаје.

Док су деца млађа, за непослушност и свађу кажњавају се батинама, али кад одјачају, врше све по својој вољи, јер тада престаје свака телесна казна. Тада се кажњавају *клетвом*. Али на њу одвраћа неваљао син са речима: „Да ти можеш мене уклетити, себе би благословио“. Негде се кажњавају одрасла деца и *укором* са бољом децом („што се не угледаш на децу тога и тога?“). Мушка деца без питања иду на прела и комишање а и дању на игре, док женска деца већ то не раде. Она слушају мајку, јер виде, да им она измоли и искука од оца новац за одело и спрему. Она је дакле њин посредник, кога не ваља наљутити.

По неки ће родитељ казати, кад има многу децу а уз то неваљалу: „Не дај Боже, да ми сви живе!“ — али кад се сети последице смрти (трошкова), брзо додаје: „а не дај Боже, ни да ми које умре!“ —

2. Задруга.

У старо доба, док су Срби били под Турцима, народ у Краг. Јасеници живео је задружним животом. Тада је у једној кући могло бити по 30—40 душа а међу њима по три деде и прадеда. На такве куће нису никад могли појединци Турци насртати ни вршити своје „ћефове“.

Такве су се куће постепено делиле и ишчезавале тако, да данас свуда имамо инокосне породице.

У старим задругама, колико се зна, није било тачно утврђене поделе рада међу мушкима.

Данашњи нараштај, сећајући се по причању својих старијих, какав беше стари задружан живот и поредећи га са данашњим инокосним, дошао је до уверења, да је задружни живот бољи. А и данас види народ на појединим примерима „да војска бој бије“. Кад има отац 6—7 здравих синова, он истина осироти, док их исхрани до пораста, а после, ако су само сложни, одоше са богаством тако далеко, да их нико достићи не може. Они имају увек на њиви по 30—40 радника, јер је сваки рад такву кућу да задужи, одакле ће њему сутра пет радника у помоћ доћи. А од инокосне куће сваки бежи.

И ако сваки то зна, ипак, чим се види, да су синови што зарадили, после женидбе деле се, те од пуне куће имају празне. И тако се почиње тећи изнова.

Верује се у народу, да данас имућство једног сељака траје 50 година; после се мора или у нечем изменити или пропасти сасвим.

3. Народно презивање.

И кад су људи од једне фамилије, ипак сви немају исто презиме. Тако је готово свуда у Краг. Јасеници. Изузетак чине неколико фамилија (Шевићи и Цветковићи у Блазнави, Чолићи у Божурњи, Манојловићи и Спасићи у Тополи. Томковићи и Ризнићи у Бањи и т. д.). За људе који задржавају једно презиме сматра се да то раде стога, што их оно везује за заједничку прошлост. Оно их везује може бити за име неког места, одакле су досељени или им казује, да су потомци неког њиног великана у прошлости, па желе да се од њега не удаље.

Људи, који мењају презиме, чине то из двојаких разлога: или што *морају* или *хотимично* (од своје жеље). Да за то наведемо примере. Рецимо, Јанко Јована Симића и Јанко Светозара Симића су браћа од стричева. Људи ће онда у селу звати једнога: Јанко Јована Симића, а другога Јанко Светозара Симића. Сад, кад и они добију децу, она се у презимену морају разликовати, и деца Јанка Ј. Симића презиваће се Јовановићи а деца Јанка С. Симића презиваће се или Симићи или Зарићи (по Светозару). То је промена презимена од невоље. Хотимично пак мења се презиме, кад се у једној великој фамилији

уздигне неки човек (по јунаштву или „газдалуку“), те се његови доцнији укућани по њему почну презивати, да би и они били чувени.

Онај, који хоће да промени презиме, мора неко време да носи два презимена (по деди и по фамилији) и кад се од стране суда и команде (или приликом уписа у школу) упита, које презиме хоће да задржи, он изјави, које хоће, и то му и остаје. Обично се задржава презиме по деди (јер се због њега и бележио са два презимена).

Запазило се: да се људи од велике фамилије са једним презименом, више воле и слажу него људи такође од велике фамилије, која има разна презимена.

Има фамилија у Краг. Јасеници које имају десет презимена. А има и таквих људи, који носе презиме по мајци (ако им је отац одавно умро или им је мајка била „мушкобања“). Тако исто, ако је у некој кући жена у сваком погледу душевно јача од човека, та ће се кућа прозвати по имену женину.

Људи од велике фамилије поносе се својом многобројношћу, и још ако имају неког чувеног претка, називају се „оцаковићи“, или кажу, да су „од велике ћоке.“ Ако у тој фамилији и нису сви добри, ипак се они уздижу, па кажу: „Има нас доста, па не можемо сви бити добри.“

Ако неко нема мушке деце, већ само женску, он доводи зета у кућу. Такав отац (старац) и његови фамилијаши желе, да зет носи њино презиме. Али, он то неће ни у ком случају урадити, већ задржава своје презиме. И ако је он тако упоран, ипак га они сви сматрају да је њине „ћоке.“

Код великих фамилија, које су са родом много удаљене, тако, да се сматра да и нису род али се ипак зна од које су фамилије, за поједине људе из истих каже се: да су од те и те „ћоке.“ С тиме им се у исто доба придевају и све особине (добре и рђаве) дотичне фамилије.

4. Родбина.

Родбина се у фамилији рачуна до праунука, а даље се у њој губи сродство. Само се после *зна* да су једна фамилија (по слави, по близини имања и кућа, по презимену, ако га задржавају, да је исто). Може у фамилији и да се сасвим изгуби сродство. На пр. Врачарићи су из Блазнаве одсељени

у Пласковац. У Блазнави су од њих остали Пантелићи. Стари, који су знали, у каквом су међусобном сродству једни са другима, помрли су, а млађи се већ не сећају тога односа. Та и једних и других има много, ко ће ту за род питати?! Јест, али има ту нешто друго, што их на род опомене. То су *кумови*. Једном дође један Врачарић у Пантелиће, да проси за сина девојку. Не сећајући се сродства, готово „уреди ствар“ (запроси девојку) и почну пити. У том један од Пантелића упита Врачарића: ко му је кум. Кад он одговори, да му кумују Ненадовићи, онда му Пантелић рече: „И нама су они кумови. Од тога посла, што си дошао, нема ништа, него једи и пиј, па иди кући!“ — Дакле и кумовско сродство може фамилију одржати у целини.

У старо доба народ се својакао, и ако нису били један другом род. Обично су се људи између себе звали са „брате“ и „браћо.“ Данас пак тога нема, већ по неки ће у шали чак рећи, да се „род сматра само до појаса, даље не.“

У селу Пласковцу старинци (најстарији досељеници) се својакају, и ако нису једне фамилије. Тамо се знају: Никољци, Ђурђевци и Лазаревци. Њих је у старини сродила једновременост досељења и муке, заједнички претрпљене око тога.

Данас се у Краг. Јасеници род назива овим именима: шукун-деда, шукун-баба; „прадеда“, прабаба; деда, баба; брат, сестра; стриц, стрина; братић, братичина (од братског детета деца); сестрић, сестричина; ујак, ујна; тетак, тетка; шурак, шурњаја; шураковић, шураковичина; унук, унука; праунук, праунука; поочим — очу', маћа; старац или таст, баба или ташта; пријатељ, прија; побратим, посестрима; девер, сна; заова; јетрва; свекар, свекрва; кум, кума; пашеног, свастика; свастич, свастичина; синовац, синовица; брат од стрица, брат од ујака, брат од тетке — а тако имају и сестре.

Сва родбина моје жене исто је мени што и њој, осем што су њена браћа мени *шураци* а сестре *свастике*.

Мојој жени мој род исто је што и мени, осем што су моји стричеви њој *свекри* а стрине *свекрве*; моја пак браћа и браћа од стричева њој су *девери*, а сестре *заове* — и њих она назива разним именима: браца, голуб, делија, везир; шећерка, везирка, руменка, љубезна, писарка, варошка и т. д.

5. Удруживање.

До појаве укупних и свадбених удружења народ у Краг. Јасеници било је лако склонити и приволети у маси за ово или оно. Особито, ако је у изгледу била каква добит. То се најбоље видело приликом појаве именованих удружења. Али, начин њиног оснивања и ликвидације као и јављање разних шпекуланата учинише, да народ изгуби веру у све. Са оснивањем земљорадничких задруга ишло је доста тешко (има их скоро у свима селима Краг. Јасенице, али сви по селима нису чланови, већ 25—30%), а са виноградарским још теже (свега у Бањи једна задруга са великом помоћи од савеза). У оснивању новчаних завода (упис акција) сељак не узима учешћа из бојазни да и то није превара, као укупна друштва што беху.

Ако се неко у селу и нађе, да покрене неку ствар, народ му не верује и то остане само као „замисао.“ Покрене ли се што друго са мање улога — и ту нико неће. Чак ће се чути и приговор: „Ама шта је овим, те измишља којешта?“

Негде се народ да и поправити. На пр. у Блазнави је на Св. Саву местни учитељ¹ у свом говору казао маси сељана: Да није довољно само живети, већ треба оставити и нека трага од свога живота; треба нешто подићи и оставити омладини за успомену. И ако се слушаоци слажу, он предлаже шта ће се радити. Износи читав програм: 1. Да се подигне чесма код општине, 2. да се купи звонце за школу, 3. да се подигне капела на гробљу и т. д., и ту ће се народ један другом приближити, те ће се видети плод тога, а тај ће бити: земљорадничка задруга. — Одмах је народ изјавио, да „то не може бити, јер су људи покварени, а и прилоге нема ко купити, нити ко коме верује.“ Онда је учитељ узео све сам на себе и почео купити прилоге за чесму, и за тај циљ одржао забаву, на којој је пало преко 200 дин. прилога. Одмах се приступило раду са оно новца што се имало. У току рада многи су сумњали, да ће бити успеха. Једни пију воду са извора и веле: „Да пијемо воде са ове учитељеве *чесме!*“; други веле: „Ја дајем прилог док потече вода,“ а трећи по изради и предаји чесме веле: „Ова чесма држи воду док мајстори оду.“ Разуме се, да су сви ти приговори били само „сумња“ и ништа више. Чесма

¹ Био учитељ Јеремија М. Павловић.

је испала одлична са ценом од 500 дин. (све добровољни прилози).

Идуће године на исти начин скупљено је 250 дин., те је купљено у крагујевачкој фабрици школско звоно од 50 кгр. Дакле, види се, да се народ да поправити.

6. Игијенски живот у породици.

Главно здравствено средство је чистота. Но, она је код народа у Краг. Јасеници много занемарена. Народ уопште не живи ни мало игијенски. И ако се ко излечи од какве слабости, опет се ода старом начину живота.

Обућа се уноси у собу, и ту се зими суши. Из собе сви излазе боси, па кад хоће да легну, они превуку руком преко табана. С тим су очистили ноге а упрљали руке. После се с таквим рукама дохватају по устима и по носу.

Деца у јесен ради купљења ораха (који су ноћу опали) устају рано и трче по пољу гола и боса.

У кући се капа не скида никако (неки и спавају у њој), ни горња хаљина са марамом око врата, сем кад се хоће да спава.

Сви укућани спавају заједно. Дете сматра за почаст лећи до деде и бабе, да му дувају у уста.

Покривка је губер и поњава. Не пази се, да крај губер, који је на ногама, увек тако буде, него је неки пут на глави. Ако се изнесе напоље, да се сунча, простре се на трави, по којој погане живина, пси и деца. Постоља је на кревету. Лети се износи на траву, под ведро небо. Колико је то штетно по децу, која се откривају, сваки зна! Постоља изобилује бувама и стеницама. Али њих канда уморан сељак и не осећа.

Сељак се умива по соби и пљује на патос. Све се то гази и носи на постелу. Деца се час виђају на земљи а час на постели. Ако се осећа у кући какав смрад, а надају се гостима, соба се неће проветрити, већ ће се онај смрад поклонити мирисом и димом од тамњана.

У многим кућама оброка се не зна, него се преко дан једе кад ко огладни. У другима пак старији имају по три или четири оброка дневно, а деца једу кад које огладни. После јела многи чачкају зубе сламком од метле. Кад сељак ради, горе се храни, а боље кад не ради. Уз божићни пост, кад

бије посек, мрси недељу дана, а уз Петров пост, кад копа, једе сирће. Девојка се боље храни од момка. Зато је пунија. Она често, на миг мајке, узме комад хлеба, па хајд у млекар, а то момак не сме да ради.

Деца носе у школу обично суху проју за ручак. И она није умешена као што треба. Често се нађе, да у њој пишти вода. Лети, кад стижу трешње, вишње и шљиве, деца само о њима живе. За то су сва деца жољава.

Јело се почне кувати кад затреба. Тада се почне и хлеб месити. То се после не сачека, да се охлади, већ се једе врело, па се затим пије хладна вода.

Судови се после јела не перу одмах, него се прљави оставе на полицу. Туда иду мишеви, мрави и мачке. Кад затреба који суд, пере се и онако мокар употребљава. Хлеб неки пут стоји до чешља а неки пут га и пси жваћу.

Сељацима отвара апетит ракија.

Већина нема нужника, већ се нужда врши у корову, иза куће, а зими с кућног прага. Пилеж се готово свуда људским изметом храни.

Деца се гимнастиче у *игри*. Уче се пливати на тиквама. А одрасли се гимнастиче разним пољским радовима. Увече радници лежу у знојавим кошуљама (а и дању на њиви по ручку и ужини), а готово увек уморни и знојави пију хладну воду.

Тако живи већина сељака у Краг. Јасеници и с таквим животом очекује старост.

Да наведемо један пример, из кога ће се видети најлепше, какви су *народни појмови о здрављу*:

Јануарска је зима. И ако је дан, напоље се никуд не може. Сељаци седе у кафани и разговарају о које чему. Док ће један рећи: „Одавно овакве зиме није било.“ На то рече други: да то није ништа, оваква се зима може трпети; али има и већих јада! Реч по реч и између њих дође до опкладе у десет динара, да онај други може бос и у кошуљи отрчати од кафане до неког места, удаљеног 1000 метара, и вратити се, а да му ништа не буде. И доиста је добио опкладу. Али увече доби дрхтавицу, грозницу, па и запаљење плућа. Једва је жив остао. Лечили су га сви укућани и потрошили око 60 дин. за лекове. Ипак му оста у плућима „мараз“, која га овда

онда потсећа на луду опкладу и нагони га, да о њој прича омладини ради поуке.

Х. Обичаји.

1. Верски обичаји.

а) Слава (крсно име).

У старо доба славила се *главна слава* и *преслава*. Разлика је између њих била, што о преслави дође мање гостију а о слави више. Гости се нису звали, него иде куд ко науми. Домаћин је дочекивао госте још од *навечера* (вече у очи славе) бос и гологлав. За два дана славе нити се обувао, нити метао капу на главу. А кад је освануо трећи дан, домаћин се обује и метне капу на главу, што значи, да је престао славити. Ако му је дотле који гост застао, одмах иде кући.

У то доба, кад се домаћин у очи славе молио Богу са гостима и укућанима, палио је две свеће: једну више себе (на зиду), намењену Богу, да да што је добро, а другу при земљи, намењену ђаволу, да бежи од те куће.

О слави су, као што рекох, долазили многи гости. Како су који долазили, тако су и седали. Али, пред ручак домаћин би их извео на умивање и после распоредио за трпезу по старешинству. Учитеља и свештеника свагда су метали на чело трпезе, па ма у којим годинама били.

Да наведем једно *старинско навече*:

Једном домаћину дође на навече у очи Св. Јована п десет гостију на вечеру. Како се човек толиким гостима није надао, представи наново другу вечеру (у један велики бакрач представи купуса с месом); а док се то зготови, навали на госте хладну и врућу ракију. Кад се пило, докле се могло, дигну се сви, да се моле Богу. Домаћин је читао све молитве и поменуо све свеце у години, док је прошао читав сат, те једва једном седну за вечеру. Ту се пило вино све врговима, док није превалило пола ноћи. Тада гости устану и разиђу се (који су из села). Али домаћин није заборавио, да их при расанку позове све, да му сутра дан дођу на ручак. Пошто су му сви обећали, он се решио, да спреми доста ручка, како не би било изненађења. И збиља, тако је и урадио. Али гости, који су му на вечери били, помисле, да ће много бити, ако му сви отиду на ручак, те му ниједан не дође. Како се домаћин био много истрошио, он је где је год кога госта после славе срео, псовао и претио, да га тужи, што је преварен, те је надајући се њима, спремно многи ручак.

О слави су у Горњој Јасеници ишли калуђери од куће до куће и тражили *писанију*. Како је народ био загрејан пићем, бележио је све, што се од њега искало. Та се писанија ни до данас није сва прикупила.

Данас се крсно име прославља двојако. У родним („срећним“) годинама прославља се друкче, а у неродним опет друкче.

Кад су „срећне“ (родне) године, сваки се радује, кад ће му доћи крсно име, јер ће тада моћи довољно почастити своје миле и драге госте. Тада се сваки радује, да има повећи број гостију. После славе се обично прича: „тај и тај имађаше највише гостију, благо њему!“ — За славу се почне спремати раније. Поред осталог спрема се и славски *колач* и *погача*. Осем *слова*, којим се шара славски колач, шара се још и венцима и куглицама од теста. Погача, која се ломи о слави шара се чашом, виљушком, прстеном или дрвеном *шараљицом* која личи на борову шишарку, а у недостатку шараљице и самом се шишарком шара.

У очи славе долазе гости на *навече*. То су обично рођаци и пријатељи те куће из истог села. После вечере и пића растурају се тек око пола ноћи.

Сутра дан, домаћин би тек припремао праву славу. Од стоке би клао најбоље браве (на петку би се добила риба), а пића је већ у подруму у изобиљу. Печења и јела спреми се више врста. Око подне долазе гости. Укућани већ знају, ко ће им доћи. Жељно се ишчекује: ујак, ујна, теча, пашеног, зет, шурак, и ако неко није дошао, укућани се вајкају: зашто их нема! Пошто дођу сви гости, седају за столове, пуне свега и свачега. Ту се једе и пије до мрака, када ближи иду кући, а даљни ноћивају, те буду гости и сутра дан. Чак се слава протеже и до подне трећег дана. Сваки гост при поласку добије колача и печења, да понесе својим укућанима. Домаћин испраћа госте са пуном чутуром далеко од куће.

И преслава се као и слава дочекује и празнује два дана.

Кад су неродне године, кад сељак нема „ни у тору ни у обору“, већ све за новац мора да набави, онда се друкчије и крсно име слави. Ко хоће пак стари обичај да држи, тај се

задужи, те га проведе; али после целе године испашта и плаћа дуг, псујући славу, што га упропасти.

Услед немаштине навече многе куће не држе. Главна се слава празнује један дан и друго јутро даљни гости после доручка иду. Гостију долази мало, јер и домаћин ником не иде, да га задужи. Вели се: „Нити ћу коме ићи, нити кога тражим да ми дође“. Услед тога многа се родбина отуђи. Не пита се: што га нема да дође зет, шурак, пашеног? Многи су мишљења, да о слави само ваља сломити колач и ништа више. Многе куће не преслављају, а и ко преславља, тај празнује један дан.

Има много кућа, које о главној слави не кољу брава, већ живину. Ту гост не „односи плећку“, нити га домаћин са чутуром испраћа далеко, већ му на капији каже: „Збогом!“ (јер не сме празних шака даље за њим ићи)...

*

Да видимо, какав је поредак на слави?

Кад дођу гости, изнесе им се напоље (ако је лепо време) клупа са поњавом, да седе, док други гости не стигну. Ако није лепо време, седе у соби. Прво гости поделе деци дар, што су донели. А морало се донети, јер се деца због тога и радују гостима. Затим се послужују шећером, водом, кафом и хладном и врућом ракијом, коју пију све дотле, док не седну за ручак. Пошто дођу сви гости, којима се домаћин надао, седају за сто. Потом домаћин и најстарији (а гледа се, да је и најмилији) гост *ломе колач*, пошто претходно пију по три пут црно вино „за лепе славе и свете Тројице“. Колач доноси девојка на пешкиру, и пошто га спусти на сто, љуби све госте у руку, а они јој вичу: „жива била и удомила се!“ Домаћин скине босиљак са колача и даје га сваком госту да меће за ухо, а шећер са колача меће свима у тањире. Затим вади нож (који мора бити купљен а не нађен), прекрсти се и пресеке колач унакрст. Те пресеке прелије црним вином и пружи госту колач, те га мало окрећу, па га преломе и онда трипут доливају црним вином, које са колача по мало пију, пошто промене половине, и приклањајући се један другом, говоре: *Христос по среди нас, и јесте будеш, ва веки амин!* (први пут). — *Отац и Син* („по среди нас“ се изоставља) *и јесте будеш, ва веки амин!* (други пут) — *Отац, Син и свети Дух...*

ва веки амин! (трећи пут). Затим домаћин рекне: „Е нек је на здравље колач!“ и пољуби се с гостом, с којим је ломео колач, и још са неким у близини, па онда сви гости са по једном руком *ломе* за то спремљену *погачу*. По ломљењу колача и погаче, помолe се Богу за здравље домаћина и за напредак куће, па седну за сто и почињу јести.

Ручак се поставља обично у два, три или четири сата после подне (а у Страгарима и Љубичевцима пошто се смири сунце), а траје до ноћи. За време ручка напијају се здравице. Прву здравицу напије најстарији гост, који је у челу трпезе: за здравље домаћина и укућана. Другу, за здравље кумова и пријатеља (помене се „кумове не мењати, пријатеље добијати“), и трећу, за здравље комшија и гостију, пије сам домаћин. После сваке здравице сви гости певају „многаја љета“. На слави домаћин руча стојећи све дотле, док се не пије здравица за његово здравље. После седа за сто. Домаћица пак и деца приносе јела, па после засебно ручају. Ако на слави буде што неугодно, домаћин то ублажава са речима: „Опрошћавајте, наши смо!“

Кад се гости изопијају, стану певати разне песме, те веселити тиме и себе и домаћина. У песми узима учешће и старо и младо, и мушко и женско. У ноћ даљни гости застану код домаћина на преноћишту. Обично у шали веле, да му сутра божем „помогну редити браве“, а он њима одговара: „Баш добро, таман сутра имам да риљам (или да плевим лук), па ми требају радници“. А ближњи гости иду својим кућама.

За славу се задужује. „Дођи ми, да ти дођем!“ На славу долази само родбина. Народ вели: „Са својим само једи и пиј, а више никаква посла немај.“ То се испрело дугогодишњим искуством.

Кад се већ дође до половине ручка, бива да неки гости тек онда долазе. Ти гости нису никоме у вољи. Зато се међу у дно совре, па макар били и старци. Тако је један домаћин (иначе чича) посадио једног чичу у дну стола са младићима, зато што је доцкан дошао. Чичи је то било криво, па је претио домаћину, да ће му „равном мером одмерити“, кад он код њега дође. Домаћин је на то одговорио: „Ако поставиш ручак пре мога доласка, ти збиља уради тако.“

б) Бадњи Дан и Божић.

Бадњи Дан свака кућа радо дочека. Домаћица тога дана меси од стрмна брашна кике, кијаке, ораницу и волове, и спрема вечеру. Домаћин коље печеницу, меће на ражањ и пече (неки порани на Божић и пече). Затим иде у шуму и одсече три бадњака, доноси их кући и меће под стреху. За бадњак се секу три облице од церова дрвета. Први ивер пази се да буде дебео, те се носи у млекар и меће под карлицу, да би тако скоруп био дебео. Кад се донесу бадњаци на Бадњи Дан, оставе се пред кућу уза зид. — Кад сврши посла, а још има времена до вечере, иде те се обрије. По величини браде, коју сељак има на Бадњи Дан, може се погодити, коју славу човек слави, јер се од тада није бријао.

У вече се један бадњак пресече, те од истог осечка узима се четвртка и оставља на страну, да чека полагањика. Пред вечеру узима домаћин два бадњака на два рамена и уноси у кућу а после се врати за трећи. Деца их прво пољубе, па се затим запале. Тада укућани прилазе сви редом и царају у ватру, говорећи: „Колико варница, толико здравља, стоке, трмака, пилића“ и т. д. Кад се сви изређају, бадњаци се остављају уз ватру да помало тињају до сутра дан (кад буде дошао полагањик), а домаћица уноси и разастире сламу, те деца за њом пијучу. Пре вечере бива молитва. Домаћин ужегне свећу и моли се Богу, да му да здравље и напредак у кући. Пред молитву сви укућани усправе своје кашике уза зид. Негде однесу кашике на дрен, те преноће и сутра гледају чија је пала.

Кад хоће да седну за вечеру, истуре све столице напоље, па поседају на под, прекрстивши ноге. Вечеру постављају на торбу или џак, а кашике и виљушке не мећу на њ. Пре вечере ломе колаче, ораницу и волове. За вечеру се скоро свуда готови посна сарма и густ пасуљ, да се могу јести прстима.

Конопац у коме се донесе слама, чува се за Божић, кад дође полагањик, да направи од њега круг, у коме ће да нахрани кокошке. Једну од њих он ухвати те закоље.

Божић. Њега дочекује цела кућа на ногама. Још око пола ноћи сви поустају и разреде се на посао: неко пуца, неко иде да полази стоку и живину, неко иде да нађе пупољак од дрена, да га сви окусе, неко иде да полази комшију, а домаћин

припече печеницу (ако то на Бадњи Дан није урадио), око које се најрадије искупе деца, упиру погледе у њу и пљуцкају.

Кад почне да свиће, улази у кућу полагањик и виче: „Христос се роди!“, а они из куће му одговарају: „Ваистину се роди и срећан нам Божић!“ Полањеник баца жито у кућу, на шта му житом одговарају, уноси „четвртку“ од бадњака испред куће, па потом прилази бадњаку те цара „четвртком“ у ватру и виче: „Колико варница, толико среће, здравља, говеди, оваца, коња, свиња, пчела“ и т. д. Понеки погрешни, па каже: „Колико оваца имао ове године, толико и до године“ — па кад види да је погрешно, он шалом завршује: „јер немаш чиме ни ове три да 'раниш.“

О томе ко ће кога да полази, договоре се из раније два комшије, те то раде узајамно. Постоји у неким кућама обичај, да се зрели људи полазе а негде деца (синови, а ређе женскиње).

Кад буде ручак готов, сви седају за трпезу и полагањенику дају угледно место. Домаћин и полагањеник ломе колач (исто као о слави), а чесницу ломе сви. Који нађе новац у чесници, верује се да је срећан. Приликом сечења и ломљења колача (као и славског) пази се, да ниједно парче од њега не отпадне, да не би било у кући деобе или смрти.

На Божић не ваља трпезу никако дизати ни собу чистити. Собе се чисте тек трећег дана, на Св. Стевана, и онда се ђубре избацује пре сунца, намењујући и натурајући коме било домаће бухе.

На Божић не ваља крцати орахе, ни туцати вашке и бухе, јер ће се целе године ономе, ко то уради, разбијати судови. На Божић ваља се, да се прво омрсе женска чељад, да би овце јагњиле женску јагњад. А мушкарци, кад се омрсе од печенице, ваља се да прво окусе од главе, да би били први људи а не „репови.“

На Божић се скине крајњи обруч од бурета, те се кроз њега прогони стока да прође, да не би на њу болест наишла.

Првог дана Божића ваља се ухватити мало волове у јарам, да вуку — да их у идућој години не би јарам у врат убијао.

Њушка од божићне печенице оставља се, да кроз њу пију воду болесници од тишње.

Кад Божић пада у петак, биће рђава идућа година у стоци и у народу.

Ако случајно неком не дође полагањик, домаћин отиде у комшилук и упрти једно дете на леђа, те га донесе, да га полази. После га тако опет и однесе. А ако негде ни таквог полагањика нема, мотри се у року од недеље дана, који ће први у ту кућу ући. Тај се сматра за полагањика.

в) Литије и Заветина

У Краг. Јасеници највише села носе *литије* о Тројицама. Свако село има код своје општине (или у средини села) главни запис, око кога има повећи заграђен простор, који се зове *порт*. У очи дана литије држи се богомоља у порти код записа. На богомољу дође и по пет стотина душа. Девојке доносе ружу и друго цвеће, и после богомоље, приликом целивања крста, спуштају на сто, те се тиме сутра дан ките барјаци.

Сутра дан, после јутрења код записа раздаду се барјаци, иконе, звонце, крст и јеванђеље крстоношама, да их носе. Председник општине у договору са свештеником разда свакоме, ко ће шта носити. Момци се особито отимају око барјака, нарочито војници; деца се опет отимају за крст и јеванђеље. Ако има много момака и распра буде велика, онда се уреди: да се барјаци носе на смену. О смени сваки гледа, да поред своје куће и имања лично пронесе барјак, па је онда задовољан. Пошто се све страсти стишају, крстоноше се крећу, те обиђу све записе око села. Кад обилазе поједине записе, домаћини, чија су имања у близини, износе крстоношама вино и ракију за пиће.

После подне је, као и сутра дан, игра у порти. — На игру долазе и из других места, пошто су претходно били код кога из села на ручку.

У старо доба литије су се друкчије прослављале. Тада се вукла коцка за барјак и крст. У капу се метне доста шљива и на две се забележе знаци за барјак и крст, па ко њих извуче, носиће их. Тада су крстоноше свраћале богатијим кућама, те сркале млеко из карлица. Док су крстоноше обилазиле поља, домаћица је припремала ручак и са својим човеком изнела га у порту, где су по повратку крстоноша са својим гостима и осталим сељанима имали заједничку трпезу. Тада би младе

стале у врх совре и приликом напијања здравица приклањале се. Али после ручка осталих и оне би ручале и опет заузеле своја места. После ручка омладина је играла, а у вече домаћини са својим гостима ишли кућама на конак, те су сутра дан опет долазили.

У Трешњевици, Горњој и Доњој, за време турске управе била је заједничка литија. Али се омладина та два ондашња засеока много тога дана тукла. Кад је борба узела велике размере, турске власти су им укинуле те литије, те су се после раздвојили на два села, узевши различне дане за литије.

У Краг. Јасеници највише села имају *завешину* о *Младенцима*. Некад се примао домаћин, те славио у име целе општине и спремао ручак за цело село код своје куће. Сви сељани су тада били његови гости. На таквом обеду бивало је по 300 душа. Домаћин је спремао по 2—3 јела а сви су остали гости доносили по погачу, посну гибаницу и печених ракова. После ручка могла се накупити пуна врећа љусака од ракова.

Доцније је домаћин давао свима ручак у порти, код општине. За време ломљења колача пуцале су прангије. Остало је све било као о литијама.

Данас о заветини у многим селима има само домаћин *колачар* (који меси славски колач). Он изда народу пиће, а за себе спреми ручак. Његова родбина такође долази са ручком, те му „чини друштво,“ и један се од њих прими за домаћина идуће године. После подне бива игра целог села. Тако је нпр. у Блазнави, Пласковцу, Винчи, Божурњи, Тополи, и по другим местима.

У неким пак местима (Г. и Д. Шаторњи, Трешњевици и др.) још се држи стари обичај, по коме домаћин издаје свима сељанима ручак, само не код своје куће, већ у порти. У очи заветине бива богомоља у порти и сутра дан служба са водоосвећењем. Младе, које су у јесен удате, тога дана стану у порти у ред, да их сваки гледа и цени „са каквом се ко венчао.“

У Љубичевцима о *завешини* полазе сви из села на игру доцкан у вече. Ту играју до пола ноћи у неосветљеном простору, и кад се реше да пођу кући, не могу лако да се нађу.

На игру воде и малу децу, која код кола заспе, те их често коловођа нагази.

У селу Страгарима игре о литијама и о заветини бивају на два места, док у другим местима не. У многим местима се први дан излази на игру доцније а други дан раније.

г) Обичаји о другим празницима.

На *Нову Годину*, *Василијев Дан*, жене месе од пројина брашна хлебова, зване „*василице*.“ У њих међу семе од разног поврћа, да би година била родна. Василице се шарају (боду се) са три увезане цеви, што представља Св. Тројицу.

На *Крстов-дан* по Божићу, ваља се појести колач, који је полаженик добио о Божићу, кад је кога полазио. Тога се дана пости.

У очи *Богојављења* моле се Богу сви укућани. Том приликом се пази, који од присутних нема сенку на зиду, и за њега се вели, да ће умрети. — У старо доба калуђери су по селима у близини рудничких манастира лично носили од куће до куће освећену водицу и раздавали народу. За то су добијали „писанију“ за манастир.

На *Св. Саву* народ иде с ручком у школу (и ко има ђака и ко нема), те их домаћин „колачар“ почасту пићем. После ручка је игра. Баци су томе весељу само „присутни.“ — У Љубичевцима народ о Св. Сави игра у школи целу ноћ.

На *Часне Вериге* не ради се, да се деца не изгоре.

На *Св. Трифуна* (и на *Ђирилов Дан*) не ради се због птица. Тада се излази у виноград, где се орежу три гице и прелију вином. Том приликом гледа се, како лоза пушта сок (залива) и цени се, хоће ли родити или не.

У Бањи, Брезовцу и Липовцу излазило се некад тога дана с ручком у винограде, те се ту јело, пило и веселило до мрака. Ако би који путник туда наишао, свратили би га на ручак.

На *Задушнице* излазе људи на гробље. Неки удара споменик, неки поправи ограду и очисти гроб од корова, па по том упале свеће, окаде и прелију гробове (а читуље прате у цркву, да се читају). По томе иду од гроба до гроба те пију „за душу“ и тако очекују жене са ручком. Тада се деле на гробљу (а и комшијским кућама) колачи, звани *бабице* и *крстељаци*. После ручка настаје пијанка. Пошто се проба из

сваке чутуре, разуме се да су сви пијани, само неки више а неки мање.

На гробљу се људи и шале. На пр. један пита једнога: „Јеси ли ти ударио твојој оцу камен (споменик)?“ — Онај одговара: „Јесам за живота два, и чини ми се, да је баш од тога и умро!“

Бела Недеља. — Бела Недеља је последња у месојеђама, кад народ још има да се провесели и почасту, јер после наступа пост. Зато се вели: „ајд' још сад да једемо сласно и масно, а после ћемо у посту да живимо о скробу и сирћету.“ Те недеље и најсиромашнији спреми што боље јело.

Младеж (мушко и женско) сваке вечери приређује игре по кућама наизменце. На игру се зове. У соби се игра: каиша, прстена, играју се разне игре (коло) и певају песме. После пола ноћи растурају се.

У Бели Четвртак и у све остале четвртке од Ускрса до Тројица, сељаци не раде у оним селима, које је често тукао град. Тог дана и волове не хватају. Ако какав рабаџија из других села прође туда, псују га. Али има села, која немају те обичаје. Понеком је криво што је забрањен рад, па у те дане иде у друга села и надници (па нека њих бије град). Ако се ипак деси, да село туче град, и ако су сељани празновали, они тада веле, да је то због жена, што и оне нису празновале. Зато препоручују, да власт прегледа у те дане куће, и где нађе да жене раде, да их казни.

Беле Недеље иду „шилкани“ и шаљиви људи, обучени у разна одела, од куће до куће и играју за брашно или јаја. Деца (а и одрасли) се целе недеље љуљају на љуљашци. Ко се тада не љуља, болеће га целе године леђа.

На дан покладе (у недељу) излазе по свима селима на игре. Ту се још жене и људи играју пилића, пауница, витлају се на витлу или се обаљују с леђа, а стари људи седе и гледају шта се ради, пијући вино. Свет се весели и игра до мркле ноћи, па се растура кућама, на вечеру.

На покладе се ручак бог зна какав не кува. Али вечера? На њу се много полагаје. Обично се закоље ћурка, гуска или петао и спреми гибаница уз остала јела. Деца, већином дремовна, мало једу и поспу, а старији остану дуже и труде се, да све поједу. Али ако баш што и остане, зарекну се, да ће

поранити, те да и остатак докусурају, па тако и ураде. — После вечере многи мажу табане белим луком, да их не би вештице изеле, јер се верује, да је тога дана „њино царство“.

На *Чисти Понедељак* је тишина у селу, као да јуче (у недељу) није ништа било. Свак се лаћа рада. Само по сеоским механама по неколико бекрија „полажу испит“ ради добијања „ордена од роткве“. Домаћице по свима кућама опшћавају судове тиме, што их искувавају у цеђу. За ватром само се кува пасуљ.

На *Младенце* се ради здравља ваља: окусити коприва и меда. У старо доба на Младенце младе су под смиљевцем двориле у врх совре (у оним местима, где је тада заветина). Ако је ту дошао капетан, бацао је по земљи ситне паре, а оне су купиле, те су их остали посматрали. То је остало из турског доба, кад су Турци тако исто радили. Обично су посматрали народно коло и за време паузе бацали (просули) би ситне паре, те је цео народ купио и с тим се забављао, док би се Турци за то време забављали са неком избраном младом или девојком.

На *Велики Петак* иду девојке и момци, те траже рујеву кору за бојење јаја и после су се у раније време скупљали на игру. На Велики Петак се свирало и играло све дотле док власти о томе нису сазнале (и о томе почеле водити рачуна), па су сада то забраниле. Тај је обичај била завела омладина несвесно, пошто се скупљала тога дана и љуштила рујеву кору за бојење јаја (па по свршеном послу играла).

На *Ускрс* у старо доба (а и данас по неким кућама то раде) свако дете у кући добијало је по јаје, које је печено на колачу, те се њиме омрси (поједе колач и јаје заједно).

На гробљу други дан Ускрса деле се за душу шарена јаја. Ту се и туцају, и који има најјаче јаје, може их много надобијати и однети кући. Иначе, остала услужења и нукања „за душу“ на гробљу иста су као и других дана кад се излази.

На *Ђурђев-дан* се плету венци од ђурђевка и ивањског цвећа, те се бацају на куће и међу на капије. Младеж се опасује врбовим прућем и мирише селен. Тада се ваља, да сваки окуси млека.

Пољубранија, 2. маја. Тог дана се не ради због птица и других напасти. „Пољубранија“ је празник због поља. Свет-

ковање његово заменило је у старој вери Бога, који је штитио (бранио) поља, те отуд и име „пољубранија“.

У старо доба, ко је тога дана радио, кажњаван је јавно на збору батинама. Један је одсекао неколико прута, да оплете плот, те му је ударено дванаест штапа. Тог су човека после сви звали „пољубранија“ и он се љутио.

На *Видов-дан* се умива водом, у којој је преноћила трава *видовача*, због очију. Тада се износе ствари, да се проветре ради мољаца. У старо доба људи су износили и тапије и облигације, те разгледали и мало проветрили.

На *Прокопија* се не ради, да не умиру деца. Прича се, да је један Турчин питао Србина:

— „Рајо бре, кад је тај ваш Прокопа?“

— „Скоро ће, честити ага! А што питаш?“

— „Море питам, што тај ваш Прокопа мени сву децу покопа!“ (помрла му тога дана деца).

На *Св. Илију* ако ко убије зеца, оставља му крв за болесника од великог кашља. Тада се мора заклати петом, да „не куне газду“. После тог дана верује се, да град неће падати. Воће се дотле пречисти и опадне, и више неће.

Кресиво. Три дана пред Петров-дан и пред Св. Илију и три дана после тих празника зову се *Кресиво*. Тих дана не ваља ићи у виноград, не ваља брати конопље ни прати рубље, да не би Бог кресао усева градом а народ болешћу.

У очи *Св. Јеремије* трчи се око куће, лупа се у тигањ и виче: „Јеремија у поље, беж'те змије у море!“

На *Преображење* даје се у цркви у место нафоре бело грожђе. Од тада се не ваља купати по рекама, јер хоће да уједу змије, а верује се и да се вода преобразила.

На *Св. Јована, Усековање*, цео дан се ништа не једе, једноначи се, или се једе бело грожђе. Ако је Усековање у понедељак (или и други који дан) пази се, да се у тој години тога дана никакав важан посао не почиње.

На *Ваведене* све младе иду цркви, и које се познају, љубе се. Младожење још тога дана смеју играти до девојака, и више никад.

На *Вартоломеју* не ваља се пети на дрво, јер ће се завртети мозак, па ће се пасти.

Пешком не ваља издавати из куће ствари, ватру и бели смок. На *Трновску Пешку* не ради се, да не трну руке.

На *Макевеју* не ваља се купати. Прича се, да су се тога дана купале три сестре а нешто је из воде говорило: „Макевеја, смакни две, а трећу остави нека прича шта је било!“ — Тако се и десило.

На *Материце* мати зготови леп ручак, а на *Оцeve* отац. Деца се ретко дарују.

На *Огњену Марију* не ради се у пољу, да ватра не спржи усева.

На *Св. Варвару* кува се варица, о којој је напред било говора.

Сваке младе недеље иду жене цркви, а оне око Влакче пију воду са Светиње (извор у Влакчи).

д) Кад женске не раде.

У Краг. Јасеници жене по селима у многе дане не раде своје ручне радове. Ако се деси, да се неког празнична мора умесити хлеб, меси га девојка и даје псу, да га прво окуси. Па ако што буде, нека је на његову главу! Тако, и ако се што неодложно има прикрити, крпи девојка или мушко, а жена неће.

Ни у очи празника се не ради. Ако се случајно у вече ради не знајући за сутрашњи празник, онда се сматра „да је опроштено.“

Осим недеље и празника, које црква и школа светкују, сељанке не раде још у ове дане: на Крстов-дан пред Богојављењем, Часне Вериге, Антонија Великог, Јевтимија, Глигорија Богослова, Јована Златоуста, Врачеве, Св. Трифуна, Задушнице, Тодорову Суботу, прво и друго обретеније главе Св. Јована, Муч. Евдокију, Младенце, Марков-дан, Летњег Св. Николу, Врачеве (Кузмана и Дамјана), Прокопија, Арх. Михаила летњег, Огњену Марију, Трновску Петку, Св. Пантелију, Макевеју, Вартоломеју, Св. Стефана, Св. Симеона, Богородични Покров, Св. Тому, Ђурђиц, Св. Варвару, Бадњи Дан. На Бадњи Дан у зору девојке довршавају своје радове, да их о Божићу „не пољују бабе,“ а то су жене већ морале дорадити раније. Иначе, сем мешања, друге радове женске на Бадњи Дан не раде. Са недељама и осталим празницима и с осамнаест петака пред велике празнике — то свега чини у години 135 дана.

ђ) Додоле.

Кад је сушно лето, по селима иду Циганке „додоле,“ од којих једна девојка, која је обучена у дроњке а накићена врбовином, игра пред кућом а друга јој пева песму:

Ова кућа богата,
Три стотине дуката,
Шаренијех жагања — итд.

Осим ове певају и друге песме, које су већ познате и објављене (в. М. Ђ. Милићевића „Живот Срба сељака,“ стр. 136).

Додоле се поливају водом а дарују брашном.

2. Друштвени обичаји.

А) Обичаји личног и породичног живота.

а) Обичаји о рођењу и крштењу.

Жена за време трудноће ради све послове по кући и на њиви до дана порођаја. Она осећа скори порођај по томе, што је боле леђа а у трбуху се врше „преноси“. Одмах се поручи за неку вешту жену у комшилуку, да дође и да се нађе на невољи. То је *бабица*. По њеном предлогу учине се и нека врачања, да се дете лакше роди.

Приликом порођаја породиља има три главна напрезања. У првом роди се глава, у другом плећке а у трећем „лупи“ дете о земљу. По порођају породиљу сместе на сено, да „одлежи бабине“, и тада излази постељица. Чувају је од зиме а у место воде дају јој ракију за пиће. Док она тако лежи, бабица прво загледа, какво је дете: је ли живо и напредно и кога је пола, па то саопшти породиљи (којој је мило, ако су гласи повољни) и осталим укућанима, који нису смели бити ту за време порођаја. Чак и отац бежи, и њега је стид! — Затим се детету веже пупак свиленим концем, па се окупа. Приликом купања, бабица му пробуши уши (ако је дете женско) и увуче у њих свилени конац. Потом се дете положи у собу на крај кревета, а под главу му међу гребене. За то време породиљи изађе постељица, па је преместе на кревет поред детета, а неко из куће иде попу за водицу.

Дете се храни дојењем. Да би породиљи дошло млеко у груди, препоручује јој се купање и пази се да има добру

храну. Како она тада не може ништа спремати за храну, њене другарице из комшилука шаљу јој *повојнице* (понуде) и то: погачу, са мало соли на њој, сира, печену кокош, колача и вина (или ракије).

Пошто породиља потпуно оздрави, урече се дан *крштења* (ако је дете здраво). Спреме се дарови за свештеника и кума. Ако је дете слабуњаво, кум се не зове, ако је далеко, већ бабица узме дете и носи у цркву, те одмах крсти (или дозову свештеника кући). Ако је дете здраво, у уречени дан дозове се свештеник кући (ако је прво дете, и ако је отац имућан — иначе се носи у цркву), тако и кум са осталом родбином и суседима. Такво крштење код куће пропраћа се веселем, и зове се *гозба*. На гозби даривају сви дете новцем „у јабуку“ и разним хаљиницама, а породиља даје свима присутнима дарове, од којих је „кумовски“ најскупљи.

Жене доје децу пола године, годину а некад и две године. За најбоље се сматра, кад дете доји три године. Уопште, дете треба дотле дојити, докле му не порасту зуби. Тада му је највише зима. Зато се каже: „Да мати зна, како је детету зима кад му расту зуби, кудељу би цепала, па би собу гријала“.

Чим жена затрудни, ваља да одбије дете, па ма колико оно имало месеци. Ако га не одбије, верује се, да ће једно од њих бити кржљаво (или оно у утроби или оно на сиси). Верује се, да сестра сестри пушта да доји, а брат сестри не (и обратно).

Дете се одбија на тај начин, што мати умеси колач и пробуши га, метне на сису и да детету, да кроз њега доји. Дете ће се онда насмејати и неће дојити, али ће узети колач. Од тада, па за неколико дана, мајка се крије од њега, да би сису заборавило.

Кад неко жели, да нема много деце, тада му остали наводе овај пример. Имао неки отац пет синова, па кад му се роди шести, хтеде да га удави. Таман он да изврши своју намеру, а новорођенче га ухвати прстићима и стегне. На то се отац сажали и опрости му живот. После неког времена помру му првих пет синова а на оном шестом остане му слава, кућа и имање, па је и родитељима било код њега лепо до њине смрти.

б) *Обичаји о момковању и девовању.*

Дете од 16 година зове се *момче*, а од 18 *момак*. *Зрео* је пак момак, кад ислужи војску.

Момак се разликује од друге деце по оделу. Он и радним даном и празником носи лепше одело, него деца. Момак сме празником ићи од куће куд хоће, а да никог не пита. Сви укућани ипак знају где је он. А он је обично на игри или разговара с неком девојком (чак се зна и с којом).

Женско дете од 16 година зове се *девојче* а даље па до удадбе *девојка*. Зрелом се сматра кад пређе 20 година.

Девојка се разликује од друге женске деце по оделу, храни и слободи у кретању. Она празником сме ићи на игри, али са питањем мајке. Ако би само са једним момком дуго и често разговарала, па то мајка чула, мало би јој припретила. Браћа је осуђују, ако је по њиховом мишљењу момак рђав и сиромашан.

У инокосној породици момак се раније жени. И иначе, старији су ради да жене сина раније. Пословице веле: „Што ће бити јесенас, нека буде вечера“. „То му стоји једанпут“. „Ко се рано жени и рано вечера, никад се не каје.“

У старије доба момци су се женили од 20-те године а многи су од 25. па и 30. У том су се добу и девојке удавале. Понеки је случај био, да се момак жени и у 16. години, па су младе бежале у род. Бивало је случајева, да се старији од 60 година ожене по други и трећи пут. По неки је чак и деце имао. Али је то народ осуђивао.

Тада су бегенисали девојке на играма. До пре 50 година нико није смео довести саму девојку, већ све „на лепо“, са знањем родитеља и са сватовима. Копилад су била ретка. За 50 година имало је у селима по једно или два. Она су носила име мајке.

Данас родитељи никад не заручују нејаку децу.

в) *Обичаји о женидби и удадби.*

Кад момак хоће да се жени, почиње с оцем и мајком тражити себи друга по вашарима (ако дотле није већ у свом селу неку заволео). Ну и тамо распитују само за ону девојку, коју момак хоће. Ту изближе мотре на њено кретање, па и

родитеље јој гледају и браћу. Ако им се свима допадне, онда су *бегенисали* девојку. Потом нађу девојачког оца и мајку, и с њима уговоре дан, кад ће доћи, да *гледају* момку кућу.

Не мора момак увек девојку да бегенише на вашарима. Може неко да му *наводи* неку са стране („наводација“). Тада момак обуче најлепше одело и иде са родитељима и наводацијом, да *гледа* девојку.

Код девојачке куће гледају: јесу ли авлија и кућа чисте, каква је девојачка спрема, кретање и лепота. Момачки отац гледа пријатеља, с киме ће се пријатељити и коме ће у госте ићи. Ако им се све то допадне, уговара се *дан гледања момачке куће*.

Девојка може и сама побећи момку у кућу, без знања и одобрења својих родитеља. То бежање бива у вече, обично са прела или комишања. Венчање таквој девојци бива тек онда, кад се измире момак и таст. То се зове *помиреније*. Свако верење, дакле, мора имати родитељског благослова.

Родитељи никад не нагоне децу, да се узму, јер „нико не може слепити оно што се не воли“. Момак, коме родитељи не даду девојку, коју хоће, прети да ће се обесити. Родитељи пак иду врачарама за помоћ: да се момак одстрани од те девојке. Дешава се и случај, да момак убије девојку, ако она неће за њега поћи.

Да се неки момак у кући ожени, највише воли момак, који је на реду за њим. Тако и девојка, млађа од удаваче, сматра да је у „ропству“, док јој се сетра не уда. Па још ако је лепша, не сме дотле „на бео свет“ изаћи!

Ако се девојачком оцу допадне момкова кућа и имање, као и момково владање (а то се обично цени и по оцу: „какав отац, такав син;“ — „куд ће ивер од кладе?“), онда се уговори дан, кад ће доћи момак, да *заречи* девојку и да јој да *обележје* (новац и прстен). То је уједно и *прошевина*, и тада местни свештеник сврши и испит. Тиме је верење извршено. После се уговара дан свадбе, а жене се споразумевају о даровима: кога и чиме ваља даривати.

Верење може да се поквари, па и ако је испит свршен. Обично какав човек, који мрзи момка, отиде девојачком оцу и прича: како је момак картарош, нерадник, пијаница, да је рђаве фамилије и т. д. Исто тако се *куди* и девојка. Њој се

наводе мане: да је нерадница, ђубретара, да није сачувала девојаштво и т. д. Таква радња („куђење“) сматра се за грех.

Ако верење нико не поквари, а дан се свадбе примиче, девојка зове мобу од својих другарица, да јој помогну, да сврши све започете радове. Тада је другарице обично дирају, али јој и певају разне песме, да је развеселе.

Момков отац већ спрема за то време свадбу. Зове кума, старојка, војводу, девера и осталу родбину, прво оне на даљини, а после комшије, фамилију и кога хоће из села. За позивање служи *буклија*, коју ките марамама, пешкирима и чарапама. Тада се именује, ко ће ићи у сватове и у које му време ваља доћи.

Пошто домаћин (момачки отац) тога дана не може сам слушати, зовну се људи: неки да кољу стоку, неки да кувају јело, неки да издају пиће („послушници“), а жене се зову да месе хлеб („меша'ице“). Затим се набављају столови, клупе и посуђе из комшилука. Дотле су већ и девојачке ствари дотеране и намештене у засебну собу.

Ако је свадба у недељу, у суботу већ све мора бити спремно, па чак дођу и свирачи, те нагосте целом оном крају, да ће ту бити весеље. Многа се деца око плота искупе, те мотре шта се ради, слушају свираче и пушке.

Кад осване недеља, већ се сватови искупљају, долази кум, старојко, девер и њини момци и пошто се послуже по неку, доручкују и спремају се за пут.

Кад се крену сватови за девојку, један из куће мора с њима ићи да представља код девојачке куће *домаћина*, а други мора да се назначи *домаћином* код момкове куће, да дочекује комшије, који на свадбу доцније долазе и доносе своје *поклоне*: прасе, јагње или ћурку са погачом и буклијом вина.

Кад сватови стигну девојачкој кући, *гађају нишан* (обично се метне перо на врх жице, која се на дугачкој мотци, на каквом дрвету код капије, учврсти). Тек пошто убију нишан, улазе у авлију, и после поздрава седају те пију, а девојка облачи хаљине, које јој момак доноси. Пошто се обуче, изводи је брат или сестра и предаје деверу, те се одмах сватови крећу на венчање цркви.

По венчању иду сви сватови момковој кући. Најпре стижу *муштулуције*, те јаве женама, да с песмом дочекају сватове.

По доласку сватова млада улази у кућу, прима дете „наконце“ и седа свекрви у крило. Дотле остали сватови седају уз комшије за трпезу. Ту се питају: како их је пријатељ дочекао, да их није глобио или какве друге неприлике правео. Ако је било што неповољно, спреми се, да се истим начином одговори „по'ођанима“, који ће сутра дан доћи. У том се доноси „врућа ракија“. Уз њу се прича: ко „уби нишан“ и како? Сам онај нишанџија, који је то урадио, иде лично главним људима низ трпезу и прича: како су тамо вешто нишан удесили а он просто напунио своју иначе рђаву пушку и само погледао а нишан оде! Сви га слушаоци хвале и пију по неку „за његово здравље“. — Жене и девојке за то време мотре младу и њено рухо, и том приликом кажу по нешто да се чује а понешто и за себе задрже, што ће се после свадбе чути.

После се седа за ручак. За време ручка држе се здравце, а момци и девојке певају. Млада пак у врх трпезе „двори“ (или и она једе). По ручку се устаје и игра, и то траје до пола ноћи.

У старије доба било је *свођење* младенаца овакво. Пошто сви оду са свадбе, младожења уђе у вајат (или у собу, где ће спавати). Ту му мајка (свекрва) доведе младу и обојима да у руке по парче шећера, које они преко врата угризају и после држе те руке састављене под јастуком неко време. То раде, да би се волели. Још се врачало и за пород, да се добије. Данас се то ништа не ради. Сматра се, да се они могу и без шећера волети, а порода је и иначе много.

Сутра дан долазе *по'ођани* и комшије. У похођане иду отац, мајка, браћа и сестре (из куће и од стричева). На похођане се мотри: колико их је дошло и да ли су за инат задоцнили, ако су доцкан дошли, па им се према томе и част даје. Нека од сестара носи *игле* са млађим братом или снахом. Игле се купе нове, као и нова котарица, а од плетива се метне колико за чарапин почетак.

Игле се носе зато, да се свима укућанима у кући, где је млада — одива — отишла, стави до знања: какав рад зна та *одива* (млада) и чиме ће га она радити.

Млада плаче поздрављајући се са својим другарицама, а тако и оне раде. Како су оне већином „*игларице*“ (које су донеле игле), воде се у младину собу, где засебно и ручају, и том приликом мотре, како су распоређене младине [рукотворине

по кревету и по зиду. И оне по неку примедбу кажу, а по неку за себе задрже.

Тога дана се после ручка игра до у ноћ. Трећи дан спрема се ручак само за послушнике (јер похођани никад не ноћивају), па се весеље завршава.

Старојку, као старешини на свадби, при поласку гдекад подвале, нпр. метну му у торбу шкембе које се мућка, а он мисли, да је чутура са вином и носи кући.

На свадби се сви показују задовољни и захваљују домаћину бог зна како, а после свадбе се може опет и друкчије причати. Дакле „нигде света свадба није била“.

После кратког времена младожења и млада иду старцу и баби „у *прво*“. Ту се лепо проведу као на неком малом весељу.

*

У старо доба млада се поступно уводила у рад. Прво је прела гањике, па чарапе, а хлеб је месила тек после годину дана. Кад добије дете, за шест недеља ни у какав се кућевни посао није мешала.

Данас пак младе одмах раде све послове, само не месе хлеб, док прво не отиду у цркву.

г) Обичаји о смрти и о погребу.

Смрт, сахрана и помени. У старо доба, кад би неко умро, послали би двојицу, да одсеку грм, од кога изваде само две даске, које се носе на гробље. Дотле се од куће донесе мртвац (или дотера на колима) и положи у гробницу, па се више њега оне две даске саставе, и то му је био сандук. За мртвцем се носио од куће бардак ракије и погача (данас се то ради само у Горњој Јасеници). Пошто се мртвац положи у раку и затрпа (а свештеник отиде), сви присутни окаде се и помоле се Богу на гробу, попију по неку за душу и узму сви по залогај погаче.

У старо доба даће су се давале као и данас (седмица, четрдесетница, полугодишњица и годишњица), само су се носиле у цркву или манастир. Онај, који даје даћу, спреми све што треба за јело и пиће и отера цркви увече. После вечерње свештеник каже народу: ко даје даћу и коме и позива, ко хоће нека дође у трпезарију на вечеру. Тако се ради и сутра дан, после службе, само се тада зову на ручак.

На седам дана по сахрани носила су се цркви три колача и на њима седам „словади“, и то на два по два слова а на једном три. „Слово“ је од дрвета, служи за шарање колача, а на њему су писмена ИХНК. Ти се колачи дају цркви као поклон.

Данас су овакви посмртни обичаји.

Кад се види, да болесник не може оздравити, дозове се неко, да га обрије (ако је човек). Пошто умре, дигну га са кревета, окупају и обуку, скрсте му руке, па га положи на сто, а више главе запале му свећу. Сад мајка умрлога, сестра или ћерка, изађе у авлију те га окука. Тим нарицањем да оглас, да је болесник умро.

Мртвац се на столу непрестано чува, да га не би што прескочило, па да се повампире. Његови сродници, пријатељи, другови и комшије долазе, запале му по свећу, целивају га и оплакују, ређајући његове врлине. Жене обично наричу и „набрајају“, да се човеку кожа јежи.

Док они овако оплакују покојника, дотле један отиде попу, да јави за смртни случај и за „оглас“. Мало дете оглашују малим а одраслог великим звоном.

Ако мртвац заноћи у кући, комшије га ноћу наизменче чувају. Сви они теше уцвељену породицу говорећи: „не плачите, суђено му је, да сад умре“; „тамо ћемо сви отићи“; „молите се Богу, да да здравље остатку“; „што ти је то живи створ, Боже мој, данас јесте а сутра није!“

Кад дође свештеник, изнесу мртваца, ако је лепо време, напоље (а ако није, онда је у соби), те га опоји, метне крст на њега, а родбина и сви присутни прилазе, љубе крст и целивају мртваца у чело, говорећи му при том: „Бог да ти душу прости!“ Затим међу мртваца у сандук, а њега на носила, те се крену на гробље. Сад, кад се мртвац понесе од куће, настаје највећа кукњава и запевка. Док је мртвац био код куће, родбини се чинило, да нико није умро. А сад, кад се понесе, осећају празнину — тек сад потпуно осете губитак. Ако иде цела пратња, успут певају поп, клисар и сељаци (пробрани) „Свјати Боже,“ док не стигну на гробље. У Горњој Јасеници на пратњу зову и учитеља.

Мртваца до гробља носе синови, браћа и зетови на смену. Носила су тако удешена, да их четворица могу носити. Кад је мртвац мало дете, носе га у сандуку двојица.

Пратња иде овим редом. Прво се носи крст, па на служавнику жито; затим поклопац од сандука. За њима иду сељаци, који умеју певати „Свјати Боже“ под руковођењем црквењака, иза њих поп и учитељ, а позади њих се носи мртвац. За мртвацем иде најближа родбина, па тек онда остала фамилија.

Сви су на пратњи гологлави, осем попа и учитеља, па макар каква хладноћа била.

На гробљу буде мала молитва. Опросте се с мртвацем и положи га у раку. Тада сви присутни баце по мало земље на сандук, говорећи: „Лака ти земља!“ Један између њих затрпа раку. Затим се сви крену покојниковој кући на ручак (или вечеру). Пре јела пију по коју чашу ракије „за душу“ покојнику, говорећи при томе: о његовим врлинама, о омиљеним занимањима и т. д. После јела разиђу се кућама. Код куће сви оперу руке и увече се код својих кућа сами изувају, и то напољу. Ово чине зато, да се не би земља с гроба унела у кућу и да не би когод од укућана ту земљу прстима дохватио.

Сутра дан излази покојнику на гроб један од укућана са неколико комшија, те му прелију гроб. Доцније се дају *седмица, четрдесет дана* и *година*. *Даћа* се даје после четрдесет дана и после године, и то овако:

У суботу вече, пред четрдесети дан или годину, породица умрлога зовне целу фамилију на вечеру, за коју се спреми што може бити боље и закоље се најбољи брав (ако је мрсак). Ако је једна даћа мрсна, друга се даје посна. Сутра дан, по даћи, иде се у цркву и на гробље, те се дели „за душу.“

Лети, кад стиже каква воћка, договоре се жене једне фамилије, те недељама излазе на гробље и носе ручак и воће, те „деле за душу.“ И по томе се ручку познаје ваљана жена. Она спреми од свију најлепше и најразноврсније јело.

Кад неко у кући умре, зову се фамилијаши да дођу, да помогну о сахрани, а ред је и незвани да дођу, јер су задужени од старине. Ако је неко у завади, па неће да дође, за осуду је, јер се онде „не гледа на свађу, где Бог умеша своје прсте.“ Један човек се спремао да тужи комшију, што му није дошао на очину сахрану, и тражио је да му плати надницу, што је он сахранио његове родитеље.

Народ уопште верује, да „сваки мора умрети који се родио.“ И кад је то тако, тражи се бар лака смрт — да болесник болешћу не намучи ни себе ни друге. Највише се жали, кад умре дете, и рећи ће се: што код толиких старих људи нико не умре, него баш оно. Један старац није смео ићи своме унуку на пратњу, зато што ће људи казати: какав је овај чича баксуз, поса'рањива све млађе, а он још живи.

Најпре умиру, по народном веровању, она деца, која су најлепша и најбистрија, а рђе увек остају. Јер Бог бира: као год што се најлепше цвеће бере у башти а рђаво остаје. Али се народ ипак теши: „Кад је Бог њега узео, нека бар живи остатак“.

Верује се, да су дечје болести теже. Зато се и каже: „Од чега деца болују, од тога матори умиру.“

Жене више плачу за умрлима, али је људима теже, јер они „гутају све и пуне срце.“ Жене плачу на поласку од куће (ако није пратња¹) и пред гробљем. Мајка за дететом нариче првих дана свако јутро, а доцније само недељама.

Рубље умрлога перу жене, које су га купале, и простиру да се суши три дана. Потом се спакује и остави у какву зграду, где се кади седам дана. Само се баца оно одело, у којем је болесник умро (или се даје сиротињи), а остало се употребљава у кући.

На пратњи се дају пешкири онима који носе мртваца, крст, жито и поклопац. Гледа се, да то носи родбина, да би она и дарове добила.

Ако некоме умре дете у болници, војсци или у другом месту, преносе га у своје гробље, па макар колико пренос коштао.

Кад некоме умре дете, обично вели: „Благо томе ко га никад није ни имао. Тај не зна ни за какву жалост!“ Али они што немају деце одговарају: „Да ми је, да ми га да Бог, да га само седам дана окупам, па после нека га узме.“

За умрлим првим дететом родитељи не иду на гробље, нити носе црнину. То чине због рођења и напретка идуће

¹ Погреб може бити и без пратње. То је код сиротиње, која не може платити пона ни учитеља, да отправе с песмама умрлога до гробља. Пратња је дакле онда, кад до гроба иду свештеник и учитељ, а кад они не иду, него само „народ“ (родбина), онда није пратња.

деце. Због тога се прво умрло дете пред сахрану у гробу тргне три пут у напредак.

Ако дете умре некрштено, сахрањује се обично у воћњаку, иза куће. Али ако умре одмах по крштењу, носи се на гробље на једној дасци. Гробница му се ископа у обали до неког гроба, па се преко њега стави даска и то се покрије земљом.

Кад умре маторо, носе га обично старији људи. У ратно доба умрла нека стара жена, па у недостатку старијих људи, носили је младићи. Друга старија жена гледала пратњу, па вели: „Еј, да ми је, да Бог да, да сад умрем, па да и мене овако младићи са'ране!“

Ако неко у кући умре у очи славе, прво се меси хлеб за славу, па после за погреб.

Ако се мртвац не може окупати у кући, износи се напоље, те се тамо купа. После га не ваља уносити у кућу, јер, „што из куће изађе, не довраћа се.“

Приликом обеда на погребу ваља да устану одједном сви а не један по један. Ако случајно неко сам устане, умреће први одмах за мртвацем.

Кад се у кући појави мравињак, умреће неко.

*

Нешто о гробљима. Гробља сеоска су подаље од села, обично на каквом брду. У Горњој Јасеници су још на странама појединих потока. Она су већином неограђена и обрасла коровом (најбоље је уређено гробље у Бањи), те сваковрсна стока иде по гробљу, пасе, брсти и обара споменике. Ако око неког гроба има ограда, сече се и баца на ватру.

На много места су гробља мала, те се стари гробови прекопавају, да би се садашњи мртвачи укопавали. Приликом прекопавања старе се кости покупе и опет међу у гробницу. Ако неко зна, да му потомци неће подићи споменик, обично пред смрт закуне наследнике, да га сахране у гробницу оца му или дсде, коме је он подигао споменик. И тада се гроб прекопава.

У гробљу се копа свака фамилија за себе, а дошљаци и Цигани копају се у крају. Ако умре млада, незарођена, копа се у свој род.

По правном схватању народном: пошто је гробље свето место, на њега не сме стока да долази. Један је убио туђу

козу на гробљу, што му је оборила крстачу умрлом брату. Суд га зато није хтео осудити.

Многи се плаше гробља, нарочито ноћу. Али их има, који се ничега не боје. Понеки вели: „Шта сам пута ноћу поред гробља прошао и гледао, како се лепршају пешкири и мараме; ја идем комотно... ничега нема... а баш би' волео, да 'оће ко од мртвих изаћи, да се видимо!“

Старији и данашњи облици надгробних споменина. — На сваком гробљу у Краг. Јасеници има споменика, који се разликују један од другог како по добу, кад су ударани, тако и по богатству оног на чијем су гробу. У споменике се рачунају: *камени крстови*, који за одрасле умрле имају висину до једног метра а за децу три четвртине метра; *четвртине призме*, висине за одрасле метар и по над земљом а за децу метар, које имају одозго поклопац, да камен (призма) не кисне а и даје лепши изглед. На гробовима су *ојсеци* (оквири), који су код сиротиње од разног камења, понабаданог око гроба, а код имућних од четири тесана камена, чврсто везана.¹

Крстаче (дрвене). — На гробљима су махом мале дрвене крстаче али има и великих. На пр. у Д. Шаторњи има оваквих крстача, високих по три метра. У прилогу на крају књиге представљена је једна таква крстача, украшена многобројним мањим крстовима и шарама од дрвореза. На другој слици показани су разни облици дрвених крстача (за пример су узети они у селу Клоци).

За малу децу крстаче су високе 0'30 метра и на њих је навучено целокупно одело, које је дете носило (капа, хаљина, кецеља, чарапе). Мајка, плачући за дететом, љуби одело, које јој изазива живу представу о детету.

На гробљу свака фамилија има своју пољску трпезу, начињену од дасака. Она има облик полукруга са врло издужењим крацима. Около су клупе, а у средини сто, све на једној висини.

У прилозима на крају књиге изнети су цртежи старијих и данашњих облика камених и дрвених надгробних споменика у Краг. Јасеници.

¹ У Шумама и у Клоци опсеци су од јакних грмовних дасака, које су спојене *усецима*. Оне трају дуго време.

Б) Међусобни односи.

а) Правни обичаји.

1. Они који се односе на породицу.

Сложена породица, задруга. — Данас у Краг. Јасеници нема задружних породица, али некад их је било. Старешина такве породице звао се *глава куће, старешина* или *домаћин*. Он је обично био најстарији човек у кући. Али ако је био и од млађих, одликовао се штедљивошћу, умешношћу и поштењем, тако 'рећи светлео је целој кући, како саветом тако и делом. Њега су бирали за старешину сви укућани, али је по неки и силом узимао старешинство, у случају ако се дотадашњи старешина показао недостојан тога звања или није био добар радник. Пословица вели: „Ко не уме да ради, тај не уме ни да заповеда“. Још се приликом бирања старешине гледало, да личност — која треба да то буде — буде умешна у штићењу кућних интереса, да није пијаница, картарош и скитница.

Старешина задруге заступао је кућу у општини, код државних власти и у цркви. Он није смео ништа продати без допуштења задругара, а смео је купити све што ће користити целој кући, али да поднесе рачун, колико је и зашто је што дао. Купљена ствар или имање имало се после делити на све чланове задруге. Ако се имала каква велика корист од купљене ствари или имања, то је подизало углед и цену старешини.

Кад би се старешини одузело старешинство, или би умро, долазило је до деобе задруге. Бивало је случајева, да су сви задругари били вољни за деобу. Али, ако је неко сам хтео да се из задруге одвоји (обично је излазио најмлађи), сви су га помогли, да час пре стекне кућу.

Домаћица је била домаћинова жена. Она је вршила поделу рада међу женама у задрузи; мотрила, да се из куће ништа крадом не издаје, и гледала, да се свима женама по што подједнако принавља. Њу су морале све жене поштовати и примати од ње савете за кућевне послове. Домаћица је указивала поштовање старешини онако исто као и остале жене у задрузи, а домаћин пак њу није одвајао од других жена.

Сестра (заова) сме јавно у кући критиковати снаху (жену гасов брата), док снаха о заови не сме пред свима ништа

рећи, већ само своме мужу. И он, ако хоће, може коме даље причати, а ако неће, не може га нико наморати.

Дужности су задругара биле: да удруженом снагом и договором одржавају кућу; да гледају, да им кућа у материјалном погледу буде што боља и јача, како би одговорила свима потребама. Сви су задругари имали подједнака права и уделе, само је старешина у договору имао првенство. У понеким задругама одрасли чланови имали су већа права од млађих.

Ако је који задругар у кући знао какав занат (зидарски, дрводељски, пинтерски) радио га је, али је морао давати рачуна о заради. Ако би се пак који задругар одао школи и науци, задруга му даје издржавање, али му после спори део имања (па макар он и не потрошио много на школовање). То мишљење имају и остали незаинтересовани сељаци. Ако ипак школовани задругар узме део имања, па га хтедне продавати, мора га задрузи понудити и продати чак нижом ценом, него што вреди.

Задругари су се женили по старешинству, пошто прво одслуже војску. Они који се прво ожене, имали су права на сјајнију свадбу, јер је била срамота, да прво весеље буде „тек онако“.

Трошак за одећу и остале потребе даје задруга за све чланове. То им је био општи трошак. Ако је неки задругар хтео да купи штогод боље, раскошније (без чега се може бити), куповао је за свој новац; али је то свима падало у очи.

Жене у задрузи нису смеле летином располагати, али су смеле без питања мужева: продавати кокоши, јаја, млеко, конопљано семе; трамплавати вуну, плетива и мењати семе од усева и поврћа. Женски посао је био: кувати, месити, прати, ткати, кројити, крпити, шити, мустити стоку, сирити сир, прерађивати лан и конопљу и вуну, гајити живину; одржавати чистоту у кући, на намештају и у дворишту; носити ручак радницима, копати и чувати стоку.

Кућне су послове радиле на смену недељно — „недељале се“. Свака је жена знала, кад јој је ред, да буде *редуша*. Она је за недељу дана радила ове послове: месила, кувала, носила ручак, музла стоку, хранила живину и чистила кућу. Само домаћица је имала почасти, да нема своју недељу. Негде је имала нарочита жена за мужу стоке, која се звала *пла-*

нинка. Гледало се, да то не буде жена, која има мало дете. Остале радове, као: прање, кројење, прерађивање вуне и конопље, радиле су свака жена за себе и за своју децу (а не за целу кућу).

О свакој девојци у задрузи водила је рачуна њена мати и узимала за њу из задруге све што јој треба.

Девојке су се удавале по старешинству. Задруга им ништа „уз мираз“ није давала осим спреме (а данас сваки сеоски момак тражи новац „уз мираз“ и добија).

Ако су се удовице зародиле, остале су у задрузи, а ако нису, преудавале су се. У том би случају задруга дала удовици све што је донела.

Кад би младом задругару умрла жена, ускоро би се женио (после годину дана), а стари би се задругар по други или трећи пут женио само онда кад би био без деце. Али остали задругари (а и комшије) нису на то радо гледали, и он би се морао одмах по женидби делити.

Ако је у задрузи имала каква *послуга* (слуге и слушкиње), морала је слушати све задругаре подједнако. Плата им је бивала врло мала. Погодба је била за пола године или годину. Дани за узимање и отпуст били су Ђурђев-дан и Дмитров-дан.

Инокосна породица. Инокосну породицу чине отац, мати и деца. Отац у кући управља више мушком а мати више женском децом. Народ мисли, да отац може неваљалог сина отерати из куће у свет, убити га и не дати му део имања. То може с њим урадити зато што га је родио и отхранио. — Ну редак је случај, да деца за целог очина живота остану под његовом влашћу. Народ мисли, да родитељи и над удатим ћерима имају власт. Тако, могу је вратити, ако им се зет не допада, а могу и рухо узети, које је девојка однела.

Деца су дужна хранити своје родитеље у старости. Који син то не чини, верује се, да ће бити проклет и да ће од својих млађих то исто дочекати. Обично су *стари људи* на великим мукама. Њих ретко ко у кући надгледа и поштује. Ако се једе, њима се даје засебно; ако се пије, опет засебно, „да не погане чашу“. Чак им се подрум закључава, да не би пили пиће. То је старим људима најтеже. Млађи свет мисли, да су им старац и баба на сметњи. Народ у друштву такво поступање осуђује, а на само код куће ипак тако ради! Наравно,

да има кућа, које су изузетак. Ишао сам једној такој кући. Била је недеља, леп дан; улица пред кућом почишћена. У хладу под дрветом седе отац од 80 година и син од 45 година — пију (после ручка) вино и лепо се разговарају, претресају домаћа питања, а женскиње и мушка деца расула се куд које. И доиста, то је срећна кућа.

Да речем још неку о старим људима. — Што је год по селима старијих људи, свакоме су добро познати. Сваки од њих има по какав надимак и какво дело из младости, по коме се разликује од осталих људи. Има их и таквих, који нису ником „ни чанак натрунили“. Они су већином прости и толико добродушни, да их чак и деца умеју варати а да се они не наљуте. Али има и таквих, који се љуте на млађи нараштај, што није онакав, као што они памте, да је некад било, и боје се, да се „из злога горе не рађа“ — те да дође „оно последње време“, за које се одавно прича, да ће доћи. Многи стари људи изјављују, да желе умрети — само да то време не дочекају, јер назире: да ће по нашем данашњем раду оно скоро доћи.

Има старих људи, који су се најживели, али ипак не воле умрети. Кад кога од њих питате: да ли ће скоро умрети? — одговара, да би радо умро, али му није дошао *суђен час!* — Једнога сам питао: „Што не умреш, кад су сва твоја млађа браћа помрла?“ Он ми је одговорио: „Немам кад, а и то би урадио. Чувам стоку, обилазим поље, печем ракију и радим друге послове.“

Деоба задруге и наследство. Узрок, са кога се задруга дели, јесте несугласица чланова задруге у разним пословима. Но највећи су узрок жене. Зато се вели: „Чим се ожени, поста други човек.“ — „Чим му се синови ожене, биће му онолико оцака, колико има ожењених синова.“ Али најлепша је ова изрека: „Браћа су браћа док спавају под једним губермом, а чим су под два (кад се ожене), онда су ортаци.“

Кад већ једном у кући настане распра и поведе се реч о деоби, више се на заједницу и не помишља, јер би иначе вукао сваки на своју страну и поједине приходе прикривао. Народ се највише дели у пролеће, кад је највећа оскудица, а особито кад су неродне године. Ретко се дешава, да браћа договорно припремају деобу, тиме што из задруге свима пограде куће и остале зграде, па тек се после поделе и сваки

усели у своју кућу. — Ако се деле у пролеће, сакупљену летину деле по душама, колико их ко има да храни, а ону у пољу заједнички среде, па затим деле.

Ако задругари мисле, да могу сами да се сагласе о деоби, деле се сами. Но та им деоба бива привремена, јер многи људи са стране утичу да се то поништи, да би њих задругари узели у *избрани суд* ради дијурне. Па кад они саставе тај суд, гледају да што више дана проведу, ради веће наплате дијурни, па напослетку поделе као што је и било.

Приликом деобе задругара, било да се сами деле, било да их дели избрани суд, долази се до разних сцена, али се ипак све на миру свршава. Крупне се ствари поделе брже, а око ситница „многа се копља полеме.“ Понеко пак питање укочи рад деобе за читавих дан — два. Ту треба само да буде један паметан, да попусти, па се одмах прелази на други предмет. Тако, једном на деоби између три брата настарији не хтеде да прими најмлађему новчану казну, која му је изречена, што је неправно убио зеца. Најмлађи је доказивао и овако и онако, да треба, да му се казна подели на троје; али најстарији ни опепелити! Тада се умеша средњи брат са питањем:

— Јесмо ли сви ми јели чорбу од зеца и рекли, да је одлична?!

— Јесмо, одговори најстарији.

— Е, онда, кад је било тако, да се и казна за зеца подели на троје — заврши средњи.

Тако и би.

О деоби се највећа пажња поклања непунолетној и нежењеној деци и родитељима. Непунолетнима се оставља у део очина кућа и у име женидбе даје им се новац (до 200 дин.) или нека покретна ствар. Отац пак узима раван део имања са синовима а мајка добива најмање. После њихне смрти издели се све на браћу, пошто подједнако поднесу трошкове око сахране. Понеки родитељ не узме на део ништа, па после лута од сина до сина — који га „шорају“ — те то служи многим за пример, да такве грешке не чине.

После деобе „деобничари“ се помажу у спречи приликом браћа и у позајмици на копању и о жетви.

У инокоштину имање остаје јединцу сину. Ако га нема, онда брату. Ако се има само кћер, она постаје „масанка.“ Над

масом управљају стараоци до удадбе девојчине, односно до пунолетства синовља. Стараоци понекад више гледају своје интересе, него масене.

2. Они који се односе на ствари.

Куповина ствари. — Народ све продаје и куповине најрадије свршава у кафани уз припомоћ „пријатеља“, који после пију „алвалук.“ Често пута трошак пређе вредност ствари, око које се води погодба. Али то „не мари ништа.“ Главно је, да сви отиду са уверењем, да се нико „није преварио,“ а сутра како буде. Да се погодба што пре сврши, још припомажу кафеџија и кмет, а ћата сеоски само онда, ако би имало што да се пише. И онда треба „перо поквасити“ (пићем).

Кад се купи нека главна ствар, уз њу иде и споредна. Тако, уз кола иду канате, уз воденицу иде и право на јаз и брану, уз плуг иде прибор, уз њиву ограда и т. д.

Закопано благо. — Благо се закопавало у старо доба, кад су биле срећније године, па се могло зарадити, или се отело од Турака, па га је ваљало сакрити. А и Турци су га закопавали пред какав рат. Највише га закопаног има, по причању, у Рудничкој Планини, на Опленцу, Венчацу и Букуљи, у време Кара-Ђорђево. У једно доба била се развила и трговина са неким лажним цртежима земљишта, на којима су обележена места, где је тобож благо закопано.

Није свакоме суђено, да нађе закопано благо. Кад се ноћу сања, да на неком месту има змија или да гори ватра, верује се, да ту има закопаног блага. Кад неко падне, каже се у шали: „Види, ту ће имати закопаног блага!“

Границе међу земљама. — Границе међу земљама су већином *синори*, обележја са шанчевима, а и без њих. Ограде је из године у годину све мање. Има доста њива ограђених живом оградом (које су до пута), и то: трњем, багреном, шипурком и купинком. Поред ње има увек јендек, да јој стока не прилази. А највише пак има неограђених њива. Виногради се не ограђују између себе ничим. Ливаде крај река ограђене су врбама.

Дрво, чије је стабло на граници двеју земаља, заједничко је. Гране, које су се наднеле над суседову земљу може сусед, ако му сметају, одсећи.

Ко отима туђу земљу и помешта злонамерно границу, верује се, да ће му земља опустети.

Сељак има право прећи преко земље суседове. Уопште, кад се браћа деле, остављају ономе пут, који добија земљу у средини.

3. Обвезе.

Уговори. — Уговори су писмени, и зато су се они у старије време и звали *писмено*. Уговор се кида, ако је потекао из преваре или ако га је издао какав малолетник.

Приликом закључивања уговора мора бити бар три сведока, који ће послужити као доказ, ако ко порекне уговор. Они у исто доба сведоче, да уговор није изнуђен. Ако се коме уговорачу не верује, он подводи свога јемца, који је обично имућан и честит човек.

Мењање (трампа) њива. — Браћа приликом деобе гледају да добију њиве на једном месту груписане. Али, ако би земља била у ситним парчетима, може бити „трампе.“ Она бива написмено. Страна, која поквари уговор о трампи, плаћа надокнаду у новцу, која се предвиђа велика.

Рокови за плаћање дугова. — У старо доба дугови су се плаћали на рокове, а и од једанпут. Рокови су били о *Св. Илији* (кад стиже пшеница), о *Малој Госпођи* (кад стижу шљиве) и о *Дмишров-дану*, кад стижу остали усеви. Интерес је био 12%.

Данас пак народ се задужује код новчаних завода, где се интерес плаћа тромесечно (менично задуживање) у величини од 12—30% (пошто се погоде).

Надница. Надничари и мајстори погађају се, да сврше неки посао *надницом* и *ђушуре* (кад се гледа на посао а не на број дана). О погодби даје се капара. Онај, који њу прима, дужан је израдити посао.

Сељачки послови некад се плаћају новцем и храном. Надница зависи од тежине рада и величине дана. Зимска надница је 0.60 дин. а пролетња и летња 1 динар — и уз то храна. Кад стигне „новина“ (нова пшеница), надница одмах поскупи. Тада се каже: „не радим више теби за три гроша, јер сам ударио нов крст на врата.“ То значи, да је добио

нову пшеницу, јер се од првог теста (од нове пшенице) свагда удари крст на врата од куће.

Људи „безволници“ (који немају теглеће стоке) принуђени су за стоку давати наднице. Тако, за дан орања дају се 4—5 људских надница, за колски дан две до три, а за вршај с коњем три. Животиње за оплођење дају се за новац и за наднице.

Позајмица и спрега. Сељаци се највише потпомажу у раду т.зв. „позајмицом“: данас ти копаш или жањеш код мене, а сутра ћу ја код тебе. Који рђаво одужује позајмицу, тога нико не задужује (тај обично доцкан долази, или ако дође, остали га „мећу у бисаге“, т.ј. стигну га бољи радници с врстом и пређу на његову). Надница „у вршају“ враћа се са три наднице у копању а надница косачка са две.

У старије време народ је имао више волова, па је и ређа „спрега“ била. Тада се у плуг „дрвењак“ хватало по три пара волова. Ко није имао толико волова, тражио би спрегу.

Сада људи ору са четири вола, а и са два, јер је плуг лакши. И сад има спреге. Удруже се два сељака, један је обично с воловима а други с кравама. Волови се прежу напред а краве остраг.

У старо доба спрежници се нису мењали по десет година, а сада често не могу да саставе ни годину дана. Обично се позавађају око тога, коме ће прво да се оре.

По неки укошка у јарам са кравом и коња, те оре, од чега коњу задебља врат. То сви људи осуђују.

Моба. Моба се зове за жетву и за копање кукуруза. Ну чешћа је моба за жетву. Мобу зове онај, који не може сам да пожње своју њиву. Она бива о празнику. На њу долазе момци, девојке, младе и млађи људи. Моба почиње у четири часа по подне, а у старије време почињала је од подне (и то је права помоћ била).

На моби девојке и момци певају понајчешће жетелачке песме, а свирач иде за њима и непрестано свира. Обично жању једно до другог момак и девојка, и при том се разговарају.

У вече домаћин даје, према своме стању, вечеру, а после ње бива игра као и на комишању. Ако је неко у жалости, а принуђен је да има мобу, обично им допушта игру ван авлије (на сокаку до капије).

4. Кривично право.

По народном мишљењу никога не треба казнити, ако учини кривицу ненамерно. У томе је крив сам случај, што се рђаво десило. Само онај заслужује казну, ко намерно учини кривицу.

Највеће су кривице у народу: крађе разне врсте (и то више на периферији среза, него у центру), а ређе убиства. Скоро се уселило у народ пањкање људи код суда, лажно сведочење и шпијунажа. Код женског света у моди је „изношење аброва и чикарми“ — и то је врло интензивно.

Узрок је крађи сиромаштина. „Ко нема, тај краде“ — вели пословица. Народ неке кривице ублажава, а неке поштрава. Тако, ако је неко украо десет ока ракије, вели се: „Фала му, кад није просуо оно остало“. Ако је ко однео јагње, вели се: „фала му, кад није све поклао“. Ако је ко набрао крушака, вели се: „Фала му, кад није гране поломио (или усев погазио)“. Крађе су теже, кад се уједно обију врата, запали зграда, проспе пиће; кад се закоље доста брава, па се један однесе, а остали се оставе. Много се осуђују и штете у воденици, на пр. кад неко баци јексер под камен да се самеле или баци камен у букву, те стане воденичко коло.

Некад је смео цео земљораднички алат да ноћи на њиви, а сада не сме. Сада би са плуга скинули све гвоздено и однели.

Ако неко покуша да изврши злочин, па му се план омете, сматра се за злочинца, као да је дело извршио.

Убица поштеног човека треба да се казни већом казном, а убица рђавог треба да се награди. Тај, веле, треба да се „посвети“ („посветила му се рука!“).

Самоубиство се не догађа. Свакога сматрају за лудог, коме живот није мио.

Побацивање деце сматра се за грех и злочин. Жену, која насилно побаци дете, треба убити, јер је она угасила један живот. Вештину побацивања деце знају врачаре, које своје знање држе у тајности. Ако приликом побацивања породиља умре, народ хвали Бога, што је примио такву грешницу. Обично се каже: „Што је тражила, то је нашла“.

У очима народа теже је разбојништво, него крађа. Зато се вели: „Боље је све да ми узме, само живот не, јер кад сам

здрав, све ћу зарадити“. Само ће понеко у гневу казати: „Боље да ме је убио, него што ми је (то и то) украо“.

У Краг. Јасеници данас нема *хајдука*, али их је некад у Горњој Јасеници било доста.

Ако се деси, да хајдуци дођу из туђе околине, сматра се, да их је довео неки местни јатак, јер „хајдук без јатака не може бити“. — Али у сваком селу има лопова, зв. „*положара*“ („јајара“), који су по мишљењу народном гори од хајдука.

Ако краде иначе добар човек, народ га блаже осуђује и сажаљева, а рђавог теже. Кад је у коме селу похаран добар човек, сељаци га сажаљевају, говорећи: „Баш њега нису требали да по'арају“. Али, ако је похаран рђав човек, вели се: „Одавно тај друге глође; сад је дошао на њега ред“.

Казне башинама. За време батинања у народу су познате ове казне:

I	казна	12	птапа	(кмет),
II	„	25	„	(капетан),
III	„	50	„	(окружни капетан).

Шибе је имало три:

I шибана била је три пут у место — т.ј. да кривац прође 6 пута кроз ред од 300 људи (по 150 с једне стране).

II шибана: 6 пута у место, т.ј. да прође 12 пута.

III је *мртва шибана*: 9 пута у место, т.ј. да прође 18 пута. Тада кривац умире. Ако умре раније, остатак се шибана изврши над мртвим.

Кућна крађа. — У старо доба из куће није нико крао. Али сада, кад се млађи свет искварио у свачем, има и кућне крађе. Највише краду одрасла деца. Син краде жито и друге производе, те купује дуван и друге намирнице. Негде краду и жене. На пр. једна жена хтела се измити миришљавим сапуном, али га није имала. Она са њиве, на којој је сејала свој кукуруз, украде семе и пошље једног радника, те јој купи сапун од 0.10 д., а он за свој труд узме себи пакло дувана.

Те крађене производе најрадије купују сеоске кафеџије и дућанџије, од којих се многи тиме обогатио. Јер онај што краде, не цењка ее да скупље прода, нити присуствује мери. Многи ноћу доносе жито и оставе на одређено место (у дворишту механском) па отиду, а механџија сутра дан изручи жито и ономе на исто место остави новац и џак.

Кућа, која има таквих крадљиваца, сматра се за „пропалу“.

Крађа воћа. — Кад ко набере туђег воћа само за јело, не сматра се за крађу. Али кад ко све воће обере и гране поломи, то је крађа.

Сеча општинске шуме. — У старо доба шуме је било у изобиљу, па се није штедела. Али и данас, кад је народа све више а шуме све мање, у место да се чува, ипак се сатире, тако да млађим нараштајима неће ништа у наслеђе остати. Народ највише сатире општинску шуму а своје (приватне) лугове више чува. Тако, најрадије купује и земљу близу општинске шуме, макар и без тапије, само зато, да искрчи шуму до своје њиве, да би је повећао.

Кад се ограничавала општинска шума од државне, народ је кукао на ондашње кметове, што нису били вешти, да више шуме остане општини а мање држави. Данашње пак покољење, кад види, како је општинска шума исечена, а каква је државна као босиљак, жали, што онда држава није све узела.

Село, које нема шуме, завиди ономе што има. Чак се нпр. гледа, да се и девојка уда у оно село, у коме има дрва у изобиљу, да се не мучи.

Једном сам у Љубичевцима нашао једног сељака из села где нема дрва. Дошао с колима и сече једну букву у потоку. Пошто није планинац, разуме се да није вичан томе послу, те се брзо уморио. Стога седе да се одмори и да поједо мало хлеба. Седајући дубоко уздахну и хукну. Питам га, што хуче? Он ми одговори: „Вели неко, што нисам подигао мом оцу споменик? Како да му подигнем, кад није заслужио. Треба му и кости ископати, па бацити у јаругу — што није чувао шуму. Онда је грмове продавао по три гроша, а ја сам данас дошао овамо да погинем с воловима и дао сам 13 динара за овај овр'овак“ (горњи део букве).

б) Псовке, клетве и заклетве.

Псовке. — Није реткост чути сељака у Краг. Јасеници да псује. Чак и жене псују, и то што им год падне на ум. Највише људи псују Бога. Понеко дете, које не уме ни слине да убрише, псује што му дође на уста. И што више псовки зна, сматра себе за нешто више од осталих. Старији људи веле, да то тако није било, кад су они били мали. Зато су, веле, ове гладне године и настале, што свет не поштује Бога ни светитеље.

Ево шта најчешће псује народ у Краг. Јасеници:

Бога, читулу, веру надувену, веру цуванску („цуван“ је рђаво дете, које се не може поправити), богомољу, славу (славицу и славца), Богомајку, пост детињи, зачин детињи, Божић, дан, напаст, сунце, звезду, анђела, небо, земљу, колевку светитеља, петак, мрсак, клицу погану, сорту ђаволску, мајку, оца и сестру.

Кад ко хоће некоме све у кући да опсује, не ређа све поизменце, него псује: „све до кучке и мачке“ или „све до божије куће.“

Понеки људи хоће да се бију, кад им се опсује „дете“ Иначе, за остало су равнодушни.

Клетве. — У Краг. Јасеници највише куну жене, и то свој пород. Мајци остану деца код куће, да се с њима бори. Тада просипље клетве као из рукава. „Вала клећу те чим намашим, вели мајка сину, дако те укунем. Не могу с тобом да се бијем, 'але те биле!“

Људи не куну, јер су мање код куће. Али верује се, да су њине клетве јаче и да имају већег уплива код Бога, јер човек употреби клетву кад је велика погрешка.

Мајка носи на руци прстен, да се не би „примала“ клетва. Која пак хоће, да јој се клетва прими, скине прстен и витице, прекрсти ноге, па само набраја. Верује се, да мајка може само свој пород, који је с муком подигла, да укуне, а другог не. Кад куне туђина, он јој одвраћа с речима: „Вала куни ме колико год 'оћеш, нећеш ме уклетити, јер ми ниси прала пелене.“

Кад мајка куне дете, које иначе воли, употребљава *негативне клетве*, као на пр. Бог те не убио, аратос те не било и т. д.

Мајка верује, да је грех клети, па зато уз клетву по неки пут додаје: „*што ми гре'а било*“ и „*Боже ме прости.*“

Најчешће се куне пород овим клетвама:

— Але те појеле! — Але те однеле! — Арам да ти је! — Анатема те било! — Буба те појела! — Бог те убио! — Бог ти платио! — Бог ти судио! — Болест те изела! — Вештице те појеле! — Виле те знале! — Враг те нанео! — Враг сломио! — Господ те убио! — Гађао те тресак! — Да Бог да се јурнисао! (или урнисао! — значи: пропао, да те нема, да умреш). — Да Бог да отиш'о у понтоњере! — Ђаво те

однео! — Жива те рана изела! — Згрануо се, па те јурили по гори! — Ишао до врага! — Једи, не најео се! — Милео поколенке! — Мајали те по гори! — Не видела те мајка скори' дана! — Неповисио се! (значи: већи не порастао). — Онемио! — Ођоравио! — Очи ти испале! — Полудео, па те водили у манастир! — Стрела те ударила! — Слепце водио! — Слеп ишао, па те други водили! — Содомисао се мајци! (значи: отворила се земља, па те у бездну (содом) прогутала). — Сине, не синило те сунце! — Тресла те тролетница! — Тражили ти лека, па ти не нашли! — Чамска те рђа убила! — Часни те крст убио! — Цркао мајци! — Убила те Св. Богородица! — Убио те Св. Илија! — Убило те парче 'леба! — Убило те оно што си лане појео! — Уста ти се за врат окренула! — Урнисао се мајци! — Узма те узела!

Заклетве. — Кад ко хоће некога да увери у истинитост свога говора, употребљава заклетву. Данас су заклетве врло честе, тако да има људи, који се скоро за сваку реч заклињу. Многима се заклетве не примају, и неваљалцима се каже: „Куни се кол'ко 'оћеш, ја ти не верујем. Не би' ти веровао, да на ватри гориш.“

Стари људи веле, да се некада свет није заклињао, или ако се заклињао, није се узимало у уста име Божје. У старо доба, кад је неко хтео да докаже својину извесне земље, морао је пред људима да узме са увратине бус земље и да га однесе свуда међом, докле мисли да је његова. То је тада била *заклетва*.

Ово су најобичније заклетве:

Бога ми; вере ми; неба ми; душе ми; очију ми; не био ко сам; сунца ми (у Горњој Јасеници: онога ми огрејанија); здравља ми; славе ми; крста ми; тако ми овог хлеба; тако ми мајчиног млека; тако ми данашњег дана; не дочекао жив данашњи дан; не померио се жив с овог места; младости ми.

в) Побратимство, посестримство, усиновљење. Отклапање.

У старо доба много се ценило *побратимство*, односно *посестримство*. Кад ко усни страхан сан и да му је неко том приликом био спасацац, одмах се са њим побратими. То се вршило и у цркви, пред свештеником. Побратими се сматрају

за сроднике. Обично се пак побратимство (и посестримство) склапало овако. Кад неко често сања, да запада у неку рупу или рђаво место па и у рђаво друштво а други га избавља — то значи: да му је сан казао ко му је најбољи пријатељ (прија). Тада га позове на ручак, којом се приликом ижљубе и дарују, и онда постају *побрашима* (*посесприме*). То је било у старо доба.

Данас се побратимство врши приликом отклапања на гробљу. Данас се „побратимима“ називљу и људи једног калибра.

Тако се врши у цркви и *усиновљење*.

Отклапање. — Болеснику, коме нема лека, остаје још једина нада *отклапање*. Оно бива по препоруци врача. Оне кажу од кога умрлог треба болесника отклонити. Тај умрли или је био из куће или из исте фамилије, па и из ујчевине.

Отклапање бива помоћу *побратима*, ако је болесник мушко, а ако је женско, помоћу *посесприме*. У старо доба побратим се нарочито бирао, а сад се узима онај, који се прво сретне, кад се болесник поведе гробљу. Још се понесу букагије (којима се сапињу коњи), а ако њих нема — онда црни конач. Пошто се болесник одведе код гроба, од кога треба да се отклапа, положи се на гроб да легне а десну ногу приближи крсту. Побратим закопча букагије око крста и десне ноге болесникове, па онда болесник изговори ове речи: „Прими Бога и Св. Јована и одреси роба од гроба!“ Побратим на то одговара: „Примам Бога и Св. Јована и дрешим роба од гроба.“ То се понавља трипут, и болесник онда устане (пошто се откопчају букагије) и пољуби се с побратимом, којом приликом му пребади дар преко рамена (чарапе, пешкир или кошуљу), а доцније се зову и на *част* (на ручак). — Ако нема букагија, везује се црним концем на замку.

Отклапање се врши *и код куће*, и то се здрав из те куће отклапа с неким умрлим (из те куће), док се још није однео на гробље. То бива после опела. Отклапа се зато што је мртавац онога из те куће, који је с њим „*једноданчић*“¹ или „*једномесечић*“¹ *заклолио*, па ће и он после умрети. Тај здрави који се отклапа узме три цвета „кадиве“ (жуто цвеће) и трипут обилази око мртаваца и оставља му једну по једну кадиву код

¹ *Једноданчић* значи да су се родили у један дан; *једномесечић* пак — у један месец.

главе говорећи: „Ево теби жут цвет а ти мени бео свет“ (то се говори трипут). То изговара онај који се отклапа, а ако је он мали, говори за њега његова мати.

В) Обичаји уз разне послове.

а) *Кад се копа бунар*. Пред копање бунара прво се расмотри место и оцени, да ли ће ту изаћи вода. То се тумачи по сливу воде и по околним изворима. Кад се нађе место, на њему се остави да преноћи чаша с вином и колач. Ако је вода под тим местом здрава, колач и вино остаће недирнути; ако ли пак нездрава, биће обоје начето, и онда се то место напушта.

Пре почетка рада „бунарџија“ (човек, који копа бунар) се помоли Богу на самом месту, јер се он ту предаје судбини и земљи, и попије са домаћином по неку.

Ако бунарџија копа бунар у туђем селу, вазда води уза се своје сељаци као помоћнике, јер се живот не сме поверити туђим сељацима.

За копање бунара узимају се ови алати: пијук, чекић, лагумара, будак и лопата. Ако се наиђе на камен, разбије се барутом.

Ако се земља споро копа, значи да је тврда. Тада јој „утеге“ (подупирачи) не требају. Ако ли се лако копа, значи да ће се земља осипати. Да не би затрпала бунарџију, међу се дрвене утеге.

Ако се приликом копања наиђе на сумпоровиту и тешку воду, посао се напушта. — Кад се наиђе на праву воду, која ће се предати домаћину, мора прво пред свима укућанима да је проба сам бунарџија (да се види, да није превара).

Прва вода, на коју се наиђе, узима се, те се даје женама нероткињама. Да би родиле децу, ваља се, да је трипут пију и да се трипут у њој окупају.

Кад домаћинова жена донесе ручак, бунарџија не да, да она ту преде и плете, да му се не запреда рад. Ако ли се пак домаћин вајка, што му не излази вода што пре, она му неће никад ни изићи.

Пошто је предат бунар, воду освешта свештеник.

б) *Кад се гради кућа*. Свако место није за кућу. То мајстори морају знати. Здравно место погађа се овако: на четири ћошка метне се четири чаше вина, које ваља да преноће. Ако

сутра дан буде мање вина у чашама, бира се друго место. Или се метне парче хлеба, па ако га каква животиња начне или поједе, онда се ту сме зидати, јер има погодаба за живот. — Ну ако се у породу немадне среће, врачаре веле, да је то због куће, која је на нечастивом месту. Одмах такву кућу ваља преместити.

Кад се почне темељ зидати, на њега не ваља заклати кокош, пошто она чепрка у назад, да не би било назатка; већ се коље свинче, што гура њушком у напред, да буде напредка. На први камен темељац добивају мајстори и новац у име „части“. А кад се дигну рогови, добивају мајстори од домаћице и свих комшија дарове (чарапе, кошуље, пешкире и т. д.).

Ако приликом зидања почне зид прскати, или се опучи, посао се одмах напушта.

в) *О сејању пшенице.* У старо доба пред сејање пшенице сељак је око прста везивао црвен свилени конац, да би било жито црвено. Том приликом се јело није, кусало кашиком.

г) *Кад се роје и хватају пчеле.* Око пчела не ваља привиривати у уторак и петак. Уопште никад пчеле не ваља хвалити (њин напредак, величину роја) нити странце к њима водити. — Кад се рој ухвати у кошницу, на њу се меће нешто „венчано“ (од младине хаљине или венца), да би се рој венчао за кошницу.

Пчеле се не роје кад има много лептирова, те опогане цвет.

д) *Обичаји око живине.* Кад се изведу први пилићи, међу се у сито, те се у њему окаде над ватром, да буду здрави, а и зато, да их не би видео орао (као кроз решето).

ђ) *Кад се обере први род с воћке.* Кад се обере први род с воћке, па хоће да се окуси, намаже се с њим по образу и каже се: „На живот и здравље!“ или „На Турчина болекчина!“

Кад се види род на калему у оној години кад је накалемљен, даје се нероткињама да га поједу, да би родиле.

XI. Празноверице, врачање и бајање.

1. Празноверице.

а) Привиђења и замишљена бића.

Народ доста верује у ноћна привиђења и даје им велики значај, јер онај, коме се што привиди, може се разболети, па и умрети, или му се може у кући друго што неповољно десити.

Нарочито се може привиђати зими у „глуво доба“ ноћи (око пола ноћи). Народ уопште вели: колико год има дању створова, што гмижу по земљи, два пута више има ноћу. Само њих не може сваки видети. Привиђати се може ономе, који је грешан и који се родио у несрећни час.

Ноћу се могу привиђати: вештице, виле, вампири и друге авети у облику људи, животиња и разних предмета.

Народ се највише боји *вештица*. Оне могу бити жене, па и људи. Вештица постаје овако: кад увече заспи жена (која може бити вештица), из ње изађе њен дух у виду врапца. Напољу се он претвори у ватрени (упаљен) угарак и тако лети до оне куће, у којој мисли кога извести. Ту се опет претвори у врапца, улети у кућу, изеде нечије срце (обично погоди најлепшега), и опет се врати истим начином откуд је дошла. За то време вештичино тело било је мртво.

Највише се зачеђавају деца као вештци, кад се родитељи врате с гробља.

Вештице обично једу народ о покладама. Да би се од њих сачували, сваки се тада маже по грудима и табанима белим луком.

Кад ко ноћу смотри вештицу у виду ватре, ваља се, да дигне ороз на пушци, или да извуче нож из канија до сутра дан. Тада мора доћи она жена, која је пустила свој дух, да се побратими с тим човеком и да га замоли, да спусти ороз на пушци, или да завуче нож у канију, јер би иначе морала умрети. Вештица се мора и онда јавити, кад се вода, у којој се умрли од вештице окупао, прокува.

Виле се познају као лепе девојке са црном, великом косом. Оне играју обично ноћу на раскрсницама и предскажу, шта ће бити ономе, ко туда први наиђе. Виле се могу видети дању и ноћу. Један сељак прича, да је као чобанин видео вилу, која је личила на девојку, корачала је брзо и прескочила поток, дојке је пребацила преко рамена. То је било у сред подне. Тај чобанин вели, да му ништа није било зато што јој он није ништа говорио.

Још се прича, да је неко, некад, у шуми код чесмице нашао повијено мало дете. Како му је сунце било упрло у очи, то му он начини хлад. У томе дође вила и запита га: ко начини хлад детету? Кад се тај човек јави, вила га задоји млеком, те постане јунак.

Вампири се виђају у зору на Спасов-дан. Ко хоће да их гледа, треба тада да отиде на гробље и да метне огледало уз крстачу, па ће се у њему појавити вампир. Вампиром ће неко постати онда, кад га прескочи мачка, док лежи као мртавац на одру. Прича се, да је једној жени умро човек а она остала са многим ситном децом. Прве ноћи човек јој се повампире и дође јој кући обесив покров преко рамена. Жена га смотри па се уплаши. Он јој каже: да се не плаши, већ да иду на рад, ако што има да се ради. Пошто жена види, да он говори као истинити човек, поверује му и оде с њим те подену сено на ливади. Пошто вампир буче кад иде, комшије то чују и још кад виде, да је жена силно сено подела, посумњају још више и идуће ноћи спреме се да га ухвате, те опколе кућу. Но вампир им побегне кроз оџак а покров му скину те га спале. Сутра дан оду те му раскопају гроб и нађу мртаваца, да изгледа као здрав човек. Одмах га ту спале и врате се кући са уверењем, да су уништили вампира.

Пошто та жена, после неког времена, роди мушко дете, поверују да је од вампира, те су га тако после звали, а потомке му прозову „Вампировићима.“

б) Остале празноверице.

О новорођенчету, трудној жени и дојиљи. — Да би се дете лакше родило, спушта се вода низ мотовило и даје породиљи да пије.

Ако мало дете јечи, ваља се, да отац и мати ошишају по прамен косе на свима местима где је имају и да је запале, те на диму да се дете накади.

Кад се жели, да се деца ретко рађају, ваља се, да отац лично иде по „знамење“ за новорођенче и успут да седне на онолико места, за колико година жели да нема деце. Или: да породиља загризе погачу од прве повојничаре, па тај залобај да остави и онда да поједе, кад зажели да затрудни.

Да новорођенче буде здраво, не ваља се, да трудна жена гледа, кад се коље стока и пори риба.

— Да би се деца између себе волела, ваља се, да се првом детету сашије кошуљица од очевих старих гаћа, па пошто је пет—шест пута носи, ваља је оставити, да је и друго дете носи.

— Кад одојче умре, ваља се, да се и колевка баци на гроб, јер ако се и друго повија у њој, отићи ће за првим.

— Ако жена повојничара врати што од јела с повојнице, онда ће оно дете, коме је донета повојница, бити лопов.

— Ако се новорођенчету на рођењу обавије црево од пупка око врата, обесиће се.

— Да не би ко дете урекао, меће му се више главе перушка, нож и бели лук. Или се приликом купања баца у воду жив угљен.

— Да би дете било добар ђак, ваља се, да пође мало у школу пре седме године.

— Детету ваља седмог дана обући кошуљу и чарапе. Тиме се уводи у ред одраслих, на које се у кући већ може нешто рачунати.

— Ако се мало дете игра хартијама и скупља их, значи, изучиће књигу и постаће учен човек.

— Ко се роди у недељу, биће лош радник.

— Да би се дете пре родило, трудна жена не сме јести пречњак од јагњета, а пред порођај ваља се, да сестрими воду у реци, па ће јој доћи.

— Кад ко замахне на трудну жену, ваља се и да је удари.

— Кад женско поједе две срасле шљиве (двојнаке), облизниће се.

— Кад жена крије трудноћу, биће јој дете глухо и немо.

— Ако је новорођенче зачеђено на *мртвом млеку*, т. ј. ако мати остане у другом стању одмах после смрти детета на сиси, онда ће и то друго умрети.

— Ако жена хоће да се породи а *жали*, треба да скине црнину. Она се скида на гробљу, где се понесе шарена марама која се на гробљу веже на главу.

О болести, смрти и мртавцима. — Кад на кога рикне јуне, значи, да му предаје лишај. Да то не буде, ваља га ударити.

— Кад ко бије ласицу, доћи ће ноћу, да му опасе косу.

— Кад ко мокри, не ваља се други да гледа. Иначе, добиће заноктице. Да то не буде, ваља се, да пљуне у нокте.

— Кад ко што обзине, не ваља се други да једе.

— Ко иде натрашке, змија ће га ујести.

— Ко носи преврнуту или раздружену чарапу, не може га нико урећи.

— Кад неко седи а други му седне за леђа, онда ће га онај први носити на ономе свету.

— Кад неком човеку почну да расту брадавице, умреће му неко из куће.

— Да би се ко сачувао од слабости и урока, ваља се, да носи у тканицама ушивене укрштене нокте од оца и мајке, бели лук јединац, од црног глога трн, тамњан и од славског колача слово.

— Ко хоће да буде целе године здрав, ваља се, да на Божић на ште срца прогута пупољак од дрена са три гутљаја вина.

— Ко у пролеће види прво црног лептира или црно јагње, боловаће те године.

— Ако чељад грабе при јелу и много једу, неко ће у кући боловати.

— Ако се у кући види змија, умреће у њој неко.

— Ко мота клубе на камен или дрво, гутаће га на оном свету.

— Кад се с гробља врате, ваља се, да се сваки умije и пребаци жишку преко себе.

— Кад иду мрави по дечјим хаљиницама, значи, да ће дете умрети.

— Кад има у кући болесник, па се свима укућанима дрема, значи да ће он умрети.

— Кад мачка много мауче, не ваља по здравље укућана.

— Кад ноћу урла псето, разболеће му се госа. То исто биће и кад буче буљина и риче крава.

— Ко мирише селен пре Ђурђева-дне, болеће га цело лето глава.

— У каквом оделу умре човек, у таквом ће бити на ономе свету.

— Ако ко случајно закачи ногом или руком за мртваца, значи, да га он себи вуче (и он ће ускоро умрети).

— Кад пипаш мртваца, не ваља узимати јаја, јер ће бити пилићи „мртваца.“

— Кад мртвац по умирању буде мек (кад се купа), многи ће за њим из куће или из села умрети.

— Ко измиче жито (панаију), које се кува за погреб — умреће ускоро. Зато обично гоне неког чичу, да то ради, не би ли он отишао што пре на онај свет. Али он се смеје и

измиче жито, а у себи вели: „Не умире чича без суђена дана; многима ћу ја још измицати панаију!“

Из шумачења снова: Ако се сни да падају звезде, народ ће у рату изгинути.

— Ко сни, да се купа у мутној води, разболеће се. Тако исто биће и ако се сни да се једе грожђе и свињско месо.

— Ако сниш, да те уједе змија — биће смрти у кући.

— Ако те у сну уједе псето: опет добро бити неће.

— Крушке сањати, — значи: плакаћеш.

— Грожђе такође не ваља сањати. Чудо је то, веле људи, да се оно у сну не може никад прогутати.

— Новац сањати, предсказује болест.

— С мртвацима се љубити, или да те они зовну, означава смрт.

— Од лица најгоре је сањати Марију и Марка. Одмах ће „марити“ нешто човека (т.ј. снаћи ће га болест или неког његовог укућана, те му узбунити кућу и изложити је трошку).

Из домаћег живота: О ватри постоје ове празноверице: На ватру не ваља отресати мокре руке, јер ће се заљубити заноктице.

Ако се нађе птичије гнездо, па се то место каже код ватре, доћи ће змија и птичиће појести.

Не ваља се, да се дете у вече игра жишком, јер ће се те ноћи умокрити у постељи.

Не ваља се, да деца праве друго огњиште, јер ће бити деобе у задрузи.

Коме се кад потпаљује ватру она брзо разгори, каже се, да му се обрадовала мајка, кад га је родила.

Кад се на ватри искува конопљана пређа, не ваља се хлеб печен на тој ватри јести, док се не умеси једно колаче и да псу, да га поједе. То се зове *скробљене ватре*. Ко противно ради, искакаће му гук по врату.

Кад се са ватре уклони лонац с јелом, свагда се оно место у пепелу затрпа, да се не познаје, јер би ту ноћу авети стајале.

Ватру не ваља давати по заласку сунчеву никуд из куће, а у очи петка никако.

Кад се у кући какво зло прича, вели се: „Избаци жишку напоље!“ Значи, да се то зло не деси у овој кући, нека иде са жишком.

Ватру не ваља газити ни прескакати.

— Чим се совра постави, ваља се на њу прво ставити хлеб и со (јер се без њих двоје не може).

— Неумивен не ваља ломити хлеб.

— Не ваља се на брашну седети, „убиће хлеб у главу.“

— Кад петао пева на прагу, или кречи сврака близу куће, или кад лазе деца по кући — доћи ће гости.

— Ко ме се приликом обувања завеже кајиш, значи, да ће негде отпутовати.

— Ко прескочи основу за време навијања, ускоро ће умрети.

— Кад се ткиво изатка и одсече, не ваља се, да се одмах однесе од разбоја и зева, већ ваља се, да одсечено преноћи бар још једну ноћ на разбоју.

— Кад се од бељеног платна одсече крпа, не ваља се више белити, јер ће се од њега кројити покров.

— Отпатци и остаци од ткања зову се *кунадра*. Кад се ткиво изатке, кундра се почисти и избаци на ђубре пре сунца. Која ткаља то не уради, испоганиће се кад умре.

— Кад се навије основа и одсече, не ваља се, да то деца гледају; иначе, умреће им мајка.

— Кад се зготови леп ручак и испадну лепи колачи, значи, да неће имати гостију.

— Ко много соли јело, слути на сиротињу. Тако слути и онај, који једе лук наопако (почне од перади).

— Кад падне буха на руку, добиће се писмо.

— Буклија се долива да буде среће, а на гозби кад се пије, укршта се, да би се укрштале девојке за момком и обратно.

— Кад гори славска свећа па фитиљ не отпада, и ако је доста сагорео, значи, да ће домаћин добити новац.

— Кад ко има крајнике, ваља се да обзине парче хлеба и да га да псу.

— Из поврзеног лонца не ваља сипати јело.

— Кад пређеш пут човеку с товарним колима, сломиће му се што било (на колима).

— Кад ко иде ноћу, ваља се, да запали цигару, јер неће зверка на њега.

— Одело и обућу (особито женске чарапе), што се у вече скине, ваља завезати, да не би ноћу авети носиле.

— О Св. Јовану (на Усековање) не једе се црно грожђе, да се не би ране позлеђивале већ бело — да ране зарашћују (а свака рана кад зарашћује мора прво да побели).

— Кад ко ујутру гладан чује кукавицу и пупавца, омрсиће га, па ће му смрдити из уста.

— Кад двојица пију воду у једно време, умреће заједно.

— Не ваља се купати пре Ђурђев-дана у реци, да не боли глава и да не хвата грозница.

— Ко омрси св. петку (нарочито младу), сав ће се искрастати.

— Кад „батли“ лопов украде трговцу кесу, може опет зарадити; а кад „рђа“ украде, насигурно ће штетити.

О штоци, привреди и живошињама: — Кад се коље посек, по слезини у свињчета цени се јачина зиме. Ако је дебљи крај слезине с преда, биће јака зима у почетку, а ако је у дубини, биће крај зиме јачи.

— Кад крмаче прасе многу прасад, биће неродна година, деобе задруга и ожениће се онај, који није никад мислио да ће то радити.

— За колико се дана жабе јаве пре Младенаца, за толико ће после бити у леду.

— Волови се мажу по врату са пасуљом, који остане од Бадњег Дана, да их јарам не убија.

— Ко на Божић једе пиктије, ићи ће у лето као разглављен.

— Ко „превати“ теле, ваља се, да руке обрише о траву, да би пасло. Ако обрише о себе, јешће хаљине.

— Не ваља се о Ускрсу носити бојена јаја за стоком, јер ће јој израсти гукe по врату.

— На св. Василија, кад се месе *василице*, ваља у њих метнути од сваког жита и поврћа по зрно, да би идуће године добро родило.

— Кад се о слави и Божићу ломи колач, комад из леве руке домаћинове меће се на полицу, да би било новаца а из десне у сито, да би родила година.

— Да би пшеница боље напредовала, пушта се у њу на Ђурђев-дан, пре сунца, стока, да је запасе.

— Да би кукуруз боље напредовао, не сме се за време сејања пржити хлеб или кокати кокице.

— Уопште, семе не ваља узимати из оне куће, где је неко умро.

— Ако је на плећи од домаћинова брава раздрта чашица, умреће му неко из куће.

— Кад се кокошке прошају пред кућом, слуте, да се неко у кући разболи.

— Кад пилићи много пиште, биће гладна година.

— Кад двоје њих једу овче, говеће или свињско срце, делиће се стока на двоје. За то се ваља, да једу срце један или тројица.

— Кад мачке окрећу леђа ватри, биће зиме.

— Кад се брав поведе из обора на продају, ако се затеже (силом иде), значи, продаће се.

Кад ти неко пазари стоку и при том је заволи, ако му не продаш, липсаће.

— Прва јаја и од прве вреће брашно ником се не даје.

— Кад се закоље кокош, пре ће црћи, ако се забоду нож у земљу.

— Ако воденичар краде, миши секу вреће и џакове. А ко штогод из воденице украде и кући својој однесе, преместиће му се миши из воденице у кућу.

— Кад воденичар брише „околиш“ (брашно око камена), опет ће миши напасти на вреће. А кад им воденичар то не дира и још им по једну гомилу жита преспе у какво ћоше од воденице — вреће и џакови остаће недирнути.

— Кад дође курјак у овце и неку прекоље, биће у заосталим велики напредак. Патиће се у будуће одлично.

— Од св. Андрије до Божића ништа се вунено не боји, да се не крве овце, нити се што реже — због курјака. Прича се, да је неки човек тада срезао у вароши гатњик за чакшире па пошао кући. У путу га нападне курјак. Како се није могао одбранити, сети се за гатњик, извуче га из чакшира и баци, те курјак отиде, а он дође кући са чакширама у рукама.

Празноверице о данима. — У недељи нису сви дани подесни за почетак и свршетак некога посла. Дани који не ваљају, јесу уторак, петак и субота. То се зову „наплаштити дани.“

Добри су дани: понедељак, среда и четвртак.

Празноверице о бројевима. — Од свију бројева, што их има, најгори су 3, 7 и 13. — Ако крмача опраси по толико

прасади, неће сви живети. Ако неко има 13 оваца, или му квочка води 13 пилића — напретка у њима неће бити.

Празноверице о водама. — Текућа вода може ноћу, од 11—1. сахата да стане. То знају најбоље воденичари, јер им у то доба стане воденица. „Просто нека сила (ала) бори се с водом и она ућути“. — Тада ће се воденички точак кренути, ако се на њега баци жара или пепела.

— Треба бити обазрив око вода: на бродовима (ноћу), по вртлозима (коловрату), око бране и око воденице. Ту је место вила и ђавола. Ђаво ланцем увуче некога у вир.

Празноверице о живошињама. — Кад пас поједе шева, побесниће, јер је она „алосана“ — што значи, да је летећи на великој висини задувана „алом.“

— Ноћу је људе највише страх од *дрекавца*. Нико га није видео, како изгледа. Мисли се, да је као мачка. Виче огромно: ува! Куд прође, верује се, да ће бити смрти.

Празноверице о звездама, месецу и сунцу. — Кад звезда лети, значи да се премешта роб из ропства.

— Звезда „барјактаруша“, кад се види на истоку, значи *добро* за земљу а кад је на западу, онда је *рђаво*.

— Круг (ограда) око месеца слуги на време.

— Кад се једу сунце и месец, значи да ће негде народ подићи устанак.

О Богу: Кад пада град, да би престао, ваља изнети на поље совру и на њу ставити хлеб и со, јер Бог неће то да бије.

Народ о свештенству. — Народ се много боји клетве свештеничке и калуђерске, зато сваки радо избегава сукобе с њима. У разговору се обично вели: „Са оним, који носи затупасту капу, немам никаква посла.“

2. Врачање или гатање и бајање.

а) Врачање или гатање.

За вештице. — Из чије се куће види да изађе вештица, треба ту кућу опкосити косом, па ће онда вештица да једе и из те куће. Да не дође вештица кроз оџак, ваља вериге завезати, или на њих наставити бакрач с водом. Добро је и ступу преврнути. Завезивање верига не ваља гледати, већ то позади радити.

За вештице не ваља у очи среде ништа говорити, јер то оне знају.

Вештица хоће и на траву да намени, и који је брав поједе, неће имати млека или ће угинути. Нарочито вештице хоће да једу добре краве у времену од Ђурђев-дана до Спасов-дана.

Ко носи перо од кошуље заденуто за појас, на њега неће вештица.

Лек од плача. — Кад је неко дете плачљиво, ваља се да га мати увече узме у наручје, са једним колачићем и угарчићем, па да га пронесе по селу. Кад смотри светлост у чијој кући, треба се њој упутити и на домак ње ове речи изговорити: „Мене зове (име неког детета из те куће) у сватове, а ја не шаљем дете, већ плач и колач.“ По том да баца колач и угарак ка тој кући а дете да врати. Тада ће плач остати, „набачен на другог.“

Да се држе деца. — Да се жени држе деца, мора јој се новорођенче обући у кошуљицу, која је састављена из девет крпа са кошуља од девет удовица. Та кошуљица мора бити сашивена ноћу у 12 часова на каквој ћуприји.

Опчињавање. — Девојка највише опчињава момка тиме што га гледа кроз крило од слепог миша или кроз прстен који је скинут са мртваца.

Лечење болести, које су дошле од вила и духова. — Болест, која је дошла од вила и духова лечи се на тај начин, што болесник мора отићи да преноћи на оном месту, где га је болест снашла. Са собом мора понети чашу вина и колач, па ако виле попију вино и појед колач, болесник ће оздравити.

Врачање. — У сваком селу има по нека жена, која зна да врача и баје. Њима се обично иде, ако је болест дошла од злих очију, да се „погаси угљезље“. Обично сељани својој врачари потцењују моћ, јер јој знају прошлост, а друге са стране цене. Моћ врачања преноси се с колена на колена. Баба, врачара, обично томе послу изучи кћери или унуче и то не све. Обично се изуче оне, које имају обичај, да ноћу на спавању мешају устима.

Врачара изговара речи у себи, да би сачувала њихну тајанственост. И свака радо каже, како је „лаке руке“, јер је то њој сам Бог дао, у чију се помоћ она увек узда, и ако тако мисли и болесник — онда је већ на путу оздрављења

Добра врачара мора знати све делове тела и „сваки дамар“. Ако то не зна, погрешит ће на сваком кораку и више је нико неће звати.

Свака врачара погађа болести „гашењем угљевља“, које бива на овај начин:

Прво се узму три белеге (обично кончићи од болесникове хаљине), те се редом међу у чинију с водом и пази се како се оне крећу. Ако се белега креће западу, болесник је тешко болестан, а ако истоку, онда је лака болест. Ако се од три белеге неке крећу истоку а неке западу, значи: може бити и не бити лека.

Ако белеге кажу: да болеснику има лека, тада се баца угљен и намењује за сваку болест. Код којег имена писне и потоне идући западу, значи: та је болест. Одмах се казује лек за њу.

Ако пак од угљена мало парче прсне, значи да болесник има ветар. После се на исти начин угљеном казује: који је ветар.

Са том водом, у којој је гашен угљен, болесник се умије и окупа.

б) Врачање око стоке.

Од урока. — Да не би ко урекао ждребе, веже му се о врат кашика.

Да има доста млека. — Да би се намузла пуна „видрица“ млека, станара деци на Ђурђев-дан, кад први пут окусе млека, сипа за врат пун врх воде. Још је добро, да се со и мекиње читају у цркви и да се не мења станара за три месеца.

Бирање брава за клање. — Да би стока боље напредовала, треба домаћин о благим данима најбољег брава да закоље.

Да сир буде добар. — Ако се сир промени и добије црвену боју, онда су то „чини“. Тада ваља око чабра обмотати црвени конац, па га бацити на дрво „шипак“. Добро је, да сиришњача преноћи у туђем имању, на дрвету, према стоци. Кад станара реже сириште, треба да га подсеца секиром и да говори: „Више било сурутке, него млека. Имам кучку подгвирушу, док она подгвири, мени се подлије“.

Овце су опчињене онда, кад много блеје.

Да се крава припати. — Кад се крава отели, ваља се, да се теле на њу дигне, да мало полежи, па ће се опет припатити.

За бољшак у стоци. — Да би се овце близиле, ваља се, да се на Бадњи Дан пребаце бисаге преко овна, а у њих да се метне со. Затим се ован мало појури по овцама, да свуда прође, па се извади со и да се овцама, да је олижу.

У очи Јевдокије, Великог Петка, Ђурђев-дана, Спасов-дана и Тројица овако се врача око стоке. Затвори се стока у обор. Обнесе се катанац око обора, да нико не одузме млеко. Потом се узму грабуље, па се са њима вуче ка стоци говорећи: „Своје млеко од моје стоке мени грабим. Моје не дам а туђе нећу. Не закључавам од себе, већ од села. Мени млека као река“.

Или: распашу брат и сестра тканице, завежу их, а крајеве држе у рукама. Сад нагнају стоку, да прескаче тканице и говоре: „Кад се сестра и брат узели, онда се и млеко одузело (украдо) од моје стоке“.

Одузимање млека. — Кад се нека жена поноси, да има „смлечну“ стоку, њене сусетке јој могу одузети млеко на овај начин: гола женска узјаше вратило и скакућући на њему, ноћу у очи Ђурђева-дне и Спасова-дне, упути се стоци (која је смлечна) и кад буде близу ње, изговори трипут ове речи: „Оп, скок, мени сир и кајмак а газди троп“. — Тада се сматра, да је млеко од те стоке одузето.

Повраћање млека. — Одузето млеко од стоке може се повратити на овај начин. Домаћица сипа трице у преврнуту мушку кошуљу и даје стоци да их поједе, па се кошуља носи на реку, да се, идући уз воду опере, и узгред се говоре ове речи: „Која ми је друга овај зајам дала, ја јој сада враћам. Она мени дала, кад је хтела, а ја њој враћам, кад сам стигла“.

То се говори трипут, па се иста кошуља савије и однесе у млекар, где се изврне, окачи и осуши. Ту радњу ваља поновити трипут и то само уторником, петком и недељом младих дана.

Пошто се ово изврши, станара треба у очи уторника да опере све што има по млеку, затим да узме воду којом је прала у крављачу, и са струком босиљка да кропи њоме стоку оне жене, која јој је одузела млеко, и то, кад та стока полази на пашу. Приликом кропљења говоре се оне исте горе наведене речи и наручује се: да то стока носи на нози, рогу, њушци, леђима и т. д. оној други „која ми је дала“. Остатак

воде се однесе глогу, који се кропи и братими овим речима: „О глогчићу, по Богу брат да си ми, прими Бога и св. Јована, поврати ми сир, млеко и кајмак, као што ми је раније било, а ово што не ваља подај оној чије је“. Затим се вода проспе за глог, а босиљак му се меће за грану.

После ових радњи верују, да ће се у стоке повратити млеко.

в) Гатање о времену.

Кад у јесен цветају глог и јагода, биће љута зима.

— Како је време о Св. Луци, исто тако биће о Светом Арханђелу.

— На коју висину дигне миш своје гнездо у пшеници (у амбару) у лето, на толикој висини биће у зиму снег.

— Ако на Св. Игњата, Бадњи Дан, Нову Годину, Богојављење, Св. Саву и Св. Трифуна буде мутно, биће родна година. А ако буде ведро, биће гладна година.

— Ако на Младенце ороси киша, биће родна година.

— Колико рђавих дана буде у фебруару, толико ће добрих у марту и обратно, јер они један другом позајмљују. Рђав фебруар а добар март, то је за сељака најбоље.

— Кад загрми пре Ђурђева-дне, биће кукуруз скупљи те године онолико динара, колико буде недеља до Ђурђева-дне.

— Где год на Ђурђев-дан изјутра осване магла, тај ће крај у лето тући град.

— Каква изгледа вишња са родом на Ђурђев-дан, таква ће бити година у берићету.

— На Богојављење ујутру, пре сунца, по дувању ветрова цени се година: јужни и западни доносе родну годину и болест; северни неродицу и здравље, а Устока сушу.

— До Нове Године одужа дан толико, колико цетао с прага може скочити.

г) Бајање.

Баје се, кад је неко болестан и кад се хоће да набаци што на стоку. Изговарајући поједине речи врача хуче и маше перетом по оболелом месту, што би значило, као да тиме отреса болест.

Ево речи, које се изговарају за поједине болести:

Од црвеног ветра.

Цвили, пишти Милица
 Срете је света Богородица:
 Што ти је кћери Милице?
 — Ударио ме ветар.
 Срете ме Милева бајалица,
 Са ватраљем га сагоре,
 Циганима га оправи,
 Са ковом га расковаше,
 С ме'овима раздуваше,
 У гору га оправише,
 У Сијамску Гору,
 Под лескову кору,
 Где петлови не певају,
 Где живина не цакају,
 Где говеда не ричу,
 Где овце не блеје,
 Где мала деца не плачу,
 Где девојке косу не расплећу.
 Оста Милице лако,
 Као длака,
 Ка' кокино перо,
 Чисто као сребро,
 И ведро к'о небо,
 Благо ко' мајчино млеко.

Кад врачара ово изговара, ватраљем отура болест од болесника.

Речи: „Оста Милице лако... и т. д. до краја изговарају се код сваке болести и то се зове „бајање на лако“.

Опеш од црвеног ветра.

Залете се црвена квочка,
 Те рашчепрка црвени ветар,
 И покљуца црвени ветар.
 И дођоше девет пилића,
 Поједоше девет црвића.
 И одлете црвена квочка,
 И однесе црвени ветар.

И одлетеше девет пилића,
 И однесе црвени ветар.
 Оста Милице лако...
 и т. д. — долази дакле „бајање на лако“.

Од ветра.

Да зовемо невестицу,
 Да бришемо ветар.
 Да брише, да обрише.
 Да зовемо девојчицу,
 Да извеземо ветар.
 Да га везем и да га извезем.
 Да зовемо девет мајстора,
 Са девет оштрих секира,
 Да исечемо девет ветрова.
 Оста Милице лако... и т. д.
 — долази „бајање на лако“.

Ако је „бели“ или „виловити ветар“, зове се у помоћ „бела“ или „виловита кокош“, да однесе ветар.

Од црвеног ветра (у другом месту).

Отуд иде црвен човек¹, на црвену коњу (поброје се сви делови на човеку, који су црвени) — и отера црвени ветар у црвен облак и на облаке *навлакне*.² — Долази „бајање на лако“.

Од урока.

Лева рука крста нема,
 Ту ти, бољко, места нема.
 Урок седи на прагу,
 Урочица под прагом.
 Урок скида са срца,
 Урочица са очију.
 Иступи, биче јаловче!

¹ Од плава ветра помиње се плав човек, од белог — бели, од аловитог — аловити. Може бити ветар и у костима.

² Горњи облаци, који иду поврх доњих, зову се у народу *навлакни облаци*.

Ту ти места нема.
 Јалов си дошао,
 Јалов и отиди.
 Без оца се зачедило,
 А без мајке зародило,
 И у камен ударило.
 Сад долази „бајање на лако“.

Опет од урока.

Урок риче,
 Урочица разриче;
 Урок рече: да посече,
 Урочица разрече.
 Сад долази „бајање на лако“.

Ако су урекле црне или плаве очи, помињу се.

Од сваке болести.

Пошао свети човек у Свету Гору са светом сикиром, да сече свето дрво. Срела га света Марија: „Не сеци свето дрво, но се врати назад, те посеци болове (именује се болест) и отерај и растерај, где се гора разлата и где се вода раздваја,¹ преко вилина кола и преко сиња мора; где орачи не ору, где се Богу не моле, где волови не бучу, где краве не ричу, где овце не блеје, где козе не врече, где деца не плачу, где девојке не везу, где мачка не мауче, где пашче не лаје — 'нод се јавило, па се станило, а од болесника се отканило.“ — Долази „бајање на лако“.

Од сваке болести.

У курјака четир' ноге, два ува, реп и зев.
 У курјака страхан зев: бољку ће зазнут!
 Уступи и бежи!

Од сваке болести.

Разви се по гори,
 Ка' риба по води;

¹ Понека рђава врачара може болест да прати на стоку или на каква човека. Али права врачара то неће урадити, јер онај, који ју је томе бајању изучио, строго јој је забранио то радити.

Разви се по води,
 Ка' магла по гори.
 Сунце грану преко поља,
 За њим псето ћораво,
 Испече га без ватре (именује болест),
 Изведе га без зуба.
 Уступи болест (име болесника).

Зена зену уједе, а зарад Бога заиста је уједе.

Од сирме (кад боле руке).

У сирме, сирмице,
 Деветоро дечице.
 Од девет остало осам,
 Од осам остало седам...
 и т. д. до последњег.

Од подљуша (тј. од ране, која се позледи).

Цвили, пишти Милица,
 До Бога се чује.
 Што ти је, кћери Милица?
 Удариле ме љуте подљуте.
 Срете је Милева бајалица.
 А она је лаке руке,
 А чисте је душе.
 Она ће подљуте отерат.
 И сад не љутите се,
 Љуте подљуте,
 И не прутите се!¹
 Милева је жестока бајалица,
 Са иглом ће ве избости,
 Са ножем ће ве исећи,
 Са ватраљем ће ве ижећи.
 Ту вама није место.

(Кад се ово говори, болест се са ватраљем отура.)

¹ „Прутити се“ каже се за гуку или израстао, кад се грана („прути се“) и шири на све стране.

Од вијавице¹ у желуцу.

Вијавица вије,
Материно дете.
Нек' не вије вијавица,
Материно дете,
Ево њојзи материне пете.

(Изговоривши ово, мајка меће пету на болесников пупак).

Од вијавице у глави, очима и ушима.

Прво проври вода у лонцу и сипа се у тепсију. Затим се над водом у тепсији наднесу уста од лонца, у чије се дно лупа кашиком и говори:

„Излази вијо из главе (очију, ушију),
Сави се вијо у лонац!“

Од „буба“ у глави.

Кад су детету „бубе“ у глави, врачара накупи црви, који живе око брашна, меће их на умашћену детињу главу и преврће их чешљем док не поцркају, говорећи:

Срдо маси маси,²
Од девет миле браће,
Од девет остало осам,
Од осам остало седам...
и т. д. до један.

ХИ. Забаве.**1. Певање и песме.****А. Певање.**

У Краг. Јасеници се радо пева. О свима радовима, ма како они били тешки, чуће се песма. Певача има много. Певају: човек, жена, момак, девојка и дете.

Народ пева у друштву, у двоје, а и појединце. Певање се зове: *певанка*, *препевање*, *певање* и *попевање*. Онај, који пева, зове се *певач*.

¹ Вијавица је мука или болест, која се окоми на неки орган или део тела, те се човек од ње „вије“ (превија, мучи).

² „Срдо маси“ — овоме се изразу не зна значење.

Мушкиње пева у друштву и у двоје, у два гласа. Женскиње пева у друштву и у двоје, једним гласом. Кад певају оба пола заједно, певају у два гласа.

Мушкиње разликује два гласа: *шанак* (висок) и *дебео* (низак) глас. За дебео се глас вели, да „излази из уста као из бачве“.

У народу се сматра добар певач (или певачица) за нешто особито. Сваки га воли и присваја у своје друштво, те да почиње песму. За доброг се певача вели: „Тај ти уме својом песмом и жалосног развеселити.“ Добрих певача, који добро запамте арију и текст какве нове песме, има по селима много (особито у Д. Шаторњи). Добро пева онај, који има висок глас. За њега се вели, да „пева к'о славуј“. Добро пева и онај, који може да се титра гласом. За доброг се певача вели, да је и радник добар. — Ружно пева онај, који нема чист, природан глас, те му певање личи на „драње.“ За њега се вели: „Пева к'о славуј из баре.“

Има понеки човек, да никако не пева. Песму певају само весели људи, и то онда, кад цела околина захтева песму. Највише има певача од 15—25 година. Највише од женскиња певају девојке, а од мушких момци — јер немају никаквих брига. Не певају они, који имају у кући или у блиској родбини жалост. За њих се каже да „жале“. После смрти члана породице не пева се годину (па и две) дана.

Мушки и женски по некад певају исте песме једнаким гласом, а има много различних песама — поскочица — које се певају једним гласом.

Млађи певају уз старије испрва помажући, док сами не изуче песму и не ослободе глас, те се тако уче певању. Мисли се, да је вештина певања и наследна. Певачи радо показују млађима песме без икакве новчане награде.

Кад буде неко весеље, у почетку се певају озбиљне и љубавне песме. А кад друштво дохвати пиће а женске отиду, мушки певају скаредне (безобразне) песме.

Разне врсте песама, с обзиром на место и време певања, зову се *пушничке*, *седељачке*, *свадбене*, *мушке* и *женске*. Путничке се песме певају отегнуто. Такво певање зове се *ерско*. Женско песме певају се „на глас“ (т.ј. све женске, које певају у групи, певају једним гласом).

Органе за певање зове народ *грло* и *глас*. Неки меће приликом певања прст у ухо, јер мисли, да боље пева. Има изрека: „Да ми је, да свршим овај посао, као што треба, метнуо би прст у уво и певао би, куд би год ишао.“

Народ уопште пева: приликом успављивања деце, на прелу, комишању, моби, свадби, слави, жетви, лазарицама, за стоком и на путовању. У лето и у јесен, о радовима певају се најчешће т.зв. *препевања*.

По селима има старих људи, који знају певати црквене песме. То су изучили честим идењем у цркву. Они те песме певају код кућа (рецимо о Божићу: „Рождество твоје. . . .“)

Црквено певање слуша се с већом пажњом него светско.

Народ радо прима варошке песме због њихове мелодије и текста. Али их брзо исквари, дотерујући их по своме укусу. Варошке песме доносе у села ђаци, трговачке калфе и војници. Кад они дођу у село на какво комишање, па започну певати, сељаци се одмах скупе око њих и слушају. Који је сељак писмен, он и препише по неку песму.

Има песама, које постају и у данашње време. То су већином шаљиве, заједљиве и љубавне песме.¹ На пр.:

Божурија, велика нурија,
Двеста кућа једну козу музу.
Деца им се у сурутку даве,
Па се хвале, да се добро 'ране.

Или:

Кад се жени, који куће нема,
Цуру проси, која среће нема.
Свате купи, који посла нема,
Све пандуре и воденичаре.
На њима је дивно одијело:
Све у чоси а голи трбуси.
Два пешака, трећи коња нема.
Кад одоше свати по девојку,
За готову совру заседоше,
Што год треба, то на соври нема.

По неке песме почињу се са *ој* и *еј*. Неке пак имају у рефрену по какву туђу реч.

¹ А интересантно је, да су нови, велики догађаји балканских ратова изазвали и стварање многобројних песама епске врсте.

Недостаци у гласу приликом певања зову се: *загрињавање* и *промухлоста*. Да тога не би било, ваља пред певање попрати некувано јаје.

Песма служи неки пут и као знак, на пр. неко каже: „кад будем на брду, запеваћу (то и то), а ти ћеш знати где сам.“

Кад ко умре, жене наричу гласно за мртвацем. То нарицање зове се: *кукање*, *ређање*, *набрајање* и *запевање*.

Б. Песме.

а) Препевања на пољским радовима.

На разним пољским радовима женскиње „препевају“ у песми поједине девојке овом или оном момку. Понеком момку је криво, кад чује, да му се препева девојка, коју не воли. Препевања имају циљ, да гоне раднике на бољи и бржи рад. У тим се песмама призива у помоћ момку његова девојка, да му помогне. Чувши то, радник се као мало застиди и почне боље радити. Ево неколико примера:

На жетви:

Ко на репу, те на репу?
Лепи Божа све на репу.
Кога ћемо да му дамо,
Да му помогне? —
Да му дамо лепу Косу,
Да му помогне.

О сваком раду:

Цвеће би брала,
Љубу би звала.
Аој Љубо, 'вало моја,
Лепа Дана твоја.

Дремала дремка,
Будила је мајка:
Устани Миљојчице,
Санак ти ружу бере,
Којом ћеш се китити,
Кад станеш дворити:
Свекра, свекрву,
Бела девера
И Благоја дилбера!

Не дремај, Вукосава,
Даћемо ти Тихомира!

Пева тица на тополи:
Ој ти Станка, шта те боли?
— Мене боли срце, глава,
Због Уроша, момка плава.

О жетви:

Жњите, жњите, жетиоци,
Не гледајте везиоци,
Како Јова Мару љуби,
А нама не да.

Кад се купе шљиве:

Купите ми, купцоци,
Не гледајте, млатиоци,
Како Мика Дару љуби,
А нама не да.

б) Друге песме.

Има мајка три девојке,
— Све селим па велим,
Дрв' орај, не варај,
Ој девојко, црно око,
Две љуби, две. — (Припев уза сваки стих).
Најстарија говорила:
Ја би чоју најволела.
А средња је говорила:
Ја би благо најволела.
А најмлађа говорила;
Ја би драго најволела.
Ала, друге, ви не знате,
Чоја ће се поцепати,
Благо ће се потрошити,
А мој драги за довека.

*

Кун' га, мајко, и ја ћу га клети!
Бути ћери, ја ћу започети.
Мајка вели: „Вода га однела!“
Ђерка вели: „На брод га изнела!“
Мајка вели: „Гуја га ујела!“
Ђерка вели: „Моји ситни зуби!“

*

Купите се, девојке, на прело!
Ладе, Ладе, девојке на прело!
Да кунемо Јованову мајку,
Ладе, Ладе, Јованову мајку,
Што но роди Јована ђавола,
Ладе, Ладе, Јована ђавола.

*

Кад војници, душо,
Кад војници, дико,
Кад војници, диван роде,
На границу пођу.¹
Чекај мене, душо,
док из војске дођем.
Док ислужим, душо,
цара Господара,
и царицу, душо,
нашу госпођицу.
Вара момка, душо,
из села девојка.
Варала га, душо,
три године дана.
Данас, сутра, душо,
За тебе ћу поћи.
Кад ујутру, душо,
оде за другога.
Да за кога, душо,
За другара мога.
Нод' у село, душо,
За комшију мога.
Другар ће ме, душо,
У деверство звати.
Да му будем, душо,
Девер уз девојку.
Нит' му могу, душо,
Ићи ни не ићи.
Да не одем, душо,
Жао ће ми бити.
А да одем, душо,
Гледат' је не могу.

*

Шта се чује кроз гору зелену?
Да л' су овце, да л' на овци звонце?
Нит' су овце, нит' на овци звонце;
Већ то јесу кићени сватови.

¹ Овако се пева и даље, додајући речима првог стиха речи: „душо,“ „дико“ и „диван роде!“

*

Гракће гавран на јели,
 Питају га, шта вели:
 А он вели, те вели,
 Што се Милан не жени?
 — Да је мени до тога,
 Гина ми је готова.

*

Зелени се зеленика трава,
 Туна војска сачекује краља.
 Краља прате четири џандара,
 Да извиди земље код Овчара.
 Краљица се у Краљево спрема,
 Да извиди, ког војника нема.
 Нема Рада, нема Милорада,
 Нема Рајка, жалосна му мајка:
 Нема Среје, жалосне му сеје.

*

За планином заноћило стадо,
 дођи мени, моје мило драго!
 Дођи доле у равне ливаде,
 да ти видиш шта девојке раде.
 Оне раде, лепо цвеће саде,
 Што се кити момак и девојка.
 Белу ружу подај му за душу,¹
 А румену мојему дилберу.

*

Хвалила се лепе Јане мајка:
 Моја Јана у лето не спава,
 Вече преде, дању јаглук везе,
 Она чува од росе ливаде,
 да не пада роса на ливаде.
 Роса паде, те Морава дође.
 Изрече се једно момче младо:
 Ајд не лажи, лепе Јане мајко,
 Твоја Јана на ливади спава,
 А ђерђев се по ливади ваља;
 У ђерђеву игла зарђала,
 И у игли свила замрсила.

*

Разболе се Кајка Леманова,²
 На чардаку, на високу хладу.

¹ Ово је ваљда порука некоме, да да драгом белу ружу за душу(?).

² Ову су песму донели ђаци и војници из вароши.

Кајка јечи, сав јој чардак звечи;
 Кајка кука, сав јој чардак пуца;
 Кајка дија, сав се чардак нија.
 Њој долази Раде Самораде
 И доноси леке из 'потеке.
 „Ајд' устани, наша мила снао!“
 — Устанућу, ваша бити нећу.
 Ваша ме је мајка обедила,
 Да сам вашег брата опчинила.
 Ја га нисам очима видела.
 Само јуче кроз чаршију прође,
 Сваку сам му стопу пребројила,
 Леву сам му стопу ископала,
 Па под жути невен закопала.

*

Ја посади, сејо,
 Ја посади, Јело,¹
 Ја посади, диван роде,
 Зелен бор у башчи.
 Ја запати, Јело,
 Иљаду оваца.
 Отераше, Јело,
 Иљаду оваца.
 Дође писмо, Јело:
 Бор се разграно.
 Друго писмо, Јело:
 Бор се осушио:
 Треће писмо, Јело:
 Овце помањкале.

*

У Ивана, Лале,
 У Ивана, лале мој,²
 Лутка молована.
 Молована, лале,
 И молерисана.
 Тешко ми је, сејо,
 Лети боловати.
 Још је теже, лале,
 Кад недеља дође.
 Кад мој Драги, лале,
 Поред двора прође.
 И проноси, лале,
 У марами грожђе.

¹ Уза сваки стих долазе ови припеви: „Јело“ и „диван роде.“

² После речи „лале“ долази даљи стих са „лале мој.“

Мој се и твој, лале,
Бабо разговара:
Да направе, лале,
Кућу до Жабара.“

в) *Јуначке песме.*

Док су Срби били под Турцима, јуначке су се песме у Краг. Јасеници певале уз гусле. Свака задруга имала је гусле и певача, који би уз гусле сакупљеној породици певао прошлост Србинову. Сада су се гусле сачувале само у неким кућама, а на другим су их местима замениле *песмарице*, из којих по какав писмен човек чита сакупљеној породици јуначке песме.

Најрадије се читају косовске песме и песме о Марку Краљевићу.

По вашарима и саборима, око гуслара види се увек сакупљена гомила људи и жена, који с уживањем слушају јуначке песме. — И у свакој сеоској механи имају по гусле, у које гуди понеки мештанин или путник, те око себе скупи све госте.

*

Стари људи су упамтили из Маџарске Буне (1848 г.) ову песму, коју су неко време певали наши добровољци, вративши се са бојишта:

Зазвонила звона варадинска,
Зазорила зора од Сомбора,
„Солга-бирова“ поставио стражу:
Од Салаша па до Сентомаша.
Јад се чује из Новог Сада:
Где топ пали, по стотину свали.
Али шта је тамо на Перлезу?
— И тамо се љути бојак бије;
Бојак бије, по нас добро није.
Ту погибе Јанче Капетанче.
Мртва глава, језик проговара:
„Чувајте се, браћо, Дракулића,
Дракулића, несретнога сина,
Више с њиме војеват' немојте,
Он издаде логор на Перлезу“.

г) *Садашње уметничке песме.*

У сваком селу има по какав народни песник, који данас саставља песме. О њима се не води рачуна, као ни о њиним песмама. Али то је погрешка. Овде ћемо навести умне про-

изводе старца Петронија Продановића из Блазнаве, који је тако даровит, да о сваком догађају може спевати песму. На пр. кад су једном престолонаследник Александар и Краљевић Ђорђе посетили Тополу, Петроније, и ако тамо није био, по чувању је певао ову песму:

„Станте, браћо, да се нагледамо,
Каква тама иде путем сама?
Од белог града Београда,
Што је наша престоница млада.
А из таме нешто појекује,
Силна јека од аутомобила.
Иде тама, али није сама,
Он' нам носи два сокола сива,
Оба брата, два Краљева сина,
Отаџбини мила омладина,
Млади Ђорђе и с њим Александре.
Оде тама друмом широкијем,
Право, здраво, уз поље врачарско,
До Торлака и Бела Потока,
Под Авалом, високом планином,
И још даље, срцу Шумадије,
— Ђе но јесте гнездо соколово —
До Тополе, села поносита,
Да обиђу своју бабовину,
Ђе им бабо зида задужбину,
Задужбину, свету белу цркву,
На Опленцу, на гори зеленој,
Одакле се на далеко види,
На далеко преко Шумадије.
Нек се сија од сад за до века;
Нек' се пева часна летурђија,
А у славу Бога милоснога,
А за здравље нашег господара,
Краља Петра Кара-Ђорђевића,
И његове дичне фамилије,
С покој душе старих родитеља
И ђеда му, вожда Кара-Ђорђа,
Неумрла, голема јунака.
Мили Боже, почуј наше гласе!
Моли ти се Србадија млада.
Поживи нам, мила Господара,
Да достигне славу Душанову!

5 јуна 1911.

*

Кад му је умрла кћи Миросава од срдобоље, после неког времена, копајући башту и у њој смотрив Мирину ружу, Петроније јој је певао ову песму:

Лепа ружо, цвеће омиљено,
 Срце моје болно уцвељено,
 Што те гледам место Мире моје.
 Мира ти је место изабрала,
 У баштици тебе неговала,
 Око тебе миле песме вила,
 Наше беле дворе веселила,
 Милој мајци десна рука била.
 Гледаш ружо, што ти Мире нема!
 Ми смо лепу Миру изгубили.
 Мира нам се давно преставила,
 Прежаљене дворе оставила,
 Младо тело земљи поклонила,
 Рајску душу Богу на истину.
 Лепа ружо, да л' си разумела?
 Кад је лепа Мира боловала?
 Кад Бог пусти велику морију,
 Бољезану, страшну срдобољу,
 Бољезана никог не штеђаше,
 Младо, старо — много обараше.
 Тад' је лепу Миру покосила.
 Код Мире се прво појавила,
 Ружо мила, мене преварила.
 Мишља' јунак да ће' нако бити,
 Као што сам негда запамтио.
 Ја сам двапут од ње боловао,
 Без лекова живот ми остао.
 На то сам се, ружо, лакомио,
 Да ће лепа Мира оздравити.
 Не умедо' лека потражити,
 Већ ја тражи' природне лекове,
 Као што сам јадан научио:
 По земљици биље потражио,
 Лепој Мири за лек доносио.
 Лепој Мири ништа не поможе.
 Мили Боже, нек' је воља твоја!
 Лепа Мира, то су дари твоји,
 Што си ми је негда даровао.
 Тело било, па се преставило,
 Душа дошла и натраг отишла.
 Место песме, да је Мира вије,
 Стара мајка често сузе лије.
 Зато, ружо, почуј моје гласе,

Носи мирис небу у висине,
 У висине до божјег престола,
 До престола и до рајских врата,
 У рају ћеш лепу Миру наћи,
 Од мене јој понеси поздравље:
 Нек' се теши, нек' не плаче на ме,
 Нек' опрости грехе моје грдне,
 Као Господ што нама опрашта.
 И кажи јој, што сам погрешо,
 Те је нисам јадан излечио.
 Кажи Мири, нека бере цвеће,
 Нека бере, нека плете венце;
 Нека плете, нек' се мене нада,
 Скоро ћу јој у походе доћи!

10. априла 1911.

*

Старац Петроније мрзи свађу. Кад га ко у кући увреди, он му напише писмо, у коме му све разложи, шта ко треба и како треба у кући да ради. — Много поштује оне, који цене његове песме, а клони се оних, који га исмевају.

Чича-Петронијев сестрић, *Милушин Пантелић* из Блазнаве, има такође песничког дара. Он пева уз гусле јуначке песме, које запамти одмах чим их прочита или их од некога гуслара чује. Он и нове песме ствара по угледу на народне јуначке песме. За предмет узме по неки догађај из садашњости, као на пр.: изборе, долазак гласачке војске у групама на биралиште, чуваре кутија, па крађе и т.д.

Овде наводим једну његову песму, у којој се опева поход пласковачких (т.ј. из Пласковца) лопова у Љубичевце:

„Послушајте, браћо моја драга,
 Послушајте, да ви песму кажем.
 Дигоше се три добра „трговца“,
 Три трговца из села Пласковца,
 Па пођоше да „купују“ овце.
 Једно беше Ракић Костадине,
 А са њиме Николица мали
 И Милоје јогумица стара.
 Јасеницу пребродише реку,
 Кроз Блазnavу здраво пролазише,
 Манастиру цркви долазише,
 Па одатле гори Гаревизи,
 Гаревизи, зеленој горици.
 Ту су сели, те се одморили,

И овако јесу говорили:
 „Ајдемоте селу Љубичевцу,
 Нашим побри Милоју Пењачу!“
 Па одоше селу Љубичевцу,
 Своме побри Милоју Пењачу.
 У лијепо доба долазише,
 На акшама међу јацијама.
 А Милоја код двора не беше,
 Само беше Пењачева љуба.
 Костадин јој добро вече виче!
 Она њему приватила здравље:
 „Здраво да си Ракић Костадине,
 Од Пласковца села питомога!“
 А Костадин њојзи говорио:
 „Ој Анице, мила сна'о моја,
 'Ајде иди комшилуку своме,
 Те ми зови побратима мога,
 Побратима Васу Чутураша.
 Нека дође твом бијелом двору
 И поведе побратима Ранка!“
 Кад Аница саслушала речи,
 Она оде комшилуку своме
 И дозива Васу Чутураша:
 „Ој девере, Васо Чутураше,
 'Ајде о'ма мом бијелом двору,
 Зове тебе Ракић Костадине,
 Од Пласковца села питомога“.
 Кад Васачко саслушао речи,
 Он дозива побратима Ранка
 И одоше Пењачевом двору.
 Ту нађоше Ракић Костадина
 И са њиме оба побратима.
 Руке шире, у лице се љубе.
 Проговара Ракић Костадине:
 „Чујеш Васо, мио побратиме,
 Знаш ли, побро, што сам долазио?
 Ја сам чуо и људи ми кажу:
 У вас има добрије' оваца;
 Да ми дадеш десет, петн'ест брава,
 Даћу тебе тридесет динара!“
 Ал' говори Васо Чутураше:
 „Овде има добрије' оваца,
 У нашега Триуна Ерића“.
 Аница је вечеру донела.
 Вечераше, напише се пића,
 Па пођоше Триуновом двору.
 Путуюћи Васо говорио:

„Чујеш, Ранко, мио побратиме,
 Иди, побро, Триуновом двору,
 Те почувај на вратима стражу,
 А ја одо' тору и овцама“.
 Васо јесте тора отворио,
 А Аница истерала овце,
 И скинула звоно са оваца,
 И дадоше Ракић Костадину.
 Није шала, браћо моја драга,
 Није шала, двајес' и пет брава,
 Отераше кроз гору зелену.
 Ал' потоме, браћо моја драга,
 Сан уснила Триунова љуба,
 Да се њојзи покрадоше овце.
 Сан уснила, па се пробудила,
 Пробудила, па се уплашила.
 Она виче свога господара:
 „Ој Триуне, драги господаре,
 Ја сам ноћас чудан сан уснила:
 Да су нама покрадене овце“.
 Кад је Триун саслушао речи,
 А он скочи од земље на ноге,
 Нема каде опанке да тражи,
 Па он оде тору и овцама.
 Ал' у тору оваца не беше!
 Триун оде комшилуку своме,
 И повика из грла бијела
 Свога брата, свог Кику Милана:
 „де си Кико, мој брате рођени?
 Наше с' ноћас покрадоше овце!“
 Кад је Кика разумео речи —
 Кика јести мегданџија стара,
 Па он увек већ обувен спава —
 Он узима пушку гарабиља,
 Па у поље они истрчаше
 И мислише куд ће и како ће,
 Јер не знаду куд одоше овце.
 Па низ реку они отидоше,
 У Страгаре они долазише,
 Петковици, а државној брани.
 Ту је била страгарачка стража,
 Па и' она јесте оставила
 И Триуна јесте познавала.
 Триун стражу јесте упитао:
 „Чујете л' ме, страгарачка стражо,
 Моје с' ноћас покрадоше овце.
 Да нијесу туда протерате?“

Њему стража тијо проговара:
 „Нису овуд' протерате овце.“
 Кад је Триун саслушао речи,
 Мисли, јадан, куд ће и како ће.
 Па уз реку лево окренуо,
 Црногорским¹ кућам' долазио,
 Дван'ест сати ноћи јесте било.
 Ништа с', брате, ноћу не чујаше,
 Само ветар кроз гору ђарлија.
 Триун пође манастирским путем,²
 Па он седе те се одморио,
 И овако јесте говорио:
 „вала Богу, 'вала јединоме,
 Куд се моје отераше овце?“
 Мало време затим постојало,
 Ал' ето ти Ракић Костадина
 И са њиме оба побратима,
 И терају Триунове овце.
 Напред иде Ракић Костадине,
 Једну овцу води у конопцу.
 То је овца Иве Црногорца.
 Триун стоји на друму широком.
 Ал' Костадин иза гласа виче:
 „Ко је ноћас на друму широком?“
 Триун њему јасно одговара:
 „Ово јесте страгарачка стража.“
 Ал' Костадин њега познавао
 И своје се јаду досетио,
 Па он узе свога револвера,
 На Триуна ватру оборио:
 Трипут креше својим револвером,
 Али њему упалити неће.
 На путу се Триун препануо,
 Костадина за прси 'ватио,
 Понеше се по широком путу.
 Кад то веде³ Николица мали,
 А он вади великога ножа,
 Па са леђа нападе Триуна.
 Кад то Милан јесте сагледао,
 Да му 'оће братац погинути,
 Грли, љуби свога гарабиља:
 „Пушко моја, лаки цевердане,
 Немој мене с ватром преварити,

¹ Куће насељених Црногораца у Страгарима.

² Тако пева Милутин.

³ Тако, по овд. нар. говору.

За око те ни питати нећу.“
 Па он пушки ватру оборио.
 Пуче пушка, не остала пуста,
 Те Николи покварила уста,
 Ни жива га земља не дочека;
 Он пода се руке прекрстио,
 И земљицу црну пољубио.
 Уватише Ракић Костадина,
 Везаше му наопако руке,
 Турише га на велике муке,
 Стадоше га ударати тешко
 И овако њему говорише:
 „Костадине, курјачино стара,
 Плаћај овце што си подавио!“
 Оде Милој', весела му мајка.
 Ал' потоме, браћо моја драга,
 Милан одма' иза гласа виче,
 Те дозива браћу Црногорце.¹
 Црногорци ка'но горски вуци,
 До'ватише свијетло оружје,
 Они трче њему по авазу.
 Код оваца поставише стражу.
 Костадину Црногорци кажу:
 „Костадине, курјачино стара,
 Доста јеси покрао оваца,
 Дође време сада све да платиш,
 Више нећеш кући да се вратиш.“
 Па је Триун поставио стражу,
 Да чувају Николу и овце.
 Костадина други отераше,
 У Страгаре у затвор бацише,
 Код затвора стражу поставише;
 Председнику ноћу долазише,
 Долазише, па га пробудише,
 Казаше му кано што је било.
 Кад је Срећко разумео речи,
 Пандурима јесте говорио:
 „Да чувате пред затвором стражу,
 Док питоме тице² запевају
 И заруди зора на истоку,
 Ја ћу рано устати и доћи.“
 Кад ујутру зора забелила,
 Председник је рано поранио,
 У општину јесте долазио,

¹ Досељеници страгарски из Црне Горе.

² петлови.

Пандурима јесте говорио:
 „Доведите Ракић Костадина!“
 Доведоше Ракић Костадина.
 Ја какав је јадан и жалостан:
 Бело му је потамнело лице,
 Црна га је покапала крвца.
 Срећко пита Ракић Костадина:
 „Шта си тако љуто сагрешио,
 Те су твоје савезане руке?“
 Сузе проли Ракић Костадине,
 Сузе проли, овако говори:
 „Председниче, селски старешина,
 Све ћу тебе по истини казат’:
 Ја имадо’ још два побратима,
 Ми одомо¹ цркви, манастиру,
 И тражимо¹ да купимо дрва,
 Вратимо се¹ путем манастирским,
 И сретомо¹ Триуна Ерића,
 А и Милан код њега стајаше;
 Туна одма’ заметусмо кавгу,
 Они мене руке савезаше
 А Николу с душом раставише.“
 Срећко слуша кад Ракић говори,
 Па позива Тришу и Милана,
 И њих пита све како је било.
 Онда зове својега пандура:
 „Вересићу, весела ти мајка,
 ’Ајде терај Ракић Костадина,
 Па му мало попритегни руке!“
 Радован је њега послушао,
 Костадину савезао руке.
 Мало затим време постојало,
 Костадину муке одолеше,
 Па он моли општинског пандура:
 „Отвори ми на ’апсани врата,
 Води мене Срећку председнику.“
 То Радован јесте учинио
 И Ракића Срећку одводио.
 Сузе проли Ракић Костадине,
 Сузе проли, па Срећку говори:
 „Дреши, море, моје беле руке,
 Оне мене обе отпадоше!“
 Срећко њему тијо одговара:
 „Костадине, јогумицо стара,

¹ То су све облици пређашњег свршеног времена, како се у тамошњем народу говоре. Ур.

Јеси л’ покр’о Триунове овце?“
 Костадину муке одолеле,
 Председнику јесте казивао,
 Како покр’о Триунове овце
 А са своја до два побратима.
 Костадин је дело признавао.
 Потом су га даље спроводили,
 На робију њега осудили!
 Видите ли, браћо моја драга,
 Ко је кривац, главом нека плати,
 Правда нек’ се код свакога врати.

2. Приповетке и приче.

Највише приповедака у Краг. Јасеници знају старији људи и жене. Оне се приповедају уз месојеђе и Белу Недељу. Младеж их радо слуша и памти.

Понеки пут, да би увече застрашиле и ућуткале немирну децу, бабе причају страшне приче, а деца одмах беже у постељу и завлаче главе под покриваче.

Приповетке и приче разликују се међу собом по томе, што приповетке постају из садашњег живота, а приче су наслеђене од старијих. Кад неко прича приповетку, он зна лица, која се у њој помињу и место, где је догађај био; док се то у причи не зна.

Ево неких *приповедака*:¹

Нису погрешили.

Газда Мирко се сматраше у селу као лопов. Код њега морају и момци красти. Једне јесени је сушио шљиве и најмио четири момка, одредив им приличну надницу. Разуме се, да је момке ваљало хранити. Али газда Мирко не беше у томе издашан. Чак је мислио, да ће и њега момци хранити туђим јаловицама, јер сам већ беше остарио да их лови. Једно вече каже газда Мирко момцима, да му у селу нађу најбољу јаловицу и да је донесу, уреде и на ћевап исеку, па кад буде готово, да и њега зовну, биће им друг.

Момци се зачудише, али се брзо прибраше, јер су знали, какав им је газда. Обећаше, да ће налог извршити. Газда Мирко отиде и леже, али није вечерао, јер мишљаше, да ће га момци звати на ћевап.

¹ И приповетке и приче саопштићемо слободно, књижевним језиком, а где је потребно навешћемо народне изразе.

Момци су се дуго разговарали о томе, куд ће у лов. Напоследку смислише и отидоше у најближи тор. Изберу најбољу јаловицу, уреде и испеку, па зовну газду на обед.

Кад сутрадан види газда, да су заклали његову јаловицу, изгрди момке. Али они му одговоре, да су извршили његову наредбу, јер у селу збиља боље јаловице нема. А газда, ако је незадовољан, нека их тужи.

Газда Мирко се јетко насмеја и ућута.

Како је газда Мића увидео, да му је жена оздравила.

Газда Мића је имао тако лепу жену, да му је сваки зави-део. Он је то врло добро знао, зато ју је брижљиво чувао. Али му се она једном опако разболи и једва оста жива. Неке је другарице саветоваше, да ипак отиде у оближњи манастир, да јој се прочита молитва. Она на то пристаде, а и Мића кабули и готов је на све, само нека се жена опорави. Идућег празника имао је бити сабор код тога манастира, и кад дође тај дан, газда Мића упрегне коње у кола и седне са женом и њеном комшиницом, и пођу у манастир. Пред манастиром је била велика узбрдица и Мића сиђе с кола и мало позаспа, али од жене очију не одвајаше. Она пак, мислећи да је муж не гледа, извади огледалце и погледа се у њему, па узне дотеривати косу и веђе. Кад то смотри газда Мића, истрча те стаде пред коње, ухвати их за узде и окрену натраг.

— Где ћеш их сад, шта ти је? чуди се жена и пита Мићу.

— Ајдемо кући, кад си здрава, пост ти твој! За тебе није молитва! Знам ја шта тебе вали!

И тако се вратише натраг у село.

Учинила добро дело.

Милошева башта са купусом, паприком и празилуком била је до „старе“ воденице. Воденичар је имао многе кокоши, које су чиниле по башти велику штету. Иза Милошеве баште била је башта његова стрица Јове. Беше сушно лето. Једва се чекаше да падне киша, да се поврће по башти опраши. И паде плаха киша, те натопа добро земљу. Дуже се Милошева стрина (Јовина жена) Даринка са мотиком, да опраши башту. Јест, али ето ти воденичаревих кокошију јатомице на тазе земљу, да купе глисте и буице, и чепркајући почеше да кваре поврће. Види Даринка, да прашењем горе уради. Али, што би, би. Док је мислила на штету, која ће јој бити учињена, сину јој у глави врло оштроумна мисао: ако би опрашила и Милошев купус уз воденицу, кокошке би се тамо преместиле. Дивна мисао! — Што је смислила, то и уради. Кокошке се

заиста преместише. Са радошћу узне по свршеном послу мотику на раме и пође кући, зовну од плота јетрву Раду своју комшику:

— Еј, кеко!

— Чујем — одазва се Рада.

— Ја идо' у башту код воденице, те опраши' купус; па како је и онај ваш траван, ја и њега опраши', јер имадо' времена.

— Баш ти 'вала — рече Рада. Ми и онако нисмо докони.

Рада је увече причала својим синовима „доброту“ Даринкину, а Милош је сутра дан рано ишао и видео „благодет“ од прашења. Кад се вратио кући и испричао стање, какво је нашао, свима је било јасно као дан: Зашто им је Даринка учинила то „добро дело“.

На испиту.

Приликом једног испита у сеоској школи, коме беху присутни местни свештеник и кметови, учитељ зададе једном ђаку да напише на табли овакву реченицу: „Кметови коње опасли попину ливаду.“

Ревизор и поп приметише смисао реченице, неприметно се осмехнуше и међусобно погледаше.

Међутим кметови радосно подиглоше главе и ујагрише очима у ревизора. Радовали су се, што је ревизор сазнао, да и они имају коње, и то такве, који смеју чак и попину ливаду да грицкају!

Школска књижница и архива.

(Карактеристика села Пласковца).

У селу Пласковцу, које се рачуна у „забачена места“, приликом испита над ученицима затражи ревизор, да му учитељ покаже школску књижницу и архиву.

Учитељ се изненади таквом питању у оваквом месту, али се брзо прибра и приђе долапу, који је личио на орман за књиге, отвори га, извади два зелена бардака, пуна ракије, и рече:

— Ево, господине, ово једно је „књижница“, а ово друго „архива“. Овакве се књиге овде најрадије читају.

Из старе ревизије.

Ревизор стигао у школу, уморан и гладан, јер је неколико сахата јахао на коњу, па отпочео испит. Учитељ се уплашио, јер није ништа радио преко године. Али као прак-

тичан човек, он се постарао, да се ипак обезбеди. Наредио је, те је преко пута од учионице наложена велика вагра и постављено једно масно јагње на ражњу.

Отпоче читање. Ревизор мало слуша, а више гледа кроз прозор, како се тишти јагње. Час седи, час устаје, хода и повирује на прозор.

— Шта велиш, учитељу, масно, а?

— Добро је, господине, ја сам га бирао.

— Доста с читањем. Врло добро, децо! Питајте их нешто из историје.

Учитељ поче. Ревизор шета, извирује.

— Већ је поруменело. Јесте ли га давно приставили?

— Сад ће бити печено, господине.

— Питајте их нешто из рачуна!

Учитељ изведе дете на таблу и зададе питање. Ревизор дође до табле, погледа у задатак, па оде на прозор.

— Ала цврчи, муку му његову. Чак се овде чује!

— Нешто особито, господине!

Ревизор плуцну.

— Доста, господине учитељу. Деде само још једну песму.

Учитељ заповеди и деца развукоше:

— Свјати Боже. . . . Свјати крепки. . . .

— Врло добро, децо! Господине учитељу, задовољан сам с успехом, и ја вам благодарим на труду.

Затим му шану:

— Само се постарајте и за добру салату. . . .

Помогао му.

Било је то у старо доба. Дошао у школу ревизор и испитује ђаке. Ту је и председник, седи, трепље и помало гледа у ревизора. Ревизор беше нешто зловољан, али не и љут. Нема потребе, јер ђаци добро одговарају. Али председник мишљаше, да је ревизор љут на учитеља, што није радио, те једва чекаше да се пуне на одмор, да би га одбровољио и молио. Кад то би, приђе ревизору и дошапну му:

— Господине, наш је учитељ добар, дај му тројку, славе ти!

Он је сиромаш мислио, да је тројка најбоља оцена!

По свршетку испита ревизор у истини записа учитељу тројку. Председник приђе учитељу, пружи му руку и рече:

— Да частиш! Измолио сам, и дао ти је тројку!

Учитељ иронично одговори:

— Да частиш ти, председниче, што те ревизор послушао. Лепо си ти мени данас помогао!

Предала писмо исправно.

Једна сељанка дође у варошицу да преда писмо на пошту. Како је пошта била у то време затворена, она се дуго око ње мотала тамо амо, гледећи непрестано, кад ће се врата отворити, да преда то писмо. У томе наиђе неки ковач, шаљивчина, и упита је:

— Шта чекаш, снао?

— Ама 'оћу да пошљем ово писмо на пошту, па ево где је затворена — одговори она.

— Бог с тобом, снао! Пусту писмо у оно сандуче, па иди кући. Оно ће отићи, рече јој ковач.

Сељанка, чудећи се, зар и то може бити, завири у сандуче и спусти писмо, па погледа са свију страна да види, да ли може где испасти. Пошто се увери, да је писмо остало у сандучету, пође кући. Ковач пак видећи, да је то нека проста жена, хтеде се с њоме нашалити и рече:

— Да ли каза, снао, где ће ти га однети?

— Ја, богме, јок!

— Кажу и то, јер неће они знати, где да га носе — рече јој ковач.

Сељанка се поврати сандучету, наднесе се над онај прорез и викну:

— Чујеш, море, моје писмо нека иде за Београд!

Затим отиде са тврдим уверењем, да је исправно предала писмо. А ковач оста смејући се.

Колико има меса.

Неко достави полицији, да у једнога сиромаша има доста меса, а нема нимало стоке, од које би имао толико месо. Капетан га позове и узме на кратак испит:

— Је ли ти?

— Изволте, господине!

— Имаш ли доста меса у кући?

— Је л' ја?

— Тебе питам.

— Бога ми, господине, имам подоста.

— Ја чујем, да имаш око пет стотина кила меса у кући?

— Ако нема више, толико има сигурно — одговори он.

— А откуд ти толико?

— Дао ми Бог.

Капетан цикну:

— Лопузо, . . . ти си то покрао. Откуд ће у тебе, сиромаша, бити толико месо!

И викну пандура, да нареди, да се учини претража.

Сиромас се осмехну.

— Ама чекај, господине, да ти објасним, те да се уразу-
мимо. Имам два сина, потешки људи.... само у њих два има
150 кила меса. Ја — ви'ш колики сам.... А што имам бабу,
та би тек затегнула кантар.... Ако за то месо питаш — ето,
то ти имам. А другог немам ниједнога режња.

— Иди, носи те ђаво! — рече капетан и показа му врата.

Ђашино јело.

Народ по селима сматра, да је сељацима забрањено мр-
сити, па и њиховој деци. Међутим за господу и варошане мисли,
да им је много што шта допуштено да чине, па и да мрсе.

Једног посног петка доћи ће средски ћата кући домаћина
сељака. Како је било време ужини, домаћица му постави и
принесе сира, кајмака и јаја, да једе. Ђата поче јести, а деца
стала према њему, броје му сваки залогај и гледају, како он
једе мрсно, а они ручали хлеба и пасуља.

Једно дете привуче се полако, пружи руку на софру и
узе једно парче сира. Мајка га угледа, удари га по руци и рече:

— Немој, благо наји, да се данас поганиш!

Како је било ћати, што се већ „опоганио“ — то он зна.

Дрзак лопов.

Дође један лопов неком сиромашку и украде му петла
са седала. Сиромас то осети, па приђе прозору, отвори га и
повиче:

— Пустити петла а узми коку! (јер је имао више кокошију
а само једног петла).

Лопов се за час обрете у авлији, спокојно као у својој,
па поче да хвата и коку. Пошто је ухватио и њу, узео на руке
обоје, да види које је теже; али не нађе разлике. Допаде му
се обоје. Стога рече сиромашку:

— Ја одне' обоје! Штета их је раздвајати, кад су овакве!

То рекав ишчезе брзо из авлије, а сиромашак оста на
прозору, просипљући стотину клетви на лопова.

Памшиће га коњи.

Пође сељак у колима, да обиђе свој далеки род. Како му
је кочијаш много узео за вожење, сељак је у путу премишљао,
како би се с њиме што боље наплатио. Тамо амо, па не могаде
наћи другог начина, већ да се освети његовим коњима. Зато
добро одупре штапом и ногама за седиште и притисне што
је јаче могао, не би ли био што тежи, да коњи више запињу.

Кад се врати кући, рећи ће својима:

— Вала, плати' ли плати' али му се добро и освети'.
Памтиће ме коњи док су живи!

Божја казна.

У једној скромној сеоској кући живљаше срећно и за-
довољно Милан Недељковић, жена му Мица, син Милош и
снаха Јана. Између њих је била потпуна слога и узајамно
помагање у сваком послу.

Али живот се мења, било утицајем са стране било уз-
роцима из саме куће. Тако је било и у Милановој кући. У
души његове жене Мице појави се страховита сумња, која је
из дана у дан све више расла, док је једног дана није отво-
рено изразила. Мица изјави: да снаха Јана живи са зетом и
да од тога има већ и чедо у утроби!

Тај глас прострели све у кући. Одмах се промени по-
редак у њој и наступи раздор. Весела Јана кунијаше се: „Ни-
сам, мајко, на то ни помислила!“ Али Мица цичи као гуја:
„Како да ниси, кад сам ја видела својим рођенџм очима!“

Милан само хуче и хода по кући, очи му севају. Једва
чека, да дође Милош... И Јана је знала, шта ће тада бити.
Зато се бављаше најрадије по авлији. У том дође и Милош.
Кад је све чуо, поверова мајци и излети у авлију са исуканим
ножем. Брже га укрсти пред Јаном.. и она, веселница, паде
мртва на земљу са својим чедом.

Кад човек изврши своје, онда, разуме се, и Бог чини
своје: Мица одмах полуди, а Милош никад сана не имађаше.
А весела Јана, ако има раја, сигурно је у њему.

Добро вино, само мало буђи.

Један човек, кога зваху *Буђа*, отиде неком свом прија-
тељу на славу. Ту је било још доста гостију. Кад је домаћин
донео вино, вајкао се код гостију: како му је вино иначе добро,
само „мало буђи“. Човеку Буђи беше то непријатно, мислећи
да га домаћин с тиме дира — тим пре, што је домаћин то
често понављао. Зато једва чекаше да иде кући. Пошто се
беше добро понапио, диже се иза совре и пође кући. Кад га
домаћин испрати на капији, он му рече: „Вала, пријатељу, ти
све викаше: мало Буђи, мало Буђи... али ја ти велим, да баш
беше доста Буђи“.

Да наведемо неколико *причи*.

Ако није, биће...

Пријела се сиромасу сланина, па отиде комшији и за-
моли га:

— Молим те, дај ми парче сланине, колико за лек. Ујело ми дете бесно пашче, па ништа му се не једе, до мало сланине.

— Шта велиш, грдан? Кад га је то ујело? За шта га је ујело? — зачуди се овај.

Сиромах ушепртљи:

— Ама... овај... није га још ујело, али... онај... много псето режи на њега и до сад га је ујело посигурно.

Комшија се осмехну и одвали му парче сланине као опанак — „колико за лек“.

Страдао к'о ђаво.

За ту пословицу везана је ова прича. Неки човек запињао гвожђа свако вече пред кокошарником, да би ухватио лисицу, а ђаво би му свако вече долазио и гвожђа одапињао. Човек се реши, да мотри на онога, ко му то ради, и зато се у близини сакрије. Кад би око пола ноћи, дођоше два ђавола и један од њих приђе гвожђима и одапе их, а други ђаво ће му рећи: „Море, да зна онај човек, па да остави код гвожђа глогову грану, ти би се ухватио у гвожђа и био би умлаћен“. То је човек све чуо, и сутра увече остави код гвожђа глогову грану, и те се ноћи ђаво ухвати, па га човек у јутру умлати. И тако ђаво настрада.

Два се добра никад не могу састати.

Једанпут пође Бог са Светим Арханђелом да путују по свету, па тако идући опазе на једној њиви да жње једна девојка, а тамо даље на другој њиви да лежи један момак под крушком. Они га упитају, зашто лежи под крушком, а он им рече, да лежи, не би ли му пала крушка у уста. Онда ће рећи Бог Светом Арханђелу: „Ево, овај ће момак узети ону девојку што жње, за жену.“ А Св. Арханђел упита Бога: „Зашто ова лештина да узме онаку девојку?“ „Зато, вели Бог, што ће она да га рани. Два добра не треба никад саставити“.

Не причај све што видиш!

Путовала два друга и смотре на једном дрвету обешена човека. Један се од њих зачуди и упита другога:

— Ко ли обеси онога човека?

Онај други не хте ни да се осврне на обешенога, већ одговори:

— Ја ништа не видим.

Кад дођу у оближњу варош, поче онај први причати свуда, како је видео обешена човека. Чује за то власт, и стаде да трага, узевши на одговор онога, што је причао, да докаже,

где је човек обешен и ко га је обесио. Он одговори, да само зна место, а не зна убицу, и позове се на друга, с којим је путовао, да му то потврди.

— Јок, ја нисам ништа видео — рече други.

Тада власт ухапси првог, као кривца, да је он обеско човека, и спроведе га суду, да му се суди за убиство.

Дакле, не причај све што видиш!

Бекријски срећа.

Састало се повише људи у воденици и мељу своје жито по реду, како је ко дошао. Један од њих је био пијаница. Како је напољу падала велика киша, они су седели и разговарали о свачем, па дође ред и на бекрије. Пијаница их одмах узме у заштиту, говорећи, да бекрије имају необичну срећу и да се за њих и сам Бог стара. Док је он још по што шта преклапао, почне воденички камен помало да заостаје. Пијаница брже прекиде разговор и отиде на кораб, да види, шта је. Кад тамо, а оно, једно буренце донела вода, па га наднела над букву и затворила уста од ње. Пијаница узме буренце, отвори га и примирише. „Боже, је л' могућно, па у њему има ракије?!“ — Накрене га, те се напије, па га загрли и с њим право у воденицу.

Наравно, чуђењу и смејању није било краја, и сви морадоше признати, да се за пијанице и Бог стара.

Баба и гаврани.

Спавала баба у шуми и хркала. Угледају је два гаврана и долете ближе њој. Кад чују хркање, помисле, да је баба отворена и да ће умрети. Договоре се, да један отиде за лековиту траву, којом ће јој затворити ноздрве, а други дотле да чува стражу, да не би у нос што ушло. Тако и ураде. Али једна муха слети баби на нос. Гавран је кљуне, а баба се тргне, те се преврне и зевне. На то се гавран поплаши и брзо се окрене гаврану лекару, који је у кљуну носио траву, па му рече: „Еј, побратиме, јадни ти лекови, пуче баба још на једном месту — с њоме је свршено, лека јој нема!“ Потом оба одлетеше, а баба остаде и даље спавајући.

Зашто је народу рђаво?

Била два брата, па се једном препирали: шта би који радио, да је цар? Један је рекао: да би народ везао ликом и опутом, а други је рекао: да би цео свет обогатио. Како се нису могли споразумети, реше се, да бацају коцку. Тада добије за цара онај што воли да веже народ ликом и опутом. И зато је сад народу тешко.

Зло је, кад народ ћуши.

Једном некакав цар пошље свога војводу да види, како је по народу. Војвода прође свуд и осмотри, па се врати цару и јави му, да је народу тешко и да се дере. Тада цар рече: да се народ још више стеже и да се још већи терет на њ навали. После опет прати војводу, који донесе исти извештај. Цар опет удари још веће намете. Кад војвода отиде трећи пут, врати се радостан и рече цару: „Господару, сад је све добро, народ ћути!“ — „Е, рече цар, трчи, скидај терете, сад народу није добро; он мисли нешто крупно!“

Како се парничари воле.

За време једне велике летње суше народ се беше много забринуо, шта ће бити ако за који дан не падне киша. Понеки се договараху, да чине и богомољу.

Једнога дана Бог их обрадова и киша паде у изобиљу. Сваки је хвалио Господа.

Стари Митар за време кише спаваше. Пошто се пробуди, упита сина:

— Пада ли, синко, киша и у реци, на нашу башту?

— Пада — одговори син.

— То је врло добро, сине. То вреди паре. Но, види де, да ли пада и на Томића башту?

— Пада, оче, и тамо.

Митар узврте главом и уздахну:

— Е, то не ваља! Како ћемо га онда победити?

Како се довија народ, да премести чиновника.

Био у старо време један капетан, који је све могао помоћи народу, али да му се плати. Ко му да вола или краву, ослобађа се војске, а ко је сиромах, он служи. Један сељак се реши, да отиде до министра, да му се на то пожали. Чим уђе у министарску собу, викну:

— Помаже Бог, газда!

— Бог ти помог'о, сељаче! А што си дошао?

— Ја, вала, дотер'о мало жита, па сврати' да видим, шта ти радиш.

— Ето, сељаче, радим добро; водим народну бригу. Него, какве су вам власти?

— Па добре, газда! Нашем капетану лепо. Кога ослободи војске, даје му краву или вола, а сиромах иде те служи. Па и тешто, кад је сиромаш, нека га нек' служи, а капетан, кад тако уме, нека је жив и срећан!

По повратку тога сељака, капетан је одмах добио премештај по казни.

Посну славу не цени без рибе.

Неки сељак отиде једном домаћину на посну славу мислећи, да се тамо добро наједе рибе. Али домаћин поче да доноси за ручак разне сорте пасуљева и кромпир, а рибе никако нема! Гост се узврполи и реши се, да иде другоме домаћину на славу. Зато се трипут брзо прекрсти вичући: „Боже помози! Боже помози!“ и устаде од стола, па отиде незадовољан.

Уз пут сврати код другог домаћина на славу. Кад тамо, и код њега као код првог: пасуљ и кромпир. И ту се прекрсти и захвали, па се дигне до трећег. Кад и код трећег исто то! Проба мало, али не иде. Зато устаде и опростив се с домаћином рече му на капији:

— Ама, како ви то славите без рибе. Ја не ценим ту славу ништа!

Домаћин му тада одговори: — Да си чекао, дошао би ред и на њу. Она је последње јело код мене.

— Не могу да чекам. Најео сам се, брате, сит разних пасуљева и кромпира, просто пукнућу. А да си прво донео рибу, имала би где стати. Сад ти цаба, да имаш сто кила!

Добро је, али и није.

За време владавине кнеза Милоша један великаш, идући по народу, на једном збору саветоваше га: како сваки треба да ради свој посао а у туђ да се не меша, па и своју децу тако да упутити, те да буду: сељачки синови — сељаци, поповски — попови, чиновнички — чиновници! И онда ће бити срећа и за народ и за државу.

Народ слуша и одобрава, али на то ће устати један сељак, па ће рећи:

— Све је лепо, господине, што нам тако дивно причаш и учиш нас... Само реци нам: шта ће бити капетанови синови, кад их он има два, а оба су луда? Да ли ће и они бити капетани и коме ће они капетановати?

Великаш само слегну раменима и ућута.

Жуљ од шерета.

Седео нови ћата у кафани за столом са неколико сељака, па немајући друга посла, пошто је част попио, почео је загледати своје беле руке тако намерно, да сврати на њих пажњу околних. Тек ће један сељак рећи:

— Море, ћато, баш ти од кад остави мотику, имаш беле руке, па још без жуљева; а види, како ми сироти радимо!

То рекав, изнесе своје дланове са жуљевима дуж целе судланице и обрати на њих пажњу свију присутних.

— То није ништа, вели ћата, пази, и ја имам овде на прсту жуљ од терета, па ми некако незгодно! — и показа жуљ свима.

Тада ће један сељак рећи:

— Море, ћато, ми видимо, да се ти хвалиш са тим рукама, али знај, да те тај мали твој жуљ од терета може отерати на робију, а наши жуљеви од мотике не могу никад.

Сељаци се насмејаше и потврдише да је тако, а и ћата немаде куд, већ устајући слеже раменима и рече:

— То је, вала, баш цела истина, што си рекао!

И оде, човек, забринут.

Бекрија и збор шрезвењака.

У сеоској механи ујутру сео бекрија и поручио пола кила ракије, пошто се прво споразумео са механцијом и сео за нарочити сто, за којим се само пије „на вересију.“ У то му приђе један сељак и упита га:

— Зар ниси чуо, да је ономад на збору у Крагујевцу решено, да се не пије ракија?

— Ја, Бога ми, нисам чуо, а и да сам, то решење за мене не важи! — одговори бекрија.

— Зашто не важи?

— Ето зато, што ја имам свога „председника“ (бекријског друштва), а он није никакав позив за тај збор добио. Да је то тако важно, разуме се, да би о томе био извештен и мој председник, као првак, и он би опет о томе мене известио, јер сам му ја одборник (у томе друштву и послу) — те би сви ми следовали њему и поштозали његово решење. А овако кад нисмо позвати, дај да пијемо до другог збора.

То рекавши накрену полулитрењак и попи „на душак“.

Не ваља му девојка.

Просио један девојку за сина, па му се није допала. Тада га „наводација“ упита:

— Јеси ли бегенио девојку?

— Нисам.

— А што?

— Не ваља!

— Гле ти њега! Отиди на бару, те се прво огледај, да видиш како ти изгледаш; па онда оцени: је ли лепа та девојка, или није.

Ко ће бити мечка?

У старо доба један веселац човек увек би на свадби представљао „мечку.“ Како је то лепо знао, људи су га на то гонили и у њему уживали. Али једном га неки понуди, да буде кум. Тада он одговори:

— Знам, вели, да будем кум — то је лепо; али, ко ће вам онда бити мечка?!

Што зовеш мртве људе?

Један домаћин славио Кузмана и Дамјана, па на коњу однео колач у цркву. Пошто је сломио колач, пође натраг, кући. Али у путу му се коњ поплаши, врдне с пута у неку јаругу, у којој је било трње и гљиб (нанос). Пошто се није могао избавити, стане се гласно молити Богу и призивати Св. Кузмана и Дамјана, да га спасу. Чује то један сељак, па ће му рећи:

— Што зовеш у помоћ мртве људе, кад ти никад доћи неће?! Него ти зови Петра Маричића — ено га горе у њиви — па ће те спасти. Иначе по твом Кузману и Дамјану никад колач кући однет' нећеш!“

Домаћин га је послушао и био избављен.

Прича о пушовању једног сељака рабације у Београд.

Као шала о простоти и неразумевању у вредност новца код негдашњих јасеничких сељака, прича се ова прича. То је било у старо доба. Један сељак из Јасенице потера кола брашна у Београд, да прода и за добивени новац да купи соли. Како своја дрвена кола није подмазао, она су путем много шкрипала. Срећу га путници па питају:

— Што ти, пријатељу, скиче кола?

— Нису од једног дрвета, па се позавађала — одговори рабација.

Кад је ушао у Београд, питали га варошани:

— Шта ти је, сељаче, у колима?

— Осовине! — одговори он.

— Шта ти је на колима?

— Брашно.

— А је ли чисто?

— Није, бога ми, поганио га коњ, кад сам га вро.

— Па кад је тако, да ти га платимо педесет пара оку (0,25 д.).

— Нећу, вели сељак. Да ми га платите грош (0,20 д.) оку.

Варошани наравно пристану и узму му брашно по грош оку. Пошто му плате, сељак оде за со.

— Пошто дајеш, газда, со?

— Тријест пара (0.15 д.), сељаче, оку!
— Немо, вала, да ти дам грош за оку.

Погоде се и сељак плати по грош оку, па пође кући.

Уз пут сврати у још једну радњу, те затражи да купи на ћурка самар, на петла узду и памучну лулу. Пошто му то нису имали дати, попсије газду, што није сортирао радњу, па се врати кући весео, што је купио онолико ока соли, колико је отерао ока брашна. А то је и желео.

Шљиве народне и државне.

Отишао један сељак (из Пласковца) у јулу месецу у варош. Пошто је свршио посао, седне за сто у кафани и нешто мишљаше. Тада га један варошанин запита:

— Имате ли шљива, сељаче?

— Ми имамо, 'вала Богу, што је наше, а држава 'оће ли имати, видећемо!

— Како то, шта то значи? — запита га варошанин.

— Ето како, рече сељак. Ми смо омлатили белошљиве и црвењаче и од њих испекли ракију, сунули у бурад и сад чекамо благе дане и госте. То су *наше* шљиве. А на јесен, ако буде маџарки, осушићемо их и продати, па држави дати порез. Дакле, те шљиве су *државне*.

„Масарош“.

Седео у кафани у вароши лепо обучени сељак, а приђе му један комшија (из његова села) и запита га:

— Што си се данас тако обукао? Баш си ка' неки „масарош!“

На то се кикош наљути, јер је мислио, да „масарош“ значи: да је он упропастио неку масу, па поче за увреду градити тужбу, да га тужи.

Онај га пак увераваше, да није тако мислио, већ да је мислио: како је обучен, као да је наследио масу.

Али то није помогло. На послетку се умешају и други људи, те се они насуме, да названи „масарош“ добије 12 динара, па да онога не тужи. Он му их и да, те то народ попије.

Кад „масарош“ оде кући, види, да му је цркао најбољи бик у чаиру. Наравно да се после много кајао, што је тога дана беспослично а после је и друге учио, да мисле о својим пословима.

Не ваља му, ако смрди с репа. — Познати покојни „Чарлама“ из Доње Шаторње бавећи се у Београду послом, отиде на рибарски трг, да узме мало рибе и да је донесе у село. Пошто приђе кориту, узе једну рибу и принесе јој реп носу

да примирише, да ли смрди. На то ће му алас рећи: „Не мирише се, сељаче, риба с репа већ с главе!“ — Али му Чарлама одговори: „Ја знам, да она с главе већ смрди, али хоћу, да видим, да ли је то већ дошло и до репа!“

Порука Светом Клименти. — Док су Срби живели у кућама плетарама, врата су се отварају у поље. Једном, један сељак, који је славио навече у очи Св. Климента, испрати ноћу госте и затвори се с породицом у кућу да преноћи. Сутра дан пробуди се порано, да спрема ручак, али не могаде кућу отворити. Затрпао му смет (од снега) врата. Онда он од муке повика: „Климента, Климента, климаћеш ти око моје куће, ал' ти неће помоћи!“ — Кажу, да се много намучио, док је врата отворио.

Карактерне слицице за поједина села у виду шале.

За Пласковчане. — Једном Пласковчани отиду за девојку у друго село, где падну на конак домаћину. Пошто им се морала издавати вечера, било је због многих сватова постављено напољу. Како је био мрак, неки се досете да подвале сватовима, нарочито зато што су из Пласковца. Пошто су нашли бело сукно, скроје кружиће да изгледају као сланици и метну низ совре. Сватови су месо умакали у сукно и чудили се, како је нови пријатељ купио „неслану со“. Али кад су пипнули прстима, имали су шта и видети — само што је било доцкан!

За Коштражане. — Они хоће странцима на свадби да подвале на овај начин: пошто у својој земљи имају азбеста, метну га у купус. Како он јако личи на лој или сланину, а не може да се скуха, сватови кад наиђу на какав залогој, дуго га жваћу и бацају гунђајући, што је домаћин заклао маторог брава.

За Маслошевце. — Једног рђавог зимског дана имао се погрести неки човек, који није имао много родбине а био је сиромаш. Неколико његових пријатеља метну га на воловске саонице и пошто седну у њих напред, крену се ка гробљу. Пут је водио уз брдо, а нико се на мртваца није освртао. Кад су стигли на гробље, погледају на саонице, али — мртваца нема! Одмах се сете, да се он сасуљао из саоница и брже се врате да га потраже. Пошто га нађу у једној јарузи, кажу, да су му ударили неколико „штапа“ као казну, што су се око њега намучили.

Шале.

Шале се замећу између људи вршњака, обично Беле Недеље а и у другим приликама. Дакле, пригодне су. Оне улазе у састав самог разговора.

Ево неких шала:

- Да чујеш једну нову причу?
- Причај!
- Потерао један човек триста брава оваца.
- Па?
- Па их дотерао до једне велике реке.
- Па онда?
- А на реци био један велики балван.
- Па шта је даље било?
- Чекај, шта си салетео, док видим, могу ли све овце прећи, па ћу наставити.

*

Лек за зубобољу.

- Шта си се снуждио?
- Море, боли ме зуб!
- Ја знам сигуран лек.
- Кажу ми га, молим те, пропадох!
- Да говориш, што ја говорим.
- Добро, оћу!
- Кажу: „Милана (име лица) боли зуб!“
- „Милана боли зуб“.
- Кажу: „и Милана није ништа брига, што га боли зуб!“
- „И Милана ништа није брига, што га боли зуб“.
- „Вала кад тебе, Милане, није брига, није ни мене!“

*

- Шта си имао данас за ручак?
- Ја, вала, пасуљ. А ти?
- Ја супу и паприкаш!
- Е, мени супа досади.
- Што? Зар је тако често једеш?
- Јес', брате, врло често: Ускрс, Божић... Ускрс, Божић
- њу па њу!

*

Шала на здравици:

Ову чашу да пијемо за здравље несрећника: Петра Божића, Николе Словића, Алексија Јосића, бабе из Врнчана, Џоде из Крагујевца и Јоје из Брезовца — наша срећа а њима несрећа!

*

Шала за слепца на вашару.

Вођа слепцу: „Ама шта је ово, побратиме, те овако мало народа долази на овај вашар? Бога ми ћемо рђаво проћи!“
Слепац: „Сад и ја то нешто гледам, побратиме!“

Клешва новорођенчету (у шали).

- Кога си родила?
- Момка.
- Момак био до века!

*

Разговор о магарешу.

- Што се магаре дере?
- Што га бију!
- Није.
- Него?
- Магаре се дере кад је гладно. То му је плач. Али, дере се и кад је сито — то му је онда песма.

*

- Можеш ли, чича?
- Могу!
- А шта?
- Да пијем ракије!

*

- Еј, јадан ја!
- А што се јадаш?
- Кад ме неће нико да сажали, барем ћу сам.

*

- Кад во пије воду, на којој страни има највише длаке?
- Има више на оној страни где је реп.

3. Изреке и пословице.

Изреке и пословице говоре се уз реч, кад која затреба. Обично се најпре каже: „Што но вели тај и тај“, или: „Лепо наши стари кажу“.

Ово су најобичније изреке и пословице у Краг. Јасеници:

— *Ако знаш ти, оно, вала, знам и ја.* — Рече се човеку, који се прави да нешто зна више о коме предмету, него његови другови.

— *Ако нећеш ти њега, неће ни оно тебе.* — Рече се, кад се неко моли, да узме неку ствар, а он се устеже и неће.

— *Ако је изедена гибаница, остала је теписија.*

— *Ако је мека, мене је нека.* — Значи, ако та ствар не ваља, не мораш је узети.

Ако ти се каже: да скочиш одавде, зар би ти скочио?
— Каже се ономе, који учини што рђаво, па се правда, да га је други наговорио.

— Ама ћу му пиши крв на памук. — Каже се у претњи.

— А он ни одцелиши! — Прича се о неком, који ништа не зна.

— Ако хоћеш да створиш свађу у кући, кући чезе.

— Алал ти паре! — У здрављу да их потрошиш! — Нека ти је корисна стока! — У здрављу да се омрсиш!

— Ала си гадан! Да Бог да се такав и у свињама не опрасио!

— Ако мислиш скоро умрети, не иди у шућ свеш — боље иди у наше гробље!

— Башали ти то, и причај ком другом а не мени. — Каже се ономе, који хоће очигледно да лаже.

— Безобразан к'о стеница. — Рече се ономе, који не пази ни на обичну учтивост.

— Бије к'о из шопа. — Рече се за брва кад бије.

— Био би те, па ти не би дао плакати.

— Боље је, да ја чекам воз, него он мене.

— „Бравос“ се каже магарцу, кад добро узвуче уз брдо.
— Ова се напомена ставља ономе, који за буд какав рад каже човеку: „бравос!“

— Браћа су браћа, док спавају под једним губером; а чим су под два, онда су оршасти.

— Вала, нећеш се прославити. — Вели се ономе, који рђаво ради.

— Ваља се три џуш, да не изгори кућа на Божић. — Каже се приликом хрвања (да се ваља три пут похрвати).

— Варошка је свадба до подне варошка а после подне сељачка. — Каже се тако, што се варошани до подне држе реда, а кад се после подне опију, праве неред као и сељаци.

— Ваштај муње! — Значи: купи шта има твоје, па бежи.

— Види шо Бог! — Указује се претећи на нечији неправилан рад.

— Види, види мало боље, можда није тако! — Каже се некоме, кад прича оно, што није било.

— Ви слепца дарујте, а не питајте га, куда ће! — Рече се, кад се хоће да каже, да треба сваки да врши своју дужност, а за даље да не разбира.

— Вири к'о миш из рупе.

— Вук за вуком шрчи, а за псом неће. — Рече се неваљалом човеку, што иде увек са неваљалим а са добрим неће.

— Волим да си ти у мојој кеси а не ја у твојој.

— Вредан је за два лењи.

— Волим да ме неко зовне бекријом но владиком.

— Газда ти се репом закишио. — Рече се псу, кад без потребе на кога лаје.

— Где су ти они, што си их до сад побио?! — Каже се ономе, који прети убиством, а иначе је миран човек.

— Гледаш, да пољудиш свако црево. — Рече се прождрљивцу.

— Гори паре пред очима. — Рече се „дуванџији“ (пушачу).

— Госпођа — испуцаних пета. — Каже се жени сељанци, која се гради госпођом.

— Грош на руци лак као перо, а док се заради, сто кила тежи. — Каже се ономе, који не зна да цени вредност новца.

— Газда сам: где ми је лане стајала со, ове године стоји ми брашно. — Газда сам: имам пун кош шљивовице и о чивилуку пун пиштољ сока. — Вели се у иронији на „газдалук“.

— Да ви се свеш не укорева. — Каже се немирној деци, да би била мирна.

— Да те ја тражим, ти не би дошао. — Да си кадар да ми помогнеш, ти би бежао. — Рече се деци, која привирају око каквог посла и сметају, а нису кадра, да што помогну.

— Да ти очисти једно „вакело“. — Рече се ономе, који је што рђаво учинио.

— Дај ми ракије а хлеба не, непријатељ си ми. — Каже се зато, што ракија отвара апетит за јело.

— Да'ко и ја некад заимам, па ћеш од мене тражити, а ја ћу се правити глуп и шашав.

— Данас за гоштво, а сутра на вересију.

— Девојка, пуна кола ђубрета. — Каже се за девојку ђубретару.

— Дижем до Шаре, сипам до шаре. — Рече онај, коме се приговара да једе много, а он је међутим јунак, јер може велики терет носити, па и уз велико брдо, као Шар-планина; али кад седне да једе, једе дотле, док не угледа шару на дну чанка (све поједе). Дакле, много носи, али много и једе.

- *Добар је човек тек онда, ако има добру мисао.*
 — *Дојакo би ождребио коња.* — Кажe се онеме, који се негде пошлe и дуго се забави.
 — *Долази ли ти то свакад?* — Пита се онај, који чини чудновате испаде.
 — *Донеси Београд, па да запалимо наше село.* — Рече се онеме, који прича што повољно о вароши а куди село.
 — *Док се закопштим — имаћу.* — Значи: док стекне.
 — *Добро кад ошта жив!* — Кажe се онеме, који се хвали да је једва свршио неки иначе лак посао.
 — *Добро, видим колико је сати.* — *Видим своје „добро јутро.“* — Вели онај, који види своју очигледну пропаст или зло које ће га снаћи.
 — *Дуван је мир у кући.* — Кад пушач има дувана, кућа је мирна, а кад нема, он виче и прави немир.
 — *Док те ударим, неће ти лако бити.* —
 — *Док се риба подели, главе разбијене.* — Кажe се, да се означи, како се код нас Срба сваки посао с кавгом свршава.
 — *Да му није учитељ умро, још би учио школу.*
 — *Да ми је твоја плаша а моја памет, онда би добро било.*
 — *Док се прави не потера, не може се крив пронаћи.*
 — *Добар је! Алал му вера. Да Бог да, да му се пије за душу!* —
 — *Докле дете носи дроњке у устима, дошле не зна ништа.*
 — *Да си здрав к'о мој белов под амбар (пас).*
 — *Ђаво си ти, ама ђаво сам и ја.*
 — *Знаш доста, да си жив и здрав.* — Вели се онеме ко зна и оно што треба и што не треба.
 — *Запињеш, као да иштураш конопце.*
 — *Злим браву зла паша не гинe.*
 — *Зао горим упршио торбу.*
 — *Заваде се црева а некмоли људи.*
 — *За годину дешету нема празника* (мора се сваки дан гледати).
 — *Живим се курјаку реп не мери.*
 — *И курјак не краде у свом месту, већ иде у шуђе.*

- *И Цитанин барем ђумур троши, а ти узимаш паре цабе.* — Вели се онеме, ко долази без муке до новца.
 — *Иза нокша да извадим мало, и то би људе завадило.*
 — Вели онај, који је вешт да завађа људи.
 — *Иглу види а кошару не види.* —
 — *И ша црква нека има асну од мене.* —
 — *И вода жубори па ућуши, а некмоли људи.* —
 — *И бео коњ једе зоб.* — Кажe се за старе људе, да и они „по штогод“ могу урадити.
 — *Има новаца к'о црквени миш.* — Значи: нема ништа.
 — *И ћуран не би на свадбу, али људи натакну на ражањ, па однесу.* — Рече се онеме, који неће да уради оно што се мора.
 — *Иди ти у шевин далак!* — Рече се онеме, који је несносан у друштву.
 — *И ђавола вежи у торбу, он ћуши.*
 — *И мој слуга слугу нађе, а ја никад ни до века.*
 — *Играју му руке к'о у мртва кучета реп.* — Кажe се онеме, који пипаво ради неки посао.
 — *И мачка има нокше да се брани.* —
 — *Иде да покупи ксјмак.* — Кажe се онеме, који хоће свуда да стигне први.
 — *Иде к'о пребијен.* —
 — *И ова се кућа не вућа.* — Изрека, којом кажу за своју кућу, да и у њој може бити добро.
 — *И кад човек нађе на путу, он изброји.* —
 — *И псето споља олиже.* — Таква се замерка каже нечистој домаћици, која суд само с једне стране опере а с друге не.
 — *И у великој цркви треба се крштити.*
 — *Ја могу овако ићи до Београда.* — Кажe неко, кад му је што погодно.
 — *Јаре се изучи да љушти кору од дрвета гледајући шта му мајка (коза) ради.*
 — *Ја се не бојим, него ме стра'.*
 — *Ја ћу ти заврнути шију.*
 — *Једно дрво неће ни пред царем да гори.*
 — *Како појеш шуђу кокошчицу, одма' своју вежи за ножицу.*
 — *Ко ће овом свешу да натке цакова?*

- Ко је млад делија, тај је стар просјак.
 — Ко хоће глогинје, треба да понесе мошку.
 — Колико сам јадан радио с воловима, добро и мени нису рогови порасли.
 — Ко није човек, неће умрети као човек.
 — Ко држи правдицу, тај музе кравицу.
 — Кокошиња глава вреди шесет пара, али памеш сто дукаша. — Зато што кокош рано леже а рано устаје.
 — Код корита свуци, код плоша обуци. — Вели се за сиромаша, који има једну преобуку, те чека го код плота док се она опере и осуши.
 — Ко лети понесе гуњ а зими ужину, неће се кајати.
 — Ко зове доктора са сокака (врачару), шоме су дани избројани.
 — Какав си ми брат, брадва ти главу осекла! — Вели се рђавом брату.
 — Ко те не зна, скупо би те платио.
 — Колико је он луд, ја сам три пута више.
 — Комендија, људи, без пара.
 — Који је такав био, видео сам куд је ошишао.
 — Килав од „бравос“. — Вели се ономе, који се просуо од силног рада за љубав другог — управо за „бравос“. Данас радим код једног, а он ми вели: „бравос“. Мени мило Тако сутра код другог, док не „рикну киле“.
 — Ко ме ти шо велиши?
 — К'о да немаш врата на кући' — Приговара се ономе који за собом не затвара врата.
 — Кад заспиш, пиши ми!
 — Колики су ти бркови, могао би се у њих сакрити да сереш!
 — К'о да ти је сврака мозак почила!
 — Ко прди не смрди, а ко пува, да те Бог сачува!
 — Каки бакрачи! — Израз, којим се потцењује оно што неко говори.
 — Кад си залудан, терај псе на воду.
 — К'о да ти је тамо пупак осечен. — Приговара се ономе, који често некуд одлази.
 — Какав си, зајазбио би реку! — Или: Покварио си два човека.

- Кад се човеку украде кеса, к'о да је убијен.
 — Кад се додро промеша, пои добија.
 — Куд год идем, плакао би (или певао би).
 — Лапће, као псето сурушку.
 — Лети понеси гуњ, а зими ако ти је воља.
 — Млад сам: имам тридесет година без празника. Или: имам двадесет година са једне стране.
 — Никад не треба рећи: Боже, дај добро! — јер неће бити добро; већ ваља рећи: Боже, дај наопако! — па ће добро бити.
 — Никад штета не иде онде, где је више, но где је мање.
 — Најлепше је у мајчином трбуху.
 — Не може да ти се угоди, к'о на жаби капа.
 — Не јамчим, где си ноћас био, јер ти нисам светлио.
 — Немој шо ником казивати, јер ће ти се смејати.
 — Неће више нико да вашари са мнош.
 — Ноћ, царева година. (Дуга ноћ).
 — Не могу за шо да се убијем, кад волим још да живим.
 — Нашла сам ја њему дренавку (т.ј. батину, у место девојку).
 — Не погађа се у дну њиве, већ у врху.
 — Не плачем што ме боли, него да ме више не бију.
 — Немој никад кметити кмета уз кућу.
 — Најтеже је онда, кад најгоре жито добије најбољу цену (а то је овас).
 — Не знам кад ћу умрети, иначе све друго знам.
 — Не марим што ме бише, но што се навадише.
 — Нешта воде, нешта благослова!
 — Неш по зна ка' Бог, а ми сви ка' пој.
 — Немој да ми поганиш чашу! Вели се старом човеку, кад пије из једне чаше с млађим а каже се и ономе, који сву чашу не испије, већ пије до пола.
 — Нема лоја у роковима, ни памети у брковима. — Каже се ономе, који куди волове због рогова.
 — Никад није камара удавила миша, кад се испод ње провуче.
 — Не лиже курја јарам што га воли, него због воке (вола).
 — Не излази душа из црвена шупка.

- Не умире тај без мошике.
 — Неће ти провалиши шрбух.
 — Не дроби шу којешта!
 — Наићи ћеш ти на мајстора.
 — Немам ни пребијене паре (или: ни мангуре).
 — Нису шо гњиле крушке.
 — Насипи воде у лонац, па не брини да ће прснути.
 — Не мрсим, него једем.
 — Нећеш ваљати ни Богу ни људима, ако те дочеам у моје шаке.
 — Ни лук јео, ни лук мирисао.
 — Немојте да покварише време! — Вели се онима, који се бију.
 — Не ваља ни две паре циганске.
 — Народска је чивија дебела, и коме се заломи, пропао је.
 — Од чега сити, од штога и дебео.
 — Ово ми нема ни да ушруним миша (мало јел!).
 — Од шебе је узео Бог ушур.
 — Он је заветан за то, па неће. — Вели се ономе, који се заветовао да неко јело не једе или пиће не пије. Неки пут значи и обратно: да баш хоће. На пр. „шта га нудиш, сигурно је заветан, па неће“.
 — Ово ми је и стојеће и ношеће. — Вели онај, који има једно одело.
 — Осеца к'о фурунција 'лебац (тако поштено!)
 — Од поља не може бити човек, а од човека може поп.
 — Оно није никакав човек, који је код шуђе куће кнез, а код своје јез.
 — Ономе није лако, ко нема свеће у кући (ко нема мушке деце, да наследе славу).
 — Од једне овце млеко — не зна се где ће се пре.
 — Од како је настала слобода, од тада народ носи потковане опанке.
 — Обојак на чело па шап! — Каже се у претњи, да ће се неко тако убити, па да се доцније не дозна, како је убијен.
 — Те ово било, те оно свило. — Каже се ономе, ко увија кад говори.
 — Он је чуо да се тако ради, а сам не зна.

- Плива као сикира или као цртак. — Каже се за онога, који не уме пливати.
 — Пијаним је отац и маши, ко га покрије.
 — Правда је умрла, од кад један коњ вуче кола и од кад се шројица возе на чези.
 — Помози поштена сиромаша, док није постао непоштен.
 — Понео се и окреће главу као свирач, кад свира у свиралу.
 — По свећи се познаје докле су гости седели.
 — Пада ка' на Машину погачу. — Неки Мата о гозби имао је много прилога на погачи. Зато се каже, кад се хоће доста некога прилога да скупи за неки циљ — да се жели: „да пада ка' на Машину погачу“.
 — Пропиштаће ти и мајчино млеко!
 — Пресешиће ти и што си лане појео!
 — Паре се не копају него се с муком зарађују.
 — Поједи на покладе вола, па ништа; а не једи ништа, па опеш ништа.
 — По нашем селу пропао би цео свет.
 — Привежи ти то мачку на реп. — Каже се ономе који очигледно лаже.
 — Ради, па имај!
 — Расте, ко' комад леба у руци.
 — Свашта има у божјем обору.
 — Сваки мајстор, кад ради код газде, мора бити помало лажов.
 — Сви дају (прилажу) једном а један само једном (човеку).
 — Сваки човек мора у животишу напиши по какву здравицу.
 — Седи у суво, умаче у суво а једе суво. — Вели се за сиромашна човека.
 — Сломи ли само погачу, не састави је више. — Значи, кад се два пријатеља сваде, тешко се мире.
 — Салетио к'о ајгир ћору.
 — Сића к'о из рукава.
 — Споља мед а унутра јед.
 — Стење, к'о да се порађа.
 — Твоја 'вала мене изваља.
 — Таква му памет долази на мену и на уштап.
 — Терај псе на воду! — Вели се залуднику.

- *Тргујем ли? — Тргујем. — Како? — Ето како: тргни овамо, тргни онамо.* — (Значи иде и напред и назад).
- *Твоје се називало а моје одијало.* — Вели се право оцу каквог усињеника.
- *Тешко човеку као кад се накани да бије мајку.*
- *Тај зна, шта је ђаво синоћ вечерао.*
- *Тај не умире без ушника.*
- *Тај без маказа шиша.*
- *Треба ово шуришти у шоп, па избацити.* — Вели се за неваљала човека.
- *Треба шоме врљика.* — Вели се такође за неваљала човека.
- *То ми је изашло на врх главе.*
- *Треба да си сила, кад си сам у соби.*
- *Твоје „сад“ исто је што и моје „сушра“.*
- *Ћушти к'о вуна у врећи.*
- *Уби се, што живиш!*
- *У овој се кући само ја пишам.* — Узвикује често кућни старешина.
- *У каршама није нико зарадио.*
- *У Пласковац на вашар!* — Кад кога питају, куда ће, а њега мрзи да сваком каже, он одговара, да ће у то село на вашар, и ако се зна, да у њему нема вашара.
- *У свакој си чорби мирођија.*
- *У османе, што остане.* — Вели се за онога, који чека неки део на послетку.
- *У!... на касалницу се вуци!* — Вели се ономе, који се тегли и зева.
- *Узми сламку, па се уби!* — Вели се за подсмех ономе, који каже, да му је живот омрзао.
- *Убила би те кобила.* — Вели се ономе, који о каквој деоби хоће највећи део.
- *Ушта нису прорезана само за кашику, већ и за говор.*
- *Црне му руке, као да је вадио из Циганке децу.*
- *„Фрај“ улазак, чабрењак излазак.*
- *Чист к'о Ибрине гаће.*
- *Чудим се што ми игра око* (а оно се теби нешто десило).
- *Частии ми меанџијске!*

- *Чешљала баба вуну, па је заболела пета.*
- *Чиновници себе заграђују и ограђују (удруживањем) а сељак само стоји као луд у пољу и трчи за њима на гласање „као озца на солило“.*
- *Хоће да ти снесе ђаво јајце.*
- *Што немам чим год да се убијем!*
- *Шта ти је мало у празној кући?*
- *Што се не може да посвети који бекрија, већ све царски и краљевски синови.*
- *Што ме је, сад ме је.* — Значи: ако не могу сад, ја кад ћу?
- *Што нам калџиш фамилију?* — Вели се ономе, ко иде у циганску ковачницу, те помаже Циганима ковати.
- *Вредан је: више уради за два дана, него за дан.* — Вели се у иронији о лењивцу.
- *Кад частииш ме'анџију, смеје се ђаво.* — Значи: да механџија и одвише зарађује, те га не треба нарочито частити. А каже се нарочито, да се тада смеје ђаво зато, што ђаволу не треба никад дати прилике да се смеје.
- *Да су ми синови живи, сна'а имам доста.* — Тако каже мајка, кад јој је много болестан жењен син. Значи, снаха се може наћи друга, ако прва умре, а син не може.
- *Да су ми кћери живе, зетова има пуно.* — Има сличан претходној пословици.
- *Док те свињче не поједе, не можеш ти њега појести.*
- Вели се зато, што је тешко чувати свиње.
- *Срамота је ако скочи крава на краву, а ако во скочи, онда није.*
- *И калуђер има помоћника а ја немам* — вели ино-косник.
- *
- Питали човека, који нерадо даје новац, да ли ће у идућу недељу у цркву? — „Хоћу ићи, али ако се и тамо даје новац, онда нећу“.
- Питали петла, да ли воли, да га продаду? — „Ако и тамо има ђубриште, што да не волим?“

4. Загонетке.

Загонетке ће се у народу чути за време Беле Недеље. Тада ће понека бака загонетати младеж.

Готово све загонетке штампане су по већ познатим збиркама, и зато их овде и не износимо.

5. Свирање.

У Краг. Јасеници се радо свира. Ретко је видети чобанина без карабље или свиралчета.

Правих свирача има по селима прилично. Цигани долазе само о славама, литијама и о Св. Сави.

За свирање се употребљавају ови инструменти: *свирале, кларинети, ћемане, гајде и двојнице*. Кларинет и ћемане купују сељаци по трговинама, а свирале, двојнице и гајде граде им сељаци из појединих села. Свирале се украшавају жицом. Од свију свирки највише се цене свирала и гајде, јер оне највише драже на игру.

Дете се прво учи за стоком да свира у свиралче. Ако у томе има успеха, одмах купује велику свиралу, и тада се већ рачуна у свираче. Има понеки, који научи у свиралче да свира, али после не купује свиралу, већ двојнице. На њих се свирају само песме. Многи пак свирају у младости само у свиралче, па кад одрасту, напусте сасвим.

Они, који добро свирају, добро и певају. Добри свирачи се цене као и добри певачи. Највише свирају весели а сиромашни младићи, а „богат плати, па га свирац прати“. Добро свира онај, који уме да „осеца“, т. ј. да свира тако, да му се познаје прелом ради давања такта играчима. За то треба природнога дара — да је син од оца наследио. Ономе, који не зна добро да свира, вели се: „не прави ларму!“, а који зна, вели му се: „Деде једну, али само нека осеца!“ — Свирка је лепа и онда, кад има малих скокова.

Свирачи се сматрају да су и добри радници. Они свирају бесплатно а уживају почаст: што се са њима сви лепо опходе и даје им се свуда угледно место.

У Краг. Јасеници се свира: сваког празника (на местима где се омладина скупља на игру), кад је комишање, моба, слава

и свадба. Највише се свира у јесен, зато што онда има много и радова. За време рада свирач свира а остали радници раде. Онај, који жали каквог сродника, не свира годину дана.

6. Игре.

а) Дечје игре.

Овде долазе бројанице, питалице, пошалице, песмице и игре. *Бројанице*. — Бројанице нису ништа друго, до бројеви, само исказани другим речима. Њих употребљавају деца пред почетак игре, да одреде онога, ко ће почети игру. На кога као последњег играча падне последња реч у бројаници, тај почиње игру.

Ове се бројанице броје у Краг. Јасеници:

1.

Менци, менци,
на каменци,
тамо кују,
дван'ест сати,
ањ пањ,
мешти пањ,
како желиш,
тако велиш,
капа грува,
напоље!!

2.

Једнајла,
двајла,
трајла,
ципи,
липи,
тамбур,
вуци,
копље,
људи,
рак!

3.

Два,
паћи, два,
паћилука,
трепетљика,
кленпец.

5.

Два се петла побише,
на поповом огњишту,
коме шака,
коме капа,
жмурка ти на очи!

4.

Јединара,
дводинара,
царевићу,
петлићу,
петипан,
чучуљан,

6.

Јединара,
дводинара,
тријесор,
сараор,
тукетица,
тукетан,

чучуљица,	палапан,
Радојица,	паскелена,
деветица,	тускелена,
жвоц!	ту десет.

7.

Седи чича на јендеку,
 мрда брадом на девојку:
 „Где си била, бела було?“
 — Чувала сам турске гуске.
 „Шта су теби Турци дали?“
 — Дали су ми једно гушче,
 и то гушче жмурче.

Питалице. — Питалица има много. Њима се мала деца још из малена уче мишљењу, досеткама и шалама. Ево неких питалица:

1. На реч „нога“, каже се: „што нам псујеш Бога“?
2. На реч „прст“, каже се: „што нам псујеш крст“?
3. На питање: „кус био“ (место: куда си био?), одговара се: „нисам реп ни имао“.

4. На питање: „где си био“? — одговара се:

„Код попа пио“.
 — Шта ти је дао?
 „Кутлачу по глави,
 и кашику по челу,
 да не скитам по селу“.

Пошалице. — 1. Детету, коме је име *Милован*, пева се:

Миловане бане,
 Све ти козе вране.
 Само једна бела,
 Искуљала црева.
 За њом трчи Стева,
 Те покупи црева,
 Па престави у лонац,
 Миловану за ручак.

2. Коме је име *Јеремија*, пева се:

Јеремија рале,
 Изгубио гајде.
 Нашле му селевачке младе,
 Па му нису дале,

3. Кад се пређе погача у пепео, пева се:

Молимо вас,
 Метите погачу пред нас.
 Ако што остане,
 Кривите нас.

4. Кад неко дете буде нарочито изазвано да каже: „нећу“, деца му веле:

„Изеш псећу мећу
 и лојану свећу.
 Ако ти је мало,
 и од кучке сало“.

5. Кад дете иште нешто од другог детета, изврне руку и овако проси: „оправила ме шука, да ми даш ручка. Ако ми не даш, овака ти била рука (показујући на изврнуту руку)“.

6. Деца обично воле да се дирају са надимцима. Од имена узму први слог и на њега додају наставке: *јсије, улије и чуљак*, те тако н.пр. од имена *Милан* добија се: *Мијсије, Миулије, Мичуљак*. Од *Јелена*: *Јејсије, Јеулије, Јечуљак* и т. д.

Песмице.

Ради успављивања деце певају се ове песмице:

1.

Љуљаља љушка,
 На Морави крушка.
 Туна седи тетка,
 Колачиће пљеска,
 И ораје туцка
 И љешнике крцка.
 И Мили би дала,
 Али не да тетак,
 Изео га мечак,
 На Велики Петак.

2.

Љуљу, љуљу дете,
 Мајка кашу мете,
 да нарани дете.
 А оно се дуса,
 неће кашу куса.

3.

Га, врана гологлава.
Где си капу изгубила?
Тамо доле, у ливаде,
Где овчари стригу овце,
Где свињари стригу свиње.
Ја украдо једну длаку,
Те опредо Миљи капу.

4.

Цуцу, цуцу на коњу,
Да ми мајку закољу,
У пшеници у пољу.
Немојте ју забога,
Мајка ми је драгана,
сисе ми је давала.
Опет ће ми давати,
кад станемо спавати.

5.

Зими певају деца:

Теду, те леду,
четир гуске на леду,
дигле ноге, па преду.

6.

Кад седе деца крај ватре, па иде дим на њих, она га гоне од себе рукама и певају:

Тамо диме, сакадиме,
Тамо су ти врата
И шарена јајца
И стругача погача
И буклија вина.

Игре.

Десетак. — Искупи се двоје, троје, четворо и више деце. Може бити из оба пола. Сваки себи нађе по десет камичака, који се зову *десетак*. Сви седну око једног детета, које има највећа крила (од кошуље или сукње), па му у крила изруче сав десетак. Сад почињу редом хватати десетак десном руком на овај начин: прво узму у шаку колико хоће камичака и

над крилима баце мало у висину и дочекају их на надланицу (на супротну страну длана); после опет са надланице баце у вис и дочекају га у шаку, али тако, да се пази да увек непаран број камичака падне, од којих се један узима и одваја на страну (или у леву руку). Тако се то хвата, док не буде ухваћен паран број, када прелази игра на другога (те други хвата, док не „омаши“ и он, кад ухвати паран број) и т. д. Кад који ухвати десном руком свој десетак (десет камичака), хвата даље левом руком туђих десет камичака (ако они други нису своје десетке похватили). То су *робови*. Кад ухвати једно ропче, играч вели: „једно ропче Богу плаче: дај још које“ (да ухвати још). Ако ухвати десет робова, а има још да се хвата (а играч није омашио), хватају се десном руком трећих десет. То су „*пресмакчићи*“.

Кад буде све похватано, што има у крилима, тада се гледа, колико је ко ухватио свог десетка а колико туђих робова и пресмакчића. И онда настаје *чвркање* у чело. Онај који је на пр. ухватио свој десетак и 8 туђих робова (или 1, 2, 3 и више), *чврка* онога у чело, чији је десетак заробио, осам пута. Ако је неко ухватио и робове и пресмакчиће, чврка двојицу онолико пута, колико им је камичака ухватио. Пошто се сви тако казне, који нису своје похватили, умеша се десетак, па се игра наново.

Игра купе. — За ово су потребни ораси, од којих играчи граде „купе“. Купе се гађају са неког одстојања обично најтежим орахом, који се зове „купач“, а припомаже се другим орахом, званим „нишанџијом“. Ко што убије, узима за себе, док неког не „опељеше“.

Игра лопте. — Лоптом се игра: врдалице, крпигуза, жари-бари и рупа-лопте.

Кад се уза зид врда, а бије се лоптом са неког одстојања, зове се *врдалица*. За *крип-гуз* треба више играча, који стану један до другог у круг, па добацују један другом лопту. Онај, који испусти лопту, иде у круг, те врда, а остали га гађају. Онај, који промаши, иде у коло, да га замени.

Игра „*жари-бари*“ бива овако. Један од играча баца лопту у висину, дочекује је у руке и виче: жари, бари, жежи, лези, бежи! На ову последњу реч остали играчи беже а онај, што је говорио, гађа их, Кога не погоди, тај га замени.

„*Рупи-лопше*“ се игра овако. Сваки играч ископа себи рупу, а све рупе морају бити у правој линији. Преко њих котрља се лопта и у чију рупу упадне, онај узима да гађа остале, па ако кога удари, меће у његову рупу камичак. У чијој рупи буде најпре пет камичака, тај бива „стрелан“ лоптом од осталих играча.

Носиши крке. — Мала се деца носе на леђима, и подносе се другој деци, да их бију. То се зове „одбијање соли“. Том се приликом говори: „Што одбио, то изео“.

Игра гучке. — За ову игру потребно је, да се начини коло и сваки играч на њему да заузме своје место а у руци да има мотку (штап). Један у колу гони лопту од дрвета, звану „ћунгу“, и гледа, да је убаци у рупу, која је на сред кола. Остали играчи одбијају му ћунгу од рупе. Ако онај, што гони ћунгу, уграби чије место за то време, онда остаје над колом, а онај, чије је место, гони ћунгу.

Додатак. Деца по селима граде од блата разне животиње, као: мечку, вола, пса, па и човека. Најрадије граде по путевима после кише „*шопове*“, којима пуцају (на основи познатог закона о сабијању ваздуха).

Деца (мушка и женска) до десет година плету на калемима ланчеве од разнобојне вунице. То раде зими, кад не могу ићи на игру у поље. Тада од старијих добијају батине, што краду вуницу. Кад стигне лук *ајма* (аљма), онда кидају перје, загревају му тањи крај и свирају. И зато добијају батине, јер се верује, да се онда квари лук.

б) Игре у одраслих.

1. Јуначке и сличне игре.

У старо доба вршњаци (људи) су се често састајали и после ручка и пића, код подрума у виноградима, гађали би нишан у какво дрво, а у место камена бацали би се плугом. Пуцали су и коњу у прси; само су пиштољ за тај циљ пунили барутом без олова. Кад су се од подрума растајали, напунили би мешине вином и понели на коњима кућама. Уз пут би се заустављали и скидали мешине, те их прескакали, а ако би ко на мешину згазио, одскочио би у страну.

О свадбама је имало такође игара. Тада је нпр. један ишао са мешином и кога год он мазне, други би га ударио чабре-

њаком. Прича се, да је неки господин био једном на таквој свадби и кад су га ударили, сузе су му пошле на очи. После обеда, сватови су трчали по соври, разбијали судове, и ако би нашли домаћинovu секиру, сву би му је иступили. Још су клали живину и стоку.

Данас се одрасли људи, на скуповима, док омладина игра, бацају камена или се рву, а зими се чак и у кафани порву, те кафеџија победиоца части пићем.

Одрасли чобани (мушки и женски) данас играју ове игре: *тушумиша*, *жмуре*, *клица*, *кајиша*, *рובה* и *пчела*.

Тушумиш. — Искупе се више играча (мушких и женских) и једном од њих вежу очи марамом (или навуку капу на очи), те он по обележеном простору хвата остале. Ономе, кога ухвати, вежу очи, да он даље хвата. И тако се то продужује, докле се хоће.

Жмуре. — Састану се повише играча (оба пола) и „*бројаницом*“ утврде, ко ће прво да жмури, а остали се потом сакрију у трњак, кукуруз и др. места. Онај што жмури, запита их: „’оћу ли?“ (пита, је су ли се сакрили, да их тражи). Ако они одговоре: „’ајде, ’ајде!“ — он иде и тражи их и кад кога нађе, па дотрчи и плуне пре истог на оно место где је жмурио — значи, тај ће даље да жмури. Ако ли пак онај сакривени пре њега дотрчи, те плуне, онда онај, који је жмурио, мора тражити другог. Главно је, да се „заплуне“ макар један од играча — који ће морати даље да жмури. Ако се нико не „заплује“ — жмури онај први поново.

Клица. — Играју двојица. Један стоји код обележене рупе и држи два дрвета: мање звани *клис* и веће, *машку*, а други иде у поље, на неко одстојање (10—15 метара). Онај што стоји код рупе, метне клис попреко на рупу и са машком, коју подвуче, поткачи га, те га баца ка оном другом, који се труди да га ухвати у руке. Ако га ухвати, долази он код рупе а онај иде у поље. А ако га не ухвати, узима га са земље и баца га ка рупи. Ако га баца на рупу или до саме рупе, да се машком не може одстојање измерити (краће је), отима му игру (машку и клис). Али онај код рупе труди се, да не да, да клис падне близу рупе, већ машком непрестано маше, да га дочека и одбаци. Ако у томе успе, онда машком мери колико „има коња“, т.ј. колико има дужина од машке, толико

има бројева. Кад имадне сто „коња“ (бројева) од дужег играња, онда га онај што има мање носи до одређеног места и врати. После опет продужују игру.

Игра кајиша. — Десетину играча стану у круг по корак растојања један од другог. Двојица су ван круга (кола), од којих један трчи око кола а други га јури и бије (ако га стигне) предвострученим опасаћим кајишем. Ако се један од њих умори, предаје игру другом, и то онај што гони кајишем да коме хоће у колу кајиш, те он предузме гоњење; или онај, што се гони, стане пред некога у колу, те онај, што је за њим стајао у колу, бива гоњен.

У овој игри може онај, што се гони, да буде преварен — јер ако онај, који га гони, да некоме кајиш, па га и даље без кајиша гони, а он не зна где је кајиш, може да буде изне-нада ударен.

Игра робова. — Играчи се поделе на два „царства“ (две групе), од којих свако стане једно према другом, тако да су раздвојени једном линијом. Тада се позивају „на мегдан“ и преко линије надвлаче се и један другог превлаче у своје царство, којом се приликом заробљавају. Могу се и сами „цареви“ надвлачити. Покорено царство призна свога господара, па се измире и поново почну игру.

Игра пчела. — Играчи полежу потрбушке по трави. То су кошнице. Један од њих легне у крај. То је *чувар*, а други што обилази око њих, то је *лопов*. Пошто чувар осети лопова, који неколико пута оптрчи око кошница, пита га: „Ко то тупће око куће?“

Лопов одговори:

— Ја, куме, ја!

Чувар: „Немој, куме, моје пчелел!“

Лопов: „Нећу, нећу, само једну, две.“ — Потом му узме једног играча и одведе, те сакрије.

Тако се то понавља, док се све кошнице не покраду и не сакрију. После чувар иде да их тражи и кад их нађе, они санћим изуједају лопова. После почну опет игру, али други постану чувар и лопов.

Уз Белу Недељу младеж се „*вишла*“ на витлу или се љуља на љуљашци а увече код појединих кућа играју се *прштена* и *слепог миша*.

На Беле Покладе, док игра коло у порти, старији људи прилежу један иза другог, а други се прикрада, те их претура.

Осем ових — побројаних — игара, чобани се још и клацкају и љуљају на каквом младом дрвету у њиви, и доцније, кад буду људи, то их дрво, ако порасте, потсећа на чобански живот.

2. Игре у колу.

У старо доба биле су игре: циганчица, ситниш, проломка орловка, 'строљанка, влајна (или влаиња), четворка, небеска, крива и др. Тада се играло уз свирку. *Старе игре* су се играле брже него данашње. Свирач је био као неки заповедник и у свему се слушао. Коловође није било, већ су сви у круг поређани а свирач је био унутра. *Циганчица* се играла све напред и то што брже. Подизала се лева и десна нога. *Вла'иња* и *Мачванка* напред и полако. *Лешанка* се играла на једну страну и то: мало се потрчи, па у место, па опет тако. *Лева*: у место се три пут цуцне, па се коракне корак у лево, па опет три пут у место. *Ђурђевка*: прекршта се што брже лева и десна нога по трипут. *Четворка* и *'строљанка* су се играле на две стране. *Ситниш* се играо увек, кад се хтело, да види „ко ће боље“ и „ко се не да уморити.“ Скакало се у место и као проштац стојало се право, само се ноге у колону ломиле. У неким селима само се једна игра играла уз песму, која је примљена од Влаха, а донели су је војници. Она се звала *трапажешће* а играла се уз ову песму:

Трежешће треј,

Трапажешће треј,

уни, уни, дој,

слама, сено,

зоб, зоб, зоб.

Пази стражњи,

шта говори предњи.

Сад ће бити три.

Ово изговара коловођа и игра два корака напред а један назад, а други се позади хватају и исто тако раде. Кад се изговори: „сад ће бити три“ — престаје говор и онда сви брзо играју напред и назад, док не дођу на старо место, одакле је игра почета, па се после почиње опет са певањем исте песме.

У Горњој Јасеници, у старо доба, кад су биле сеоске игре, могло се видети по три кола од једном. У једном су били бабе и старци, у другом средњевечни људи и жене, а у трећем момци и девојке.

Данас народ уопште радо игра. Кад се поведе коло, сваки би оставио ма и најбољи ручак, само да се ухвати да игра. Називи су за разне врсте и фигуре играња: тресе, везе, клеца, цуца, завија, прекршта и укршта. У коло се хватају за руке а ређе за појас. Онај који игра, зове се „играч“ односно „играчица“. Ко уме лепо да свира и пева, тај обично лепо и игра.

Данас се по селима играју ове игре: ђурђевка, влајна, грузанка, острољанка, зупчанка, чачанка, циганчица, радикалка, мачванка, шумадинка, тројанац, девојачко коло и топ-ијско коло.

И мало дете зна да игра, а за девојку и момка не треба ни питати. Сви имају дара за игру. Кад неки не зна да врши какав посао, кори се речима: „Да је, да се игра, то би знао; а ово не знаш.“ На играње не мрзи нико. Игра и богат и сиромаш али више мушкиње од женскиња. Понеко женскиње, кад се разигра, вели мушком: „Чик ко ја!“ — Више играју момци него ожењени, више девојке него жене. Жена се ухвати у коло тек пошто се човек ухвати. Бабе и старци играју кад жене унука или кад удају унуку. Не игра онај, коме је умро какав сродник, јер је игра знак весеља и радости. Ну понекад је она израз беде и невоље („игра од муке“).

Лепо игра онај, који лако ступа на земљу, који прави фигуре и што 'но кажу „не додира земљу“ — „игра к'о вила“. Ружно игра онај, који је тром и гради усиљене покрете. За њега се каже, да „игра као мечка“. Од владалаца лепо је играње ценио Александар Кара-Ђорђевић, који је приликом свог доласка у Тополу звао најбоље играче, те су му играли, за што би добили бакшиш по пет дуката.

Сматра се, да се у старо доба више и боље играло зато, што су тада свирале гајде. Стари људи се хватају и данас у коло, чим чују гајде.

Игра је лепа, кад се игра на две стране. По неки пут игра се стара, заборављена игра. Нове и боље игре потискују старије. Моћ схватања нових игара сматра се за мајсторију и наследну вештину.

Која ће игра да се игра, зависи од жеље коловође и свирача. Коловођа је увек добар играч. Кад је већ неко једном водио коло, више се не рачуна у децу. Последњи у колу зове се „кец“. Он и коловођа почињу игру. Приликом хватања у коло пази се, да дође момак до девојке, човек до жене а старац до бабе. Њих не сме нико да прегради. Коловођа сам себи бира кеца, а после бива кец коловођом. Девојка се сматра за нешто „више“, кад игра до коловође. Кад се састану девојке после неке игре, хвале се, колико је пута која играла до коловође. Која има страст да трчи до коловође, њу друге девојке мрзе. Кад девојка води коло, до ње игра момак. Кад се сврши игра, рече се: „На здравље!“ — Кад ко поведе коло другом за инат, онда и онај противник поведе првом за инат. Тада један другом секу коло, те се долази до боја.

Приликом играња има знакова за саопштења. Ти су: разговор, стезање руку, штипање и намигивање.

Сељачке игре играју се брже од варошких. Ако се прими која варошка игра, одмах је сељаци предругојаче тиме, што је играју брже. Варошке игре преносе Цигани свирачи, ђаци и калфе. Цигани свирају за новац. За једно коло плаћа се од 0.50 дин. до 1 динар.

7. Разне друге забаве.

а) Комишање.

На комишању се народ најбоље проводи. Неко пак најгоре, јер буде премлаћен корењем или моткама.

Комишање бива у јесен, пошто се оберу кукурузи и до-терају у авлије. Комишање почиње с вечери, па траје до у ноћ или пред зору. Кукуруз се претходно разреди у гомиле, а комишачи, који су звати или незвати (тешко њима!) седају па комишају. Младеж воли, кад се комиша, да буде помрчина; али старији то не даду, већ донесу лампу, луч или катран. За време комишања ударају комишачи једни друге, и то кад нико не види. Момци бију девојке и друге момке, што су сели уз њине девојке. Девојке бију момци из милоште зрневљем а момке из мржње великим корењем. Девојке пак то исто раде с момцима и девојкама, само разуме се обратно.

Девојке и момци певају за гомилом кукуруза разне песме. Стари људи и жене причају, шта је било и шта ће бити. Они

седе засебно, и не сме нико од младежи да их гађа. Кад се окомиша кукуруз, почиње игра у колу, која траје до зоре. Том приликом бивају свађе и бојеви. И поред тога сваки воли да иде на комишање! Највише се момци свађају око тога, ко ће да води коло. У свађу буде умешан каткад и свирач.

Момци из једног краја села мрзе на момке из другог краја. Ако су још ови дошли за инат и незвани, мржња постаје све већа, док не настане бој. Чим се он започне, девојке се разбегну; стари људи пак развађају, али понеки и од њих воли да гледа, јер га то потсећа на његову младост. Сутра дан ствар исправља сама власт и позатвара све кавгаџије. Али они, чим се пусте, опет питају, где довече има комишање, да иду. Неки пут пошље кмет пандуре на комишање да мотре на ред, или пак сами лично иду. Тада не сме бити свађе ни боја, а на сокаку што ко извуче, сведок се не тражи. Кад се деси бој, игра се одмах растура, а кад га не буде, игра траје до зоре.

На једном комишању може бити и до сто душа. Они могу окомишати до тридесет кола кукуруза. Некад се комишачима давала вечера, а сада не. Шта више изгледа, да ће се и ово комишање због бојева изобичајити, јер се већ уводи „комишање на струку“.

б) Прело

Прело бива месеца августа, и то кад су лепе вечери, само не уочи празника. На прело дођу жене, девојке, момчад, па и деца. Жене и девојке преду вуну или конопљу, ређе плету; момчад се разговарају, а деца донесу по који пржењак да пеку. Девојке певају на прелу разне песме. Како је по селима обичај, да свака фамилија има своје прело, то се са сваког прела чује певанка, а како је вече, да ко слуша из далека, чуо би читав хаос од песама.

Поред прела, око плотова, долазе момци, те доносе девојкама бостан и друго воће. Неки их пут похвата стража, те веселници одлеже помало затвора због својих драгана. Понеки пут момци обуку девојачке хаљине, па седе без бриге с девојкама на прелу. Тада се дешавају разне љубавне авантуре.

Деца, која на прело долазе, чине велику сметњу. Њих старији јуре и плаше разним страшним причама. Зато деца

гледају, да им се освете. Обично забоду трња око прела, па девојке кад поседају, избоду се.

Понегде прело може власт да растури. То је онде, где учестају крађе воћа и пурењака. А иначе, и сами људи могу да поплаше оне на прелу, да се разбегну, или га растуре, гађајући их камењем.

в) Играње карата.

У свима селима Краг. Јасенице, где има кафана, игра се карата, само у неким више, у неким мање. Највише се игра у Д. Шаторњи и у Страгарима. Највише се игра „џандара“ (а у Д. Шаторњи знају још санса, преферанса, па и шаха). Карте се играју у новац и у пиће. У новац се игра обично ноћу. Ма да је то законом забрањено, ипак се чини, па чак и у присуству местне власти.

Кад неки играју карте, око њих се начети пуно сељака, те гледају („густирају“). Тиме се задовољавају као да и сами играју. Надиграном сељаку је криво, што је изгубио. Тиме добија вољу за осветом и све више игра, да би противника надиграо. Ко до подне губи, мисли се, да ће после подне добијати, и обратно. Ко цео дан губи, мисли, да то није његов дан, или да му је рђав дан. За оног, који често добија, вели се, да има срећу. Али се сматра, да се играњем карата нико није обогатио. Призивати Бога у помоћ приликом играња карата, сматра се за излишно, јер се верује, да је та сама радња грешна, па добијало се или губило. Карте не игра народ само на Велики Петак, иначе увек.

Стари људи мрзе „картаре“, особито ако су младићи. Кад се жене, то им утиче на владање. Више се мрзе они, који играју карте у новац, а мање они који играју у пиће. Најбоље је не играти никако. Ко ове године игра у пиће, до године ће у новац.

Ко зна да игра све врсте карата сматра сам себе (по несрећи) за светски образованог човека. За село, у коме је играње карата развијено, с правом се мисли, да у њему има: лопова, лажова, варалица, хвалиша и сл. Такви обично упропасте све своје имање и на послетку дођу дотле, да у шали говоре, како ће да продају и своје последње парче земље, које

им следује као поклон од општине за гробницу.¹ Један не-срећник, у једном селу био је издао овакав плакат:

Оглас

за продају последњег парчеша земље.

Ја доле потписати објављујем свима, којих се тиче, да поред мог досадањег имања, које сам све продао и новац утуцао са веселом браћом, имам још заостале земље, која ми следује као поклон од моје општине. И ту земљу излажем продаји. Иста се налази у селском гробљу а има у дужину један и по метар а у дубину колико ко хоће.

Обраћа се пажња купцима на *дужину* самог земљишта, јер на случај, да купац буде дужи од једног и по метра, не могу истог осигурати са тапијом, пошто ми већа земља није поклоњена.

г) Сеоске забаве у механи („балови“).

По селима Краг. Јасенице, у којима има механа, приређују се уз месојеђе (почевши од Божићне па до беле недеље) забаве са игранком. У народу се одомаћио за њих назив *бал*. Њих приређују кафеције на предлог свирача (Цигана) и месне омладине. Али и саме кафеције из два-три оближња места договоре се и утврде дане, кад ће ко „држати бал“, да не би један другом сметали, а да би више народа, из неколико места, узело учешћа. И тако кад настане та „сезона балова“, видеће се, како друмом из села у село иду Цигани и носе „бас“ и друге справе, а народ видећи њих, одмах зна, где ће то вече бити забава, и заинтересовани већ се спремају да иду. Разуме се, да је сваком момку (односно девојци) мило по неко село и онда ред је, да се отиде.

На „бал“ се зове нарочитим позивницама, које кафеције завршују са речима: „за добра јела и пића постарао сам се“ (то ће ићи у корист његову), а за играче назначи: „свираће Космајци“, што има значити, да ће музика бити одлична. Али на ове забаве долазе и незвани, који ако су мирни, радо се примају, а ако нису, са разлогом се јуре напоље. У оваким

¹ Ово продавање парчета земље, које некоме „следује од општине као поклон за гробницу“ хоће да покаже: како, кад неко остане без имања, у ствари има још мало земље, коју му мора поклонити општина, кад умре. Према томе, дакле, он тобож није баш сиромах, као што се сматра. Али, пошто је такав човек све своје имање продао и новац упропастио, толико је дрзак, да и тај поклон излаже продаји, пошто зна, да и кад би то могао продати (ако ко хоће да купи), ипак га опет негде морају сахранити, јер га после смрти не могу на земљи оставити.

приликама механџије се користе својим искуством. Приликом слања позивница пазе да буду првенствено позване местне власти, па пријатељи механа (бекрије) из места и околине, даље учитељи и свештеници, и затим омладина. Јер ту морају бити заступљени интереси механџија: да се што више пазари за јело и пиће, и свирача: да дође што више бољих момака, да плаћају кола, која ће водити.

Кад позивнице буду раздате, а вече се примиче, механџија изјурн свакодневне госте, а они знају зашто је то и не љуте се. Излазећи прочитају општу позивницу, приковану на вратима, и удаље се, а по неки остану да у ходнику причекају свираче, који већ долазе и по малом одморку почињу пред механом свирати удешавајући, да бас и бубањ имају превагу, те да се даље по селу чује. Го је у исто доба потврда, да се механџија са позивницама није шалио.

За то време механџија „равња столове“ околу по кафани, а за средину оставља празно место за коло. Уз то осигура келнерај „од сваке напасти“, па кафану почисти (али не пере). Жена му меси колаче (уштипке и гурабије) и припрема подварак, рачунајући да ли се може за ћурана узети дукат. На столове, где ће сести „отменија публика“ међу се чаршави, који се у току бала скину, јер се и та публика утицајем пића претвори у обичну, те су сви равни.

Око седам сати увече гости почињу већ долазити, механџија им пожели добродошлицу, прима штапове и меће за келнерај а шалове и женске капуте у собе. Потом им даје место равно њином положају. Свирачи већ почињу у кафани свирати разне песме и „маршеве“, те забављају публику, а механџија их честим погледом опомене, да треба што да поруче за пиће, што они и раде. Публика не седа сва на једно место, већ одрасли (жењени људи) за себе са женама, а девојке и момци стоје и чекају почетак игре, која настаје онда, кад се скупи довољно младежи.

Игра се са више воље него обично, и за време одмора момци часте девојке пивом, кафом или малином и колачима, док за то време људи и жене изједна пију и траже мезе. Механџија је већ уочио сто, где су му праве муштерије и гледа да их у свему задовољи, а оне пак који му не троше бираним речима опомиње (и моли), да му не кваре ред. По неки пут,

кад је много народа, да се гуши, он јури кући оне, који му не троше. А они се испрва противе, па затим гунђајући полако одлазе. Особито се угађа странцима, јер они, да би се достојно показали, више и троше.

Кад старији људи и жене не могу више да пију, устану те и они понеку одиграју. Тако се загреју, да после боље пију.

За време бала бива и боја. Тада се дешава, да се прегасе лампе и бива свашта. У тим приликама највише страдају гости са стране. Цигани најпре осете опасност и склоне се напоље пазећи да прво изнесу своје справе. Но искусан механџија, који жели себи добар глас, врло брижљиво пази, да се овакве непријатности не дешавају.

У два сахата после поноћи разиђу се играчи, а бекрије застану некад до зоре, те „полажу испит“. Цигани све редом испраћају за „бакшиш“, али се на више места преваре.

Свирачи не наплаћују за свирање од кафеџије ништа, већ су задовољни са оним, што добију од коловођа. Ако је кафеџија имао добар пазар, он части сутра дан свираче до ручком, који сачињавају „подгревци“, и за преноћиште им ништа не наплаћује (ноћивају на клупама).

Посетиоци забава троше прилично: и у малом месту може механџија пазарити по 100 дин. за једно вече, а за месец (ако често држи забаве) и по 600 дин. Разуме се, да се народ управља према родности године и скупоћи његових производа.

Одело народно за забаву је празничко. Девојке су лепо очешљане и обучене.

Кад дође Бела Недеља, тада се држе „балови“ са вечерама или чак и ручковима.

ХИИ. Душевне особине.

1. Душевно расположење.

Народ је у родним годинама веома расположен. Тада хоће радо да посећује кафане и скупове и при том је разговоран и склон за шалу. Кад дођу неродне године или завлада болест у народу, он је повучен, ћутљив, али и готов на свађу, не мили му се живот. У таквим приликама живи врло скучено. Ако су узроци његовој беди од Бога, храбри

се, јер сматра да је заслужена, а ако су од људи, мрско му је и прети.

Ако у нечем народ оскудева, да му је, да то нико не зна. У једном селу учитељ је једног дана водио ђаке у оближње село у школу, али није заказао излет раније, те се деца нису обукла ни обула, већ су дошла као обично „за нашу школу“. После излета многи су се родитељи љутили, што им учитељ обрука село.

2. Умна даровитост.

Народ је уопште бистар, али се нерадо школује. Сваки воли, да му је дете писмено, да зна да чита и рачуна, па се с тим завршује све, јер вели се: „Што ће му више да зна, кад неће бити министар“, или: „Не можемо сви бити чиновници. Ко ће онда да ради ову земљу?“

Понеки сељак и тргује. За то је потребан дар: да се уме добро купити и продати. Има пословица: Што луд купи, сто паметних продати не могу.

3. Понашање људи међу собом.

Људи се потпомажу међу собом у раду (позајмице), али често један другог вређају и псују, па чак и „комшије“ се мрзе. По неки пут свађу једва савладају, а и до убиства се дође. Било је више случајева, да је у свађи отац убио сина, и за то се није покајао. У свађи комшије један другом и штету чине (исеку шљиве, кукуруз, убију стоку у штети итд.). Комшија завиди комшији, кад он има бољу стоку.

Кад су комшије у љубави, обично између себе откују две, три летве или изваде два проштаца, те се састају и опште; а чим односе прекину (сваде се), одмах „богаз“ затворе до лепших дана — кад ће се опет измирити.

Кад неко тежи, да се у нечем истакне више од осталих, сви му сметају, правећи му неприлике. Сви они воле да заједно иду напред или назад.

Кад неки човек пропада, многи му се свете, неки су равнодушни, али ниједан нема да му помогне. И нека је тај човек био некад на таквом месту, да су се сви њиме користили, опет му се не помаже.

Кад неко у фамилији не ваља, туђе га се сви његови, а кад је богат, радо га примају из шпекулације.

Особито се народ свађа пред изборе и на сам дан гласања. Тога дана ко је дрзак и најбоље лаже, односи победу.

Ако нека фамилија има преимућства над осталим, обично сви ратују против ње.

Старинске свађе трајале су један дан, а сутра дан, кад се ти људи састану, смеју се и чуде се: шта им је то јуче било! — Данас свађе трају годинама.

Поздрављање. (*Стари и нови поздрав*). — У старо доба народ се поздрављао са „Помози Бог!“ и „Како си?“ Тај му је поздрав био најмилији. Међутим, данас је дошао нов нараштај, па нов и поздрав. Данас, кад се сретну двојица, један виче: „Добар дан!“, а други му то исто одговара — као да се један другом подсмевају. Старијим људима то је необично и не могу никако да се са тим измире.

Прича се, на који су начин сељаци у једном селу успели да одрже стари начин поздрављања.

Једном приликом двојица сељака разговарали су се и тражили начина: како би повратили стари поздрав у своје селу, а нов да се одбаци. Напослетку реше да буде овако: да сваки од њих, кад угледа неког човека, да му иде у сусрет, уграби и рекне: „Помози Бог!“, и онда ће онај други морати, хтео не хтео, одговорити: „Бог ти помогао!“ А то је баш српски. Не уграби ли да то каже први, онда, кад му онај каже: „Добар дан“ — он да му одговори „Добар дан“, али тако, да онај осети, да је то изговорено као подсмевка.

Тако су радили, и то је имало успеха.

4. Поштовање старијих (т. ј. људи и жена у годинама).

У старије време млађи свет поштовао је старије од себе и увек би им прилазили руци. Тако ни пут старијем нису смели прећи.

Данас већ тако није. Млађи свет псује старије „што не умру, кад нису ништа кадри урадити“. Отуда се старцима и не мили живот.

Данас поштују старије једино жене и женска деца. Иначе, други нико.

Као пример за народну карактеристику у овом, а и у многим другом погледу, испричаћемо овде један истинити догађај из времена оснивања „укопних друштава“.

У средини села Б....., у Краг. Јасеници, била је кућица Милоша Савића земљоделца. Кућица тесна, али је његова. Да има и већу, не би му требала, јер и ова што је има, довољна беше за њега, жену му Саву и мајку Анђу, стару око седамдесет година. Милош, пак, и Сава тек ако су претурили четрдесету, и до тога доба не имајаху ни порода, а фамилија им беше изумрла. Имања су имали толико, колико њих двоје могу да ураде, а летина с њега довољна беше за њих троје.

Милош и Сава по ваздан лети раде, а сирота баба Анђа, пошто не види добро, никуд се није могла маћи из авлије без штапа, и могла је само да нахрани живину и да захвати са извора воде. Носила је о куку обешену тиквицу шумадијске шљивовице, па кад би сустала, да јој она да снаге. У тој јој је тиквици, по њеном казивању, био живот.

Но толика бабина помоћ беше Милошу и Сави недовољна. Они се реше, да купе неколико коза, да их баба чува, док њих двоје иду на рад. Тако и ураде.

Баба их је морала чувати, али ево како: првог дана пре подне „пет отера а две дотера“ — а после подне одоше и друге две, те се баба са тиквицом, коју је од муке испразнила, врати кући.

Кад Милош у вече са Савом дође из њиве кући, запита бабу:

— Славе ти, нано, јеси л' помузла козе?

— Е, мој синко, рече Анђа, њих сад музе Пера пољак. Не чува теби баба козе. Прође оно време, кад сам могла да трчим за њима. Ја и' јутрос отера' у луг, кад оне: бекеке—једна, па оде у општински луг; бекеке — друга, и она оде, па и трећа! Ја потеря' само две кући. После подне отерам и' опет, кад ми се тамо смеје пољак, како чувам козе и пијем ракију и прича ми, како је оне три са јарићима отерао у обор. Док ја с њима онде разговара', и оне две ми замакоше у општински луг, а он и' отера у обор. Него, трчи синко, те и' дотерај, да не гладују тамо и да и' она рђа не помузе.

— Е, нано — рече Милош — ниси ти ни за шта, само си за уживање! Деде Саво, спреми што за вечеру, а ја одо' за козе, па ћемо сутра видети, ко ће и' од нас двоје чувати.

Милош оде, даде за козе један динар, те их пусти из обора и отера кући, па сви троје седоше за вечеру.

— Не кажем ли ти ја, Милоше — поче Сава за вечером — да баба неће моћи чувати козе, а ти велиш: „Моћи ће, моћи ће“. Ето, моћи ће тако, ако можеш сваки дан да дајеш пољаку по динар и да и' још музе. То је ђаво а не човек. Ту негде ономад, уватио Владине краве у Јовиној ливади, па и' отер'о у обор и тамо помуз'о, те уз'о два динара за млеко — њему стига. А и сад ће наше козе! — Ја не знам, каква ти је мука, бабо, да чуваш козе?! —

— Е, моја ћерко, рече баба, доживела ти моје године, ал' ти не д'о Бог овако к'о мени! Откуд могу ја чувати козе, кад оне врдни тамо врдни 'вамо, па ми се изгубе у оном зеленилу, а ја добро не видим, па мука!

— Е, ниси ти, бабо, ни за шта! — рече Сава, него си само створена, да носиш ту тиквицу.

— Доста о томе -- рече Милош — сутра морамо ја или ти, Саво, за козе, а нана нека нам кува јело. Ваљда ће то моћи да ради?

Вечераше, а потом одоше у собу да спавају. Баба Анђа не могоше оком тренути од бриге: како ће сутра кувати јело?

Сутрадан отера Сава козе. Милош оде на рад, а баба Анђа остаде да кува ручак. Прво је мислила: шта се ка' најлакше кува, па се сети пасуља, узме га, отреби како тако, тури уз ватру и оде да храни пилеж. Док је окрунила кукуруз, прође читав час, док је нахранила пилеж — опет час, те чак после два часа уђе у кућу и ту имађаше шта видети: вода уврела, пасуљ загорео, лонац при врху пукао. О Боже, њене невоље, шта ће да ради?

— Еј куку мени! Шта ли ће Сава на подне рећи? — До ђавола, шта рекла, да рекла, ја из ове коже не могу у другу!

На подне дође Сава, виде да нема ручка, те окупи да грди бабу:

— Еј, што живиш, кад ниси ни за шта! Не можеш козе да чуваш нити ручак да куваш, ја шта можеш? — Да пијеш ракију! Тиквица ти није саврела ни прсла, увек ти је пуна.

Сава није могла после подне да отера козе, јер је морала за Милоша да кува вечеру. Он по ваздан ради и једе сува хлеба, па треба бар у вече „да кусне мало кашиком“.

Увече дође Милош јако уморан и седе одмах за готову софру, док узме Сава да прича: како је баба кувала пасуљ. Милош онако уморан, насмеја се, па ће рећи:

— Моја нано, ниси ти ни за шта у то доба. Али, мајка си ми, шта ћу ти! Свако старо преко шесет година треба убити; али... мајка си ми!

— Сутра је, Саво, чини ми се, празник. Ићи ћу у Тополу да купим јексера, да ударим баскије око луга, да козе не бегују, па онда може и баба да их чува, а ја и ти ћемо гледати поље.

— Море, Милоше, рећи ће Сава, ова баба није ни за шта. Њој ће побећи козе и из заграђеног луга!.

Баба је само ћугала.

Сутра дан отиде Милош у Тополу, да купи јексера. Али вели: прво ћу мало у кафану, одавно нисам био. Ту ће ваљда бити кога, да ми прочита све ново што има по новинама. И доиста, уђе у кафану и приђе једноме столу, за којим сеђаше ћата општински, држећи у рукама новине.

— Добро јутро, ћато! Има ли што ново?

Ћата му се одазва, а Милош седе крај њега и упиљи очи у новине. Тада ће му ћата рећи:

— Има ново, те још како! Зар ниси чуо? —

— Нисам чуо, рече Милош, све сам по раду, но деде, славе ти, читај ми! —

— Е нема у овим новинама, него има у оним од првог овог месеца. Иди их ишти од механџије!

Милош оде и заиска новине, а механџија га упита:

— Треба ли за тебе?

— Треба, рече Милош.

— Е онда ми дај један грош, па ћу ти дати.

— Не, не, овај, не треба мени, него ћати.

— Кад је тако, онда ћу их дати. И одјурн мачку са гомиле старих новина, те једва нађе број који треба.

Ћата узме новине, но унапред запита Милоша:

— Имаш ли какву стару душу у кући? —

— Имам мајку. А што питаш? —

— Ти само слушај, а ја ћу говорити, рече ћата. Ево овде у новинама пише, да се у Београду основало Укопно Друштво. У њега може да се упише твоја мајка. Само се плаћа једанајест динара, а кад умре после шест месеци, добијаш за сахрану хиљаду динара. Али, овде пише, да ја као ћата имам право да то урадим, па после да делимо паре.

Милош зину од чуда, па рече:

— О, о, шта ми све наприча! па то је богме добро. Она мора д' умре, те д' умре, па биће мени и теби по педесет банака. То је лепо, упиши је!

Али ћата ће рећи на то:

— То мора суд да одобри.

— Како да одобри? — упита Милош.

— Ето тако, да водиш бабу суду, да тамо изјави, да је вољна, да је упишем у Укопно Друштво.

— Хм, за то је лако, рече Милош. То ћу још данас урадити. Него ме'анџија, дај ћати једну ракију, а ја одо' кући, да то учиним, па ћу доћи после подне.

Затим дода:

— Но ћато, напиши ми, како ће суд да ми уради, јер они наши не знају ништа.

— Добро, рече ћата и написа овако: „Ја, Анђа, мајка Милоша Савића из села Б... пристајем да ме упише у Укопно Друштво ћата Миливоје Нешић из (потпис кмета)“.

— Нај ову 'артицу, па овако поступи, рече ћата.

Милош изиђе из кафане и пође у варош, премишљајући о Укопном Друштву и у себи рече: „То је лепа установа, дала ми се прилика, да зарадим педесет банака.“ — Овако пун радости, сrete учитеља, па га упита:

— Ама је ли истина господине, што ми рече ћата?

— Шта ти рече?

— Па рече ми, да је основано Укопно Друштво, па ћате уписују старце и бабе и после смрти деле паре.

— Јест, основано је друштво, али како сме ћата да уписује, кад тамо стоји, да само ти имаш право уписивати своје укућане, и после сам добијаш хиљаду динара. То те ћата преварио. Но ти сам њу упиши.

— А има ли ту кмет посла? — упита Милош.

— Нема ништа, одговори учитељ. То те ћата варао, да те обавезе.

— Е, 'вала ти, господине, к'о брату! — рече Милош, па исцера ону хартију, што му је даде ћата. Покажи ми, господине, како се то ради, па ћу ти дати, кад добијем, сто динара.

— Каваћу ти — рече учитељ — а за то ти ништа нећу. Ја знам како то иде, јер сам уписао у то друштво своју мајку а и многе друге сам научио, како ће то да ураде. Него, како ти оно беше име? —

— Име ми Милош.

— Онда ћеш, Милошу, рече учитељ, отићи кући, па се договори са укућанима и сутра ми донеси једанаест динара, да ти упишем бабу. Кроз два дана добићеш књижицу, па после само имаш да плаћаш разрез и ништа више.

— 'Вала ти, господине! — рече Милош.

Милош радостан пође кући, а јексере није ни купио — јер је од радости заборавио. На путу сrete кмета из свога села, па ће му рећи:

— Ама, славе ти, јеси ли ти, Живане, чуо за Укопно Друштво у Б...?

— Јесам, Милоше. Већ сам до сад уписао пет баба.

— Ама, ја тек сад то чу у Тополи, па по'ита кући, да спремим једанајест динара, да упишем моју мајку.

— Ко ти то рече? — упита га Живан.

— Рече ми прво ћата из Т... овако: да само они (ћате) имају право да уписују, па после да деле паре. После ћате рече ми учитељ: да ме је ћата варао, па вели, иди ти само донеси паре, па не брини. Ја сад не знам кога ћу да послушам?

Живан тада рече:

— Ћата те је варао, учитељ ти је добро казао, али... није све. Није ти казао, да плаћаш годишње сто динара порезе на једну књижицу, јер ти то представља једну врсту имања, на које мораш плаћати порез. Но де да се договоримо, па ћу ти ја израдити код порезника, да ништа не плаћаш!

— Па зар ти то можеш да урадиш? — упита га Милош.

— Како да не могу, па зашто сам кмет!? Само ћеш ми дати педесет динара, па да видиш како то иде, „к'о подмазано.“

— Добро, рече Милош, педесет, педесет. То није ништа, да ти дам.

— Е, онда добро, рече Живан, кад је будеш уписао, донеси ми књижицу у канцеларију, па не брини.

— Добро, урадићу тако, рече Милош и пође кући...

Мало даље сrete Милош уваженог старца, званог „Каћа-башу“, па, назвавши Бога, рече му:

— 'Ајде, чича, у овај 'лад, да се мало одморимо и да ти нешто ново испричам!

— Ха, ха, ха, да није за ово Укопно Друштво? — предусрете га Каћа-баша.

— Јест, јест, рече Милош. Ајд мало да се одморимо.

Седоше у хлад и Милош му исприча новост, за коју је већ чича знао; затим г'вор ћатин, учитељев и кметов.

Тада ће Каћа-баша рећи:

— Лаже те ћата, а лаже те и кмет, само ти учитељ право каже. Он је моју сестру уписао на моје име а није ми ништа узео. Ја на то ништа не дајем ћати, а ни порез не плаћам. Него, ти однеси учитељу једанајест динара, па се не брини, а свет не слушај. Шта ко говори, нек' говори, не тиче ти се.

— 'Вала ти, чича, рече Милош, урадићу тако. Него шта ти мислиш о овоме друштву, да ли је добро и може ли да банкротира? —

— Е, Милоше, ево како мислим: овога Друштва боље и да није, многи ће сељак због њега оставити мотику и пропасти; а јавише се и зеленаци, као онај ћата и кмет што си видео. А да ли може да банкротира, о томе сам са учитељем имао реч. Он ми рече, да може банкротирати, што даје велику суму за са'рану а у друштво се само уписују старци и бабе а никако младеж.

— Ваљда неће банкротирати, док умре моја мајка? рече Милош.

— И ја к'о велим да неће, рече чича.

Затим мало поћуташе, па се растадоше.

Милош пође кући, да прича жени новост, али не и мајци, јер мисли, да она неће на упис пристати.

— Стигао је кући. Сава беше таман дотерала козе и бављаше се у авлији.

— Е, ново имам да ти причам, да знаш, од радости би скакала? — рече јој Милош.

— Шта има ново? Мањ ако си се опио, али то није „ново“, то је код тебе старо! — одврати Сава.

— Море, ћути Сава, какво те пиће нашло! Од радости немадо' кад да купим оно зашто сам отишао.

— Е па де причај ми!

— Причаћу ти, него је л' ту нана?

— Није овде, оде на извор.

— Е онда ћу ти причати... Одем ти ја јутрос у Т... те правце у кафану, да видим има л' што ново. Кад доиста има ново! Управо, то је поодавно изашло, али за нас је ново. — Да видиш... основало се Укопно Друштво у Б... и ту можемо са једанајест динара да добијемо хиљаду динара. А после, кад нана умре, не морамо да радимо. А она ће скоро... ту нема говора, највише да живи годину... две... више неће.

— Ћути Милошу, то те је неко слагао, само да ти измами једанајест динара, па после шта ћеш?

— Море ћути, жено, зар мен' ко мож' да превари?!

— Отиди ти до нашег попа, па га о томе питај. Он зна од свију најбоље — рече Сава.

— Могу те послушати, рече Милош, али он не зна боље од онога што ми рече учитељ.

— Ако не зна! Ти отиди!

После малог одмора Милош оде попу за савет. Поп ће му на питање рећи:

— То је смешна работа, мој Милошу, јер ево да упишеш бабу, шта ће да те кошта: упис једанаест динара, порез сто динара, умрлица сто динара, опело педесет динара, за разне трошкове сто динара, а сто динара ти узму на каси. Па шта теби онда остаје? Скоро ништа. Него, ја те саветујем овако: да ја упишем Анђу, па кад умре, даћу ти педесет банки, а остало мени, па тебе ни глава да не заболи.

— Добри су ти савети, госпо'н попо, али прво да питам жену

То рече, па умаче из попове куће, јер виде, да ће га он највише глобити. Дође кући и исприча жени, шта му вели поп. А жена ће му рећи:

— Онда слушај само учитеља!

— Па и ја тако, Саво, мислим. Учитељ се куне, да ћу за два дана добити књижицу. Он је добар човек и неће да лаже.

— Добро, уради, дај му, рече Сава.

— 'Оћу, рече Милош, само то немој причати нани, док не истекне рок, а немој ником оно причати што ми је поп говорио, јер ћу после имати муке за неку „умрлицу“ што ми спомену.

Сутра дан однесе Милош учитељу једанаест динара и исприча му, како га је кмет лагао за порез. (А о попу не смеде ништа да прича).

Учитељ ће рећи:

— Па ево, Милошу, мени не тражи нпко порез. Него тај је кмет зеленаш, знам ја њега!

Учитељ посла у Укопно Друштво новац и рече Милошу, да дође после неколико дана ради пријема књижице.

Милош части учитеља, па оде кући.

После неколико дана заиста је добио чланску књижицу.

Ово се све уради, а баба не сазнаде.

— Сад, Саво, баба Анђа вреди 'иљаду динара. Неће нам она више ићи на воду, а козе ћу рано да на'раним, па могу опет да идем на рад. Па кад нана умре, ја ћемо и ти „оставити мотику, па у варош!“

— Вала, Милоше, сад ми неће ни пилеж' ранити. Нека носи тикву ракије од пет ока, нећу јој замерити; нека једе шта 'оће и кад 'оће.

— Е, то ти је, Саво, сад капитал, па пази, рече Милош.

Они се овако разговарају, а баба Анђа спава у хладу под липом и сања... Сања као кува пасуљ, па јој он као саврео, и у том се пробуди и стаде несвесно да тражи воду, да га налије. Али место крчага нађе своју тиквицу, и поче да пије ракију уместо да налије пасуљ.

Устаде баба и оде у кућу, јер већ беше време ручку. Затече у кући све постављено, па се само она очекује. Томе се баба зачуди.

— 'Ајд', нано, да се руча, рече Милош.

Баба седе. Слатко је јела, јер јој нико не рече: да не вреди ни за шта, већ јој се све чинило „потамо.“

После ручка Сава рече:

— Лежи, нано, те се одмори, ја ћу совру сама пребрати.

Баба се томе још више зачуди, па ће у себи рећи: „Вала Богу, кад се једанпут сетисте, да и баби треба одмора!“

Кад устаде од спавања, виде пред собом крчаг, пун хладне воде, па помисли: „Е, ако ме овако узнегују, пред смрт опростићу им све грехе.“

Прође од уписа шест месеци. Дакле, баба је стекла право на хиљаду динара, а није ни знала, да је уписана. Како сад не ради ништа, њој се самој баш сад чинило „да не вреди ни за шта“ и зато је молила Бога, да је прими.

Али Бог није хтео. Од кад преста да ради, баба поче да се поправља, а Милош видећи то, рече Сави на само:

— Море, нана ће још десет година живети, видиш каква је?! Ми ћемо имати да плаћамо разрез још дуго! Али ако... нека још живи, јер се сваке године посмртнина повисује по сто динара, а мени ни двадесет неће отићи на разрез. Дакле, и то је добро, што дуже живи. Па не само то, Саво, него ми учитељ рече, да ће кроз кратко време бити скоро у свакој вароши у Србији по једно укопно друштво, па треба и то време да доживи, да се упише у десет друштава, те после кад преживи и умре, ко ће онда с нама?

— Е, то би било заиста добро, рече Сава.

*

После неког времена могло се видети у Милошеву јанцику три књижице укопних друштава, за које баба није знала.

Кад је Милош видео, колико ће добити кад му нана умре, престаде радити поље, те га даваше „наполицу“, а себи стави у дужност само то: да се редовно извештава о разрезима и да их уредно плаћа, макар се и задуживао.

О новцу, који ће добити, поче овако размишљати:

„Купићу у вароши Т... једну кућу, па ћу тамо са мојом Савом лепо живети а мотику ћу „у пензију.“ Нани ћу подићи леп споменик, јер је заслужила. Да је благословен онај, који први измисли ова друштва!“

Прође лето 1899. године. Баба беше целог лета здрава. Али, кад наступи јесен, поче баба овда онда да кењка... не може бога ми ништа да једе. Ужурбаше се Милош и Сава. Како да не, кад може сад да потегне, па да умре, и онда да добију само од једног друштва посмртнину, а од других не!

— Еј, дај Боже, рече Милош, нек' живи само до Нове Године, па онда нек' мре!

— Не плаши се, рече Сава, живеће баба још, не мре се тако лако. А ако баш и падне на постељу, ту смо ја и ти, па да је негујемо што више можемо, не би ли јој живот продужили до Нове Године!

— Мора она скоро умрети, рече Милош. Види, како дрхти као прут, а ту је и старост, превалила је 71. годину. Најзад, како Бог да, ми ћемо чинити све што је до нас. А и нека умре сутра, опет је доста хиљаду динара.

...Дође месец новембар. Баба паде на постељу. Сава само седи код ње, а Милош доноси понуде.

Једном ће баба рећи:

— Ја се, Сава, не дижем с ове постеље, дошло већ да се мре. Не жалим, најживила сам се доста. Опраштам вам све, само ми је жао, што ме Милош не уписа у ова друштва, па да вас усрећим. Али да то сад учини, биће доцкан.

— Е, бабо, и ја га псујем, рече Сава, али ми он говори, да не воли да добије новац таквим начином.

— А што оваквим начином? То ништа не мари, рече баба. Пре ми прича један човек, да поп залази по селу, па уписује све старо, које му није ни род ни помози Бог. Кад он као поп сматра, да то није грех, онда је сигурно то добро. Бога ми, поп ће да се обогати. Миша о томе не води рачуна, мож' бити, да ме је поп уписао, па да му стане на пут.

— Море, бабо, неће то Милош да ради, рече Сава.

— Ја тек велим, рече баба.

...Наступи зима, поче снег да пада. А баба? — Она се не миче са постеље. Још треба да живи један месец, па да у свима друштвима истекне рок. Сава и Милош негују је и моле Бога, да још мало живи.

Баба ће им чешће говорити:

— Немојте се толико трудити око мене, јер ми нема лека. Ја видим да нећу Светог Јована дочекати.

— Е, нано, како да се не трудим, кад си ми мајка? рече Милош.

— 'Вала ти, синку, рече баба. Опраштам и теби и Сави све што сте о мен' згрешили!

Освануо је 3. јануар. Видимо Милоша и Саву поред одра мртве Анђе. У очима им се сија час суза жалости за бабом а час суза радости за новцем који ће добити.

Сахранише бабу како ваља и требује, па се Милош подиже кмету Живану, да тражи уверење о себи: да је он заступа Милош Савић из Б... и да је имао мајку Анђу, која му је умрла 3. јануара.

Кмет га предусрете у општинској авлији, па ће му рећи:

— Ваљда ти, Милошу, идеш за уверење?

— Јест, Живане.

— А нисам ли ти онда говорио, да ми даш педесет динара, па да ти израдим, да не платиш порез; овако сад мораш на три књижице да платиш триста динара и за уверење двеста динара.

— Море ћути, Живане, научио се Милош, да га не вара свет. За порез не даје нико ништа, па не дам ни ја, а за уверење зна се три динара за општинску касу. Ако ти се то не допада, ја ћу ићи капетану..., па ћу те терати докле има суда.

Виде Живан, да се Милош добро научио, остави се започетог посла и даде му уверење за три динара. После Милош оде попу за „умрлицу.“

— Умрлица ти, Милошу, кошта сто динара, а три умрлице триста динара! — вели поп.

— Море, попе, немој да те за то пишем у новине, него ми на леп начин дај три умрлице, а ја ћу ти за сваку дати по пет динара, вели Милош.

Поп ће му на то рећи:

— А, а, тако ли ти знаш? А ја ћу теби да напишем на умрлици, да си бабу удавио, па онда нећеш моћи добити посмртнице.

Милош се мало поколеба, али се одмах прибра, па ће рећи:

— Ако ћеш ти, попе, тако терати, онда ћу позвати доктора, да прегледа нану у гробу, па после, шта теби остаје? Да се селиш у Турску.

Поп немаде куд, већ му даде три умрлице за петнаест динара.

Милош оде не рекав ни збогом.

...Примио је у три друштва три хиљаде динара. Никад већу суму новаца није имао у рукама, па оде весео Сави, показа новац и рече:

— Ето наша баба — Бог да је прости — од ништа постаде ишта. Да су благословена ова друштва! Са овим ћемо парама лепо живети а нани ћу дићи споменик. То ће јој бити признање....

После су оставили мотику и одоше у варош!

Многи су желели поћи њиховим стопама, ... али пропадоше друштва и повукоше доста њих за собом....

5. Поштење у народу.

У старије време било је међу људима *поверења*. Позајмљивање новца било је у „четири ока“, „да нико не зна, а врати кад можеш“. Данас пак тога нема, већ се пишу облигације и менице са јемцима. Узима се обавеза и „у дупло“. Један дуг се и по двапут наплаћује.

Карактеристично је, да у селу људи, који су изгубили свако поверење, мрзе на боље људе и називају их свакојаким именима. Најомрзнутији су људи по селима они, који туђе неће а своје не даду или ако даду, пазе, коме дају (обично себи равном). Такве људе народ никад не истиче на површину (не гласа их за кмета), јер их се боји.

Крађе, разне врсте, врше се свуда, али више у оним селима, која су ближе вароши или на граници туђег среза. Ту помажу и јатаци. Крађа се на више места тако одомаћила, да је то обична ствар. Често ће се чути: „па он не краде ником, него себи носи! Па зар је то грех“!?

Пошрице су свакодневне. Лети ретко коме остане њива неначета. И ту се одомаћило оно „ко има одвише, мора и

мени дати“. Дакле, ако хоћеш што да имаш, мораш дању-ноћу чувати, али и пазити, да у своме имању не погинеш. Највише се потре врши између браће, која имање нису редовним путем поделили или онеме, који се куповином земље увукао у имања туђе фамилије, те га потром приморавају, да ту земљу прода.

Паљевине се ретко дешавају, али их је више у Д. Јасеници и око Аранђеловца.

Разбојника (хајдука) нема, али их је било и у Г. и у Д. Јасеници, у блиској прошлости. Њихов живот и рад описан је под именом „*Горски Цар*“ од Свет. Ранковића.

Данас се само комшије услужују. То се зове „кућна позајмица“. Позајмљује се хлеб, брашно, ватра, осветљење, гас, лонац, чанак, кола, подрумски судови и т.д. Ко рђаво враћа, с њим се позајмица прекида.

По селима су обичне ове кривице: крађе, преваре разне врсте, опањкавање људи код власти, лажно сведочење и шпијунажа.

6. Владање код мушких и женских.

Мушкарци до 20. године (до војске и женидбе) радним даном раде у пољима, а недељом и празником тумарају по своме месту. Обично се удруже пет-шест вршњака и иду на какве раскрснице, где има девојака, па ту у разговору и кикоту проведу цео дан. По неки пут ноћу иду кроз место и певају.

Старији људи иду празником кафани, пошто прво код куће доручкују. У кафани играју карте и препиру се, ако је на дневном реду решење неког општинског питања. Многи пак ћуте и слушају, шта други говоре. У неким местима радним даном ујутру, кад радници полазе на рад, и увече, кад се враћају, сврате кафани, а алате оставе пред њом, и тамо претресају разна питања и сазнају „шта има ново“. По неки пут ујутру толико се забаве у кафани, да ручконоша однесе пре њих ручак на њиву. — Народ осуђује такав живот уопште.

Полни морал у народу је опао. Доста сељака стоје у полним односима са по неколико жена. Многи то крију, али многи раде и јавно. Такви се већином назначе за „пријатеља“ те и те куће. Тако то траје док људи не остаре. Тада им остане само прича. Обично се састану повише старих људи и причају: шта ко још може (у овом погледу). Млађи слушају

и смеју се, а они им веле: „Лако је вама, децо, ви још можете, па не треба о томе ни да говорите. Али, док остарите као ми, сетићете се онда нас“!

Женски је свет прилично размажен, раскалашан и поспруо у моралу, те даје непријатељима материјала за „куђење“ (ако су девојке) и за развод брака (ако су жене). Ипак се на девојке још много пази, те су веома ретки примери силовања девојака.

У старо доба женски свет био је на већој висини у моралу. Прича се, да је понека девојка била момка, кад би је напао или му стварала друге непријатности. Тако на пр. у једном селу неки момак загледа се у једну лепу, али снажну, девојку и хтео је пошто по то да је нападне. Она му на послетку закаже да дође то и то вече у качару, а она ће, вели, лећи у кацу, где је ситна шаша. Момак поверује томе и добро се обуче, па се увече крене. И заиста нађе откључану качару, у којој у мраку напипа кацу. Пошто мало ослушне, чује неко шуштање у њој и помисли, да се она ваља по шаши. Стога се брзо попне и ускочи у кацу. Кад у каци била џибра! Превирала и шуштала! — Његове муке нигде није било. Једва се каце ослободио а за одело не питај. Прао га је целу ноћ у реци. Сутра дан су већ све девојке по селу знале шта је било, и испод ока погледале су на тога момка, који се и сам себе стидео.

Стари људи мрзе на децу кад говоре и пишу раскалашне речи. Једном неки сељак дође у школу и затекне учитеља, где над његовим сином извршује телесну казну. Пошто му учитељ рече, да му казни сина што је по зиду писао рђаве речи, сељак одговори: „Зар и оно има своје слово? Уби га, господине, славе ти!“

Понеки сељак нема појма о томе, шта треба крити од женске деце. У једном селу видео сам, где један сељак држи кобилу, а снаху и ћерку гони те натерују пастува, да скочи на њу (да се припати).

7. Гостопримство.

У Краг. Јасеници у свима кућама путник ће се радо примити на конак. Старији људи веле, да у свакој кући „треба да има леба и воде за путника — намерника“. Путнику се

допушта да бере воће крај пута, да њиме угаси жеђ, што се мештанима, који тога воћа нису жељни, не допушта.

Ако дође какав намерник увече по киши, жена га изује, растави му обућу и распростре да се суши. Потом му опере ноге и да му бољу вечеру и бољу постељу. Ујутру се не буди. Нека спава докле хоће. Али кад устане, обућа му је сва у реду. Кад се обује и обуче, попије по неку и мало се јелом заложу, па хајд' на пут.

8. Разне навике и особине.

Јасеничани се уопште сви поносе, што им њихне старешине у војсци признају окретност, умешност и јунаштво. Особито се њине одлике виде, кад служе као допуна у другом крају отаџбине. Сваки им тада каже: „бравос Јасеничани“!

Свако село има по какву црту (особину), по којој се обележавају људи. На пр. Винчанима је подваљено, те уместо краве за свадбу купили кобилу. У Блазнави и на Велики Петак мора да пукне пушка. У Влакчи један приликом освећења водиче попио воду из чанка, док је поп друге кропио, те за остале није било воде, а поп је тада рекао: „Неста воде, наста благослова“! и т.д.

Кад се двојица свађају, остали посматрају, али не развађају.

Сељак је радознао да чита туђа писма и да слуша шта ко говори, особито ако су то виђени људи. Радо посматра туђе весеље, па и жалост.

Која фамилија добије кључеве од општинске касе, не предаје их ласно.

Кад се војник испраћа за војску, даје му се „предовољство“, те мало прође по селу да види „мило и драго“. Сви његови другови, који остају, иду за њим у испраћај прилично дуго.

Кад сељак пође цркви, ситни новац у марјаше „колико да му се нађе“ за тас и остале прилоге. У кафану пак носи све што има.

Највише се кладе они људи, који новца немају, а који имају, то никад не раде.

Кад коњаник иде путем на коњу, они који га виде, цене: је ли његов коњ или није? Тако, ако јури на задуваном и знојавом коњу, онда није његов, а ако иде умереним ходом и држи се „домаћински“ — његов је.

Ко заводи нове обичаје, сматрају га за лудог. Тако то траје, док је он усамљен. А чим и други то приме и виде да је добро — после га благосиљају.

Ко нема ђака, а дође на свето-савску прославу, у школу, остали, који имају ђаке, нерадо га гледају, па чак и псују, што је дошао.

Сваки сељак мисли, да је у његовом селу најлепше. Који чиновник ту с њима живи, веле му: „Лепо је теби код нас, нигде боље нема“. Кад се чиновник од њих премести, причају о њему пуно којечегга — како се је у новом месту разболео, како су му помрла деца и др. — а тога ничегга не би било, да је код њих остао.

Кад се продаје каква земља из слободне руке, ред је, да се прво понуди брату или комшији, макар и за јефтину цену. Кад се пак продаје земља за порез или какву кривицу, људи уступају ономе да је купи, који је истој земљи граничар или му је то старина.

Народ и чиновници. — Народ уопште воли оне чиновнике, који радо с њим разговарају, који му долазе на славе, свадбе, па и на обичне ручкове. Обично се такви чиновници боље почасте код сиротних људи, јер се они боље потруде да госта дочекају, и милије им је, што је баш чиновник код њих дошао а не код газде. Кад какав чиновник из велике вароши дође у своје место рођења (у село) као гост својој родбини — сви се сељаци из оног краја зарадују, да га виде и да с њим по нешто проговоре. Тада брзо оцене: је ли он пријатељ народа или није. Ако је пријатељ, сви га хвале, а ако није, сви га мрзе и веле му иза леђа: да се „понео“, да је „проју заборавио“ — и т.д.

Колико народ осуђује чиновнике, који не воле да се друже са народом из кога су поникли, види се из овог примера.

Један велики чиновник из Београда (професор Универзитета) дође у једно село да присуствује погребу своје мајке. Многи сељани су дошли на погреб колико ради мајке толико ради виђења са професором. Али после погребта тај чиновник је сео у чезе још код гробља и одмах отишао за Београд. Народ остаде запањен од чуда, и још и данас сваки с великим негодовањем прича о томе поступку осуђујући професора, што

није остао да пробави бар неко кратко време у селу и с народом, из чије је средине поникао.

Народ највише мрзи на онога, ко му дира у кесу. Зато су порезници најомрзнутији. Има доста људи, који се својим нехатом задуже са доста порезе. Кад им се то после принудним мерама наплати, они ропћу; али после неког времена благосиљају онај час, кад су платили порез и уче друге, да се не запусте.

Кад се продаје једна покретна ствар у једном крају села, сељаци тога краја гледају да је пошто по то купе, да не отиде у други крај. Ако се ипак пренесе „с оне стране реке или потока“, онда је то унижење за тај крај.

Кад се двојица препиру, пре ће доћи до битке, ако их ко развађа. Иначе, кад се трећи уклони, свађа престаје и супарници се растану.

Кад се иде на какву забаву, где ваља дати прилог, народ шаље жене с млађима; а кад има где да се пије, иду само људи.

Народне подвале. Народ се довија на разне начине да боље живи и да скупље продаје своје производе. Зато на пр. жито пере и влажно продаје, да је теже. Кад тера сено у варош, близу вароши претоварује, да изгледа више. Музену стоку добро нахрани, да набризга, па је гони на пијац. Ако има рђаво конопљано, купусно или какво друго семе, брже носи на пијац и продаје а друго боље купује. — Једноме се на тавану испоганила мачка у пасуљ. Шта ће сад да му ради? Не може да га једе. Брзо га носи на пијац, измеша и прода, а други за јело купује. — Ако коме свинче меће да се гоји, или једе пилеж, такође се продаје и друго на место њега купује.

Један понео пробу вина да прода, али је из џепа трговцу не износи, већ прво вади суво месо те „прави мезе“ — па после вади вино, да се проба боље допадне.

Један отац вели: питају ме многи, што дајем јединца у војску, кад сам стар и могу га од те обавезе да ослободим. — Ето што га дајем: може неко у друштву да се свади са мојим сином и да га за инат назове „шкартом“, а он ће полетети на њега, да се бије, па може доћи до суда. Овако сам миран с те стране.

Кад неко савије цигару, многи присутни трљају руку о руку (длановима), што значи, да им се пуши а не смеју да

поишту цигару. Тада пушач треба да се сети, да им да дувана. Ако им да, добро је; а ако им не да, опет добро, јер они се не љуте, пошто га нису ни искали.

Кад хоће ко да лаже, онда му се каже: „Причај нам штогод из туђих земаља!“ — То значи, лажи нешто о нечему где ми нисмо били, па ће ти се бар пола веровати.

Сељак се стиђи да каже, кад има шугу, бухе, вашке и стенице, а тако исто и болести појединих делова свога тела. Особито се брижљиво крије каква мана момачка или девојачка пред женидбу, односно удадбу.

За ослобођење од школске обавезе наводе се детету све могуће мане, само да се не да у школу. А за ослобођење од војске регрути крију своје телесне мане све дотле, док их сама комисија не опази.

Сељак из куће јутром не излази никуд далеко, док не једе. Па и на славу кад се иде, ваља што изести, јер се не зна, кад ће се ручак добити.

Мајсторима и врачарама у селу своји сељаци никад не признају вештину и знање у послу, док друге лошије, само ако су са стране, више цене.

Кад човек иде с пута и носи кући новац, који је добио, кад је што продао, вазда улази у авлију љутит, да му га не би ко у кући поискао. Па и кад се што са укућанима разговара, увек му је говор одсечан и набусит. На тај начин он убије код жене отвореност, те не сме да потражи суму новца која јој је за ћерку потребна.

9. Народ штеди новац и купује имање

Сељак неће за малу суму да ситни банку, а кад има стотинарку, дуго се с њом неће растати. Ако му у то доба затреба мало новаца, он их зајми, само да своје не ситни „без великих јада“.

У старо доба, кад је било много земље, није је нико гледао. Тада су се шљиве обично делиле по броју дрвета а не по захваћеном земљишту. Сада пак није тако. Земља је издељена „на језике“, и кад се продаје, скупа је „као восак“. Приликом куповине не гледа се, колики приход даје земљиште већ се само гледа, је ли у долу или на брду, па се погодба брзо свршава.

Сељак много мрзи раскош. Зато се нпр. каже: „Где се у кући радо пије кафа, та ће кућа пропасти“.

10. Побожност код народа

У старо доба народ је био врло побожан. Постио је све постове. Ако је ко и мрсио крадом, то ником није смео казати. Ако би се које дете у посту разболело, ништа мрсно није смело поискати да једе. Ако је ко Беле Недеље јео месо и приликом причешћивања се исповедио, да је то радио, калуђер или свештеник би му наредио, да толико дана по Ускрсу пости (колико је дана у Белој Недељи јео месо). И то се морало извршити.

Народ је ишао радо у цркве и манастире. У Г. Јасеници чак су и своју славу преслављали код цркава и манастира. Данас то раде у Д. Шаторњи. Бивало је случајева, да о Ђурђицу, који пада уз Аранђелов Пост, донесе народ посно јело код манастира, и ту су после службе с калуђерима јели. Али и калуђери би спремили посно јело. Једанпут неки нов калуђер тога дана зготови мрсан ручак. Ниједан сељак није му га хтео јести. Кад су идуће године синови питали оцеве, какав ће ручак сад да кувају, оцеви су казали: „Док смо ми живи, куваћемо посно, а кад помremo, ви са новим калуђером радите како знате“.

Како су манастири у старо доба били сиромашни, народ их је издржавао кулуком и писанијом.

Народ много цени и поштује манастирске старешине, који се заузимају за рад око унапређења манастирског. Највише је успомена остало о архимандриту Василију Нешићу, старешина манастира Благовештења, и његову сабратау Пајсију. Василија толико величају, да га сматрају за свеца. Он је поправио манастир после паљевине и са народом подигао конаке око манастира. Но поред народне снаге, више се пута морао и задуживати, да би довршио што је наумио.

У једно време манастир је имао дуга око 500 дуката. Тада је Василије увек ишао забринут. Једанпут му рече Пајсије.

— „Оче Василије, кад би ми дозволио, нешто бих ти предложио?“

— „Слободно, синко, говори!“ — рече Василије. — Тада Пајсије настави:

— „Ти, оче, имаш доброг коња, дај ми га, да га пројашим одавде до Смедерева и да објаним народу наше стање. Па ко хоће, нека нам

помогне; ко нема, нека запише, па кад имадне, даће; а ко је вољан, нека дође лично са мном и нека да прилог у светој обитељи. Ово је већ крајње време, да се то уради, а другог спаса нема.“

Отац Василије слушао га је нетремице, па кад он заврши говор, устаде и пољуби Пајсија, говорећи:

— „Иљадиле се такви радници! Иди, мој синко. Млад си, леп и поштен, па ћеш то, што си рекао, све извршити“

Брзо се договоре, како ће Василије дочекати народ са прангијама, барјацима и са звоњем, а Пајсије да да знак, кад буде близу. Потом Пајсије ушље књигу од хартије, седне на коња и оде са благословом Василијевим.

Он је ишао од куће до куће и молио за помоћ. Неко је одмах дао, а неко је записао, да ће дати (говече, овцу, свинче, новац ит.д.), а неки су пристали, да уз Пајсијев повратак појашу коње и да лично носе прилог. Пошто је обишао многа села, Пајсије се поврати. А уз њега пристану многи на коњима, и њих је уз пут било све више и више, па шта више кад дођу до близине, појаше коња и једна жена, па се умеша међу њих. Кад је они за то дирну, она рече: „Зар код толиких сватова да нема ниједна вођевина?!“ Сви се на то насмеју и допусте јој, да иде с њима. Кад су били на домак Благовештења, беше вече. Василије наредио, да лупају звона и да пуцају прангије, а он сам са литијом изађе у сретање, и кад им се приближи, они сјашу с коња, те се са сваким пољуби, па се крену у манастир на вечерње.

Сутрадан после службе буде издат ручак, после кога почну падати прилови: дукат, два, три, па и више. Кад Василије изброји и сабере са оним што је Пајсије донео, види да има преко 600 дуката. Он, радостан, опет пољуби Пајсија пред гостима, а госте задржи и за сутра дан, и нареди поновно клање стоке.

Кад их је испраћао, сврати их на сва три манастирска подрума у виноградима, те су пили вино све из чаброва. Код последњег винограда у Пласковцу опрости се с народом, па се с Пајсијем врати манастиру.

Кад је једном неки сељак из околине полазио о Божићу манастир и калуђере, Василије га је питао:

„Каж ми право, ко је овде потребнији и бољи, да ли ја или Пајсије?“

Полаженик одговори:

— Пајсије је вредан да заради, али по његову несташлуку све би пропало, да није тебе да сачуваш оно, што он заради..

И сада се манастир издржава од тих Пајсијевих писанија, које се сваке младе недеље доносе. Кад коме сељаку стока скапава, иде обично врачари, која вели, да има од стоке писанија, коју ваља одмах дати, па ће бити напредак.¹

¹ Народна предање о архимандриту Василију. Године 1851. кнез Михаило је путовао инкогнито кроз Србију, као калуђер, под именом, „Михаило Обрадовић из Свете Горе.“ Најрадије би свраћао у манастире

особито у дане манастирских слава, јер тада дође у манастир мноштво народа оба пола.

На Благовести, 25. марта, дође Михаило на славу у манастир Благовештење. Архимандрит Василије дочека га најсрдачније, као свога саврата, не разбирајући потанко, ко је тај путник и шта је, и понуди га, да му помогне служити тога дана. Михаило то одбије, из разлога, што је уморан. У цркву беше дошло мноштво народа. После службе божје настане ручак у конацима манастирским. Василије намести Михаила уза се. Ту се јело и пило, а и беседило. Михаило нарочито покреташе „династичко питање“, да би чуо свачије мисли. Архимандрит Василије беше искрен Кара-Ђорђевац, и као такав отпоче да излаже своје мисли о заслугама Кара-Ђорђевићем за ову земљу и о његовом животу и моралу, па онда пређе и на Обреновиће, о којима се није најбоље изразио. Како су тај разговор у челу трпезе чули сви виђенији људи из околине, Михаилу беше тешко то слушати, али се ипак уздржаваше и не хтеде се изразити...

Сутра дан, опростивши се са Василијем, Михаило му срдачно захвали на пријему и напусти манастир.

...Дође и владавина кнеза Михаила. Архимандрит Василије беше у то доба међу калуђерима у Србији најстарији, најобразованији, најбољи и имађаше врло много пријатеља. Врло је радо издржавао сироте ђаке по школама, који су после бивали ваљани српски чиновници. Кад је било покренуто владичанско питање, предлог беше, да архимандрит Василије буде владика. Али, кад тај списак кандидата дође у руке кнезу Михаилу, он прецрта име Василијево, говорећи: „Ма да знам, шта вреди Василије међу калуђерима у Србији, ипак не може бити владика“. Разлог се томе знао, али се прећутао. Тако Василије остаде и даље смирени богомолац у манастиру Благовештењу. Да би колико толико загладио свој поступак према Василију, кнез Михаило поклони своје имање на тремеји између Винче, Пласковца и Блазнаве манастиру Благовештењу. То се место данас зове „калуђерски виноград“...

За време владе кнеза Милана био је Василије још крепак за сваки рад, и ако је био превалио седамдесету. Био је пријатељ Јована Ристића, и једанпут му напише једно писмо, у коме је било увреде за кнеза Михаила. То писмо имао је предати лично Јовану Ристићу Василијев момак. Али га он не однесе тамо, већ Василијевим непријатељима, који то једва дочекаше и оптужише Василија... Дођоше манастиру жандарми, да отерају старца Василија у затвор. Старац, хром и погурен, виде шта ће бити. Зато пође да се опрости са светом црквом, коју је 56 година служио и да целива иконе последњи пут. Један жандарм га гурну, те Василије паде, а из уста његових чу се тешко проклетство: „Полудео мајци“!... Жандарм онај час полуди и умаче у планину.

Други отераше старца у затвор, у коме је сиромаш умро. Тело му буде пренето у манастир и сахрањено је на улазу у цркву с леве стране. Момак Василијев, који је издао писмо, одлетео је у ваздух 1894. год. приликом експлозије у страгарској барутани.

Данас Василијев гроб сматра народ за свети. Многи болесници лежу на њега са вером да ће се исцелити,

Околни сељаци дају данас прилоге манастирима о њиној слави, кад их старешине позову на ручак, а кулече око манастира, кад год се позову. Обично калуђери иду по кафанама, те покупе људе на списак, који му сви дођу у уречени дан.

Сада народ у Д. Јасеници није много побожан. Има по селима људи, који се по 15 година нису причестили, а већ на службу никако и не иду. Данас иду у цркву старци, бабе, младе, жене и девојке, и то само о великим празницима. Иначе момци и средњевечни људи не иду никако. За узрок наводи се: немање новаца да се прилаже и немање одела. Народ је научио, да цркви што приложи и да се тамо покаже у добром оделу. Како тога нема, он и не иде у цркву. Упитајте и мало дете, што не обуче нову хаљину. Оно ће вам одговорити, да му је то „мана за цркву сашила“. — Многа деца, да би се причестила, зајме чарапе од брата, кајише од сеје, хаљину из комшилука, па то после причешћа враћају. Због тога се сви укућани и не причешћују једне недеље, већ наизменце. Али, зрели људи сматрају за срамоту зајмити одело. Мања је срамота не ићи у цркву.

Народ радије иде у манастире, него у мирске цркве.

Ако је свештеник негде на ручку, даје му се првенство. Иначе на данашње свештенике народ много виче, и само их старији људи поштују. Ако какав старац са штапом угледа свештеника, прво остави штап, па му онда прилази руци. Млађи свет тако не ради.

11. Поштовање власти.

Пре неколико деценија кмета (или председника) много су сељани поштовали. Сваки сељанин, пролазећи поред њега, одавао му је почаст, не из морања, већ из љубави и поштовања према првом човеку у селу, коме је цело село поклоњило поверење. Кад би кмет дошао на скуп, сви би на ноге устали, и по годинама млађи прилазили би му руци. Ако би кмет ушао у кафану, сви би устали на ноге и дочекали га. Кметовске су се наредбе поштовале и извршивале. Позиви су се ценили и ниједан није смео да на позив не дође. Па не само што се поштовао кмет, већ и његов помагач, пандур, цењен

је и поштован. Сеоски зборови били су добро посећивани. Ко не би дошао, кажњавао би се багинама. Ту се наређивало да се не псује, да се сваки влада поштено, да иде у цркву, да даје држави порез и т. д. Тада је кмет био без плате. Свака му је кућа давала по надницу.

Из тога доба да наведем ову анегдоту. За време владе кнеза Милоша, први капетани били су прости и неписмени људи. Приликом изрицања казни и сами су устајали и поврх батина кривца по неколико пута чизмом ударили. То је наслеђено из турског доба. Али на народној скупштини на Врачару то се измени и реши се: да капетани приликом извршења казни не смеју од стола устајати, већ да други казну изврше. Ну за то решење скупштинско нису сви капетани чули, већ су многи и даље поступали по старом обичају.

Једног дана се у једном селу беше искупило много људи, да виде извршење казне над једним кривцем. Казну је изрекао капетан и кривац је морао лећи, те му се оцепи 25 батина. Пошто пуче двадесет пета, устаде и капетан, да га и он чизмом мало дотуче. Али, у том један човек из народа размаче свет и дође до капетана, и на велико чудо свију, викну:

— Вала нећеш то урадити, па да си још толики.

Капетан разрогачи очи, одустаде од намере и нареди томе сељаку, да му се сутра јави у његову стану, у истом месту. Остали свет, престрављен, мишљаше: да ће тај сељак коначно пропасти, што се усудио, да стане пред капетана. Али се овај није бојао, јер је и он био учасник врачарске скупштине, па је врло добро знао њено решење.

Сутрадан се спреми да иде капетану и узме пиштољ кремењак, потпраши га, задене за силав и оде. Сваки мишљаше: погинуће или капетан или сељак. Али, не би ни једно ни друго. Чим сељак оде капетану и назва му Бога, он га упита:

— Ама, Бога ти, што ти оно јуче уради: што ми забрани, да казним кривца?!

— Забранио сам, капетане, због самог тебе. Ти си млад човек, па неће бити добро за тебе, ако се чује, да ти и даље радиш оно, што смо ми на Врачару решили, да се не ради.

— Шта велиш, море? Шта сте решили?

Он му исприча све.

— Е, онда, ако је тако, хвала ти на опомени. Славе ми, ја то нисам чуо.

Затим попију по неку, па се разиђу као пријатељи.

Данас се власт друкче поштује. Сада се пролази поред кмета без поздрава. Његови се позиви цепају. Кметови су

чак ушли и у пословице, због њиних рђавих радњи и злоупотреба. Вели се: „У кмета црн језик к'о у гаљка“. То је од многих кафа, које изиште кмет од народа, да попије.

Кад ко дође за кмета, народ одмах оцени његов карактер. Зато се вели: „Нико себе не може да извуче, док не постане кметом“ или: „Дај му власт, па да видиш какав је“.

Поврх све кметовске грабљивости и халапљивости народ вели, да „у кметству још нико није зарадио,“ или: „Ако сиромаш дође за кмета, тешко селу; а ако дође газда, тешко њему“. Кад се сиромаш граби за кмета, паметни му веле: „Хоћеш у кметство, Бог те убио, а у кући немаш соли“.

Који кмет радо продаје народу ствари за порез и за кривице, вели се за њега: „Кад ти тај дође за кмета, звече баграчи као на Св. Јеремију (т.ј. продају се).“

Данас мало народа посећује сеоске зборове. На њима се саопштавају наредбе разних власти, а сваког пролећа, зиме и лета саопштава се на збору време, кад имају да се поправљају сеоски друмови за превлачење дрва и берићета.

Више власти се према народу боље понашају а ниже се издиру.

12. Народ и политика.

И народ у Краг. Јасеници води политику и припада појединим странкама. Но сваки не зна, шта је странка и њен програм. Ко је на влади, лако створи већину, али је брзо и изгуби, ако не ради добро. А стекло се уверење: да нико не може бити добар. Отуд у тражењу доброга вечито негодовање и лутање у народу.

Приликом општинских избора удружују се разне странке против једне које је најмоћнија. Удружене странке махом побеђују. Ну ако су удружене странке на управи, па не раде као што треба, на идућим изборима обично не продиру. Тако се то сведнако мења, док се о свима не створи више или мање уверење, да су неваљали. После људи пореде по неваљалству и бирају се они, чије је неваљалство најмање или се заборавило. Тако они опет дођу и позледе старе ране, па опет не ваља.

Сељак води политику из шпекулације или из интереса: да дође за кмета, да сече шуму, а за народног посланика

гласа онога, који га највише части (пићем и дуваном), ко му потпише меницу, или за оног, који је у стању, да му код виших власти свршава све спорове у корист његову. Сељак прелази из странке у странку чим види, да се крње његови интереси. Ако има три брата у кући, често нису сви једне странке (да би спасли кућу од насртаја власти). Партија је доста изменила слогу у кућама и фамилијама. Ако који од првих људи у фамилији припада некој странци и добије за кмета, одмах му његов брат од стрица завиди и иде у другу странку, да би и он био кмет.

Има их у свима странкама, који су врло тесногрупи партизани. Једноме сам нпр. нудио календар да купи. Он ме запита: „Ко га је писао: или радикал или либерал?“ Кад сам му казао, да је писац радикал, узвикнуо је: „Нећу радикалски календар, но ми дај либералски!“

О спољној политици сељак је прилично обавештен: о ономе што јављају политички листови, али и то сваки тумачи на свој начин.

Народ за време мобилизације и рата.

У лето 1912 године народ у Крагујевачкој Јасеници је по извесним догађајима споља и по вестима изнутра (од Београда) ценио да ће у јесен бити неког ванредног стања. Зато се сваки спремао, да га што боље дочека. Стога је настао застој у свачем. Приметило се, да народ иде на вашаре и у вароши, али не купује радо потребе као дотле. Сваки се трже и нешто преза. Поједини су људи говорили: „Ама шта је овом свету те се буни? Нека се не боји! Ничега неће бити. На небу нема никаквих знакова за рат, а и плећке на јагњадма су чисте, дакле крви неће бити, а ни за промену владаоца нема ништа да се види. Дакле будимо мирни.“ Нешто вести таквих људи, а нешто и деманти српске владе повратише донекле народ у колосек мирнога живота. То је трајало све до позива појединих партија војних обвезника на вежбу. Тада се опет духови почеше колебати, али само мање, јер је сваке јесени вежба. По сеоским кафанама приметило се, да се народ гложи, свађа се, пије и о партијама говори. Заборавио беше све бриге.

Из села Блазнаве 17. септембра кренуло се беше двадесет и пет људи у срез да оснују земљорадничку задругу.

У село се увече враћаху весели, што су повољно свршили ствар. Многи су их у кафани нерадо дочекали, зато што и они нису позвати за задругу. И између њих поче свађа, која би трајала дуго, да је нешто — не пресече. То је била вест: о мобилизацији целокупне српске убојне силе, коју донесе срески пандур. Тата сеоски се уозбиљи, свађа престаде. Сад сваки на посао. Брже узеше свећу и запалише, те право у школску авлију, да звоне на узбуну. У селу то вече беху комишања и певанке. У један мах звук звонцета све пресече, и сваки се запита: шта ли ће то бити?! Неки вели, да то учитељ звони, мило му што је основао земљорадничку задругу; други вели, да се учитељу десила нека крађа или се запалила школа, те зове за помоћ. Али старији људи говораху: да ће то бити *узбуна за раш!* Зато сваки потрча кафани и судници. Неко је дошао обувен, неко бос и гологлав, а неки богами у ратној опреми. За један час времена цело село знало је прилике у којима је земља. Брзо се сви удале, да се спремају. Сваки је желео да има добре опанке, одело и трошка. Ко није имао новца, продавао је *мал* (производе) свој у бесцење. Неки је добио гуњ на поклон од појединаца, а некима је потребе и општина набавила. Тек се сваки како тако снабдео. Забринут није био скоро нико. То је ваљда отуда: *што сви иду и што је потреба да иду*. Чак су и сами сељаци увидели, да се „овако више не може живети“.

После свршене спреме почели су поједини позиви и родови одлазити (18. септембра). На испраћају желео им се срећан пут, плодан рад и срећан повратак. Један рече: да ће ићи на Косово, други пак, да ће сести уз цара турскога итд. Сви су с песмом полазили, а своје домове, имање и берићет, као и породице, поверавали су комшијама, који су остали, да на њих пазе и да им у раду помогну, и кметовима. Кметове су нарочито молили, да воде реда и да заштите нејач и имаовину.

Стари људи су о испраћању обвезника разумно поступали. Плакања код њих није било, већ су деци говорили: „Идите и ништа се не плашите, ми смо у три рата били, па ево нас живих; новац чувајте само за леб, немојте га трошити у лудо“. Али жене, особито мајке, сасвим су се друкче показивале. Оне су плакале, спремале живо трошак и одело, псовале онога

коме треба рат, као и онога, који зове народ у општину. Псовале су и учитеља, што је купио звонце, јер су мислиле, да није звонцета, народ се не би могао скупити на збор. И после десет дана оне још говоре: „Она ми писка звонцета још у ушима; како је онда звонило, као на жалост!“ итд.

Како је пред саму мобилизацију у Краг. Јасеници био један наставник универзитета¹ ради куповине предмета за словенску изложбу у Прагу и ради снимања појединих зграда, предела, гробаља и др., то су жене протумачиле, да ће бити због њега наступио рат и да је он био просто непријатељски шпијун. „Чим се, веле, објави рат, он одмах утече... али и гробља сликао, па ми све мртве пописао“ — вели кроз плач једна жена. „Њега и нашег учитеља треба у топ метнути“ — додаје друга.

Некима женама опет криво, што су у селу неки људи остали, те нису отишли у рат, па веле: „Чим пукне прва пушка на граници, ми ћемо жене ове људе овде побити — шта ће нам они да остану“. Друге пак веле: „’вала Богу те остаде понеки човек, да нас теши и да видимо какав изгледа!“¹

После одласка обвезника у селу се свуда осети, да нема мушке главе. Деца и жене беру и превлаче кукуруз и грожђе, жене иду у воденицу, у општину и у кафану. Код кмета плачу, што им се краде и моле за помоћ у брању и превлачењу берићета, моле да им се напише или прочита писмо од војника итд. Један мушкарац од 18 година вели: „Досади ми ова женска кукњава. Морам зато да бегам у добровољце, и тамо је лакше него овде“. — Негде жене чак почеше и да се бију, па онда то пређе и на људе.

Обвезници пак, који су отишли у команде, пишу сведнако и траже новац, питају како је код куће и је ли срећен берићет; питају како поступа местна власт, и ако чују да је рђава, псују и прете да ће их исећи кад дођу; распитују ко још из села није отишао а обвезник је и брже га достављају команди. Скоро сваки завршује писмо овако: примите можда овај последњи поздрав, сутра се крећемо за границу. Збогом!

¹ г. Јован Ердељановић.

¹ Нека жена опет, кад тера увече псето са прага, виче му: „Шибе ј... те прешекач!“ т. ј. војник, што је заостао.

Једна жена чита писмо и плаче, а један чича гледа, па би и он плакао али не може, јер му је мило, што види, да жена уме да чита.

Многе су жене о поласку обвезника давале својима да ушију у тканице три зрна пшенице и соли и хлеба. Веле, да је тако рађено и прошлих ратова, па су се људи живи враћали, јер их тада олово не бије. Али су обвезници то одбијали. После су многе жене престале из куће давати позајмице суседству (у брашну и алатима), да би им се њини с војне живи вратили.

Неки су људи с вечери нарочито излазили у двориште да чују: има ли негде у селу песме после одласка војних обвезника или нема — па кажу, да су ипак на неколико комишања чули песму, само не сасвим јасну. То су певале девојке, али женска и људска вика и кикот нису се нигде чули. Понегде чује се пушка. То какав дечко у винограду или кукурузу плаши лопове или дивљач.

Многе жене престале су радити, па иду путем као сумануте. Тешко ономе ко их дирне или што запита. Ако сретну неку да преде или плете, повичу: „Куку, друго, зар је теби до рада?! — Ми и ’леба не једемо, већ идемо као пијане, не знамо ни саме где?!“ — Ако сретну кога човека, питају га, куда ће. Ако каже, да ће у команду, казују му: „И мени су тројица (или четворица) отишли, и то сви раздвојени, Бог зна, ’оће ли ми доћи?“

Пошто су поједини пукови формиран и кренули на границу према Турској, сви прекобројни и дотле неуписани пуштени су кућама. Многи су од њих протествовали, што се враћају натраг, а не иду са осталом браћом.

Кад је већ сва сила отишла на границу, стари су људи говорили: да је добар знак, што је војска весела отишла и да ће грешка бити, ако се врати кућама (ако не буде рата).

За време оних дана од мобилизације па до објаве рата народ који је код кућа остао тумачио је по разним приликама, да ће бити рата. Такви су нпр. знаци: лајање паса увече по селу, скупљање гавранова и грактање, певање петлова с вечери (то је кратко певање и зато се ти петлови зову „кривци“) и играње деце, нарочито игре „војника“, па и необичан сан (обично су сањали цркве и попове).

И тај је дан дошао. Већ 5. октобра наша је војска прешла границу и ступила у борбу. Интересовање код народа за успех оружја било је огромно. Долазили су често судници и кафани и питали: Шта има ново? — Докле је војска дошла? — Оће ли ко Србе издати?¹ Шта ће радити Шваба, а шта Рус? — Имамо ли муниције и новаца? — Какво оружје има непријатељ? — Да ли је ко из села већ погинуо? — Особито су се тако питале жене. Свака је мислила, да је баш њен човек или син погинуо а други нису. Ако су чуле, да је негде много изгинуло, рекле би: „Ете, поспала стража, а Турци изненада напали на војску, па све побили!“

Пошто је наша војска дубоко ушла у ослобођене крајеве, већ су се многи вајкали што им деца из војске не пишу. Неки су се чак и лично кренули да иду за децом, да виде где су, па макар их шта снашло.

Како је тада осем кућевног рада и пољски рад спао на жене (као: брање кукуруза и дизање у кош, брање и кљукање грожђа), то су многе трудне жене услед многог рада побациле децу.²

Због тога, што су многа војничка писма долазила, заостали људи и жене чекали су дуго у ноћ пошту да виде, има ли од њихових ратника каквих вести, и ако опазе, да има каква депеша, сви претрну од страха, док сазнају шта је у њој. Војници су највише писали за новац. Родитељи су им уредно слали поштом, а и лично су ишли, те им носили. Једној жени криво што јој муж не пише, па вели: његов део грожђа нећу да оберем, кад ми се не јавља. Зато, вели, не да ни прилог за Црвени Крст.

Поједини писмени људи и жене долазили су у школу, да на карти виде: колико је наша војска освојила и колико још има. Један старац вели: „Е баш дошло *време*, да се узме што је наше“. Понеки страхују од нашег брзог успеха, јер брзина, веле, нигде не ваља.

Многи нешколовани запамтили су имена места, где се борбе воде, па и имена паша. Понеки тек запита: „Где ли је

¹ У току целог рата сумњало се у Бугаре, да су добри савезници.

² Кад су људи долазили на одсуство, приметили су, да су им жене ослабиле, па су им говорили да не раде тешке радове, него да траже помоћ од општине.

сад Зеки-паша?“ — Други каже: „Питао Зеки-пашу цар турски: што је дао Куманово, а он му одговорио: зато, што ћеш и ти дати Цариград!“ и т. д.

Новине су се радо читале и ниједан сељак неће без њих да се врати из вароши. Ко је хтео у кафани често да чита на глас новине, сви би га радо слушали, почастили и на сваком месту похвалили.

При крају рата с Турком, дођоше и вести о рату са Швабом. Народу и криво, а и није. Веле: војници могу да се боре, али само комора није способна. Стока је пропала од блата и далеког пута. Понеко ждребе пролети сеоским путем и вришти за мајком, која је тамо негде у Косову или иза Призрена, а људи веле: „Е, ово ће ждребе на Дрину!“

Колико народ воли своју стоку, видело се и у рату по томе, што се коморције нису јављале за болницу само зато да би гледали сами своју стоку.

Два-три извода из војничких писама са бојног поља. — Кад је један војник добио писмо из села од брата од стрица, у коме му овај јавља, како је славио и пио за његово здравље, одговорио је он своме брату овако: „Лепо је, што си се мене сетио; него, дођи ти да ме замениш, а ја ћу за твоје здравље пити здравицу о Божићу“.

— Један војник пише мајци с мора овако: „Мајко, доста си ме пута клела: да Бог да отишо до мора! — Сад сам, вала, баш на мору и умивам се свако јутро на њему“.

— На основи писама, која су војницима стизала од кућа и јављала о раду општинских управа, спеване су на бојишту песме о кметовима и о њином раду. Од њих наводим једну, која носи назив: *Како пишати сиротиња без својих родитеља од јаничара у селу...., песма од III. позива народне војске, која је у рашу:*

„Састала се четири табора,
на Равнама¹ — делу у Приморју:
Једно јесте..... (име и презиме председника),
Друго јесте..... (име кмета).

¹ Место, на коме је председникова кућа.

Један другом Бога називаше:
 „Има л', Бане, каких наредаба?“
 Има, друже, и још каковијех,
 Него седи да разговарамо
 И по један дуван запалимо!
 Наредба је врховне команде:
 да се људма преобука спрема.
 Ал' ја имам строжију наредбу:
 да претачем вино и ракију
 и посеке људма да кољемо.
 Када ситну књигу проучише,
 па у село јуриш учинише,
 пише пиће три бијела дана:
 до по ноћи црвенику вино,
 од по ноћи комову ракију,
 мезетили младу свињетину.
 Служила ји раја сиротиња,
 све на смену по двоје, по троје,
 јер их нико не сме да наљути.
 Пошто су се свачег наситили,
 дигоше се, судници дођоше.
 Наредбу су онда учинили
 своје кмету и своје писару:
 Ето вама на четири стране,
 да скупите 'иљаду динара,
 јер је нама понестало блага!
 Кметови су јуриш учинили.
 Пишти раја, сиротиња љута;
 неко пишти за својим стадом,
 неко пишти за свог родитеља,
 јер му баба у рат отишао!
 Пишти раја до Бога се чује!
 Када аге прирез сакупише,
 долази им дика председнице,
 па он узе и преброји благо
 и метну га у своје џепове,
 па млађима тихо проговара:
 „Да идемо у Нобога Хана,
 да пијемо црвенику вино,

ја ћу платит' за своје војводе“.
 Кад су стигли у Новога Хана,
 Продера се стари председнице:
 „Ме'анџика, дајдер товар вина,
 да напојим себе и дружину,
 која ми је плату сакупила,
 јер ће нама после доћи војска,
 а људи су ватре научили,
 и од нас ће триста јада бити!“

Одломци из говора појединих војника, који су долазили на одсуства и боловања. — Кад су војници долазили на одсуства и на боловања, долазак су објављивали пуцањем. Доносили су својим укућанима и пријатељима на поклон пушке, сатове, чутуре, дуван, муштикле, турски новац и т. д. За време одсуства се такође пуцало, пило и певало и ишло у род (у госте). Кад су полазили, сви су их сродници испраћали далеко с песмом и пуцањем.

За време бављења у селу посећивали су школу, да виде на мапи докле су дошли и где су биле битке.

Многи војници, који су долазили на одсуство, причају, како је тај народ тамо прост, како нечисто живи, како имају рђаве куће и земљорадничке справе и алате. И веле, да је добро што је ослобођен, да се упути бољем животу. За Арнауте сви кажу, да су дивљаци и веле: да их треба побити, и то само мушкарце, а женске удати за Србе, да се добије боља раса.

Један прича, како је са својим другом сахранио једног свог погинулог сељака, пошто су га прво претресли да виде, да ли има што новца код себе. Кад су нашли 6 динара, дуго су решавали: да ли да узму и да поделе, и да ли ће то бити грехота. И на послетку су решили, да је добро да му то попију „за душу“, и тако и ураде. А вели: „да смо његов новац онако узели, можда би и ми погинули“.

Један војник вели, да је разговарао са једним Турчином и Турчин му рекао: како су Срби у овом рату преварили Турке, те им отели толику земљу. На то му је он одговорио: „нисмо ми вас преварили, но смо *јуначки* отели“.

Један војник, видећи хоћу на џамији, где виче, упитао га: „Ама видиш ли, вере ти, тамо у пољу, стоје ли ми коњи?“

За Арнауте причају да једва чекају да се наша војска удаљи из њиних крајева и све питају: кад ће те ићи? Они не верују, да ће остати под нашом управом. — Пошто су увидели, да им српски официри суде право, веле, да се Арнаути за најмању неправду, учињену од српских војника, туже команданту и много им мило кад се кривица иследи и кривац казни.

*

По свршетку рата многим људима криво, „што опет кукавица кука, кад је Косово освећено!“ Други опет веле, да и треба да кука, јер још није све Српство ослобођено!

XIV Народна знања.

1. Знања о свету.

а) Знања о киши.

Кишу даје Бог, и то не ради старијих, искварених, људи, него ради деце, да им роди хлеб, да би се одхранила. Кад често пада киша, те је берићет добар, народ каже: „Бог је добар, од њега је све добро, али ми не ваљамо.“

Предзнаци су за кишу:

- Кад се пени вода у реци, а жубор се не чује.
- Кад сунце на западу зађе за облак, па се до зала-ска не види.
- Кад облак на западу цепа сунчане зраке, те се расипају у мале „сунчиће.“
- Кад се сипа вода на земљу и у том се пени и шушти.
- Кад се овлажи дуван.
- Кад вода на извору умањи ток.
- Кад јече пећине у рудничкој планини.
- Кад се од истока пред вече гомилају облаци.

Најбоље је, кад киша пада у време „осецања“ кукуруза. Како је тада већином трава на ливади покошена и суши се, каже се: „Док не иструли откос на ливади, не може салаш да затегне.“

Како се народ чува од кише и ветра. — Народ се не боји много непогода. Кад су копачи на пр. на њиви, а спрема се за кишу и у велико грми, они не напуштају посао докле год

не почне падати киша и види се, да ће дуго падати. Ако уз кишу духа јак ветар, верује се, да ће киша престати, и не склањају се много.

Ако пак неко мора на киши стајати (да чува стоку) или путовати, од кише се заклања џаком или врећом (коју набије на главу); неки беже под сниско густо дрво, или скину џоку па натакну на главу. Женскиње се пак заогрну сукњом, и то задњим крајем.

Кад духа јак ветар, чобани ложе ватру обично у заветрини која је у углу између две велике и густе врзине, а стоку иду те враћају из штета редом, док се сви не изређају.

б) Знање о човеку

Човечије тело је змијин свлак, који змија скида, а дух, то је она змија, што из свлака изађе. Ово ваља овако разумети: Човечије тело мења се са годинама (и змија скида своју кошуљицу) а ћуд човечија остаје непроменита (као и особина змије, која из свлака изађе). Ово се више односи на душевне особине човека зликовца.

в) Знање о времену

Дан и ноћ једнаки су кад бресква цвета и зри.

Доба дану (земан) одређује се у лето овако:

Мали ручкић — пошто у велико изађе сунце, око 7 сахати пре подне;

Велики ручак — око 9 сахати пре подне;

Велики заранци — око 5 сахати по подне;

Мали заранчићи — око 6—7 сахати по подне.

Кад дође сунце баш на заход, каже се: „један“ или „два конопца (величине „поводника“ за стоку) до мрака.“

У старо доба одређивало се време помоћу капе. Изврне се капа и према томе докле је у њој сенка од ивице, тумачило се, које је доба дана.

Данас сви сељаци одређују време помоћу часовника, који има скоро сваки. Ако је коме сахат застао, дотерује га по сахату онога, који је скоро био у вароши или на железници, или по чиновничком сахату. Уопште, чиновнички сахат има у селу велики ауторитет, па био он тачан или не.

Младина (нов месец). — Народ много пази на појаву новог месеца и у то доба многе послове не почиње, нпр: не чуна лук, не кисели конопље, не пере кошуље и т. д.

О зими. — Ако пчеле рано почну убијати трутове, биће јака зима.

Велики ветрови зову се „але“. Оне се међу собом бију, и где једна другу победи, ту нема никакве штете, јер ветар стане.

г) Знања о животињама.

Корисне животиње сматрају се по вредности за равне човеку. Губитак њин необично се жали. Зато се каже: не мучи тога вола, дај му да једе, јер и он има душу. Многи се осуђују, што им је стока мршава и што је муче, а особито они, који хватају коње у јарам.

Коњ је само онда добар, кад се ником не даје. Тада не мења ћуд, а и здрав је.

Во никад неће да згази човека. То најбоље знају бекрије, које, кад задоцне, ноће у кошари.

Кад вуку волови, боље им је давати трице, јер неће да се „пролитају“, а кад се гоје, најбоље је да им се даје житка кукурузна јарма.

Козе су добре за мужу које су „крошњаве“ (трбушате) а рибичасте нису. То је и код крава.

Гуске се не „соле“ да не подивљају.

Кад *свишак* дође, знај да има нова јечма.

Да *бувач* не једе купус, ваља у башту забости божићни ражањ и за три дана напаст ће отићи.

Мољци неће на чохано одело, ако се у џепове оставе плодови зечје лубенице.

Мрав највише воли да остари, јер тада добије крила.

Кад орач изоре прву бразду, па се на њу окрене, да може — вели се — да види, колико је у њој животиња изорао, онај час би од страха умро.

Кад неко убије *паука*, четрдесет му се грехова опрашта.

Кокоске ноћу не виде ништа. Човек, који радо једе њине главе, такође неће ноћу ништа видети.

Од штетних животиња мрзи се много на *стенице*, које се јако множе. За њих се каже, да стекну праунука за 24 часа,

Народ памти, да је пред Маџарску Буну читав облак од *скакаваца* дошао од југа на рудничку планину и да је од њих шума остала поломљена и жута. Људи су пуцали, лупали у бубњеве и звона, да та напаст не наиђе на село и усеве. Тада је викач викао по селу: „Ајте људи у планину, да бијемо скакавце!“ Онда се веровало, да је то била казна Божја. Нарочито се истиче, да скакавци винограде нису хтели дирати, јер је то „Божије“.

д) Народна „бележница“.

Прости сељаци, који су свршили само основну школу, скоро никад немају сашивену књигу од хартије, где би бележили по штогод „важно“, већ то раде на зиду од куће, на брвници од вајата, млекара или какве друге зграде. Ту се бележи: кад се које грло од стоке припатило и кад ће се раставити од бремена (да се надају), кад је време захладнило, коме дугују новац и наднице и т.д., те им то сваки чита. Тако и писма не крију, већ их међу под стреху, или између брвница, и тако „тајна“ не остане „тајна“.

Понеки бележи на календару или на каквој другој књизи по штогод „важно“.

2. Знања о своме народу.

О српској народној свести у Јасеничана није потребно нарочито говорити. Они су је довољно доказали и у прошлости и у новијим догађајима, а већ довољно је позната њихова значајна улога у нашим устанцима. Ми ћемо овде изнети само неколико прича из народног предања, које на примерима показују јачину народне свести, а уједно могу донекле послужити и као историска грађа о личностима и о догађајима.

Како се у старо доба чувао образ и понос селу.

Било је то за време Турака. Једног лепог летњег дана, пред заранке, бануше три Турчина у Шаторњу, као изненадни путници, и мишљаху ту да преноће, под шатором, у зеленој и мирисној ливади. Један је од њих био неки јаничарски старшина, што се видело по његовом бесу и самовољи, а друга двојица беху му пратња. Кад су наместили шатор, поседају пред њега и задимане, а тако су сели, да су могли сваки крај ливаде видети, да не би откуд ко на њих напао. Брзо поруче

по неком Србину, да им дође највиђенији сељак из тога места. Кад овај дође, нареде му, да без икаква изговора спреми и донесе добру вечеру, а и за конак две три најбоље девојке, да их служе. Сељак рече, клањајући се до земље: „Све ће бити, честити ага, само мало причекајте, док одем и издам наредбе“. То рече, и као без душе отрча кући.

Тај сељак био је кршан човек, познат као јунак, а имао је још четири брата, не зна се ко је лепши и већи. Брзо их дозове на договор и исприча им шта хоће Турци. Ови се у први мах збунеше и забринуше. Беше им криво, што та љага селу да се нанесе код њих живих; а дотле ниједан Турчин није смео ту ноћити, ни показати своју самовољу.

— Кад су наши стари чували образ, чуваћемо га и ми! узвикну најмлађи брат.

По његову предлогу реше: да један отиде Турцима и да им каже, да ће све бити урађено, што су заповедили, само нека мало причекају. После нека седи ту код Турака, а њих ће четворица долазити редом, наоружани до зуба „колико да чувају страх Турцима“. Разуме се, да се вечера није спремала, нити се узбунило село бирањем девојака. Све су то ових пет брата узели на себе, па шта им буде.

Један брат оде Турцима и рече им, да ће „кроз неки час бити ту све што су искали“. Турцима то беше у вољи и пушећи дуван, пратили су очима колутове дима, правећи разне комбинације за уживање на тако лепом месту... Док одједном окренуше очи на један крај ливаде и смотре велику људину под оружјем, да се примиче њима. Брзо се узнемирише и међусобно погледаше. Један ага упита сељака:

— Рајо бре, ко ти је оно?! —

— Не брините се, ага, оно ми је брат! — одговори сељак.

Непознати дође пред шатор, поздрави Турке и стаде пред њих као стражар.

Није прошло пет минута, окренуше се Турци и смотрише да се с другог краја ливаде примиче још страшнија људина, са још бољим оружјем. Опет се узнемирише, али их сељак утиша, говорећи, да му је и то брат. — Он дође, стаде пред шатор, али не поздрави Турке. Они се ускомешаше, али се у брзо примирише.

У том се појави са трећег угла ливаде трећи брат. И он кршан и под оружјем. Турци га смотре и мењају боју лица. Сељак их утишава и вели: „И то ми је брат!“

— Па колико имаш те браће? — упита га један Турчин.

— Још једнога, вели сељак, ено га где и он иде.

И збиља, Турци га угледаше, где се са четвртог ћошка ливаде примиче шатору, а оружје му одсјакива према сунцу које већ залажаше. И он, кад дође, не гледа у Турке, већ у земљу.

Турци клонули. Питају се турски, шта да раде, овде се не ноћива. Старешина се досети, како ће се беде извући. Брзо упита сељака:

— Ама, рајо, како се зваше ово село?

— Шаторња, одговори сељак.

— Е, нама по нашем плану не следује овде конак, већ у Пласковцу. Ми смо смели с ума. Зато да идемо, да би могли за раније тамо стићи.

— Драго ви је, ага! — одговори сељак, који то једва дочека.

Турци брзо дигну шатор, уседну на коње, па отрче путем у касу, погледајући непрестано на заосталу браћу, да не пођу у потеру за њима.

Браћа рекоше: „Тако вама треба спремити конак“, и одоше кући весели, што су сачували образ и понос своме селу.

Хајдук Колак.

У Г. Јасеници познат је Колак хајдук, који је живео у Рудничкој Планини и бранио целу околину од турских си-леџија. Зна се, да је он убио Ибиша, спахију страгарског, који је био син Сали-аге, Рудничког Бика, и имао хан на Ситови.

Ибиш је често ишао једној удовици, и после вечере свагда је код ње ноћивао. Удовици се досади то дворење, па се по-жали Колаку, који предложи да дође једно вече као гуслар, да пева Ибишу, кад буде вечеравао. За време вечере неко залупа на врата. Удовица види ко је, и пријави га Ибишу, који је волео песме, те допусти, да се Колак пусти. Он је носио гусле напред а позади, за појасом, имао је јатаган и пиштољ. Чим дође до Ибиша, преклони се, па поче гудети и певати:

„Што се пече, што се вари,

То Колак не мари.

Колак хоће Ибишеву главу.“

То рекав баци гусле, тргне пиштољ и убије Ибиша, па га још и прекоље и избаци напоље.

Колак је хватао и Сали-агу. Али није могао успети. Једном дође Сали-ага у Блазнаву, у Ђорџин подрум, са спахијом блазнавским, који је седео на Руднику, те су после јела дуго пили и са горњег боја подрумског посматрали народно коло. Чује за то Колак и приђе тој кући са оне стране, која је до шуме. Како су врата била затворена, узме секиру и стане их цепати. Срби, видећи шта ће бити, прикрију Сали-агу и кажу Колаку да је побгао. Колак се окани започетог посла и отиде у шуму. Срби су сачували Сали-агу због тога, да не би руднички Турци за његову главу раселили Блазнаву, јер још није било доба Устанку.

Колаку су били јатаци Шивићи из Блазнаве, које је и окумио. Његови потомци су данас у Ковачевцу, којима и данас Шивићи кумују.

Колак се најрадије бавио око турских ханова. Највише је насртао на хан у Маслошеву, у Аништу. Ту у близини има заселак *Колешина*, назван по Колаку.

Знања о Кара-Ђорђу

Док је Кара-Ђорђе био хајдук, често је долазио код свих виђених људи у Краг. Јасеници, и то само ноћу, кад сви укућани поспу. Тако, у једној кући жене су месиле погаче, док ће једна запитати домаћина:

— Ми сведнако спремамо вечеру за тога Ђорђа, а још га не видесмо, какав изгледа?

У том би Ђорђе лупио на врата и показао се, а жене би побегле на миг домаћинов.

Понеки стари човек прича, да је чуо од својих старијих, како је Кара-Ђорђе за време неке потере лежао дуго на једном великом клену сакривен, и тамо су му његови пријатељи и познаници доносили храну и пиће.

Једном је Кара-Ђорђе долазио у Ђоргин подрум (у Блазнави) са мајсторима, да прегледају ту зграду, да и њему такву начине. Кажу, да се мајстори нису смели подухватити.

У време пред устанак, Кара-Ђорђе је долазио на Ђакове (у Маслошево), где су се око њега окупили многи људи и слушали, шта он вели. Тада им је казао: „Ето решили смо се, да бијемо Турке, и ја идем, да купим војску. Ко хоће, нека пође за мном, а ко неће, нека седи мирно код куће, само не сме бунити народ, иначе, убићу га.“

То рекавши попије мало вина из једне карлице и оде уз брдо Главицу, за Страгаре.

Први двобој. На избору војда у Орашцу био је кандидат, поред Станоја Главаша и Кара-Ђорђа, још и кнез Теодосије, али само од своје ближе околине.

По свршеном избору, цео се народ разишао са скупа с уверењем, да је Кара-Ђорђе Петровић остао као врховни вођа српског народа.

Међутим Теодосије се није с тим помирио. Нешто његова сујета, а нешто подстицање његових људи, нагнаше га да протестује. Али, како ће и на који начин? — Реши се, да наоружан са својим људима, оде до Кара-Ђорђа у Тополу, да од њега изнуди, да му уступи вођство. Тако и уради.

Кара-Ђорђе га лепо дочека и увераваше га, да је то почетак неслоге, у доба, кад је највећа слога потребна Србима, и изјави, да је готов, да учини све, што до њега стоји, да он не буде узрок несрећи, која ће снаћи српски народ. Стога

скупи и он неколико својих људи, те сви тако оду на једну пољаницу више данашњег Врела (ближе вароши). Ту Кара-Ђорђе предложи Теодосију, да између њих буде двобој, па ко после тога остане у животу, нека буде вођа. И пошто је Теодосије био старији, допусти му Кара-Ђорђе, да он први пуца.

Теодосије на то пристане. Одмах се Теодосијеви и Кара-Ђорђеви људи склоне у страну, да буду сведоци, а Кара-Ђорђе се одмаче од Теодосија, одброји 70 корака и стаде, давши знак Теодосију да пуца. Теодосије опали пиштољем и промаши. Тада Кара-Ђорђе извади свој пиштољ и левом руком пружи на Теодосија, и том га приликом рани.

Тада је, по други пут, у почетку 1804. године, утврђено: *да Кара-Ђорђе остаје вођа српског народа.*

*

Када је доцније, по ослобођењу Србије, Кара-Ђорђе славио славу у Тополи, свакад је звао по неколико сељака из околних села на ручак. Они би му доносили по погачу на дар. Кад је доцније Александар Кара-Ђорђевић дошао на престо, почео је тако исто радити. Тада један сељак из Маслошева уместо једне погаче однесе онолико, колико година Кара-Ђорђевићи не беху у Србији.

Александар се томе зачуди, али сељак рече: „Те су погаче ваше. Оне су вас чекале и сачекале“.

Знање о прогонству Турака из Јасенице

По ослобођењу Србије 1815. године, док се још није уредило стање између Срба и Турака, спахије су се понова повратиле из Новог Пазара, да заузму своја добра по Јасеници и да прикупе десетак за оне године, кад су били ратови. Срби су се томе противили. А да не би дошло до боја, кнез Милош прати брата Јована, те утврди споразум са спахијама, по коме они имају седети у Новом Пазару, а Срби из јасеничких села донеће им сав десетак и кирију на њина имања.

И доиста су Јасеничани тамо ишли. Десетак су носили на коњима, и у путу су пробавили 15 дана. Кад су тамо отишли, Турци су их частили ракијом, хлебом и куваним месом.

О роду Блазнаваца.

Пошто је Миливоје Блазнавац имао видна учешћа у управи земаљској као знатна личност и као намесник кнеза Милана, народ је у Блазнави, поносећи се њиме, запамтио историју његова рода и живот појединих његових предака и потомака. Главније од тих података износим овде по народном казивању.

Оснивачи Блазнавчеве фамилије су Риста и архимандрит Глигорије, старешина манастира Благовештења у Руднику. Они су досељени из Црне Горе, из Никшића. Први је дошао Глигорије, који је манастир унапредио¹ и постао чувен не само међу Србима него и међу Турцима. После је довео свога брата Ристу, који је у Црној Гори убио једног Турчина, због тога што су му Турци убили брата Перишу, јер му тамо после тога убиства није било станка, те га Глигорије насели у Блазнави. А да га се Турци не сете, промени славу: место Св. Стевана узме Св. Луку.

Али то Турцима опет неко прокаже, те Ристу ухвате и ухапсе на Руднику, где реше, да га погубе, ако немадне да плати 1001 грош крвине. Ну у турскоме харему на Руднику беше једна Српкиња робиња, која је Ристу смотрила, кад су га у затвор водили, па пошто је чула решење турско за њега, било јој је жао, да тако млад и леп погине, те му се ноћу приближи и каже му све шта ће од њега бити. Још му каже, да ће му дати новаца за откуп, ако он нема, али да јој одмах врати после одласка, јер ће иначе после она изгубити главу. Пошто није имао при себи новаца, Риста пристане на све и закуне се, да ће јој новац вратити. Она онда скине огрлицу, раздоби је и да му 1001 грош, те се Риста тако откупи и врати се у Блазnavу, позајми од брата новац и крадом врати робињи.

Риста је имао синове Вукосава и Петра. *Миливоје Блазнавац* је син Петров.

Вукосав је био одличан стрелац и погинуо је на Пожаревцу 1815. год. О његовој погибији се прича овако. Пре саме битке један Турчин изађе на кров црквени са Српкињом девојком, коју је на очиглед српске војске љубио. Види то Милош, па почне тражити стрелца у својој војсци, који може убити Турчина, а да се девојка не повреди. Сви повичу на Вукосава, да он то уради — јер од њега бољег стрелца нема. Он потпраши пушку, узме заклон од прућа и дође до цркве, нанишани и Турчина убије, а девојка остане здрава. Видећи шта би, Турци опет пошљу и другог Турчина са другом девојком, те и он од Вукосава рђаво прође. Кад изађе на кров трећи Турчин, Вукосав пође без заклона, али га тада дочека сакривен један турски војник и убије га. Тако Срби изгубе најбољег стрелца. Вукосав је ту и сахрањен, и ту су му потомци ударили белег.²

¹ Његова слика се чува у потомака Ристиних.

² И доцнији потомци Ристини и Вукосављеви били су добри стрелци. Тако, Светозар Блазнавац је одликован првим наградама на земаљским гађањима, а Живојин Николић зват је више пута у лов на дивљач у друштво са кнезом Михаилом. Од кнежеве пратње нико (па ни „јегер“)

Петар је био чувен у селу и околини као трговац. Он је од народа у јесен куповао овце, свиње и говеда и гонио у Аустрију на продају. Где је он седео у селу, данас се тај крај зове *Трговчевићи*.

Како су у Јасеници заамжени догађаји из 1813. године и после ње.

По паду Србије 1813. године крене се велика турска војска под Скопљак-пашом од Рамаће, сиђе низ клисуру и падне у Маслошевачку Јасеницу у поток Кленовац, где паша под брестом разапне шатор. Уз пут су Турци нахватили много робља, које је оковано у ланцима пиштало и тражило од своје браће Јасеничана помоћ. Али узаман! Јасеничани беху по збеговима у Рудничкој Планини, а вође им беху на домак манастира Благовештења, где са архимандритом Глигоријем смераху нешто озбиљно. Разуме се, да то њино кретање, и ако беше заклоњено планином, није могло остати неопажено од Скопљак-паше, који је на све стране имао своје телале.

Док му се главна сила одмарала у питомој равници јасеничкој, где су одлични извори Кленовац, Јазавац и Димина Вода, и чувала робље — које и без страже не би никуд од умора могло мрднути — дотле су нека одељења ишла по околним селима, те звала прве људе на поклоњење и на предају оружја, а друга су навиривала у планину и викала прваке у збегу, да се предаду и да врате збег на огњиште да ради царску земљу.

Прваци збег: Шарга, Аша и други, решаваху са Глигоријем, шта ће да раде. Турци довикивањем преговарају и не прилазе ближе; Срби не мрдају из заклона. Виде Скопљак, да такав рад не доноси плода. Зато предложи: да прати у збег 6 Турака, да му се отуд прате 12 највиђенијих Срба. Дакле 6 Турака вреде колико 12 Срба. Срби немаху друго шта, већ пристану на пашин предлог и прате 12 највиђенијих Срба са Глигоријем на челу, да виде шта хоће Турци. — Архимандрит Глигорије предложи паши, да пусти све српско робље у слободу, које је дотле довео, па ће се збег вратити на своја огњишта. Паша пристане, те тако једно робље даде другом робљу „слободу“. — Брже се расковаше ланци, те јадно робље устаде и дахну душом; али каква корист — кад немају куће ни кућишта! — С друге стране збег се поче враћати на своја згаришта, да кући наново себи и другоме — до бољих дана...

нису могли постићи такав успех у лову као Живојин. Он је ловио својом простом пушком, коју су сви загледали, а имао је керове, које није хтео дати ни за какво благо. Особито је био вичан да размести друштво на ловачком терену и кад би зец наишао на кнеза (и он га убио), радосно би довикнуо Миливоју Блазнавцу: „Браво твој Живојин!...“

Овом приликом да поменемо још једну ствар.

Кара-Ђорђе је на поласку из Србије раздао барут из Тополе свима виђеним Србима у околини, те да му се приликом повратка из Аустрије нађе, да бар за то не брине. Највише су барута добили Шарга из Маслошева, Прока из Шаторње, Скерла из Липовца и Кара-Тоша из Копљара. Но они се састану и договоре, да сав барут чува Прока из два разлога: што је мирољубив, па Турци на њега неће посумњати, и што је близу Рудника, те га има где сакрити. Прока га остави у Рудник код свињаца у место звано Чести Шиб.

За тај барут дозна сада Скопљак преко својих телала, те брже зовне Проку на испит. Како овај не хтеде признати, вежу га Турци у квргу, те под мукама изда неке вучије барута а већину утаји, те га Турци пусте...

Затим паша одбара све виђене Србе, некима да штап и колајну,¹ а архимандриту Глигорију да најбољи бињиш, па крене силу и оде ка Београду, пошто је свој задатак у Јасеници извршио.

*

Кад је Србима у битци на Љубићу 1815. године нестало барута, Прока, који је ту био, изјави, да га има у Руднику пуне вучије. Брже спреме коње и за ноћ отиду у Чести Шиб и донесу барут. Овим је барутом тих дана напуњена пушка, која је убила Ђаја-Пашу.

По ослобођењу Србије, архимандрит Глигорије беше и даље чувен у својој околини, те су га многи Срби за савет питали. Једном чује кнез Милош за његов бињиш (који му даде Скопљак-паша), па му поручи, да му га пошље на дар.² Али архимандрит одговори: да је бињиш његова успомена, кад је главу за њега заложкио, и зато га Милошу не да...

Једне вечери, године 1816, излазећи из манастира са вечерње, Глигорије је бројао бројанице и певушио неку песму, а у томе пукне пушка из сутона, и он падне мртав, једва проговорив неколико речи — које су се односиле на будућност његовог убице — у виду клетве!³

¹ У потомака Шаргиних и данас се чува то одличје.

² Веле, да је хтео ићи султану, па да се њим сгрне.

³ Чим је Милош „чуо“, да је Глигорије погинуо, дозове себи у Црнуће све кметове из села око Благовештења, па их запита: „Ко уби архимандрита Глигорија?“ — На то ће рећи кмет блазнавски: „Ако не знаш ти, ми горе не знамо“. Милош се на то згрне, па појури кмета са чибуком по авлији. Кмет се правдаше, да је друкчије хтео рећи, и Милош се једва примири, па им нареди, да изваде Глигорија из ђубрета (јер су га убице у ђубре закопале) и да га сахране свечано. Они су тако и учинили.

Бедин Гроб.

За време турске управе било је одређено, да свако село, у коме се нађе убијени Турчин, плати 1001 грош крвнине. Тако је једном нађен на тромеђи (у Рудничкој Планини) између Јарменоваца, Шаторње и Блазнаве, један турски леш. Како ниједно село није признало својину тога атара, Шаторњани обеде Блазнавце, да је то њихов атар. Тако Блазнавци буду принуђени, да плате крвнину. После то место прозову *Бедин Гроб*. Данас пак то место Шаторњани себи присвајају.

3. Знања о туђим народима.

Знања о Турцима. — Јасеничани сматрају Турке за чист народ. Кад Турчин пуши а неко до њега „пусти ветар“, он, веле, одмах псује и истреса остатак дувана из чибука, па други припаљује.

Кад су били у Јасеници, Турци су у многим местима подизали купатила (у Божурњи и Влакчи „Илице“) и чесме (Димина Вода у страгарском и маслошевачком атару). Ту су се Срби скупљали онда на игру, а тако и данас.

Народ верује, да ће у Турској бити царство за до век. „Да један једини Турчин остане, мора бити цар“.

Како су Турци вршили разна насиља по народу, остао је спомен на њих у разним причама, од којих ћу неке навести.

Живот за овцу.

Иза потока Моштања, до пласковачког гробља, за време турске управе била је проста сеоска крчма. Крчмар у њој био је неки сељак из Блазнаве.

Једне јесење вечери, у доба заранака, дође му један Турчин и затражи што да једе. Кафеџија рече, да има сира и пиљежи, више ништа. У том Турчин баци поглед у страну и види у пољу изнад Моштања до Блазнаве, где пасе велико стадо оваца. Одмах запита кафеџију:

— „Рајо, бре, чије су оно овце?“

— Оно су овце Петра, трговца из Блазнаве, рече кафеџија.

— Иди и донеси једну, која је најбоља, па испечи на ћевап!

— Не смем, ага! Чува их слуга, Црногорац, са оружјем, па ће ме убити.

— Иди, кад ти кажем, па прво заишти. Ако ти не да, ти мало попрети; па ако ти опет не да, врати се к мени. Онда ћу му ја отићи у госте! вели Турчин.

Кафеџија отиде и заиште, али му је слуга не даде. Кад смотри, да Турчин гледа шта се ради, мораде мало Црногорцу и попретити. Но овај и то одбије. Потом се кафеџија врати без овце. Турчин се диже и сам собом оде. Кад се приближи стаду, рече:

— Влаше, бре, бирај ми најбољу овцу!

Црногорац нешто оћуткиваше и загледаше кремен на пушци. Турчин опази, шта он смера, па уграби пре њега, скиде пушку и опали, те убије Црногорца. Потом избере најбољу овцу, затури на леђа и однесе кафеџији, да се закоље за ђевап. Док се брав редио, упита га Турчин:

— Како стојиш са вином?

— Па, није најбоље, ага!

— Дај ми једну празну вучију, да одем часком до Блазнаве, у Ђорџин подрум, да донесем вина, а ти са вечером пожури!

Кафеџија му да вучију, а он је затури на леђа, па живо оде преко Моштања уз поље ка Блазнави. После три четврти часа врати се с пуном вучијом и седне за вечеру. За време вечере спази Петрове овце, да још пасу, па ће опет рећи кафеџији:

— Је л' оне овце нема ко сада да тера кући?

— Нема, ага!

— Трчи, те их зажури, нека иду саме!

Кафеџија отиде и изврши наредбу, а Црногорац оста у пољу „на мртвој стражи.“

Напад на женскиње

Кад су Турци наилазили на какво село, увек би очима тражили женскиње и од беса би рзали и вриштали. Чим би их Срби по томе осетили, одмах би крили женскиње по трњаџима и кладама. Али би Турци пронашли и та места и к њима би се упутили.

Једном неки млад Турчин наиђе на дом једног јуначног Србина, који склони женскиње у трњак. Али је то Турчин по неким знацима познао и пође управо к трњаку. Србин га је опомињао, да се врати; али овај не хтеде. Тада му приђе с леђа и ухвати га за тур, па пошто га мало уви, одиже га и баца међу неке класе тако силно, да се Турчин тамо дуго копрцао и прибирао снагу, да се дигне.

Кажу, да му више нигде није пало на ум да рже на женскиње.

Цигани. — Јасенички Срби знају Цигане као народ, који се често свађа, бије, а и добро пије. Нико у њих не треба да дира, „јер кога они бију, томе лека нема.“

Цигани особито воле ракију. Кад сељаци отиду на вашар, брзо оцене, код кога је продавца у шатри најбоља ракија — по Циганима. Кад они опазе најбољу ракију, све своје другове упућују у ту шатру да пију. Ту се од њих не може ући. Таква се шатра прозове циганском.

Тако Цигани и о литијама и о слави неће код сваког сељака ручати, већ иду онамо, где им се домаћин покаже љубазан и наклоњен. Такав је сељак обично на крају села. Ту се по целу ноћ веселе (и домаћин и они).

Сви Цигани славе Ђурђев-дан, зато, вели се, што им је помогао, те су сви здрави изишли из зиме — на понос, славу и величину своје нације.

Јевреји. — Јевреји, вели народ, имају засебну воњу и јако су жељни хришћанског „духа“, зато што су Христа распели. Кад Србин говори, они се наднесу над уста, да се надишу „чистога духа.“

За све *странце* уопште сматра се, да је добро ако им се свуда подваљује (особито у трговини), а само са Србима не треба тако чинити. Једном је неки сељак лажно измерио на вази шљиве и теслимио по тој мери неком трговцу. То је све опазио његов сељак (комшија) и после је ишао за колима, да види, коме су шљиве продате. Ако су странцу, да не казује ништа, а ако су Србину, да каже лажну меру.

4. Лекарство

а) Народни лекари

Народни лекари по селима су жене *врачаре*. Кад у кући кога што било заболи, одмах ће се чути мишљење, да треба болесника водити врачари, да му баје; да му гаси угљевље; да му гледа у карте; да види, је ли „смашио врат“, или је „свалио желуце“, па треба да га вешта врачара потпаше; или ако је назебао, да га истрља — или ма што друго, изузевши заразне болести, за које већ народ има уверење, да их само стручни лекари могу излечити.

Ако болеснику све позвате врачаре ништа не помогну, ни онда се не иде даље; него се обично вели: „Што смо могли, учинили смо; звали смо све врачаре, па ништа. Ако му буде

суђено, да умре, он ће умрети; а ако није, он ће оздравити.“ — Дакле народ зна само врачару и судбину (односно Бога).

Да нека жена буде врачара, не треба јој нарочита спрема. Вештина лечења преноси се с колена на колена. Ако је мати врачара, она томе после изучи своју кћер, а ова опет своју, те се то никад не заборавља.

Врачарама приписује народ неку надземаљску моћ и мађијску силу, па се вели: „Е брате, кад те (та и та) лечи, излечи те као да руком болест однесе.“ Зато се врачаре поштују. Сваки се боји њихове клетве, јер се верује, да врачара може некога тако исто уклетити као и излечити.

Врачари је награда, шта јој ко да. Ако кога спасе какве велике бољке, буде добро награђена. Плаћа јој се новцем, мрсом, храном а неки пут и радом (надницом).

Осим ових врачара, у села често долазе Циганке, *каршаре*, те гледају у карте и у длан и погађају прошлост и будућност.

б) Знања народних лекара о телу

Делови шела. — На телу човечјем има ових делова: *глава, снага (труп), руке и ноге.* Све полази од главе. Она је дакле средиште за све органске радње.

„Желуци су круг црева. Они се могу свалити“¹. Најопаснија су места на човечјем телу: опна на глави, слепе очи, срце, слабине, мошнице и рупа за вратом. Кад опна на глави буде повређена, човек полуди. Ако који од ових главних делова буду јако повређени, по мишљењу народних лекара, долази смрт.

Крвне жиле. — Крвне жиле су *дамари*. То је *џило*. Крв иде по телу кроз жиле, чисти се и претаче се. Човек умире зато, што дамари стану а тело престаје да прима ваздух (душу).

Појам о души. — Поуздано се не зна, само се верује, да душа улази у уста у виду ваздуха и иде у плућа и срце. Да душа улази у уста, доказују тиме, што по народном веровању кад неком вежу уста, мора да умре. Кад некога дирну тако да се вели: „к’о у срце“ или „к’о у живац“, он вели, да га „сама душа заболела.“ Или вели се: „Боли ме сама душа за тим

¹ Желуци су „круг црева“ — значи да су црева у трбушној дупљи распоређена кружно (звијена), и кад се тај круг распе (растури), желуци су свалени. Они се потпасивањем дотерују на своје место.

и тим.“ Зна се, да душа даје живот телу и да она из здравог тела не излази. Пословица вели: „Не излази душа из црвена шупка.“

О храни. — Храну не треба бирати. Једи шта било, јер пословица вели: „Од чега сит, од тога и дебео.“ Из уста иде храна у желудац. Шта тамо са њом бива, народ а ни народни лекари не знају, већ погађају. Неки веле, да цела храна излази напоље као изметак и према томе се верује, да је онај здравији, коме је изметак већи (јер је могао и више хране појести).

Да ли је дете у „уштриби“ мртво или живо. — То се познаје ослушкивањем и пипањем. Прво ваља наћи место, где је дете. Затим се слуша и пипа, па ако дете лупа и гмиже, живо је; а ако не, мртво је.

Да ли је дете мушко или женско. — То се дознаје на разне начине. — Ако дете стоји више на левој страни, женско је, а ако на десној, мушко је. — Ако се трудноћа више види остраг, женско је, а ако спреда, мушко је. — Ако се женска прво „опазити“ у кући, мушко је, а ако ван куће, женско је.

Погађа се и овако: жуманце од јајета меће се на врућ ватраљ да се пече, па ако пукне одозго, биће мушко, а ако пукне одоздо, биће женско.

Месечно прање је „претакање“, чишћење крви. Кад престане прање у здраве жене, знак је зачећа, а у девојке знак је болести. Да би девојка добила прање, пари се, трља се и пије крмез.

Прекомеран излив зауставља се обландом.

в) Познавање или предзнаци болести.

(по мишљењу народних лекара).

— Кад хоће грозница, телу је зима, тегли се, а у глави је мутно.

— Кашљу претходи назеб, затим гори у гуши и запецава. Болесник говори кроз нос и уњкаво.

— Кад хоће бљубање, стужи се и боли лажица. Кад болесник одбљује јед, оздравиће.

— Кад ко у болести много пије воду, добиће далак.

— Кад ко хоће „да се свали“, има у стомаку жигање и пресецање.

— Кад се месо убруси, поцрвени и жига, онде је црвени ветар.

— Кад ко од умора стаче и задуха се, значи, има сипњу. Сипња се познаје по дисању, јер груди много излећу.

— Кад ко не може да дише, има пробади. Или ако дише, онда је то „на планове“ (т. ј. у ограничену размеру, са тешкоћама). Пробади бивају под лажицом и на слабинама.

— Кад је „мали трбух“ (део трбуха од пупка на ниже) тврд и гори, значи, да болесник има затвор.

— Кад коме севају светлаци пред очима, боље га глава.

— Знак срдоболе је пролив с крвљу и увијање по стомаку.

— Кад болесника сврби кожа по рукама и пуца, знак је, да има мајасил.

— Кад кога хоће богиње, онда му се прво дрема, затим закравви очима и поцрвени по лицу.

г) Лечење болести код људи.

Брање лековитог биља. — У разним слабостима употребљава се поглавито ово лековито биље: липа, хајдучка трава, оман трава, зечева лубеница, разгон, прострел, од изедије, спориш и цвет од зове. Лековито се биље већином бере на Усековање Св. Јована пре сунца. Неке се биљке пре употребе каде (за „ветар“). Најлековитије су *просирел* (за устрел) и трава *од изедије* (кад се „изеде“).

Лекови од сипње. — 1. Да болесник однесе у воденицу жита за један колач, да га самеле и умеси на чекеталу од несеканог брашна. Кад га испече, да га једе 40 дана.

2. Да дуне некој птици у уста и да више не једе њено месо.

3. Да земљу, која се сама рони, размути у води и ту воду да пије.

4. Од закланог пилета да пије крв.

5. Да болесник легне под корито, по коме да се поспе жито, те да се зовну свиње, да поједу.

6. Да се оструже дрво с оног места, где грана о грану струже, па да се та стругавина у води попије.

Опадање косе. — 1. Болесник треба да се измије водом, која је ухваћена од кише у рукавцу од ббце. Има једна ббца (бодљикава биљка), коју народ назива *Устава* (или чешљуга)

зато што су два њена наспрамна листа срасла у целину, која личи на рукавац, те хвата (уоставља) кишу.

2. Ваља се измити водом, у којој је преноћио цвет од дивизме.

Лечење чира. — Испече се катран у главици црна лука (у коју се катран уврти), па се превија на чир

Лек од вештсва. — Замеси се с водом земља од кртичњака, или пројино брашно, или се истружу дулеци, па се превија. — Избоде се плава хартија новом жутом иглом и намаже се комовом ракијом, па се по том поспе струганим камфором и кредом и превија се.

Лечење грознице. — Истуца се лист и род од павита, па се превије на руку (где је пулс најјачи), и ако искочи мехур, болесник ће оздравити.

Лечење заушњака. — Трава „уступник“ истуца се, умеша се у ракију и загреје се на ватраљу, па се превије.

Лек од вештичине „изеди“. — Ако болесник болује од тога, што га је „изела вештица“, лечи се на овај начин. Гологлава, расплетена и гола врачара нађе неку жуту или црвену масу на дрвљанику или на неком трулом пању, за коју се сматра да је „бљувањак“ вештичин, па ту масу замеси са шећером, медом, белим (стрмним) брашном и земљом која се онда узела кад се „јело сунце или месец“ (за време помрачења). Тако се добије колач, који се пробуши (да се не убуђа) и осуши у затвореном прозору. После се даје болеснику да једе „на ште срце“. У ту смесу додаје се и *трава од изеди*.

Да болесник не онеми у ма каквој болести, ваља му давати воду, да пије.

Лечење ницине. — Скуван пиринач, док је још помало врућ, превијати на ницину у 24 сата једанпут. Ако од тога не прође, устроји се псето, па се оно месо превија, док се не провали. Кад се ницина провали, чисти се тиме, што се на испечени црни лук сипа зејтин. Додаје се истуцано стакло, „чисти“ (дућански, миришљави) сапун и ситан нишадор, да се ницина пре провали. На њу је добро привијати и истуцано (исечено) говеђе месо.

Пуштање крви. — Ако кога јако боли који део тела, без икаква спољна знака или повреде, вели се, да му је покварена крв. Стога се на та места пуштају пијавице. Оне се најчешће

пуштају на вратне жиле. Гдешто се реже бријачем под језик, да би одишла зла крв.

Ако боле очи и уши, болесник ваља да пије богоја-вљенску воду.

Лечење изгорешина. — Чим се ко изгори, меће се на опекотину кафа, маст, сок и сѐ, или се привија лист умочен у мед и ракију. Доцније ваља привити траву „окрек“ и про-јино брашно.

Трљање (дизање желуца, пошпасивање). — Направи се прпор (облог на крпи) од пепела и вруће воде и меће се испод болесника, да се напари. Затим се вешто пипа по трбуху болесниковим, тражећи желуце. Ако су желуци врднули с пупка, болесник се свалио, те их врачара мора довести на њихно место трљањем. Ако се утроба свали на кукове, такође се намешта трљањем. Затим се меће лонац на пупак и под лонцем се запали луч. Услед тога повуче се трбух у лонац и доведе желуце на место. Затим се болесник добро притегне тканицама и препоручи му се, да за неко време ништа не ради.

Како се чисте ране. — Кува се трава „разгон“ и бела боца, додаје се печени црни лук, на све то се сипа зејтин и посоли се, па се превија на рану.

Заустављање крви. — Крв се зауставља сољу, дуваном, мокраћом, печурком (пухањем), кртичњаком, струготинама од кајиша и прашином.

Лечење од уједа бесног иса. — На рану ваља превијати четрдесет дана бели лук а и јести га за то време. Или: бесно псето убити, засећи и кроз њега провући болесника. За четрдесет дана јести само јечмов хлеб.

Лечење благе ране. — „Блага рана“ је она, која ће зарастати а није се позледила. По благој рани полива се пржен шећер све док не прође.

Пљускавица. — Болесник се маже истуцаном црепуљом и машћу од пиктија.

Далак: пије се варена вода и лежи се ону страну, на којој није далак.

Јекшика. — Болесник ваља да пије теј од зџве и хај-дучке траве.

Прострел. — Лечи се травом прострелом, здравцем и одизедијом, које се исеку и мећу у мед. То се даје болеснику прво јутро у врх ватре а увече за главњама.

Шуга. — Иситни се сумпор, стипса, плави камен и до-даје се барут. Све се то испржи с машћу, и тиме се болесник намаже свако вече.

Неки лече шугу са живом, јер мисле да није опасна ни отровна.

Глисте. — Глисте у стомаку лече, затиру их, тиме, што болеснику дају да једе пржен црни лук на масти.

Назоб у леђима. — Лечи се тако, што болесник легне на трбух, а неко дете га гази по леђима, удешавајући, да се дуже задржи и заиграва на местима, која боле.

Грозница. — Против ње је као предохрана добро, ако се болесник окупа на Ђурђев-дан под воденичким колом. Дobar је и овај лек: болесник да попије у речном виру пола литра најљуће ракије и да мало постоји у њему, док вода из тела извуче нечистоћу. — Ако је неко грозничав, најбољи му је лек, да истуче цвет од *павиша* и да га покваси сирћетом, па да превије на руку до длана (где лекари пипају било). После неког времена, ту ће се отворити рана, и у колико је она већа, значи, да је у толико сигурније дејствовао лек, и бо-лесник ће оздравити. — Понеки пије црно вино са ситним бибером. Али је претходни лек сигурнији. Пије се и млеко са љутом ракијом.

Против кашља рикавца—магарца — добро је да бо-лесник пије крв од корњаче или кобиље млеко, или да поједе комад хлеба, који је обзинуло магаре. Добро је, да се пије гушчија маст и теј од липова цвета.

Против кијавице пије се увече шербет, а и меће се на нос угрејан пешкир те се кроз њега дише.

Убод са шрном лечи се тиме, што се убодено место на-пари на жару.

Сломијене кости увезују се дашчицама, пошто се прво доведу на своје место. То раде народни лекари.

Лечење очију. — Ако падне у око трун, замузе се око жениним млеком. Ако очи крмељају, сипа се у њих ситно утуцани шећер. Онај, који не види, сипа у очи ситни расток.

Кад има ватре у очима, превија се вишњево лишће умочено у воду.

Лечење оболелог уха. — Укваси се свештило у восак, па се запали. Незапаљени део свештила стоји у уху. Или: сланина се прилепи и учвари на усијаном српу, па се сипа њена маст у уши. Наглув сипа у уши крв од мишева и зричкова.

Смашен врат и спагнуша реса — дижу се прстом, као и *непци*.

Смашен врат је онда, кад вратна кост одупре у гркљан те онај, који то има, не може да дише и да говори, кашље и уопште је клонуо у горњем делу тела. Он се намешта прстом, и то пошто се трипут гурне, кост се изравња са осталим костима.

Спагнуша реса бива кад оне кости, које везују вилице, ослабе и горња вилица притисне доњу. Тада се одупре са три прста у непце, те се горња вилица дигне, да дође на своје место.

Шуљеви се сматрају за унутрашњу болест. Лече се испирањем уста на тај начин, што се раствор плава камена у комовој ракији прогргоће у устима и проспе а она сила од раствора (мирис) оде унутра и дејствује лековито. Још се испирају уста и бурјаном искуваним у води заједно са ситном кредом.

Десни се лече тиме што се мажу изгорелим плавим каменом.

Дифтерија се лечи барутом, сумпором и ракијом, а крајник нишадором. Но води се болесник и лекару.

Лечење од назеба. — За назеб помаже трљање. Болесник се облаже крпама, умоченим у сирће и бели лук. Ако не може ватра да га прође, ваља му мећати хладне крпе на колена и бели лук на табане. На главу се мећу велије црног лука или кромпира, пошто се прво посоле. Болесник се после трљања добро укрије, да би се угрејао и ознојио. Ако се озноји, биће му лакше.

Лечење врућице. — Болесник се окупа у води, у коју се меће оман-трава, зечева лубеница и од лисице глава. Осим тога ваља пити искувану оман-траву.

д) Лечење болести код стоке.

Лек против метиљавости. — Не треба гонити стоку по водоплавним местима, а лети, сваког младог петка гонити стоку на пашу у подне (док спадне роса).

Лек за рану на стоци. — Кад се рана учрвља, ваља је засути уситњеним врбовим лишћем, потопљеним у ракији.

Кад се овце окрве. — Ваља им одмах засећи уши и шибати их прстом дотле, док тече затворено-црвена крв. Ово раде и сами чобани.

Затрављивање. — Кад брав куња и неће да једе, „затрави се“ кукуреком и увеже се свилом. — Да је брав болестан, види се по томе, што кад се на пет места убоде ножем у реп, на њима удари крв неједнаке боје. Ако је пак само црвена крв, брав је здрав.

Јаловљење вепрова. — Најбољи су дани за тај посао: понедељак, среда и четвртак. Свиње се јалове оштрим ножевима. Да не отече много крви и да не дођу муве да упљују, рана се полива петролејем. За три-четири дана не треба свињчету давати мрсне помије, нити му допустити да се каља.

Да ћурићи не куњају. — Кад ћурићима расте перје на крилима, зловолни су и куњају. Да би били весели, израсла им се пера чупају.

РЕГИСТАР

- ајдук* — натеза за вађење пића из бурета: 71.
- ајма* (аљма) — нарочити лук који стиже рано у пролеће: 60, 196.
- алов* — већа мрежа, с којом двојица хватају рибу: 24.
- амбар* — зграда за сва жита осем куруруза: 48.
- ар* — зграда за коње: 48.
- Аранђеловац* — варошица, среско место среза јасеничког, окр. крагујевачког: 1, 27, 42.
- ардуш* — старе трешње; крупне, беле и тврде: 11.
- аришлама* — старе трешње; сочне, крупне и црвенкасте: 11.
- ашлуци* — јасеново дрво на гвозденим осовинама волов. кола: 32.
- бабара* — велика игла за ушивање пољава, губера, сламњача и цаква (види: *квашања*): 37.
- бабинац* — врста гајтана: 73.
- бабица-це* — колач, који се меси на задушнице и дели за душу: 96.
- банкеш* — гомила непечене цигле која је спремна да се потпали и пече: 26.
- Бања* — село у Краг. Јасеници: 1, 2, 13, 14, 15, 27, 31, 32, 82, 96, 111.
- баика* — справа од челика за оштрење косе: 28, 37.
- бардак* — земљани суд за ракију: 25, 71.
- баскија* — проста даска, отесана за ограду имања: 29.
- батара* — корпа за хватање рибе: 24, 34.
- бедрика* — јабука средње величине, слатка, јесења: 11.
- безволници* — људи који немају телећу стоку: 120.
- белица* — бела трешња: 11.
- белка* — *сишна* и *крупна* (*смедеревка*) — врсте белог грожђа: 15.
- Белосавце* — село у Краг. Јас.: 1.
- бељено плашно* — врста платна: 39.
- бељојка* — врста конопље која прво стигне, на којој су цветови са прашницима: 18.
- берба* — брање грожђа: 11.
- бермеш* — питко вино, у коме су стајали цели гроздови „каменичарке“ (врсте грожђа): 16.
- биније* — уске, ижљебљене даске на канатама волов. кола: 33.
- Благовештење* — сада манастир у Руднику: 4, 5, 224.
- Блазнава* — село у Краг. Јасеници: 1, 2, 4, 5, 26, 65, 82, 83, 85, 95, 155, 157, 158, 220, 230.
- Блажина Црква* — разрушена црква у блазнавском гробљу: 4.
- блато* — удешена земља за прављење црепа, цигље и ћерамиде: 26.
- блеђавац* — врста пасуља — бледе боје: 17.
- Божурња* — село у Краг. Јасеници: 1, 26, 33, 82, 95.
- Божурија* — народ из села Божурње: 148.
- брана* — исто што и дрљача, са којом се влаци орање: 37.
- Бранешћи* — село у руднич. окру-

- гу, где се вади камен за надгробне споменике: 27.
- брдила* — део на разбоју за брдо: 39.
- Брезовац* — село у Краг. Јасеници: 1, 4, 96, 178.
- бројеница* — при бројењу жица на мотовилу одвајају се по 3 жице, што се зове *чисаница* и 20 чисаница чине *бројеницу*: 39.
- брчкоша* — плитко место на реци, где се прелази — брод: 33.
- буква* — шупље буково дрво, кроз које тече вода из кораба на воденично коло. Буква се зове и кад је начињена од дебелих дасака: 49, 171.
- Буковик* — село у Крагујев. Јасеници: 2, 26.
- Букуља* — планина у Краг. Јасеници: 1, 118.
- бунгур* — старо јело од пшенице: 58.
- Ваведене* — разрушени манастир у близини садаш. манастира Благовештења рудничког: 5.
- Василије Нешић* — архимандрит, старешина манастира Благовештења рудничког: 224, 225, 226.
- василице* — хлебови, који се месе на Василијев-дан: 96; 135.
- велија* — кришка лука (кромпира, крушке, јабуке): 59.
- Венчац* — планина у Краг. Јасеници: 1, 4, 12, 26, 118.
- видрица* — дрвени суд за мужу стоке (зове се и *крављача*): 139.
- вијавица* — унутрашња болест (мука): 146.
- Винча* — село у Крагујев. Јасеници: 1, 2, 95.
- Винчани* — народ у селу Винчи: 220.
- вишлић* — справа за мотање пређе: 30, 37.
- Влакча* — село у Краг. Јасеници: 1, 2, 3, 4, 27, 32, 100, 220.
- влас* — пробрана вуна за основу, на којој ће се ткати сукно: 40.
- водњика* — пиће, добијено од крушака: 71.
- вођица* — врста шаре на чарапи (на грлу): 41.
- волови* — колач који се меси на Бадњи Дан: 63, 92.
- Вољавча* — манастир у Краг. Јасеници: 2, 4.
- восковарина* — саће из кога је исцеђен мед и спремно за добијање воска: 22.
- врапчаре* — најситније олово за лов на врапце: 24.
- врашило* — *предње и задње* — део на разбоју: 39.
- Врачарићи* — фамилија у Пласковцу: 83, 84.
- Врбица* — село у Краг. Јасеници: 1.
- Врчани* — село у срезу таково, окр. рудничког: 178.
- вршкара* — плетена кошница од лозе павита: 11.
- Вукосавце* — село у Краг. Јасеници: 1.
- вучара* — најкрупније олово за ловљење вукова: 24.
- вучија* — дугачко буренце, згодно да се може носити на коњу: 12.
- Гај* — крај села Пласковца: 2.
- гак* — врста старог грожђа; црно и крупно: 15.
- Гараше* — село у Краг. Јасеници: 1.
- Гаревица* — коса Рудничке Планине према манастиру Благовештењу: 157.
- главчина* — део на точку од кола, на коме су паоци: 32; део на *воденич. колу*, где су углављена пера, на која пада вода из букве: 49.
- глуво доба* — око пола ноћи: 129.
- Горња Јасеница* — села ближе Руднику: 5, 42, 122, 125.
- горчица* — ситна, горка трешња, стиге најраније: 11.

- госшара* — земљани суд за вино: 25, 69.
- Градина* — брдо у селу Котражи (Краг. Јасеница): 3.
- грађени оианци* — које граде мајстори (уштављени): 35.
- гредел* — дрвени део на плугу: 37.
- грло* — горњи део чарапе: 41.
- гуљење пружа* — рад, кад се пред плетење корпи са пружа скида кора: 34.
- гучка* — врста дечије игре: 196.
- двојнаке* — срастао шљивин плод — од 2 шљиве: 131.
- дедавци* — угрудвано брашно приликом кувања качамака: 64.
- Деспотошица* — заселак села Тополе: 1.
- дињка* — врста меког, укусног грожђа: 15.
- долма* — начин зидања непеченом циглом: 31.
- Доња Јасеница* — села око Тополе: 5, 8, 42.
- досељеничко сшановништво* — *дошљаци* — фамилије, за које се зна откуда су и кад досељене: 3.
- дрвљаник* — место у авлији где се стоварују дрва за гориво и иначе: 49, 51.
- дрекавац* — ноћна животиња, која својом виком — дреком — задаје народу страх: 137.
- дренак* — врста крупног и тврдог грожђа, које дуго траје: 15.
- дречећа боја* — затворено црвена боја: 35.
- дружица* — веће вретено, служи за упредање: 30, 40.
- ђочано илашно* — где је жути памук и потка и основа: 39.
- Ђуринци* — лева притока Јасенице у селу Г. Шаторњи: 12.
- свенке* — одсечена винова лоза са зрелим грожђем на њој, обешена на промајно место за зимницу: 68.
- Жабари* — село у срезу лепеничком, окр. крагујев., кроз које протиче река Јасеница: 1.
- жабица* — веза за закопчавање старинских гуњева: 73.
- Живановићи* — фамилија у Винчи: 2;
- жижа* — нарочито осветљење за ноћни домаћи рад: 57.
- жешка* — биљка која даје црвену боју: 33.
- жмиравци* — најпростије лампе са слабом светлошћу: 57.
- забачено село* — које је удаљено од главних друмова: 2.
- забран* — (види *луг*), омањи део шуме, који се не сече: 2.
- забуљач* — део смиљевца: 75.
- завезак* — кад се цак не напуни, већ само толико, да се може везан носити на рамену: 50.
- Загорица* — село у Краг. Јасеници: 1.
- загршање* — јесењи рад у винограду, кад се чокот закопава: 11.
- заламање* — рад у винограду, кад се закида лоза: 11.
- заранчићи мали* — доба око 6—7 сахата по подне: 239.
- зашињача* — штап на вратилу од разбоја: 39.
- зашурање лесе* — посао, кад се лесе са шљивама међу у пушницу: 65.
- збег* — места у планини Руднику, где се народ привремено сакрио од обести турске: 2.
- земан* — време за истеривање стоке на пашу: 19.
- зечаре* — средње олово за ловљење зечева: 24.
- зирањење земље* — обрађивање земље: орање и копање: 2.
- зумба* — старији облик гребена: 44.

- игларице* — лица, која о свадби доносе млади игле: 106.
- Игњаш Лојола* — оснивач језуитског реда: 4.
- јагодњаци* — мали пилићи, изведени у доба зрења јагода: 20.
- јајара* — сеоски лопов, који је тај тај занат почео крађом јаја (види: *положара*): 122.
- Јарменовци* — село у срезу качерском, окр. рудничком: 40.
- јарма* — крупно брашно, често пута измешано од више сорти жита, намењено за зобљење стоке: 49.
- јармић* — справа од дрвета, на којој се клечањем добија потка за ткање губерра (уза жицу domeће се неопредена вуна): 40.
- Јаруге* — крај села Божурње, где су имања и шума: 8.
- Јасеница* — река, извире из Рудника, утиче у В. Мораву: 1, 12, 33, 157.
- Јасенички срез* — окр. крагујевачки, среско место: Аранђеловац (има срез јасенички, окр. смедеревског — среско место Паланка): 1.
- јединац* — врста ситног, белог пасуља, од кога се боранија не једе: 17.
- Јеловик* — село у Краг. Јасеници: 1;
- јендечић* — мали канал између њива: 14; *јендек* — већи канал: 118.
- јесенац* — мали пилићи, изведени у јесен: 20.
- јурија* — кад се стока не чува, јер је летина дигнута: 15, 19.
- каблина* — прстен на горњем делу букве, на коме је утврђен ципун: 50.
- казанак* — плаћање кирије за казан при печењу ракије (исто што и *ушур*): 70.
- калауз* — *шрговачки* — исто што и агент: 12.
- калопер* — старинско баштенско цвеће: 13.
- Каменица* — притока Кубршнице: 12.
- каменичарка* — црно, тврдо грожђе: 15.
- Каменар* — заселак села Врбице у Краг. Јасеници: 1.
- карабље* — дечије и чобанске свирале: 21, 29, 190.
- качара* — зграда, где стоје бурад, бачве и каце за превирање шљива и др. потребе: 48.
- Качер* — река у области Качера, утиче у Љиг: 1.
- кебуша* — туп нож за стругање хлеба и наћава (види реч: *ножака*): 37.
- кијак* — колач, који се на Бадњи Дан меси за мушке: 63, 92.
- кика* — колач, који се на Бадњи Дан меси за женске: 63, 92.
- клашањка* — велика шиваћа игла, исто што и *бабара*: 37.
- клен* — врста рибе (бела, крупна): 24.
- Клока* — село у лепенич. срезу: 112.
- кљук* — велика количина меда, у качицама, за продају: 11; а тако се зове и изгњечено (*укљукано*) грожђе: 68.
- кљукање гусака* — зове се нарочито гојење гусака са покисељеним кукурузом: 21.
- кљукач* — ракљато дрво за кљукање грожђа: 16.
- Кнежева Пољана* — место између села Котраже и Влакче: 3.
- кобила* — дирек, помоћу кога се диже и спушта горњи воденички камен: 49.
- козлац* — дрво на старинском плугу: 37.
- колачар* — домаћин из села, који се драговољно прими да о Св. Сави

- или каквој другој сеоској заветини даје — меси колач и ломига: 95, 96.
- коленика* — справа од дрвета, на коју се мота пређа за ткање: 30, 39, 44.
- Колшина* — заселак у Котражи у Краг. Јасеници: 1.
- Колешинска Клисура* — теснац Јасеничин, између села Котраже и засеока Кошетине: 4.
- копе* — мање гомиле непечене цигле или ћерамиде, расуте да се суше: 26.
- Кошљаре* — село у Краг. Јасеници: 1.
- кораб* — место у јазу пред воденицом, које је начињено од дасака, где се скупља вода, која улази у букве: 49.
- корице* — део коша у воденици, одакле пада жито да се меље: 50.
- косир* — справа од гвозђа, за сечу прућа и лозе: 28, 34, 37.
- кошар* — ограђено место у ливадама, где се оставља сено за зиму: 11.
- Кошража* — село у Крагујев. Јасеници: 1, 3, 25.
- Кошражани* — народ из села Котраже: 177.
- кочањка* — тулузина, клип, од кукуруза: 14, 57.
- кош* — зграда за кукуруз: 48; *кош* је и над мучњаком, где се сипа жито за млевање (у воденици): 50.
- кошар* — котарица за хватање рибе: 24, 34.
- кошара* — зграда за стоку: 48.
- кошир* — котарица за хватање рибе: 24, 34.
- крављача* — дрвен суд за мужу стоке (види: *видрица*): 139.
- Крагујевачка Јасеница* — покрајина у Шумадији (за разлику од Смедеревске Јасенице): 1, 2, 3.
- Кресиво* — празници: 99.
- кривци* — петлови, који певају с вечери: 233.
- крља* — старо баштенско цвеће: 13.
- криара* — пољава, где је основа памук а потка од старих крпа: 40.
- криеле* — справа на коју се скида воденички камен, да се покива: 50.
- кршелењак* — колач у виду крста, који се меси на задшнице и даје (дели) мушкарцима: 96.
- Крћевац* — заселак села Тополе: 1, 14.
- Кубршница* — речица, посредна притока Јасенице: 1, 12.
- кунадра* — отпац при ткању који постају трењем жица од потке и основе: 134.
- купе* — испечена ћерамида, садевена, која је за продају: 26.
- курја* — курјак, вук: 185.
- куш* — део старинске куће, где се ложила ватра: 46.
- лашац* — широки рукави на старинском гуњу: 73, 74.
- Лесковица* — некад манастир (сада разрушен) у огранцима Рудника: 4.
- Литовац* — село у Краг. Јасеници: 1, 15, 32, 96.
- лисичаре* — средње олово за ловљење лисица: 24.
- лисичарка* — ситније грожђе, лисичије боје: 15.
- луг* — (види *забран*): 2.
- Љубичевац-ци* — село у Краг. Јасеници: 1, 2, 13, 14, 21, 29, 30, 31, 32, 33, 40, 50, 96, 123, 157, 158.
- магарица* — тезга за израду паоца: 33.
- мал* — производ сеоског рада, н. пр. жито: 231.
- мангаџија* — лице које пуши дуванаџе: 72.
- Манојловићи* — фамилија у селу Тополи: 82.
- Марковац* — село у Краг. Јасеници: 1.
- Маскар* — село у Краг. Јасеници: 1

- Маслошево* — село у Краг. Јасеници: 1.
- Маслошевци* — народ из села Маслошева: 177.
- машорка кошница* — која је из ранијих година и даје ројеве: 22.
- Медина* — заселак у Стојнику, селу Краг. Јасенице: 1.
- међудневичка јаја* — која су снесена између Велике и Мале Госпође: 21.
- мешаице* — женска послуга о свадби, која меси хлеб: 105.
- Милушин Пантелић* — песник из Блазнаве: 157.
- минђушица* — цвеће у саксијама: 17.
- Мисача* — заселак села Врбице у Краг. Јасеници: 1.
- млечика* — биљка, за добијање жуте боје: 37.
- мошовило* — справа од дрвета, на коју се мота пређа: 30, 38.
- мочило* — рупа близу реке, у којој се кисели конопља: 18.
- мрс* — сировина за сапун: 67.
- мршава шиба* — (види: шиба): 122.
- мучањ* (мучњак) — сандук у воденици где је камење за млевење и где пада брашно: 50, 67.
- мушкашла* — цвеће у саксијама: 17.
- набијач* — маљница за сабијање пружа при плетењу корпи: 34.
- навлакни облаци* — горњи облаци, поврх доњих: 143.
- награђивање казана* — радња око печења ракије: 70.
- наглавак* — доњи део чарапе: 41.
- наконце* — мало дете, које се даје млади на свадби кад дође пред кућу: 106.
- налагање казана* — (види: награђивање): 70.
- налога* — кад се у воденици скупи много лица да мељу: 49.
- намлело се* — каже се за вишак у брашну, који се при млевењу добија: 50.
- наилашци* — делови точка на колима, који држе паоце: 32.
- наилашци дани* — у које дане не треба почињати никакав посао (уторак, петак, субота): 136.
- народска воћка* — је на њиви, чiji род свет (народ) обере: 16.
- Нашалинци* — варошица у срезу лепеничком: 42.
- неучињена кожа* — нештављена кожа за обућу: 35.
- низа дукаша* — која се носи о врату (накит): 27.
- Никоље* — некад манастир а сада мирска црква у Д. Шаторњи: 4.
- новина* — зове се прва воћка или жито, које у лето стиже: 119.
- нож* — од дрвета справа, на коју се мога потка за ткање губера, те замењује цев и чунак: 40.
- ножака* — исто што и кебуша: 37.
- Овсиште* — село у Краг. Јасеници: 1.
- овр'овак* — горњи део дрвета (букве, грма): 123.
- огрејаније* — каже се за сунце у Г. Јасеници: 125.
- одгршање* — први пролећни рад у винограду: 11.
- одива* — млада: 106.
- окакача* — најглавнија греда средином куће на подрумском тавану: 29.
- околиш* — брашно, које се скупља око воденичког камења и остаје воденичару: 136.
- окућница* — имање око куће (башта и воћњак): 49.
- Оиленац* — брдо код Тополе: 1, 12, 26, 118, 155.
- оилен, предњи и задњи* — део на осовинама од кола: 32.
- опсеци* — камени и дрвени оквири око гроба: 112.

- Осаћани* — мајстори из Осата (Босна): 3, 12.
- осецање кукуруза* — кад кукуруз замеће род: 238.
- оснушак* — наврјене основе, оплетене у ланац: 39.
- ора за лов* — погодно време за лов: 23.
- ораница* — колач, који се ломи на Бадњи Дан: 63, 92.
- Орашац* — село у Краг. Јасеници: 1.
- оришак* — справа за чишћење плуга од блата: 37.
- ороз* — смеша од туцане цигле са крвљу, којом се лепио казан у салани: 10.
- ошава* — сено добијено у другом кошењу: 15.
- оцаклија* — кућа у богатијих за госте: 47.
- пабирци* — *пабирак* — ситно корење кукуруза, које је закржљало или је зелено; обично се одмах троши: 14.
- пајанша* — врста дрвене грађе, положаја дијагоналног, што учвршћује зграду: 29.
- Пајсије* — сабрат манастира Благовештења: 224, 225.
- памуклије* — мале, слатке јабуке: 11.
- пананја* — жито, које се кућа за погреб („појешћу ти пананју“): 132.
- Пантелићи* — фамилија у селу Блазнави: 84.
- пањаш* — стара врста плугова: 37.
- паоци* — делови точка на колима: 32.
- паприца* — гвожђе, помоћу кога се окреће горњи воденички камен: 49.
- парадање шљива* — ређање шљива на лесе, да се суше на пушници: 65.
- парњаче шљиве* — које се, као крупније враћају поново у пушницу и суше: 65.
- пасаљ* — врста брашна од овса: 62.
- пасуљевина* — кад се из мехуна извади млаћењем пасуљ, остају празне мехуне са лишћем: 19.
- пашока* — последња, слаба ракија са казана: 70.
- Пешковица* — место у Страгарима, до барутане, на коме је био некад манастир Св. Петке: 159.
- Пешроније Продановић* — песник из Блазнаве: 155, 156, 157.
- петроваче* — мале, слатке јабуке, зру око Петров-дана: 11.
- писанија* — записано обећање, шта ће ко дати манастиру (новац, стоку, жито): 89, 93.
- плазина* — гвожђе на руди, под воденицом, где улази чеа од воденичког кола: 49.
- планинка* — жена, која музе стоку: 48, 61, 114.
- планска цигља* — дебља, има прописне димензије: 26.
- Пласковац* — село у Краг. Јасеници: 1, 2, 84, 95, 157, 158, 165, 176, 188, 225.
- Пласковчани* — народ из села Пласковца: 177.
- плешар* — оплетен од пружа, замењује на колима канате: 29, 33, 34, 35.
- плешара* — стара кућа: 45, 51.
- пловка* — пљосната риба (бела): 24.
- поводник* — конопцац за везивање стоке: 239.
- повесмо* — конопљано влакно, спремно да се преде: 38.
- повозна кола* — дрвена, лака, воловска кола (а могу се удесити и гвоздена): 33.
- поврашич* — старо, баштенско цвеће: 13.
- повуче* — јело кад дуже стоји у бакарном суду и промени укус: 28.
- пљоска* — земљани, пљоснат суд за ракију: 25, 71.
- поган саун* — који се гради од мрса и цеђа (или соде): 67.

- подбрадњак* — део смиљевца: 76.
подворак — место у песку, где извире речна вода, добра за пиће: 71.
подношци — део на разбоју за ткаљине ноге, којима се регулише зев: 39.
пожариши пшеницу — кад се пред сејање пшеница окречи: 13.
позајмица — радне снаге: данас ти радиш код мене а сутра ја исти посао код тебе: 120.
поздер — изломљено конопљано стабло, које се одваја од влакна и пада на земљу под трлицу: 38.
покивати камење — рад око поправке излизаног воденичког камења: 50.
покован камен — дотеран чекићем и сечивицом да може млети: 50.
положара — лопов, који је крађу почео *полозима* (јајима), види *јајара*: 122.
полуга — справа помоћу које се окреће *кобила* на воденици: 50.
помилар — лице, које дође у воденицу да меље: 49.
помиреније — кад девојка сама добегне и пријатељи се састану да се мире: 104.
попечак — парче меса, које се пече на жару за јело, довољно за један оброк: 60.
поплеш — горњи део грла на чарапи, који се поплеће (плете) с једном иглом: 41.
порша — црквено двориште (авлија) или заграђени простор у селу, где се народ скупља на богомољу и игру уз сеоске заветвине и литије: 94, 95.
пошес — ораћа земља ван сеоске ограде: 10.
почишћавање оваца и коза — шишање око вимена пред почетак муже: 19.
празник — кошница вршкара, оплетена лозом од павита: 34.
пракљача — мала, дрвена лопата за прање рубља: 38.
праска — бресква: 65.
прашење — рад у винограду, кад се копа трава: 11.
првенац — прва ракија, која потече (најјача): 70.
превашиши — кад се јагње, чим се ојагњи, повуче за ухо: 19.
прегршање — друго, последње копање кукуруза: 14.
пређа — мрежа за хватање рибе: 24.
препевање — пригодна песма на пољским радовима, где се помиње немо момка и девојке, који хоће (и треба) да се узму: 149.
пресек — преграда у амбару за извесну сорту жита: 48.
прешрсање плоша — рад око плота кад он иструли и поново се зашили и *побија* у земљу: 32.
пролишати се — кад во меко балега: 240.
прошак — ретко, велико сито за пречишћавање жита и разног семења (*решешо*): 38.
прушиши се — кад се каква гука (ма каква болест) шири на све стране: 145.
пудар — човек, који чува више винограда на једном положају од кад се укаже *шорак* (кад почне грождје зрети) па до краја бербе: 16.
пузија — речна, ситна, укусна риба: 24.
пушуње — дрвени судови за кључање грожда у винограду: 12.
рабош — справт на кошу у воденици за подешавање сатнијег и крупнијег млевења: 49, 50.
ракље — ракљасто дрво у воденици, на кошу, где је *чекешало*: 50.
расшочиши кола — помоћу *срчанице* на колима подешава се растојање међу осовинама за дуже и краће товаре: 33.
Рачинац — крај села Блазнаве: 4.

- решко грождје* — врста грожда са мало зрна (укусно): 15.
Ризнићи — фамилија у селу Бањи: 82.
рог — део шупљег рога, где се држи вода за оштрење косе: 37.
розешла — цвеће у саксијама: 17.
Ршањ — планина у источној Србији: 3.
руда — дрво испод воденичког кола, на којој се оно окреће: 49.
рудица — бирана вуна, нарочито опредена за плетење чарапа: 40.
Рудник — планина: 1, 4, 5, 12, 31, 35, 118, 232.
рузмарин — старинско баштенско цвеће: 13.
рујак — биљка, од које се добија рујева боја: 36, 98.
рукашка — земљани суд за оставу сиришта: 25; а и *део на кошарици*, за који се хвата: 34.
рушвица — старинско цвеће: 13.
рушце — снопић конопља: 18; а тако се зову и делови *алуга* за плужење, где се хвата рукама: 37.
ручкић мали — доба око 7 сахати ујутру: 239.

- салана* — колеба, код које су се кладеле овце и козе ради справљања лоја: 10.
самосток — јако црно вино, оточено од комине после превраћања (17 дана): 16.
сантрач — дрвена ограда на извору и бунару: 28.
Свеша Пешка — разрушен манастир у селу Страгарима (види *Пешковица*): 5.
свињац — зграда за затварање свиња: 46, 48.
свлак — змијина кошуљица: 232.
сврачине — делови на колима уз срчаницу: 32.
сејање под бразду — кад се семе прво посеје, па се после оре: 14.

- селен* — миришљаво баштенско цвеће: 13.
селиште — место, где је било раније насеље: 3.
селска ограда — у старо време ограда око целог села: 10, 52.
сењ — је на воденичном камену, где је *паприца*, која окреће горњи камен: 49.
сечивица — алат за покивање воденичког камена: 50.
Сига — место у селу Влакчи, где је била црква старих рудара: 4.
синор — међа: 13, 118.
сиришњача — исто што и *рукатика*: 61.
скадарка — врста грожда, која даје добро вино: 15.
скаквица — справа за затварање врата и капија: 38.
скрипци — гљиве са трулог дрвета: 58.
скробљење вашре — после искувавања пређе испече се у ватри колач и да се псу, да једе, па се онда на тој ватри сме кухати јело: 133. Каже се и „*оскробити вашру*“.
Скугрић — поток који утиче у Јасеницу у селу Блазнави: 4.
слово — (види: *шаралица*) за шаране славског колача: 108.
снова — *сноваљка* — справа за сновање основе за ткиво: 30, 39.
Сокољани — мајстори зидари из Босне (од Сокола): 3, 12.
сочивица — врста ситног пасуља: 17.
Саасићи — фамилија у селу Топли: 82.
спрега (спрези) — удружене воловске снаге двају комшија за орање: 117, 120.
срдачка — дренова шипка у чунку, на којој се окреће цев са потком за ткање: 39.
Сребрница — стара варош у границима Рудника: 4.

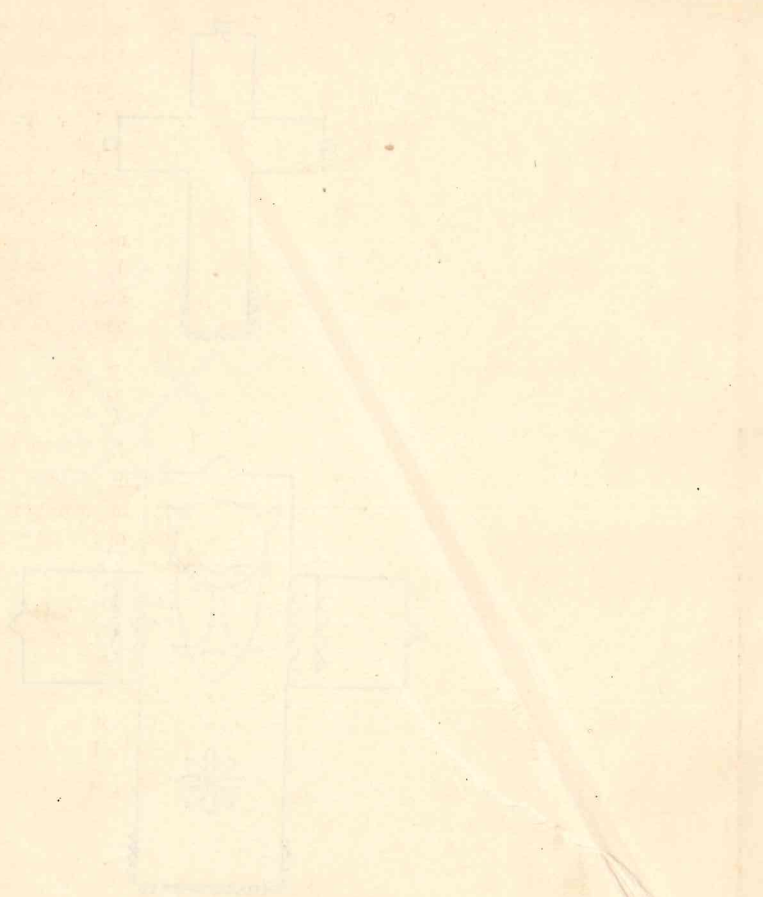
- Сребрница* — река, десна притока Јасенице: 12, 50.
- срчаница* — дрво на колима, које спаја две осовине: 32.
- стајаће кошуље* — само за празнике: 40, 47.
- штан и штанови* — зграде на имањима, где се лети музе стока: 4.
- штаринци* — *штариначке фамилије*, за које се не зна, откуда су дошле: 3.
- Штрп Село* — место, где је било старо насеље (види: *селиште*): 3.
- шташвице* — делови на разбоју: 39.
- Штојник* — село у Краг. Јасеници: 1.
- Штрагари* — село у Краг. Јасеници: 1, 2, 5, 14, 23, 31, 50, 65, 93, 159, 161, 203.
- сунчићи* — добијају се, кад при заласку сунца облаци на западу распу сунчане зраке: 238.
- сура вода* — речна, кад је полумутна: 25.
- шакуше* — ситне, сочне крушке, стижу у јесен, добре за водњику (туршију): 11.
- шежина* — влакно, које се од киселе конопље одваја: 18.
- шежињаво плашно* — добијено, кад је основа памук а потка тежина: 39.
- шерзинка* — мала, шиваћа игла: 37.
- Топола* — варошица у Краг. Јасеници: 1, 42, 95, 200.
- Топола* — село у Краг. Јасеници: 1, 31, 155.
- трешња* — врста пасуља, од кога се једе боранија: 17.
- Трешњевица Горња* — село у Краг. Јасеници: 1, 11, 95.
- Трешњевица Доња* — село у Краг. Јасеници: 1, 11, 14, 95.
- шрлица* — справа на којој се *шрље конопље* (одваја се влакно): 18, 38.
- ћенарно плашно* — основа и потка је дебљи памук: 39.
- ћускија* — алат за вађење камена: 27.
- убојница* — свиња, која се гоји за *посек*: 66.
- увратина* — места уз врзину (међу), која се не ору: 13, 125.
- уврша се* — каже се за кукуруз, кад никне толико, да му се распознају врсте: 14.
- укриштање чушуре* — зове се, кад пије један из чутуре, па пружи другом са друге стране трпезе, наизменично на десну и леву страну: 134.
- Ундуковац* — крај села Божурње, где су имања (Церје): 8.
- устава* — лети, за време суше, кад нема у јазу довољно воде, да може воденица млети, кораб се затвори и вода заустави, да не тече у букву; тек кад придође довољна количина, пушта се: 49.
- устава* — даска, која се покреће по потреби ка ципуну од букве, да заклони млаз водени, који пада на воденично коло и на тај начин се зауставља воденица: 50.
- усука* — нарочита врста предива од вуне за гајтан: 73.
- ушур* — кирија на употребу казана за печење ракије (види: *казанак*): 70, 186.
- царевац* — старо баштенско цвеће: 13.
- царевка* — стари наш новац из доба Немањина: 5.
- Цветковићи* — фамилија у селу Блазнави: 82.
- ципун* — доњи, узан отвор на букви, кроз који тече вода из букве на воденично коло: 49.
- цремуш* — планинска биљка, чији су корен чобани јели: 12.

- црепуљар* — мајстор, који гради црепуље: 25.
- Црквине* — заселак у селу Марковцу у Краг. Јасеници: 1.
- црнице* — ситне, црне трешње: 11.
- црнојка* — врста конопље, која стиже доцније, са семеном: 18.
- цршак* — нож на плугу, који сече бразду: 37, 187.
- чаканац* — справа за оштрење косе (слична чекићу): 23, 37.
- чанак* — земљани суд за јело: 25.
- Чарлама* — надимак човеку, који је „подвалација“: 176, 177.
- чашма* — просто исцепкана дрвена грађа за зид на кућама *чашмарама*: 29, 46.
- чаша* — дрвена, хвата 1 кг., за узимање ујма у воденици: 50.
- чвргаје* — крушке чвргаве: 11.
- чекешало* — дашчица у вези са *корицама* и воденичним каменом. Кад се камен креће, чекешало одскаче и покреће *корице*, да може жито из коша клизити: 50.
- чекић* — алат за покивање воденичног камења: 50.
- чеш* — олакшава, да се воденично коло окреће: 49.
- чекен* — нарочита мушка хаљина у старо доба: 74.
- Четрдесеци Мученика* (Младенци) — некадашњи манастир у Рудничкој Планини (сада разрушен): 4.
- чешагија* — за тимарење стоке: 38.
- чџм* — отпадар приликом гребенања: 38, 40.
- чимбар* — справа на разбоју за ширење платна: 39.
- чисаница* — три жице, одбројане на мотовилу (види: *бројеница*): 39.
- Чолићи* — фамилија у селу Божурњи: 82.
- чукур* — место, где се копа земља за циглу, ћерамиду и цреп: 26.
- чунак* — дрвена справа на разбоју, где се умеће цев: 39.
- чушавац* — врста пасуља: 17.
- цакаши* (*цакају*) — разговарати: 142.
- цуван* — рђаво дете, које се не правља: 124.
- шаралица* — од дрвета, за шарање славског колача (види: *слово*): 89.
- Шашорња Горња* — село у Краг. Јасеници: 1, 95.
- Шашорња Доња* — село у Краг. Јасеници: 1, 26, 55, 95, 112, 147, 176, 203, 224.
- шашиовац* — краћа даска таваница у вајату и у другим зградама од брвана: 29.
- Швабићи* — фамилија у селу Божурњи: 79.
- шиба* — казна батинама у старо време (највећа казна: *мршва шиб*): 122.
- шилер* — слабо вино: 16.
- шиљкани* — деца од доба основне школе до момачког, кад су отргнути од родитељске власти и раде на своју руку: 97.
- шљива* — оток, сок од преврелих шљива, употребљава се за кисељење паприке у место винског сирћета (зове се и *шљивош*): 68, 69.
- шљивани дуван* — који је купљен за новац, добијен од продаје шљива: 72.
- шшапци* — штапови на разбоју у оспови, који регулишу зев а у вези су са *подношцима*: 39.
- Шумадија* — област у Србији, у којој је покрајина Крагујевачка Јасеница: 1.
- Шуме* — село у лепеничком, срезу округа крагујевачког: 27.

Исправке штампарских грешака

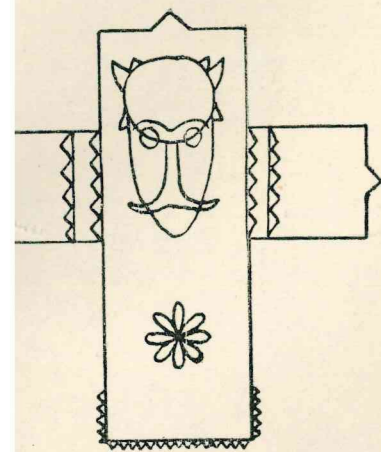
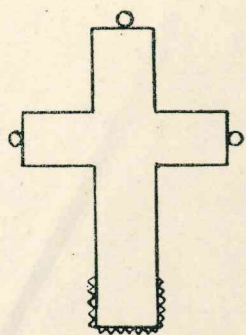
Страна:	ред:	стоји:	треба:
	1.	12. озго	додати село: Буковик
	1.	6. оздо	и Жабара
	4.	3. оздо	чувени сачувани
	5.	18. озго	де-пе-ца де-пе-ца-па
	5.	19. "	гро-жђе-те гро-по-жђе-пе
	21.	13. оздо	корабље ксрабље
	25.	10. "	тепсији тестији
	30.	6. "	дружница дружица
	31.	18. "	оставе остале
	34.	17. озго	празинке празнике
	49.	17. "	помлинари помилари
	59.	12. и 17. оздо	вегије велије
	86.	6. оздо	поклонити поклопити
	112.	2. и 14. оздо	у Клоци у Клоки
	113.	1. оздо	гасов свога
	173.	5. "	шереша иереша
	174.	6. и 10. озго	" "
	188.	3. озго	одијало одирало

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

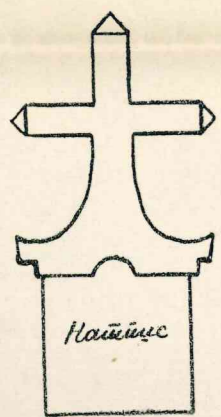

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

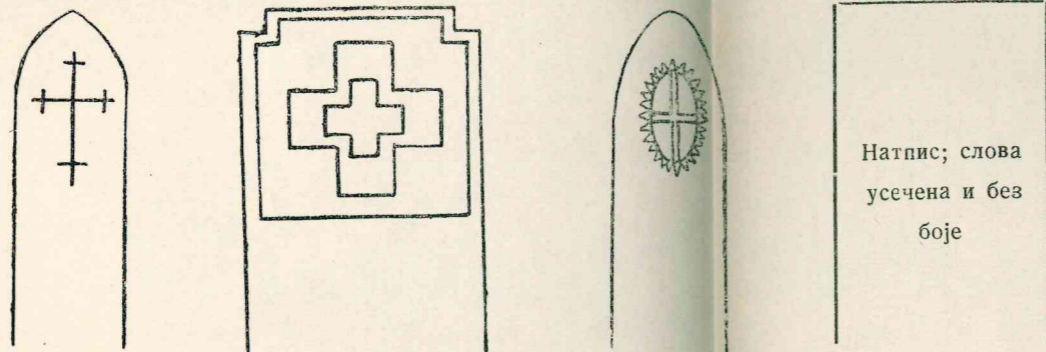
ији камени крстови су без
са а имају овакве облике:

и су пак са натписом и из-
гледају овако:

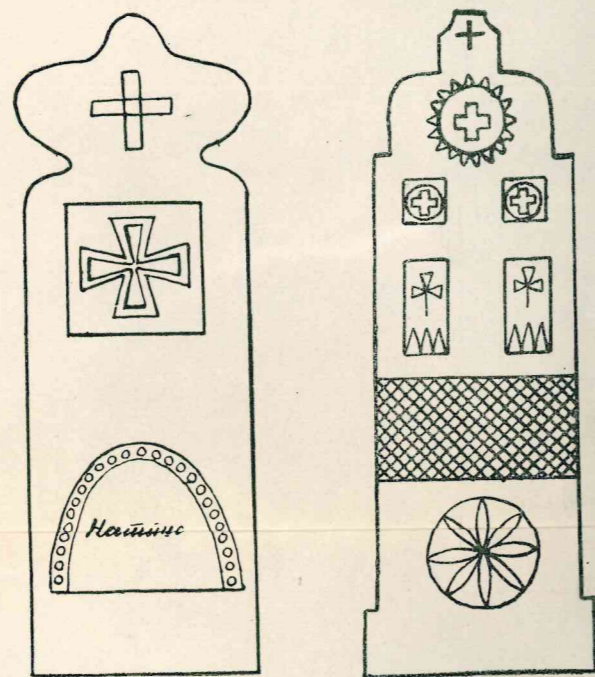

Најстарији споменици других облика су овакви. (На гробљу у
Д. Шаторњи, Брестови):

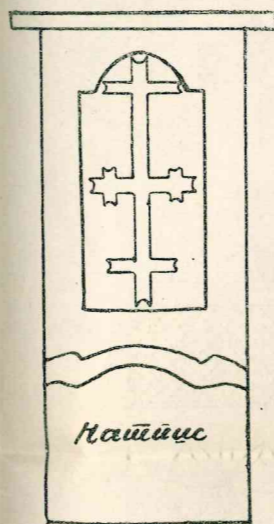
Натпис; слова
усечена и без
боје

На гробљу у Блазнави:

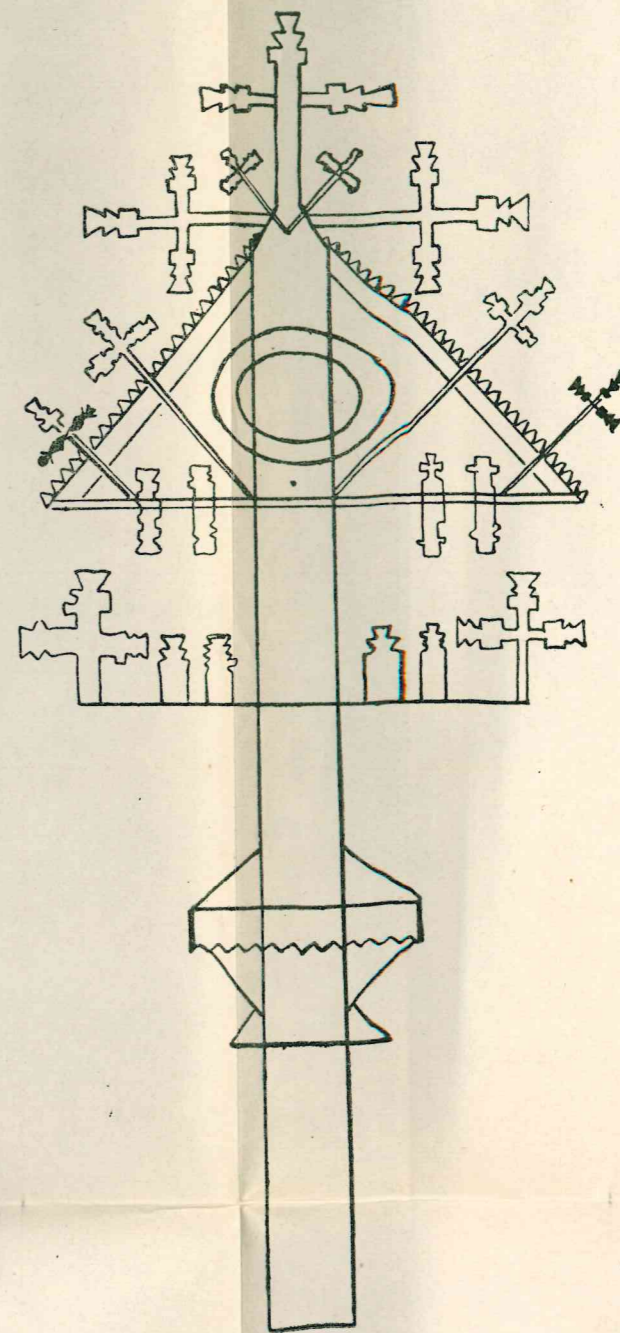
На свима овим споменицима боје нема
а шаре и натписи су усечени. Слова су
оштрих облика и тешко разумљива.

Садашњи споменици (који
нису у облику крста) су
већином овакви:

Цео споменик је обојен раз-
ним бојама. Најобичније су
боје зелена, алена, плава и
црна. Слова су јасна и обо-
јена. Са стране споменика
су насликани чираци или
преслице.

Дрвена крстача у Д. Шаторњи, украшена
крстићима и шарама од дрвореза:

У селу Клоци има оваквих облика крстача:

